

ישראל אלדד
אריה אלדד

ירושלים אתגר

בין
הסבך
למזבח

ירושלים – אתגר

בין הסבך והמזבח

ישראל אלדד ואריה אלדד

ירושלים – אתגר

בין הסבך והמזבח

כרטא, ירושלים

ספרית מעריב

JERUSALEM – A CHALLENGE

ISRAEL ELDAD and ARIEH ELDAD

המפות שורטטו ביכרטא ירושלים.
המפות בעמורים 14 ו-20 – עפיי "ספר ירושלים"
בעריכת מיכאל אבי יונה בהוצאת מוסד ביאליק ודביר.
המפה בעמוד 108 – עפיי "ירושלים לתקופותיה"
מאת רן בהט בהוצאת כרטא.
המפה בעמוד 239 – עפיי "אטלס תשכ"ח"
מאת זאב וילנאי בהוצאת ספרים אוניברסיטאית בישראל.

© 1978 כרטא ירושלים

כל הזכויות שמורות

צילום ולוחות – א.ג.פ. שרותים לאופסט, ירושלים

סודר והורפס בישראטייפסט ירושלים

Printed in Israel

9	למען השם
13	מאבק בראשית
16	מלחמת המים
22	כעיר כנענית
26	בין הסבך ובין המזבח
28	כיבוש דוד
33	למה דווקא היא?
35	שלמה אשר השלים
39	כנגד שכס ושומרון
41	מצור סנחריב — המלחמה הפסיכולוגית על ירושלים
46	חורבן ראשון
51	בין קינה לחלום
53	בין ירושלים לאתונה
56	מלחמות החשמונאים על ירושלים
67	מלחמה ירושלמית ואנטיירושלמית
70	כיבוש פומפיוס
76	המרד הגדול — חורבן בית שני
90	איגרות מרמטב"ל לרמטב"ל
96	ירושלים של מעלה ושל מטה
99	אנטיכריסט בעזרתה
106	מה שלא נשרף
110	בנימין מטבריה: בין כוזרו השני להיראקליוס
115	הכיבוש המוסלמי
119	ישראל בין עשיו לישמעאל
125	ימי בוקה ומבוקה ומבולקה
128	מקראי ציון וקרעיה
133	שוב עולה רומי על ירושלים
138	מסע הצלב הראשון
144	צללח אדין
150	"מלכות ירושלים" בלי ירושלים
156	כנגד צפת ושבתאי צבי
161	על קונסולים, נציבים ומדינאים
167	וביצת הבינאום שלא נולדה

170	נשק מתוצרת בית.
171	לנר חנוכה תרע"ח
		דמים בצל המנדט
178	א. מימי ה"גבארדיה" ועד ל"הגנה"
183	ב. ולא בא השלום לה מהר הצופים...
186	ג. המלחמה על תקיעת שופר בירושלים.
192	ד. המחתרת הלוחמת בירושלים.
198	מלחמת העצמאות
		לא CORPUS ולא SEPARATUM
220	או: איך לא "בונאמה" ירושלים.
232	המחולקת.
236	ובאשר השמש עמדה דום.
242	ואין מנורה כהר...
247	לא תם ולא נשלם.
250	תקופות בהיסטוריה של ארץ ישראל.
252	רשימת המפות

הנוף הירושלמי נמצא בשדה המלחמה
של גורמים גיאולוגיים וגיאוגרפיים,
שדה מלחמה בין המדבר והים התיכון.
מצב זה הטביע את חותמו על תולדות העיר
ואף על נפש תושביה.

(ל. א. פיקרד, ספר ירושלים)

העברי הקדמון העריך מאוד שמות, על כן אחת המתנות הראשונות שניתנו לו לאדם הראשון הוא הכוח לקרוא שמות לברואים, וזו למעשה פעולתו הראשונה של אדם. הכוונה היא תחילה לשמות כלליים לבעלי חיים, אחר כך שמות פרטיים לצאצאיו הראשונים, קין והבל. וכך הוא קורא לאשתו תחילה אשה, אחר כך היא זוכה לשם פרטי חוה, תוך כדי הנמקה. זו הגלויה: אם כל חי, וזו הסמויה: מלשון חייוא נחש. ואף לגבי אלוהים נאמר כשבח: לכולם שמות יקרא. יש בשם מן המהות של הנקרא באותו שם, בין אם קדם השם למהות, בין אם קדמה המהות לשם. ומכאן המשמעות העליונה לשם, להשם, בה"א הידיעה, שם אלוהים.

יש הנקראים על שם סופם, כגון הבל שהיה באמת להבל. יש המחליפים את שמותיהם בעקבות מאורעות בחייהם או תוספת משמעות לחייהם, כגון יעקב וישראל. יש ושם מתפרש מחדש ויוצא מכלל משמעותו הקודמת, והוא הדבר אשר חל על ירושלים.

תולדותיה הקדומים והעמוקים, הסוערים והמגוונים, המציאותיים והחזוניים, מהדהדים בתולדות שמה, אך היא כמו נאבקה ונאבקת בנאמנות עקשנית סלעית כסלעיה, על מקורה הראשון: ירושלים: תפרשוני, תדרשוני. תכונני בכינויי תוספות ואני נשאתר לעד: ירושלים. כאומרת: ראו, אף אלה שעשאוני למה שהנני בעולם, אלה שבנו אותי לתפארה, שמשלו בי יותר מכל אומה, בני ישראל, גם אם היו להם טעמים לשנות, לא שינו או לא הצליחו לשנות את שמי.

ולמה היו להם לבני ישראל טעמים לשנות שמה? כי במקורו הוא קשור באל מן האלים הכנעניים השמיים הקדומים:

ירושלם או URU-SALIM בכתב היתדות. שלם מופיע בכתבי אוגרית כאחיו של שחר, שניהם בני אל, שם אלוהות כנענית, הלא הוא אל עליון, קונה שמים וארץ, אשר מלכיצדק מלך שלם, כוהן לו.

קדמותה של העיר מוכחת מהאלף השלישי, אך ביתר תכיפות במאות כ' וי"ט לפסה"נ בכתבי המארות בצורת רושלם. מאוחר מכן באיגרות אל עמארנה בצורת ארשלם. בכתובות סנחריב הכתיב הוא אורשילימו, שין שמאלית.

ובכן משמעות המלה שלם איננה מוטלת בספק, אף כי לפעמים אל זה מופיע בצורה אחרת "שלמן", ובמקום אחר יש לו גם בת זוג "שלמנותו", אך די לצרה זו בשעתה. אנו, המייחדים שמו, וראי שדיינו ב"שלם", מה עוד שבצורה זו,

מקוצרת, "שלם" בלבד, ללא "ירו", שם העיר מופיע פעמיים, בהקשר למלכי צדק כנזכר ובתהלים, ע"ו: "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון", כשההקבלה "שלם" – "ציון" משמשת הוכחה מכרעת לזהות "שלם" עם ירושלים.

אבל "ירו" מהו? מרבית החוקרים הסכימו על השורש "ירה", בהוראת ייסוד, הצבה, על-פי הפסוק "מי ירה אבן פינתה". בהוראת, אמרנו? וכי אין גם מלה זו משורש "ירה"? מה הקשר הקדום בין משמעויות אלו: יורה חץ – יורה אבן פינה – יורה דעה? יורונו בלשנים, אנו ניצבים בפני עוברת יסוד קיימת. ומה חשיבות לכך? החשיבות בהבנת שם מקביל לירושלים, הלא הוא מוריה. הוא הר המוריה עליו עקד אברהם את יצחק בנו. המסורת הקדומה מזהה את המקום עם מקום בית המקדש. השם "מוריה" נדרש לכמה פנים, אם מלשון "יראה", אם מלשון "ראייה", אך גם מלשון "הוראה". משם יצאה הוראה לישראל, כלשון מדרש, ושמא היה זה ניסיון לגייר את האל שלם? כשם שחנניה שלנו מקביל לחניבעל הכנעני ובינת-ענת (אחת מבנות רעמסס השני) מקבילה לבתיה בת פרעה, ייתכן ש"מוריה" איננו אלא עברורה של ירושלים.

אלא שירושלם גברה על מוריה, ליתר דיוק הכלילה אותו בתוכה, כשם שהכלילה את השם "ציון" ו"עיר דוד", שהיו תחילה שמות לחלקי העיר, אחר כך נקראו על שם כל העיר. ולא יכלו לה ונצטרפו אליה, השלימו אותה, השלימו עמה, והיא נשארה ירושלים. בימי כיבושה עוד בא זכרה פעם פעמיים על שם תושביה הקודמים, עיר יבוס, אך גם זה חלף-עבר, גם יבוס הובס.

הכתיב הקדום הוא כמעט תמיד בלי יו"ד בסיומת: ירושלם, אחר כך החלו לקרוא בסיומת זוגית: ירושלים, כשהכתיב במקרא כולו, להוציא חמישה מקומות, נשאר חסר בלי יו"ד. מתי? מדוע? שמא בימים בהם התרחבה העיר העליונה ונוצרו מעין שתי ערים על שתי גבעות ובקעה עמוקה ביניהן? אחר ידובר על שתי ירושלים, זו של מעלה וזו של מטה, אך זה ודאי ימים רבים לאחר שנקבעה כבר הצורה הזוגית. ושמא בא שינוי זה אף הוא כדי להרחיק את זכר האל הקדום "שלם" ועם זאת לא לשנות מן המטבע המקובלת וכבר מקודשת? בתרגומים הלועזיים, ביוונית, ברומית, בארמית, נשארה הצורה הקדומה ירושלם או ירושלם, ירושלם JERUSALEM. ירושלים – היא לנו בלבד.

וכך אין ספק שעוד בימי קדם, הסבו לשם את משמעות השלום, עיר השלום. ועל כך מבוסס פרק קכ"ב בתהלים. תהילת העיר מושרת שם בשלושה עניינים. אחדות, עיר שחבורה לה יחדו (ואולי מרמז המשורר על שלם, שלמות), כל שבטי ישראל מאוחדים בה. שנית: משפט. שלישית והוא לסיום, בשלושה פסוקים ושלוש הרגשות: "שאלו שלום ירושלים... יהי שלום

בחילך... אדברה נא שלום בך". ואין ספק שזו המשמעות האידיאית שנותן המשורר לשם.

יש פרשנים המייחסים גם את השם שלמה בן דוד, שלמה שעשה את העיר לעיר המקדש, לשם ירושלים. שלמה — מלך שלם. ואחד מגדולי החוקרים בימינו, אולברייט, אף מעמיק עד מלכיזרק וגורס: מלכיזרק מלך שלומו של אברהם, במקום מלך שלם.

האידיאה של שלום יצאה מירושלים, אך השלום עצמו רחוק היה ממנה, ורבות המלחמות שעברו עליה. חרבה בראשונה ונבנתה, חרבה בשנייה והוחל בבניינה בימי ברכוכבא, ושוב נפלה ושוב נבנתה, אלא שהפעם נעשה ניסיון קיצוני לעקור את שמה הקדום והקדוש. קיסר רומי, אדריאנוס, שנאלץ לרכו את מיטב לגיונותיו כדי להדכיר את המרד, תפש כנראה את הקסם שבשם ירושלים, הקסם שהוא מטיל על יהודי הארץ ויהודי כל התפוצות. על כן החליט להדביר את עם היהודים המרדן על ידי שינוי שני השמות, שם הארץ ושם העיר. לא עוד "יהודה" או "יודיאה", כי אם "סוריה פלשתינה". כדי לחסל את יהדותה של הארץ אפשר להעלות מן הנשכחות פלשתים שכבר עברו מן העולם. דוד הוא שהדף אותם אל רצועת החוף וקבע את יהדותה וישראליותה. ייתכן שאדריאנוס רצה להחזיר את הגלגל ההיסטורי אחורה, ואם אין פלשתים עוד, לפחות שמש, על כן: "סוריה פלשתינה" והכנעתה ליריבתה הקדומה דמשק. אך אותו מלך ישראל קדום, דוד, שמנע מהארץ ליהפך לארץ פלשתים, הוא גם שכבש את ירושלים ועשאה לבירת עם וארץ לראשונה. ושלמה בנו השלים מעשהו ועשאה עיר מקדש ה'. גם את זאת ביקש אדריאנוס להפוך. והוא בונה עיר אלילית על חרבות ירושלים ומקווה למחוק את השם המקודש לאלוהי ישראל על ידי שינוי השם: איליה קפיטולינה AELIA CAPITOLINA. איליה — הלא הוא שמו שלו, של אדריאנוס, קפיטול — לכבודו של האל הרומי יופיטר קפיטוליני. אותו אל כנעני קדום "שלם" אינו מועיל עוד, הוא התייחד לפני ולפנים. יבוא קיסר רומי ואל רומי וישכיח שם ה' ושם יהודים מהעיר. ולא שם בלבד, כי אם עיר שלמה, עיר הלניסטית-רומית הוא בונה במקום ירושלים. ובשם נכרי זה היא נקראת מאות בשנים גם כפי הנוצרים. וכך מסביר את מעשה שינוי השם אחד מאבות הכנסייה, פילוסטרוניוס:

"אדריאנוס, קיסר הרומאים, הנקרא איליוס, קרא את ירושלים על שמו, איליה, כדי שהעם היהודי יגורש ממנה לחלוטין ואף השם לא יוכל להיות להם לאמתלה לתבוע לעצמם את העיר כמולדת".

וחרף מזה ומתוך רגש של שמחה לאיד כותב אב הכנסייה הירונימוס:

"כמו כלי חרס אשר אם יישבר פעם לא יוכל לחזור לצורתו הראשונה, כך לא יחזרו ליושנם העם היהודי וירושלים, החרבה. עתה נתרוקן שמה של אותה

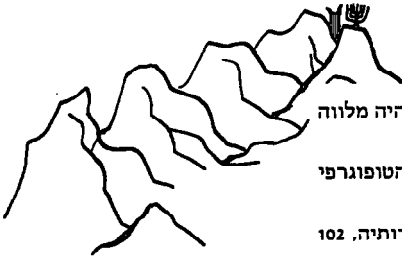
עיר והיא נקראת איליה, על שם איליוס אדריאנוס, יחד עם תושביה הקודמים
אבר לה גם שמה העתיק, כדי שתישבר גאוות אותם התושבים”.

וכי מה לו לסופר נוצרי ולשם האילי? מוטב השם האילי ולא היהודי...
המקדש האילי הוסר, במקומו נבנו כנסיות בעיר, אך על השם איליה
קפיטולינה שומרת גם הנצרות הביזנטית. במטבעות רומיות מופיע גם הקיצור
COL. AEL. CAP. (COLONIA AELIA CAPITOLINA).

אף-על-פי-כן העיר הצליחה יותר מן הארץ. השם פלשתינה דבק בארץ עד
ימינו ולהוותנו, השם איליה קפיטולינה נמחק. עוד יש לו זכר במפת מידבא,
ועוד היא נזכרת אחרי הכיבוש המוסלמי, ומאז הוא נעלם. כמובן שאין
הערבים מחזירים לה בפשטות את שמה הקדום. השם איליה—מפורש כ”בית
אל” — משמש עד שנכנו המסגדים, כיובל שנים אחרי כיבוש העיר, מאז נקבע
השם הערבי “אל-קודס א-שריף” — המקדש המפואר, ואחר כך בקיצור אל
קודס. צורה אחרת היא בית-אל-מקדס או אל-בלט שיבוש מ-PALATINUM
והוא ארמון. ואצל הגיאוגרף אל מקדסי בסוף המאה ה־10 לסה”ג, מופיעים
השמות כולם, עדיין גם איליה. בסופו של דבר נתקבל ונשתגר אצלם אל קודס
עד ימינו. אצלם, אמרנו; בעולם המערב — החוזר עם הצלבנים השם הקדום
HIERUSALEM וכך נשאר.

ואין צריך לומר שהשם ירושלים נשאר, נתעלה ונתקדש יותר ויותר בתודעה
היהודית, כפי ישראל, בתפילות ישראל, בכל אורחות ישראל מלידה ועד
מוות, וביום כלולות, בוקר, צהריים וערב וכברכת המזון. בניינה היה לסמל
הגאולה, הארץ כולה היא ארץ ציון וירושלים. ומן הוודאי הוא שלא ישתנה
עוד שם זה למרות ציפיות נביאים לשינויו. והרי עובדה היא כי שלושת
הגדולים בנביאי ישראל, ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, מדברים על שם חדש אשר
ייקרא לעיר. ישעיהו אינו יודע מה יהיה השם, אך אומר: “וקוֹרָא לך שם חדש
אשר פי ה' יקבנו” (ס”ב, ב’). ישעיהו נתן שמות לילדיו, שמות משמעותיים
מאוד, ורוצה גם ששם חדש, משמעותי, כמובן, ייקבע לעיר שהפכה לחטאה,
אלא שרק אלוהים עצמו יוכל לקבוע שם. כפי ירמיהו כבר יש הצעה: “ה'
צדקנו” (ירמיה, ל”ג, ט”ז), אולי כנגד או נגד המלך האחרון: צדקיהו. יחזקאל,
שפרקי נבואותיו האחרונים מוקדשים לתיאור הנדסי של העיר והמקדש
לעתיד לבוא, ולאזן דווקא כשחוזר מדויק של העבר, מסיים את ספרו בשם
החדש לעיר: “ה' שְׁמָה”. ניזכר בתיאור היעלות השכינה מהמקדש ומהעיר,
כביכול, ה' נטש את העיר. מכאן לעתיד השם: ה' שְׁמָה, שוב שמה. גם
בסתומות הקרי של שם אלוהים, ה', נשתמר ביסודו הצליל הקדום, אך הובלט
שם אלוהים. יחזקאל, הלא הוא החוזר בתוכחתו פעמיים על הגינוי: אביך
האמורי ואמך חתית. ייתכן שהשורש “שלם” כשם האל הקדום, מזכיר לו
את יסודה האילי הוזה של העיר, ועל כן השינוי, החידוש לעתיד לבוא, טיהור
מוחלט, לא עוד ירושלים, כי אם יהושמה.

מאבק בראשית

שלב נוסף בעיצוב הנוף התחולל עם יצירת שקע הירדן... שהיה מלווה בהתרוממות הגוש המרכזי של הרי ירושלים...

...חידית נחל קדרון אל גב ההר היא שיצרה את המצב הטופוגרפי היחיד במינו של ירושלים...

קרמון, ירושלים לדורותיה, 102

בראשית היה הכל ים.

חופיו רחוקים, בלתי מושגים, ובתהומותיו שוקעים הסלעים, מרבצים, מרבצים.

כמה שנים חלפו על הים עד שתמו שנותיו?

גם ימים מזדקנים. והים נאסף אל גליו, ונסוג, ויבש, והייתה חרדה. ים הקנומן מת. והסלעים שבקרבו נחשפים, נחשפים, מתכווצים בעירומם, מאפירים מקור וגופם נעשה חידורים, והם מתקשחים מתחת לשמש.

לימים יקראו הלא־יהודים בקרב תושבי הארץ לסלעים אלה מיזי יהודי, וברזל יבוא בסלעים, לנתץ ולסתת ולבנות באפור הזה הנוקשה, המחודד, ההולך ומתקשה, ירושלים חדשה. אלא שכל זה לימים. ועד אז—ים חדש מציף ומכניע וכובש מתחתיו את סלעי הקנומן, כדי לקברם תחת מצבות שמו שלו, ים הטורון. הים הצעיר, החדש, המכסה את הכל, רק הוא בעולם. והוא עז וסלעיו לבנים אדומים ושחורים, והגיר בסלעיו, והצור שחור, ובסלעי המלכות הצעירים הללו יבנו מקדשים לעתיד, אך עוד הם שוקעים בתהומות ים הטורון, מצפים ליעודם—מת הים שמעליהם.

ושוב כחללים תחת עין השמש, סדורים הסלעים, חומרים, חומרים. עד בוא ים הסנון לכסות עליהם, וכמו תכריכים לבנים של גיר רך יעטפו את הגיר הקשה, לשמרו ליום תחיית הסלעים, הוא יום מלחמת כל השכבות, שבו ייקבע מי יהיה השליט היחיד של הנוף פה.

והוא בא—זה היום. ומי יודע מה אורכו.

והיה רעש. ושבר אדיר מבקע את כל השכבות, וחותר אל העומק, אל יסוד היסודות, להסיר את כל הקליפות ולבוא אל התהום.

ובאו סלעים בסלעים, והרים בהרים, וכל שכבות האדמה נותצו, והייתה צעקה גדולה בעולם.

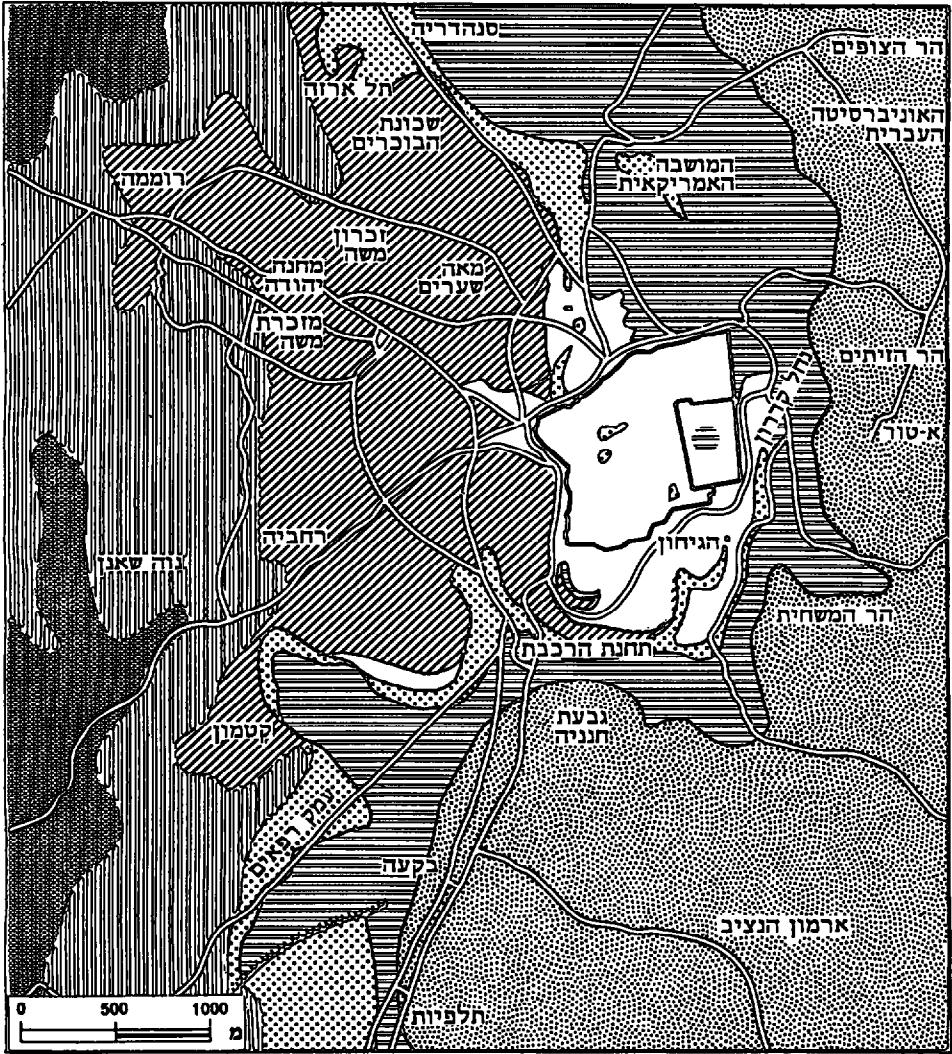
ולאחר—היה שקט.

והיה בקע אחר בקליפת האדמה. מצפון לדרום. ודממה.

רק קולם של ימים קדמונים, הממהרים לזרום אל מעמקי השבר החדש, לתפוס מקומם בו—זורם בחלל.

לימים יבואו חכמי ארמה לכנות את הבקע—"שבר סורי־אפריקני". ויקמטו את מצחם כקמטי גב ההר, לשפוט מי ניצח באותה מלחמה קדמונית, אם סלעי הטורון, או הסנון, או עופרת המים של ים המלח, ושמא לא ניצח גם אחד.

מפה גיאולוגית של ירושלים

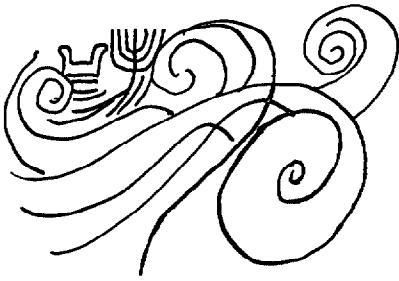

=====	כביש		סנון	
=====	שבר גיאולוגי		מיזי חילו	} טורון
			המלכה העיקרי	
			מיזי אחמר	} קנומן
			מיזי יהודי	
			דיר יאסיני	

והמלחמה עודנה ניטשת. ועוד יום קרב לבוא, שהוא לא יום ולא לילה. ובאותו שבר אדיר אל העומק נברא גם קמט עמוק אל שמים. ממעמקי הים הנמוך ביותר בעולם אל פסגת גב ההר שממעל, נחרץ נחל קדמון אחד, כמו בשארית כוחותיו מבקע השבר הגדול, שליח כלפי מעלה, חותך בשכבות החיות של הסלע, חושף ומגיע אל הפסגות. נחל קדרון. ושלושה קצוות לו לנחל, שלושה גיאיות, לספר את כל שהיה והווה ואת כל שיהיה, ולבנות עליהם את ירושלים.

גיא בן הנום מן התהום והעומק, וגיא טירופיון, להווה של חולין וסלעים לבנות בית. ונחל בית זיתא בצפון, והוא שהכתיב את מקום הר הבית ועמק יהושפט, ליום המלחמה האחרונה שלעתיד.

והשבר הסורי-אפריקני — לאו דוקא גיאולוגי — עודנו מאיים.

מלחמת שכבות הסלע שעליו בנויה ירושלים, היא שעיצבה את מבנה הנוף, והיא שקבעה מלחמה לדורות: המלחמה על המים.

בסמוך לקו פרשת המים יושבת ירושלים. וכדרך הטבע — הולכים המים ממנה לים המלח ולים התיכון, ואין המים הולכים אליה.

ולכן היה על כל בונה ירושלים להילחם על מימיה: מן המעינות, ומן השמים, וממרחק, וככל שגדלה העיר והתפשטה — כן כבדה המערכה על המים, כי רבו הפיות לשתות.

ירושלים שלפני ימי דוד, עיר היבוסי והקורמות לה, ישבו על שלוחה הררית שלמרגלותיה הדרומיים-מזרחיים נובע מעיין, עין גיחון, והוא מקור המים הראשון של ירושלים, ובימי קדם: מקור החיים לעיר. אל נחל קדרון מקלחים מימיו, ושמה הם גחים מפעם לפעם, לא בשטף קבוע אלא בגיחות פתאום. לעת חורף גשום — מספר פעמים ביום, ובקיץ שחון — רק פעם אחת ביום. והקדמונים קידשוהו והאמינו בכוח מימיו.

אלא שהגיחון — בתחתית הנחל, והעיר במעלה המדרון. ואין המים עולים בכוח עצמם. ובימים כתיקונם אין בכך אלא הטורח לילך ולהביא, לשאוב ולהוביל, לשתות ולנסך ולהשקות בתעלות את אדמות הגנים במורד הקדרון. בעת מלחמה יבוא האויב, וישב על המעיין לשתות מימיו ולהכרית מימיו מן העיר, ויבשה העיר ואברה. כי המעיין — מחוץ לחומות. היה אפוא על הקדמונים להביא את המים אל העיר. הם חצבו מערכת אחת עם שני פירים, ארובות אנכיות כדי להגיע אל עורק המים העובר מתחת לעיר, וללכדו בעומק, בתהום, בטרם יפרוץ אל ערוץ הנחל. ולא עלתה בידם. את שרידי הפירים רואים אנו עד עצם ימינו אלה, אך אל המים לא הגיעו.

חלפו הדורות ובית דוד מולך בירושלים והעיר מגיעה לשיא של פריחה והתפתחות בימי שלמה. יש ארמון ומקדש, והעיר התרחבה ורבו תושביה, ורבבות רבבות עולי-רגל באים לעת פסח, שבועות וסוכות אל בית המקדש — כל אלה מחייבים מפעלי מים גדולים יותר, שופעים יותר.

נראים הדברים כי בימי שלמה שוכללה אספקת המים ממעיין הגיחון, הועלה מפלט המים והתעלות הוארכו, והן נמשכות גם אל נחל קדרון, להשקות את גני המלך, וגם אל הקצה הדרומי של עיר דוד, וממנו — אל תוך העיר ואל ברכת אגירה בגיא המרכזי של ירושלים. ואולי היה זה גם זמנו של המפעל הגדול הראשון להקוויית מי גשמים לשם ניצולם לעת קיץ.

וגם אם לא שלמה היה קהלת, חכם היה ויודע דבר גם ביחסו לשלמה מעשים אלה, שנאמר: "עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים" (קהלת, ב', ו').

אולם לא היה די בכל אלה. וצינורי מים אלו שהיו יפים לשעתם לא סיפקו די מים לעיר שצרכיה הלכו וגדלו, וודאי שלא הספיקו לימי מלחמה.

מגמותיו של סנחריב לכבוש את הארץ היו ברורות לחזקיהו מלך יהודה ולשריו. היה ברור כי יש להתכונן למלחמה קשה. חילות יהודה לא היו מסוגלים, כמוכן, להילחם בחילות האימפריה הצפונית בקרב פתוח בשדה מלחמה, ולא נותרה בררה אלא לבצר היטב את ירושלים, להכינה למצור ממושך. היה ברור כי התעלה האחת שהוליכה מים ממעיין הגיחון, ושנבנתה כנראה בימי שלמה, לא תצלח לאספקת מים לעיר נצורה, שכן היא עוברת בשטח פתוח הנתון לשליטת הצרים. בשל השיפוע הקטן ופיתולי התעלה המרובים הלכו מימיה באיטיות כמשתמע מהדימוי בפי ישעיהו: "מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט" (ח', ו'). ואז, לערך בשנת 700 לפסה"ג, בצו המלך, קם ונעשה המעשה: "ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה" (מלכים ב', כ', כ'). "וירא יחזקיהו כי בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלים, ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו, ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים" (דברי הימים ב', ל"ב, ב'–ד').

ובדופן תעלת המים אשר חצבו אנשי חזקיהו כותב החוצב האלמוני:

"(תמה) הנקבה. וזה היה דבר הנקבה. בעוד (מניפים החוצבים את) הגרון איש אל רעו ובעוד שלש אמות להנקב(ב) נשמע קול איש קורא אל רעו כי היתה זדה בצור מימין ומ(שמ)אל וביום הנקבה הכו החוצבים איש לקראת רעו גרון אל גרון. וילכו המים מן המוצא אל הברכה במאתיים ואלף אמה ומ(א)ת אמה היה גובה הצור על ראש החוצבים".

פתלתל הוא מהלך הנקבה כי עיקש היה הסלע מלהינקב. ושתי פלוגות עבודה חצבוהו מן המעיין ומן העיר. וזמנם רוחק כי גדודי סנחריב קרבים. ומפעם לפעם נתקלו החוצבים בסלע קשה והיה עליהם לעקפו, והסדקים והנקיקים בסלע — אף הם היו למכשול. שלוש מאות ועשרים מטרים היה על החוצבים לעבור אילו חצבו בקו ישר, אך בשל המכשלות שבסלע, כמעט פי שניים הוא אורך הנקבה, ומוצאה גבוה מפתחה רק בשני מטרים ועשרים סנטימטרים לערך. איך עלה בידי המהנדסים והחוצבים להקפיד על מדרון מתון כל־כך ובידיהם רק מכשירי בניין פשוטים? איך עולה בלכנו המחשבה שלא הייתה מלאכת־מחשבת בירושלים?

חזקיהו המלך סותם את פי הגיחון ובונה ברכה במוצא התעלה שבתוך העיר, והיא תזכה לשם — "ברכת השילוח", ומצור סנחריב מתנפץ אל חומות

ירושלים, וברכות המים יישכח הגיחון ואנשי ירושלים יידעו רק את "עין השילוח".

אולם גם מי השילוח לא הספיקו. ובתקופות קדומות לחציבת נקבת השילוח, וכן אחריה, שקדו גם לנצל את מימי הגשמים ולאגרם לימות הקיץ השחונים. רוב מפעלי המים הציבוריים שהוקמו אז נעזרו כחומות העיר החיצוניות והפנימיות, כקו סכר העוצר את המים בנקודה הנמוכה ביותר של הגיא, וטרחו ובנו ברכות גדולות כמקומות הללו, ורב הוא מספר הברכות שעדות להן בכתובים או בשרידים הנגלים היום.

הברכה התחתונה והברכה העליונה בימי בית ראשון. ובימי בית שני שבו וכנו את הברכה העליונה. היכן מקומן — לא ברור כיום, וגם בצפונה של העיר נבנו ברכות רבות, ובתוכן ברכת הפרבר החדש "בית זיתא" שהתפתח מצפון להר הבית. "ברכת ישראל" שנבנתה בימי הורדוס, הגרולה במקווי המים של ירושלים: מאה ועשרים מטרים אורכה ושלושים ושמונה מטרים רוחבה. ותעלות סגורות מוליכות מימיהן אליה ממרחק, ומנקזות מי גשמים רבים. וצפונה לברכה זו "ברכות הצאן" שנקשר אליהן סיפור מסיפורי הנס של ישוע בן נצרת ובפי הנוצרים הלא היא "ברכת בית חסדא". ושם היו באים עולי רגל ומתרפאים ורוחצים במי הברכה וממתינים לרפואתם. ולא הרחק משם — "ברכת סטרותיון" שהייתה כנראה חלק מחפיר המגן שחפר הורדוס מול חומת "מצודת הבירה", היא האנטוניה, ושם שפך הלגיון החמישי סוללה אל מול האנטוניה. ומימיה של ברכה זו באים מצפון, מגבוה, ומימיה הולכים אל הר הבית, אל בית המקדש.

ועוד ברכות בנה הורדוס בירושלים: "ברכת הנחשים" בגיא בן הנום, שמוצאה הדרומי חסום בסכר ועליו נמתחת הדרך בואכה בית לחם יהודה. וברכת ממילא שבמערב העיר, שמימיה הולכים ל"ברכת אמגדלון", היא ברכת המגדלים, על שם מגדלי ארמונו של הורדוס המשתקפים במימיה השוקטים. והיא גם קרויה "ברכת חזקיהו" וחבויה היא עד עצם היום הזה בין בתים בסמוך לשער יפו. ועוד בנה הורדוס ברכות מים מיוחדות לצורכי ארמונו שהיה משופע בנגים ובמזרקות. את כל המים הרבים האלה הקווה הורדוס בירושלים.

אלא שהברכות גדולות וטרחתן מרובה. סחף רב נגרף אל הברכות והיה על המופקדים עליהן לנקותן בהתמדה. וכשעומדים המים ימים רבים של קיץ בברכות, הם נבאשים ונעכרים ואינם ראויים לשתיה, ואם אין הברכה מתוקנת כל צורכה מחלחלים המים והולכים אל התהום, ואם מתוקנת היא כל צורכה ומימיה עומדים במקומם, הרי יתושים וקדחת מזומנים למקווי המים שמימיהם עומדים. וגם מי שנצרך למים אלו אין המים מגיעים אליו ועליו להטריח את עצמו ולילך לשאוב ולהביא לביתו.

אפשר שמי הברכות הגדולות שימשו מפעלים גדולים, את בית המקדש, את

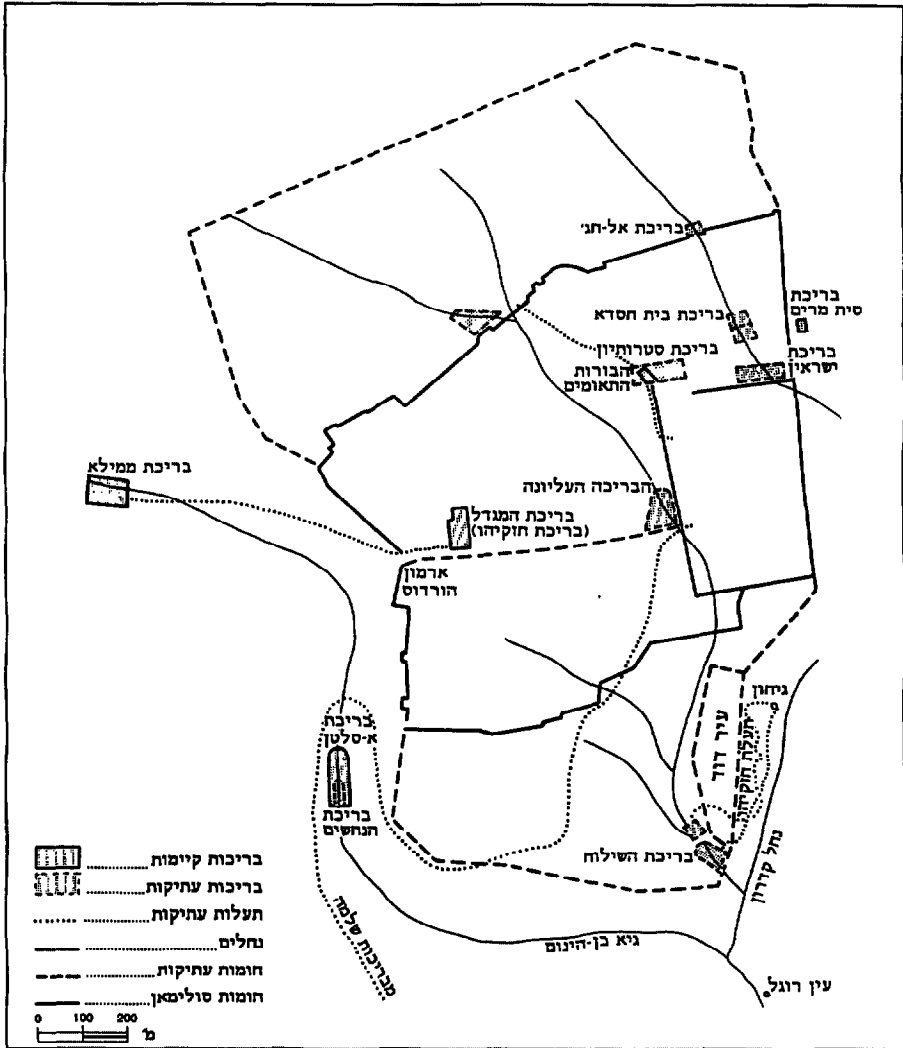
הארמונות הגדולים שבירושלים, או עמדו לשימושם של רבבות עולי הרגל לירושלים, ואפשר שלא היו אלא מאגרים לימות מלחמה. מכל מקום, בית ישראל תושבי ירושלים סמכו איש על עצמו: יש להניח כי לרוב הבתים היו בורות מתוקנים בחצר, שניקזו את מי הגשמים היורדים על הגג והחצר. והיה "בור הרבים" — לשירותם של מספר בתים שבשכונה אחת. והבורות: חלקם בנויים, מקורים ומטויחים, וחלקם חצובים בעומק סלעי התשתית, ורבים מן הבורות שמורים עד עצם היום הזה ואינם מאבדים טיפה. גם בשטח הר הבית ובית המקדש רבים הם הבורות, מהם קדומים, מהם מאוחרים, ואין אנו יודעים ייעודם המדויק של מימי כל בור.

בורות המים היו המקור העיקרי שהשקה את תושבי ירושלים מסוף ימי בית שני — עת חרבו מפעלי המים הגדולים — ועד ימינו אנו. אלפי בורות מים שירתו את תושבי העיר בסוף ימי שלטון התורכים, ובימי שלוט הבריטים בארץ, וחשיבותם העצומה שבה ונגלתה בעת המצור על ירושלים בשנת תש"ח עת נותקו עורקי המים לעיר ומי בורות הם שהצילו מצמא קשה את שכונות היהודים שבמערב העיר.

עד כאן מתת עינות תהום מתחת לירושלים, ומתת שמים מעל לירושלים. אלא שאין די לירושלים כמים של מטה ובמים של מעלה — גם מרחוק תביא ירושלים מימיה. אין לדעת מי היה הראשון שהקים אמות מים ממרחק לירושלים, אך נראים הדברים כי חכמת מהנדסי יוון ורומי היא שלבשה לראשונה דמות גווילי אבן, עמודים וצינורות אבן נקובים. אמות מים נמתחו בצלעות הגבעות שביהודה, והן הולכות במדרון מתון מתון אל ירושלים. מפעל מים אדיר, בסגנונו של הורדוס, הוביל מים ממעיינות נחל הטחנות (ואדי ארטס) וממעיינות נחל ערוב אל ברכות ענק (ובהן "ברכות שלמה" המפורסמות). מהן בנויות אמות מים שקדניות המריצות מימיהן אל ירושלים. עשרות קילומטרים של אמות מים מובילות לאורך הגבעות, חודרות במנהרות למעבי ההרים, שבות ומופיעות לעין השמש מעבר מזה להרים, יורדות לעמקי נחלים ושבות וזונקות מעברו השני של הנחל במבנים של "סיפון" שכמותם כדיוק משמשים כמובילי מים עד עצם היום הזה.

כארבעים וחמישה קילומטרים מברכות ערוב אל "ברכות שלמה" וכעשרים וארבעה קילומטרים מ"ברכות שלמה" להר הבית כשכל הברל הגובה בין המעיין הגבוה ביותר ובין הר הבית הוא כשמונים מטרים בלבד! מפעל מים זה של ימי בית שני נבנה בשלבים אחרים, בהתאם לצרכים הגדלים והולכים של העיר, שמקדשו של הורדוס מושך אליה יותר ויותר עולי-דרך. ויודעים אנו מכתבי יוסף בן מתתיהו על המהומות שהתעוררו ביהודה כשביקש הנציב הרומי פונטיוס פילטוס ליטול מאוצר המקדש כדי לבנות תעלה שאורכה ארבע מאות איצטדיות — כשבעים וחמישה קילומטרים. לא בגלל צמא נפלה ירושלים ונחרב בית שני, אך לא היו די מים בעיר לכבות

מקורות מים בירושלים העתיקה

את הדלקות הרבות שהטילו בה הצרים מחוץ. חמור מזה: כי בגלל מלחמות האחים מבית, כאשר מוצתת אש מלחמת אחים ומתגלגלים הדברים להבקעת החומות ושרפת המקדש — שוב אין כל המים שבעולם מספיקים לכבות את הבערה.

בדורות שלאחר מכן שבו האחרונים לשתות ממקורות ראשונים, הוסיפו, הטליאו והתקינו את הבורות שלא יהיו מחלחלים, ואת הברכות שלא יתמוטטו ואת התעלות והאמות שלא יפרצו מימיהן, אלא שחדש — לא בנו, ירושלים הוסיפה להיאבק על מימיה דורות רבים.

ובימינו אנו — שוב מובילים מים לירושלים ממרחק. ממערב ומצפון, והולכים צינורות ברזל והמים נדחפים בהם במעלה ההרים בכוח משאבות ברזל אדירות, אל ברזי הברזל בבתים, והמים בשפע, וטובים המים — ועם כל אלו רבים בתי האבן הקטנים בירושלים, שחצרותיהם רצופות אבן, ברזים ומים שוטפים בבתים פנימה כדין התקופה — אבל בפנינת החצר בור מים עמוק, ומימיו קרים ושוקטים. ואנשי הבית יודעים: טובים ברזי הברזל ושופעים מימיהם. אך אלפי שנים לימדם: שמרו על בורות המים. ירושלים נאבקת על מימיה.

ולא נחה רוח הקודש אשר הייתה על נביא חזון העצמות היבשות, עד שהגדילה והפליאה לעשות: לא זו בלבד שירושלים תשחרר לעתיד לבוא מתלות במים שמחוצה לה, שבנמוך ממנה, כי אם היא היא שתספק מים לכל סביבותיה. לא רק מים-תורה יצאו מירושלים כי אם גם מים ממש, לגוף הצמא לא פחות מאשר לנפש הצמאה.

“...וישיבני אל פתח הבית והנה מים יצאים מתחת מפתן הבית קדימה, כי פני הבית קדים. והמים ירדים מתחת מכתף הבית הימנית מנגב למזבח... ויסבני דרך חוץ אל שער החוץ דרך הפונה קדים והנה מים מפכים מן הכתף הימנית... וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבר, כי גאו המים, מי שחו נחל אשר לא יעבר... ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה... ובאו הימה אל הימה המוצאים ונרפאו המים...” (יחזקאל, מ"ז).

כעיר כנענית

"מכרתחך ומלרתחך מארץ הכנעני אביך האמרי ואמך חתית"
יחזקאל, ט"ז, ג.

3400-3800 לפסח"נ

עיר כנענית הייתה כאן כבר לפחות לפני שלושת אלפים ושמונה מאות שנים. בתקופה שחכמי הארכיאולוגיה מכנים "הברונזה התיכונה MB II b". ביצוריה נחשפו בימינו אנו והראו כי כבר אז הייתה זו עיר של ממש ולה חומת מגן איתנה. וגם ממרחקים, ממרחקי זמן ומקום, ממצרים ומנוביה, ומאל-עמארנה — מאירים אותה זרקורי המקורות. קערות חרס וצלמיות טין, הלא הם כתבי המארות המצריים, נושאים את שם ירושלים ושליטיה, יחד עם שמות ערים רבות אחרות בפיניקיה, בסוריה הדרומית, בעבר הירדן ובגליל. אך ירושלים היא הנציגה היחידה של הרי מרכז הארץ, ועל גבי צלמיות הטין מארה וקללה לעיר ולשליטיה אם יעזו למרוד בפרעה. ומתוך התעודה יודעים אנו כי שניים הם שליטי העיר בראשונה: יקרעם וסתיען (שסען?). והשמות הם אמוריים, שמיים. ושם ירושלים אז: "ירושלמם". רק זאת נדע.

המושל של ירושלים בשם יקרעם. כל הנאמנים אשר עמו.

המושל של ירושלים בשם סתיען. כל הנאמנים אשר עמו.

וכעבור ארבע מאות שנה, רהיינו לפני שלושת אלפים וארבע מאות שנים, יצא רץ בהול מירושלים, ובידו איגרת אל פרעה אמנחתפ הרביעי. משליט ירושלים עבד-חפה (פתי-חפה) אל שליטו העליון, פרעה של מצרים. וכעבור ימי הדרך הגיעה האיגרת אל "הבית הגדול", הלא זה פירושה של המלה פרעה. ושמא רק אל קטון-מוזכיריו באה האיגרת. מכל מקום קרא אותה מי שקרא, ונתן הוראות כאשר נתן, והלך המכתב בדרך כל מבון משרדים מאז — עד שנגנו בארכיב פרעה ושכ לעין השמש בתל-אל-עמארנה לפני כתשעים שנה, בתקופת החשמל, רחוקה קצת מתקופת הברונזה. ונראים הדברים כי מאז זכה המכתב ליתר תשומת לב מאשר זכה להם בסמוך לכתיבתו — אף כי נעדר המכתב בימינו אותו גוון של דחיפות כבימי כתיבתו, כי לא יכול עוד המעוות לתקן. אך אל נא נחרוץ משפטים קפקאיים.

אל המלך אדוני

אומר: כה אמר

עבד-חפה עבדך, לשתי רגליך

אדוני המלך, שבע פעמים ושבע פעמים אפול.

ראה את המעשים שמיליכיאלו

ושוורדתה ביצעו
 נגד הארץ של אדוני המלך.
 שכרו חיילים של גזר
 חיילים של גת
 וחיילים של קעילה
 וכבשו את הארץ של העיר רובותה.
 הארץ של המלך נפלה
 לירי החבירו.
 ובנוסף לכך
 עיר בארץ ירושלים
 ששמה בית ניניב
 עיר של המלך
 עברה למקום בו אנשי קעילה נמצאים
 ויואיל המלך להקשיב לעבד-חפה עבדו
 וישלח קשתים
 שיכלו להחזיר את ארץ המלך לאדוני
 אך אם לא יהיו קשתים
 הארץ של המלך תערוק ליד החבירו
 זה יהיה גורל הארץ
 יואיל להרוג את הבן של מיליכיאלו
 ואת הבן של שוורדתה
 גת -----
 ויואיל המלך לדאוג לארצו.

אכרית כתוב המכתב, כרוב האיגרות הדיפלומטיות באותה עת, כחבל זה של העולם. שש הן האיגרות שנשלחו מירושלים אל אמנחתפ השלישי ואל בנו אמנחתפ הרביעי, הלא הוא פרעה אחינאתון, מהפכן הרת הגדול של מצרים. עבד-חפה, מלך ירושלים חרד לגורלו ולגורל ביתו אשר פרעה המליכו עליו. כנען שסועת מלחמות וסכסוכים ושלטון מצרים רופף בה. ו"הבית הגדול" עוצם עיניו למשוגותיהם ולבגירותיהם הקטנות של שליטי הערים שבכנען. עיר נלחמת בעיר, ועבד-חפה מוצא עצמו בודד במערכה, מול קואליציות משתנות של אויבים—שבראשם יעמדו תמיד בני לבאיה שליטי שכם, שהם שונאי עבד-חפה, ולפיכך—כך מדגיש המלך באיגרותיו—שונאי פרעה, ומן הראוי היה שיטיל פרעה חיתיתו בהם ויאלפם משמעת וציות. מלכי גזר וחברון חוכרים לעתים עם מלכי שכם, ואתם ערים קטנות רבות אחרות, וכולם זוממים להילחם בירושלים ולכבשה. עבד-חפה מנסה לקשור קשרים ולכרות בריתות רחוקות בצפון הארץ. חמישים מרכבות לו ולמלך עכו ועבד-חפה נצרך להם

להכות באויביו הבוגדניים. ומה רבה חרדתנו היום, כשאיננו יודעים אם הגיעו המרכבות לעת הנכונה.

ובארץ שבין הערים — אף שם אין שלום ואין שלוה. החבירו, אותם נודדים שאין יודעים מאין באו ומתי יילכו, ורכים האומרים כי אף העברים מהם, משוטטים בכול. לעתים הם משכירים עצמם לחיל מצב, שכירי חרב, ולעתים הם פושטים בגדוד, מבית ומחוץ לעיר, ואין דרך המלך, הדרך הנושאת מנחות למלך מצרים — בטוחה מפניהם. ועל אם הדרך בעמק איילון נשרת שיירת מנחות ההולכת מירושלים לפרעה, וזוהי סיבת העיכוב הגדול שחל במשלוח המנחות, לא חלילה השתמטותו של עבד־חפה מלשלם, או כפיות טובתו של "הקצין הזוטר" כלפי שליטו העליון, פרעה.

עבד־חפה זקוק לחיל מצב. לתגבורת מצרית שתישלח אליו מבסיס שלטונה של מצרים בכנען — מעזה. "עוד השנה הזאת תשלח אלי חיל מצב ואת סוכן המלך" והוא נוקב במספר העצום של חיילים הדרושים לו: חמישים. ואם לא יישלחו החיילים — "ואם אין צבא קשתים השנה הזאת — ואבדו כל ארצות המלך, אדוני".

אך גם מחיל המצב המצרי אין עבד־חפה שבע רצון. והוא קובל מרות לפני פרעה על ניסיון התנקשות בחייו שבוצע על ידי חיילים מכוש־נוביה: "הבית איתן ועל כך יוכלו להעיד סוכני פרעה — ולמרות זאת זממו פשע כבד, לקחו את כליהם והבקיעו את קומת הגג... כפשע היה ביני ובין הירצחי ביד אנשי ארץ כוש בתוך ביתי שלי. יתבע נא אותם המלך לדין!" עבד־חפה האומלל. בין פטיש החבירו וסדן אויביו שבארץ, והוא נשען על משענת הקנה הרצוף — חיל המצב המצרי שבביתו שבעזה, וכותב עבד־חפה בנימה של ייאוש "ישלח נא המלך סוכן וייקחני נא אליו יחד עם אחי. ומות נמות ליד המלך, אדונינו".

דורות מעטים בלבד לאחר כתיבת שורות אלו — וכנראה לאחר פטירתו הבלתי נמנעת של מלך ירושלים — חודרים כוחות בני ישראל לכנען, ובראשם יהושע בן נון.

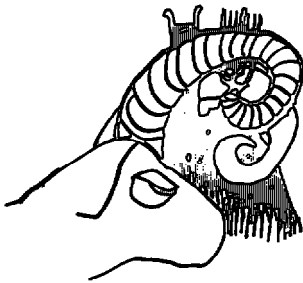
ומראה כנען שלעיניהם — דומה. הארץ: ערים ערים, מדינות מדינות, הערים מבוצרות אך מסוכסכות ביניהן, אינן רוחשות אמון זו לזו, חוששות ביותר מהכוח העולה ממזרח, כששוקעת זמנית במערב שמשה של מצרים של אותה עת. ובני ישראל מקימים בסיסם בגלגל, וב"תפר" שבין ממלכות האויבים המושבעים: ממלכת ירושלים וממלכת שכם — הם חודרים אל גב ההר, ובורתים ברית ואסאלים עם ארבע ערי החווי, ובראשן — גבעון.

אדוני־צדק מלך ירושלים מצליח זו הפעם לגייס תמיכת מלכים אחרים, ובראש צבאות חברון ירמות לכיש, עגלון, וצבאותיו שלו — הוא עולה על ערי החווי שכרתו ברית עם יהושע. ואצל גבעון הוא נוחל מפלה ניצחת מירי יהושע ושבטי ישראל.

מלחמה במלך ירושלים, עוד לא מלחמה על ירושלים. לאחר מסע לילי מהיר מן הגלגל, מכה קשה אצל גבעון, רדיפה ממושכת לאורך מעלה בית חורון, האבנים הגדולות שהושלכו עליהם מן השמים ואשר המיתו בצבאות מלכי האמורי יותר מחרב בני ישראל, והשמש בגבעון דום אף כי זרח הירח בעמק איילון עד ייקום גוי אויביו — הלא היא כתובה על ספר הישר. ויהושע ואנשיו שבים אל בסיסם בגלגל וחמשת המלכים המובסים מסתתרים במערה על יד מקדה, ונלכדים בה בעת ששרירי אנשיהם שבים ומתכנסים אל ערי מבצרם. ומשהם מוצאים מן המערה נוכח כל אנשי ישראל, מניחים ראשי הצבא רגליהם על צווארי המלכים לעדות כי ככה ייעשה לכל אויבי ישראל. ואחרי כן הם מוצאים להורג ביד יהושע.

ועדיין לא שעתה של העיר. רק לאחר מות יהושע נלחמים בני יהודה ושמעון בירושלים. "וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש" (שופטים, א', ח'). אלא שאין אנו שומעים כי ישבו בני יהודה בירושלים, וכיוון שאין חלל ריק בהיסטוריה או בגיאופוליטיקה — שוב בא עם הארץ ובונה את החומות שנותצו, ומיישב את העיר. אפשר שבתקופה זו משתנה הרכב האוכלוסין בירושלים. אולי אז מתגברים בה החתים על האמורים המנוצחים, והם שיהיו שליטיה הארעיים של העיר בימי שפוט השופטים בארץ.

בימי ההתנחלות הראשונים לא קמה ירושלים לעם ישראל, והיא עודנה עיר יבוס כשעולה עליה דוד מחברון, לכבשה לעם ישראל ולעשותה "עיר דוד", ויותר מזה ולמעלה מזה.

לא במפורש, אבל כמרומז ובנדרש: אבן השתייה שבמרכז "כיפת הסלע", שבמרכז הר הבית, שבמרכז העיר, שבמרכז הארץ, שבמרכז העולם — טבורו של עולם — היא האבן שעליה עקד אברהם אבינו את בנו, את יחידו, אשר אהב, את יצחק, להעלותו לעולה כאשר נצטווה. זו האבן אבן הבוחן, שם נבחנה אמונתו של אבי האומה. נכונותו להקריב את היקר לו מכל עלי אדמות, להוציא את היקר, הקדוש לו בשמים, אביו שבשמים, שם נוסה, שם עמד במבחן ויכול והיה לאבי מקדשי השם. לאחר שלפי האגדה עמד בניסיון לגבי גופו שלו עצמו והושלך על ידי נמרוד — אבי הציידים בעולם, מלך האלילות — לכבשן האש, על אמונתו באל אחד ובלתי נראה, לאחר מכן נוסה בניסיון חמור וקשה יותר: לא את עצמו להקריב כי אם את בנו. ואם להקריב עצמו נדרש כחוץ לארץ, בחרן, להקריב את בנו נדרש בארץ.

והמקום — ירושלים. והמזבח — אבן השתייה. ומי שלא הסתפק במה שעל פני השטח ובנגלה, שהיה זה ניסיון בלבד, הוסיף על כך: הייתה זו הוראה (ה' יראה) לביטול הקרבת בני הנוהגת בימים ההם. ושניהם במצורף: מקום היוולד האיריאליזם העליון, הנכונות להקרבה עליונה, ומקום ההומניזם החדש: לא יוקרב אדם לאל. איל יוקרב, אדם לא יוקרב. למען האל היחיד שמעל לטבע, יצור טבע יוקרב, הטבע יוקרב, גם טבעו של אדם יוקרב, לא אדם עצמו.

המעמד כולו, וזה מעמד הכולל הליכה, ההליכה האיומה של "וילכו שניהם יחדיו", ועוד הפעם "וילכו שניהם יחדיו", הוא מהתיאורים הנשגבים ביותר במקרא ומשיאי אמנות הסיפור המקראי, בפשטות הלשון וכאיפוק הרגשי. רגשות, מאבקים, ייסורים וכוונות חבויים פה, מתחת לסלעי המלים הפשוטות ביותר, הפרוזאיות ביותר, טעונות שירה וגורל.

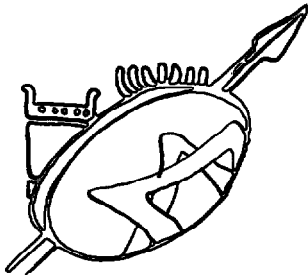
גורל עם עקוד ומתוח בין לב אב לצו שמים, בין יד אב מוכנה למעש, לאהבת שמים העוצרים את היד. עקודים־מוכנים ויורדים מן המזבח שוב ושוב. וגם זה אירע פה, במקום ההוא, ליד אבן השתייה שבלב ירושלים: האיל שנאחז בסבך הועלה על המזבח תחת יצחק. זה נאמר, זה מפורש. ומה שלא נאמר ולא מפורש ואף־על־פי־כן אירע, הלא הוא: יצחק — ואנו עמו — הוכנס לסבך תחת האיל ההוא.

נכונות ופשטות עליונות בשעת הניסיון עצמו. ולאחר שעומדים בו, לאחר שיורדים מאבן־תשתית גבוהה זו, משתחררים מכבלי קרבן, קדושה ומזבח,

יורדים מירושלים של מעלה לירושלים של מטה— נכנסים לסבך, שרויים בסבך. האם רק למות בקדושה, בטהרה, ניתנה ירושלים, ולא לחיות בה בקדושה ובטהרה? אחרי כל דוד בא שלמה, אחרי כל שלמה— רחבעם, אחרי כל מאחרים— מפלגים, אחרי כל עולים— יורדים, אחרי כל חזקיה— מנשה ואחרי כל מקבי— אדומי? מן המזבח הגבוה ירד יצחק ונכנס, ונכנסנו לסבך. אבי כל התסביכים שלנו, פה בירושלים, בפרשת העקדה— ראשיתו. גדולים בנכונות. נכונות רק לגדלות, והמחיר והסיכון של נכונות זו. והחרדה: האם תמיד תופיע יד מושיעה זו מלמעלה כשכר על הנכונות מלמטה?

“הראה לו הקב”ה לאברהם כי בית המקדש שייבנה במקום הזה ויחרב וייבנה ויחרב וייבנה ויהא בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא והראה לו: כשם שהאיל הזה נותר מחורש זה והולך ונאחז ומסתבך בחורש אחר, כן עתידים בניו להיות נאחזים בעוונות ולהסתבך בשעבוד מלכויות, מבבל למדי, וממדי ליוון, ומיוון לאדום, וסופם להיגאל בקרנו של איל זה” (ב”ר נ”ו, י”ג).

גם זיכרון זה, זיכרון חוויה או אם תרצו: חוויית זיכרון זה של העקדה והסבך— גנוזים בה בירושלים זו, בתחום המיטא-היסטוריה או: מעשה שהיה והווה.

שבע שנים ושישה חודשים מולך דוד בחברון ואז הוא מסיע את צבאו צפונה ופונה לכבוש את ירושלים. מהי ירושלים בעת ההיא?

עיר יבוס נקראת היא בפי אנשי ישראל, על שם תושביה. והיבוסים — אולי עם מעממי כנען הקדומים, שברית כרותה לאברהם עם מלכיצדק מלכם, ואשר חברו בדור כיבוש הארץ לברית עם האמורי להילחם בכני אברהם, היא מלחמת מלכי האמורי ביהושע. או שמא חדשים־זה־מקרו־ב־באו הם היבוסים, עם מגויי הים הבאים לארץ ישראל ממערב? ואולי מבני חת הם, שניצלו שעת כושר היסטורית והשתלטו על ירושלים לאחר שחרבה בימי כיבוש הארץ ביד בני יהודה? אם כך ואם כך, ואף אם אחרת: עיר יבוס חוצצת בין ארץ בנימין בצפון ובין ארץ יהודה בדרום, שלטת במחוז, וחולשת על צומת דרכים ראשיות. בתוך אוכף הרים אדיר הנמוך מעט מהרי רמה לכנימין בצפון והרי דרום יהודה — שם ירושלים, באמצע.

וזהו אוכף המלכות של דוד. כל זקני ישראל הרחיקו. הדרימו לחברון, אל עיר האבות, למשוח ראשו של דוד בשמן, ולהקימו מלך על כל ישראל. ושם הוא כורת להם ברית. אך כדי שיקימו בריתם אתו, כדי שיהא מולך בפועל על כל ישראל, זקוק הוא לאוכף המלכות האדיר שבתווך — לירושלים.

מה דרך עשו צבאותיו של דוד מחברון? ומה מניין גיבוריו, ואיך זה הבהיקה נחושת נשקם בחמה לעת בין הערביים? לא היה משורר כהומרוס באוהלי המחנה ההוא, וחוקרי ימינו פוקחים עיניהם לכתובים, לחרטים ולגלי האבן שנותרו, ושבים ועוצמים את עיניהם, לראות בעיני רוחם את מסע המלחמה ההוא, שעתיד להקים את ירושלים לעם ישראל לדורות.

כי אין ירושלים ניתנת חינם לישראל. וירושלים היא יבוס בעת ההיא, והיבוסים יושב העיר, יושב החומות, בטוח במצודתו כי לא תמוט.

על גבעה המוקפת משלושה עבריה גיאיות עמוקים ותלולים שוכנת יבוס — ממזרח נחל קדרון המפריד בין העיר להר הזיתים, ומדרום וממערב — גיא בן הנום. במרכז הגבעה — "הגיא" (גיא הטירופיון, גיא עושי הגבינה של ימי הבית השני) המחלק את השטח לשניים. החלק המערבי עליו עתידה לקום העיר העליונה של ימי בית שני, והעיר המזרחית הנמוכה כדי כמה עשרות מטרים. בשטח המישורי הגבוה שבצפונה עתיד לקום בית המקדש. וממקום המקדש יורדת שלוחה דרומית מערבית תלולה, ועליה מקום עיר יבוס. שמה באים צבאותיו של דוד מחברון.

מה מתאר חומותיה של העיר? אין אנו יודעים בוודאות. מכל מקום, יש לשער כי כעיר כנענית ממוצעת באותה תקופה מגיע שטחה לכדי יותר מאשר ארבעים דונמים, והיא שותה מימיה ממי הגיחון, ההולכים בתעלה צפונה אל העיר.

"וילך המלך ואנשיו ירושלם אל היבסי יושב הארץ. ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים לאמר לא יבא דוד הנה. וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד. ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבوسی ויגע בצנור ואת העורים ואת הפסחים שנאי נפש דוד על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית. וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה" (שמואל ב', ה', ו'-י')

בספר דברי הימים כתוב, בשינוי נוסח: "וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי ישיב הארץ. ויאמרו יבסי לבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את מצדת ציון היא עיר דויד. ויאמר דויד כל מכה יבוס בראשונה יהיה לראש ושר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש. וישב דויד במצר על כן קראו לו עיר דויד. ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שאר העיר" (דברי הימים א', י"א, ד'-ח').

סתום הוא סיפור הקרב. בלשון מלחמות ימינו יאמר: עוד שורה ערפל המלחמה על הקרבות. ובין הערפילים רואים אנו יבוס יצב בחומה ומכריו באוזני דוד ואנשיו: "לא תבוא הנה". נשק, מזון ומים, ומערכת ביצורים מעניקים ביטחון לתושבי יבוס אל מול חילותיו הקלים יחסית של דוד, גרודי גיבורים, אך ללא מכונות מצור כבדות שטרם נודעו. עת היא לחכמת דוד ולגבורת יואב.

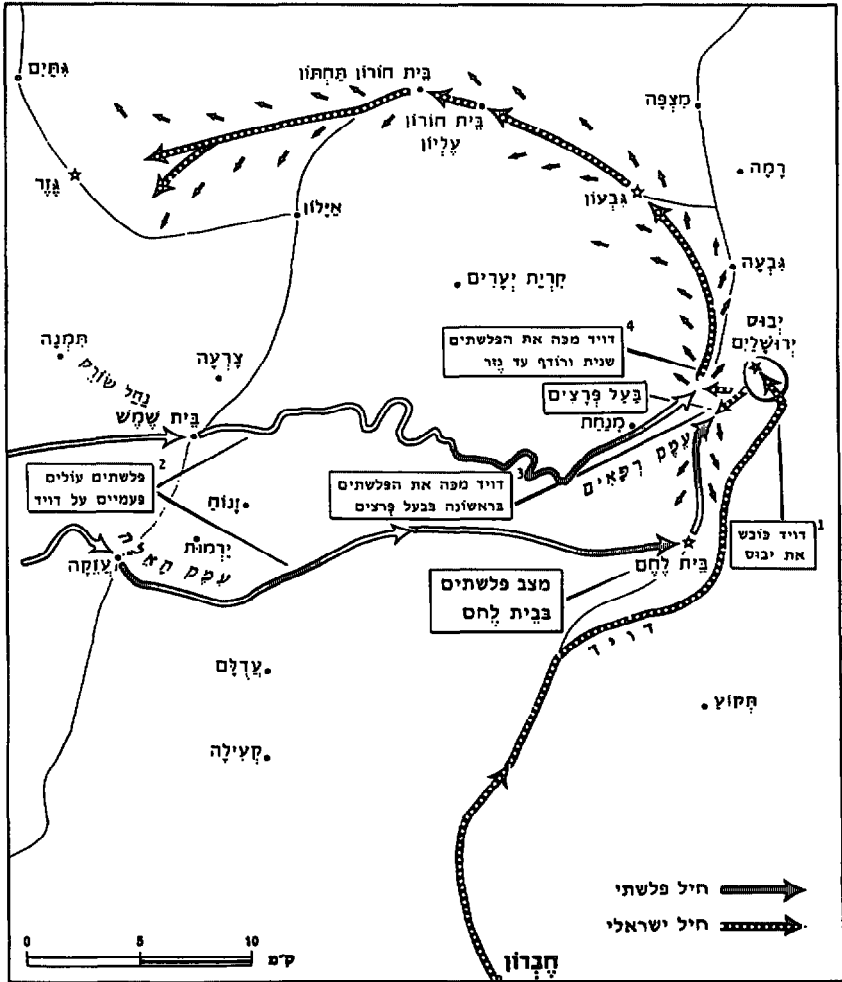
בהיסטוריה של ירושלים חשיבות מכרעת לכיבוש דוד. נעיין בשתיים מרעות ה-חוקרים על דרך הכיבוש. האחת של היסטוריון, השנייה של ארכיאולוג וחיל. בן ציון דינור ההיסטוריון:

דוד באוהלו. עת לילה והמשמרות סובבים. את קו הרקיע תוחמות חומות העיר הקרובה-רחוקה. "לא יבא דוד הנה" הכריוו היבוסים מעל החומה, והציגו בעלי מום, עיוורים ופיסחים על החומות ומעל השערים. האם מתכוונים הם לאמר שדי באלו בעלי המומים כדי למנוע בעד דוד מלהבקיע אל העיר? ושמה משתעשעים היבוסים, וחדים חידה נוראה, נוראה לאשר לא יפתרנה, ונוראה לשואליה אם יפתרנה דוד? חידת שעשועים נוראה כמנהגם של גויי הים הפלשתיים שאת אורחותיהם מיטיב דוד להכיר. "כי אם הסירך העורים והפסחים..." מי הם העיוורים והפיסחים? בעלי המומים שם על החומות? או שמה עיוור דוד שאינו מסוגל לראות את נקודת התורפה שבחומות העיר, ופיסחים אנשיו שאינם יכולים להעפיל בחומות? אולי העיוורים והפיסחים הם במחנהו שלו ועליו להסירם בטרם יבוא אל העיר? לשון חירות הד לימי שמשון וחירותיו.

עת לילה, טובבים המשמרות. והבוקר לבוא ודוד יודע את פתרון החידה. עוד מתנשאות החומות אל מול קו הרקיע המחוויר והולך, אך כבר נראה חורבן בעין. יש רק עוד להסיר את הפיסחים מן המחנה, אחרי שנפקחו עיני מצביאו לראות את הדרך.

ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש. יואב בן צרויה, בכיר הגיבורים אשר לדוד, עוד מימי משחק הנערים כברכה אשר בגבעון, עת ניצב מול אבנר בן נר, שר צבא ישראל אשר לשאול. יואב,

כיבוש דוד

ידידו הקרוב של דוד עוד מימי היותו נרדף ומבוקש — עד לשרשרת הקרעים הטרגיים ביניהם בדרך מלכותו של דוד, מלכות מפוארת, רצופה מכשולים, ניצחונות, מרידות. דוד שלא יכול היה למלוך ללא שר צבאו זה, ואשר במר עליו לבו על יואב הוא אומר: מה לי ולכם בני צרויה. יואב, אשר נאמנותו למלכות דוד גברה לעתים על נאמנותו לרצון דוד.

בין כה ובין כה: בקרב ירושלים מתבסס מינויו של יואב לשר צבא דוד, והוא "מחיה את שאר העיר". ומגבש את מעמדו ומעמד משפחתו גם בירושלים. ליגאל ידין תמונת קרב אחרת. וכדרך ארכיאולוג ושר צבא הוא מנסה לפענח את מפת הקרב באמצעות הבנת כלי הנשק של התקופה, ו"מסמכי מודיעין" הנופלים לידי ממוקרות אחרים.

עיר יבוס נצורה. רוב הערים בסביבת ירושלים כבר נכבשו בידי דוד או עברו לצרו. דוד הומלך על ישראל ויהודה המקיפים את עיר יבוס סביב סביב. מצבם של היבוסים — כמעט נואש. ומחנה דוד חונה מול חומות העיר, נערך לקרב ההבקעה, שאף אם לא יהא קל — הרי ברורות תוצאותיו מראש.

והנה: על החומות, מול הצבא הנערך עולים כוהני יבוס. בלבוש הכהונה שלהם הם ניכרים למרחוק. ואנשי הצבא מבחינים בהם וניצבים על מקומם, מתבוננים. ממעמקי העיר מועלים על החומה מספר גברים ונשים, הללו הולכים הלוך וכשול, צולעים, מגששים דרכם מטה, עד בואם אל מול המחנה שלמרגלות החומה: עיוורים ופיסחים. ההיסטוריון דינור רואה את בעלי המום במחנה ישראל, הרמטכ"ל ידין רואה אותם במחנה האויב.

הכהונים מעלים אש, ממיסים שעווה, ומציגים את בעלי המומים אל מול הצבא, ומעל החומה נשמע קול:

"מי שיפר את האלה הזאת, וייגע בעיר או בתושביה — יאבד ויימס כשעווה הזאת". ויצקו מים על האש ושוב נשמע הקול:

"מי שיקרב אל העיר יאבד ויכבה כאש זו".

וקרבו את העיוורים והפיסחים אל שפת החומה, מעל הצבא המתקהל למטה. ומעל החומה נישא הקול:

"ראו הנה עוורים ופסחים. כל שיחרוש רעה על העיר ותושביה — תבוא עליו קללתם. האלים יעשוהו עיוור, יקצצו רגליו, פיסח יהיה. האלים ישמידו אותו, את אשתו, את טפו ואת משפחתו".

חרדה בצבא דוד.

הטקס מוכר. מעשה ירם של כוהני חת הוא. כך הם משיעים את צבאותיהם. ויש סברה שהיבוסים מבני חת ועל-כן דברי יחזקאל, "אמך חתית". בבסיסי צבא חת, בצפון הרחוק, בעיר הבצורה כועזכוי, כך מחדירים נאמנות בלב אנשי הצבא. וראשוני שכירי החרב הזורים שבצבאות דוד, גרעין גדודי הכריתי והפליתי — מוסרים מפה לאוזן כי איומה היא הקללה הזו, ואבוי למפירי ההשבעה.

על דוד לפעול במהירות בטרם יתכצר הפחד כלבות אנשיו:
"כל מכה יבוסי בראשונה ויגע בצנור, ואת עורים ואת הפסחים יהיה לראש
ושר".

ויואב בן צרויה, ראש הגיבורים אשר לדוד, פורץ ראשונה, הצינור — כלי
נשקו, כעין הקלשון שלוש השניים — בידו. והוא מעפיל בחומה וצינורו
מוצא את הכוהנים, את לוחמי היבוסים, את העיוורים ואת הפיסחים, וצבאות
דוד אחריו.
והעיר קמה לדוד.

"וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה, וילך
דוד הלוך וגדול וה' אלהי צבאות עמו".

והיבוסים אשר בעיר?

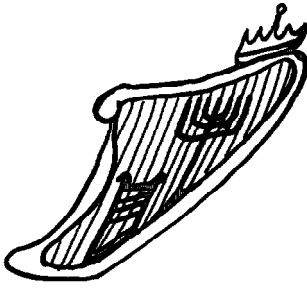
אין עדויות ברורות על גורלם. אפשר — נהרגו כולם לפי חרב, כאשר נעשה
לעיוורים ולפיסחים שנואי נפש דוד. אפשר — נותרו מקצתם כחיים, ובהם
ארוונה היבוסי, מראשיהם. ואולי אף אוריה החתי, לימים מלוחמי דוד, ובעלה
של בת שבע, אפשר גם הוא, והחשבון — ישן?

יש גורן לארוונה היבוסי. במישור הגבוה שכצפון העיר. בשיא הגבעה. שם היו
זורים לרוח את התבואה הנקצרת בעמקים אשר בין ההרים סביב. וארוונה —
מאצילי היבוסים, אולי מלכה לשעבר של יבוס — הוא בעל הגורן.

וגד הנביא מביא דבר ה' לדוד — לך קנה את הגורן ושם תקים לי מזבח.
כמו אין די בהבטחה לאברהם — "לזרעך אתן את הארץ הזו", זה זרעו אשר
בהר המוריה הזה נעקד על המזבח, וכמו אין די בדמי לוחמי דוד שנפלו על
כיבוש העיר — עוד דמי חמישים שקלים אשר שקל דוד על ידי ארוונה היבוסי,
למען יקום מזבח ה' בהר המוריה.

והלא דבר הוא: בשלוש הערים הגדולות שעל גבה של הארץ: חברון,
ירושלים, שכם, נערכו קניות בכסף: מערת המכפלה בחברון, גורן ארוונה
בירושלים, חלקת קבר יוסף בשכם. שלושתם בדמים ניתנו לנו, בדמים תרתי
משמע, ועל שלושתם אנו עדיין נאבקים. עדיין.

למה דווקא היא?

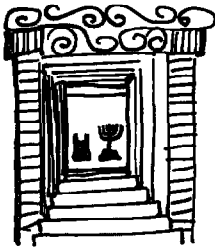
תנסה לשאול אדם, כך לפתע פתאום, למה הפכה דווקא ירושלים להיות בירת הארץ ולב לבה, הוא יפקח עיניים תמהות עליך, כאילו שאלת למה דווקא השמש מאירה לנו כיום. מאי משמע למה נבחרה? הלא היא ירושלים... המטען העצום שטעון עליה, ואולי מוטב ללכת לעומק ולומר: המשקע העצום שנצטבר בה, בהיסטוריה ובאמונה, במעשים ובאגדה, בשירה ובפרוזה, ברמעה וברם, בקדושה ובחילול הקודש— הפכו להיות ממשות במידה שכזאת, שבעלי נפש השתיתו את העולם עליה, ממנה נברא העולם, מאבן השתייה שבהר הבית. וכאשר נראה היה שהיא נחרבת כליל באו להצילה ולהנציחה על ידי העלאתה ל"ירושלים של מעלה". אם "מטען" שהוטען עליה הרי זה משמים, אם משקע שהושקע בה הרי זה מן הארץ. בין כה ובין כה, אם ממקור אי-ראציונלי, כביכול, מאלוהים, אם משורשים ראציונליים, כביכול, מההיסטוריה: היא מובחרת.

ואף על פי כן מן הדין ומן ההנאה לשאול למה נבחרה דווקא היא? מה היא מכל ערי הארץ הגיעה למה שהגיעה, והרי לא בת יחידה הייתה, ואף לא מהגדולות בארץ. אמנם כמרכזה של הארץ, בין צפון לדרום, וכמרכזה בין הירדן לים. אך חברון גבוהה ממנה, שכם שופעת מים יותר. פרשת המים הארצית עוברת במרחק מה מערבה ממנה. מה אם כן ראה דוד לעשותה לבירה, אותה ולא גבע בנימין של שאול קודמו, אותה ולא בית לחם יהודה עיר מולדתו? או שילה רבת הוד הקדומים?

חכמי ישראל תפשו את היסוד המדיני בהחלטתו של גדול מלכי ישראל וגדול משוררי ישראל (כי אכן גם רוח הקודש נדרשת לכך): ירושלים לא נחלקה בין השבטים. חלקה מצפון כנחלת בנימין, מדרום כגבול יהודה, אך היא עצמה יחידה בארץ כולה, לא ניתנה לשום שבט, והייתה גם בין ערי הארץ אחרונה לכיבוש (להוציא רצועת הפלשתיים). אחרי מות שאול באים נציגי כל שבטי הצפון לחברון ומקבלים עליהם את מלכותו, וכי אין זה מעשה טבעי ביותר שזו תיקבע לעיר המלוכה, ומה עוד ועטרת קדומים של אבות עליה? לא כן סבור דוד. הוא כמו יוצא לקראת השבטים. לא יכוף עליהם עיר יהודה. זו חכמה מדינית. אלא שדוד לא מדינאי בלבד היה ואף לא מדינאי ומצביא ואיסטרטג בלבד היה. כי אם גם משורר היה. ואם הפכה ירושלים למקור שירה לכל הדורות, הוא שגילה בה מקור זה, וראשון שיצר בה שירה. ודאי ידע אגדת קדומים על אבי האומה בהר המוריה, ואולי גם מסורת קדומים הייתה

בידיו למה לא נחלקה בין השבטים כמו הושארה לייעוד זה, להיות מרכז הגוף והנפש לשבטי ישראל. לא כל המקורות נשתמרו. רבו אלה שבעל פה על אלה שבכתב. ומן הגלוי לנו למדים על הסמוי. ורק מי שנתאחדו בו שלושת הכוחות: כוחו הפיסי של לוחם, כוחו השכלי של מדינאי וכוחו הנפשי-דמיוני של משורר. רק הוא תפש מה המקום היפה לאיחוד כל כוחות העם. ואחרי ככלות הכול הרי עובדה היא: עד דוד לא הייתה לה לארץ הזאת בירה כלל, עיר מרכז, מדיני ודתי-פולחני כאחת, כי גם לא עם אחד. גם לשבטי ישראל לא נעשתה שילה למה שנעשתה להם לאחר מכן ירושלים. שמואל ושאול קרבים אליה ואינם תופשים. "תופשים" בשתי המשמעויות. ודאי שהם שלבי ביניים, זה כנביא וזה כמלך ראשון. קרבים ולא תופשים. שמואל ברמה, שאול בגבעה. כל-כך קרוב ועדיין לא היא עצמה. היא כמו חיכתה לראוי לה, למגלה סודה, ייעודה.

צירוף זה: דוד וירושלים, צירוף אלוהי הוא. גבורה, מלוכה ושירה.

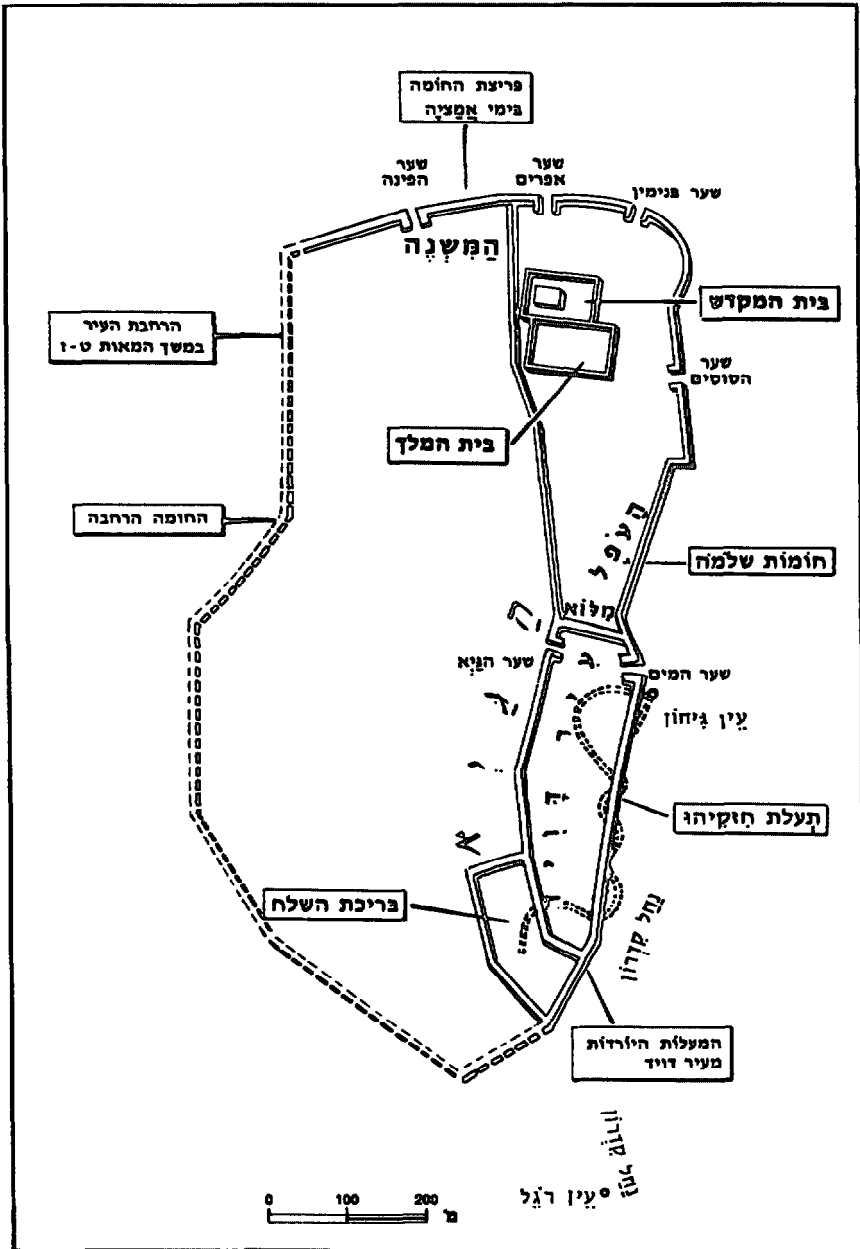

בימי דוד העיר בנעוריה היצריים, הסוערים ללהט אמונה, לאהבה, למלחמה. המלך מכרכר לפני ארון הברית המועלה לעיר. הוא אישית, לא מחוללים מקצועיים, אינו חושש לפגיעה בכבוד כתר, בנימוסי טכסים, הוא נלהב ומלהיב: אמונה בטבעיותה, בהיליותה, עם המוני עם ללא כיבודי כיסאות מרופדים, ללא דירוג מעמדות מכובדים ונקלים. "לפני ה'... והייתי שפל בעיני". ועדיין לא סדרי פולחן בידי מעמד כוהנים ממוסד: הוא עצמו מקריב ולא למען הכבוד כי למען הזכות והאושר המפעם אותו הוא מחלק מזון חינם לכל ההמונים החוגגים. ואולי לא ידעה עיר זו שמחה ספונטאנית שכזאת מאז ועד למחרת שחרורה בימינו.

ואהבה סוערת יודע המלך בעיר צעירה וסוערת זו. אהבה וחטא, אך עדיין לא ארמון והרמון. גם נבואה חופשית עשויה ללא חת היא יודעת וגם חזון הייעוד לדוד ולזרעו עד עולם. לא המלך בלבד, העיר עצמה ספונטאנית מאוד, גם דם אהבות וקנאות בה והיא הרת עתידות. ימי דוד בה — עת דודים לה. ולעיר שלום היא נעשית רק בימי שלמה. את מחיר שלומה שילמו דוד ודורו. ללא הדמים הרבים שנשפכו עליה ובה, לא היה לו שלום לשלמה מלכה המפארה והמפואר. אלמלא אהבתו של דוד אביו, לא הייתה חכמתו פורחת — אלמלא נטל דוד בסערת אהבה את בת שבע לא היה שלמה מארח את מלכת שבא. בלי לבו של דוד אין בינה של שלמה. אשרי הבינה ששורשה בלב. וללא סערת האמונה של דוד המעלה את ארון ברית ה', אין שלמה בונה מקדש בעיר. אשרי הבניין שיסודו באמונה.

שלמה אשר השלים את מעשה איחוד העם וריכוזו, השלים כי נתן שלום בארץ, השלים כי בנה את העיר השלמה לתפארת, על ארמונותיו וארמונותיה ומקדש אלוהים בלבה. אצל נעים זמירות ישראל התפילה עולה על גדות הלב, אצל בנו המשלים, החכם מכל אדם, הממשל משלים, היא עולה מן המעלות הבנויות מפי לוויים וכלי זמר. דוד עצמו משתוקק להקים זה הבית בעיר, אלא שלא ניתן לו, כי הרבה דמים שפך. חייב היה לשפוך. גם הפאר שהקים בה שלמה ייחרב. האהבה שנטע בה דוד תישאר. גם מעלות הלוויים ייהרסו, התפילות שבספר תהלים — חיות. יש מחיר לכול. הנביעה (ספונטאניות בלע"ז) — כנבואה — מחירה: אין בית. הבית — כטכס — מחירו: אין נביעה. ואולי משום כך רואה נביא הגאולה יחזקאל את חזון העתיד: מים חיים נובעים ממקדש בנוי. סינתזה של נביא ומהנרס: תכנון וספונטאניות כאחד.

הרחבת העיר בימי שלמה

ועוד השלמה אחת אשר השלים שלמה בירושלים. לא מה שהשלים כי עם מה שהשלים. השלים עם עבודה זרה של נשותיו הזרות שלקחן, אמנם לא בחטא, כקחת דוד את בת שבע, אך גם לא מאהבה, כי אם מטעמים מדיניים, על פי אופנת מלכים אדירים בארצות אחרות בימים ההם. ואף זה חטא הוא ואולי חמור מחטא אביו כי גורר עמו חטא השלמה עם כמות לשיקוצים הדרושים להן ל"שיקוצות" הרבות. "ולא היה לבבו שלם עם ה'". מי שמשלים עם כמות ומקדשים לעבודה זרה, אין לבו יכול להיות שלם עם אלוהיו.

אכן נכון, זה שלמה הזקן. דוד גם בוקנתו מה הוא מכקש? אהבה. שלמה בוקנתו גם חכמתו לא עמדה לו. הכסף והזהב והנשים היטו את לבו. ירושלים נעשית עיר מפוארת ומחירו של הפאר — עבודה זרה.

על כן גם לא כרוד עור המחלק מזון להמוני עם, אולי ללא חשבון, משפע הלב ולא משפע כלכלי. שלמה הוא מלך השפע. נתן ברכה בארץ, נתן נמלים וסחר ויבוא ויצוא ועיר המתפרסמת בעולם ועתידה להתפרסם בעולם גם בזכותו. אך לשם כך על העם להעלות מסים כבדים. ואילו הוצאו המסים אך ורק לבניין המקדש לאלוהים, לא היה העם מתקומם. גם ארמון וכל הכרוך באחזקת חצר מלכות וכיסאות שן וזהב, עדיין מוכן העם לשאת, אבל גם ארמונות ומקדשי נשים נכריות על חשבון העם?

עושר זה שמור לירושלים לרעתה. הגם עליה יחולו חוקי הסתאבות כבכל הגויים? הככל הבריות ירושלים? איכה הפכה לזונה — נועם ישעיהו. איכה נהפכה למאורת פריצים — יקונן ירמיהו. איך גברה האבן על התפילה? איך גברו כוהנים על לוויים? עיר דוד איננה שלמה אך היא עיר אלוהים. עיר שלמה כבר הושלמה, גם שלום לה ובה ורק עם אלוהים איננה שלמה.

ואף על-פי-כן: מקדש שלמה עדיין בטהרה נבנה. התפילה אשר התפלל בה שלמה עדיין מהלב עלתה והיא מהיפות בתפילות עולם. בכל צרה אשר תבוא על היחיד ועל הכלל ואף על הנכרי, מידי שמים או מידי בשר ודם, למלחמה, לבצורת, למגפה, למחלה, יבואו אל הבית הזה אליו פקוחות עיני אלוהים תמיד, על כן יבואו אליו "והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך". בידי דוד האוהב והכובש ובידי שלמה הבונה והמשלים הייתה ירושלים למה שהייתה לכל הדורות. גם עיר דוד, גם עיר שלמה. והמאבק הפנימי שהיא נאבקת מאז על אופייה, המאבק המהותי, הוא מאבק אנושי ואלוהי, מאבק ישראל, השורה עם אדם ועם אלוהים על צלם אלוהים באדם, צלם אלוהים בעיר, לעיר. איך להיות גדולה ובנויה ולא מאובנת, איך להיות אלוהית ולא מופשטת ודלת-גוף, איך להיות יפה בלי כחל ושרק, איך להיות עיר חכמה ומלוכה וגם עיר נבואה וקדושה.

וכך פותח שלמה את תפילתו בחנוכת הבית: "ה' אמר לשכון בערפל. בנה בניתי בית גדול לך מכון לשבתך עולמים" ובנוסח שבדברי הימים שינוי קל אך מיטיב הסבר: "זאני בניתי לך" וזו שבמלה "זאני" חושפת משמעות

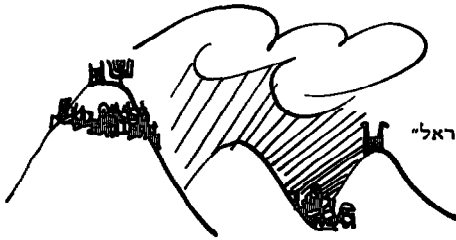
הפתיחה: ה', האלוהים, אמר לשכון בערפל. בעולמות בלתי נראים, בלתי מוגדרים, מעורפלים לתפישת אדם. אך אני, שלמה, המלך הבונה, המסיים ומשלים את תקופת האנרכיה והמלחמות. אני בניתי לך בית זבול. אני מלך החכמה. החכמה, לא כשירה, אינה אוהבת ערפל, היא אוהבת את הברור, את המוגדר, את המבנה. גם את אלוהים רוצה החכמה לראות כביכול, בבנוי, בברור, במוגדר. לא יתחמק עוד בערפילי קודש, בתחושות מיסטיות, בחוויות ודמיון. זה טוב ליחידים, זה טוב לנביאים משוטטים במדבריות. זה לא טוב לעם יושב על אדמתו וזקוק לסדרים, גם סדרי תפילה ופולחן. על כן בית מקדש. על כן כוהנים על-מבונם. על כן סדרי קרבן ותפילה. זה הקבע. מכון לשבתך עולמים — מקווה החכם מכל אדם, אך לא חכם מן הנביא. גם נביא — כישעיהו, רוצה במקדש, מבין צורך מקדש וצורך סדרי מלוכה, אך הוא יודע סכנה שבמכון, שבמכונה, שבמכאניזציה, שבקבע המתמסד, בלשון ימינו.

לעתיד לבוא, אומר מדרש, כשייבנה בית המקדש, ישוחר גם המשכן שהיה במדבר. אם יש מקדש, למה משכן? שואל בעל המדרש ומשיב: המשכן נבנה על ידי התנדבות העם ואין הקב"ה מוותר על מירת ההתנדבות. והרי לפנינו אותה שניות שצוינה לעיל בין אלוהים בערפל למכון שבתו במקדש בתחום האנושי, הסובייקטיבי: הברל בין פעילות רגשית ובין פעילות מתוך חובה ממלכתית, שהרי בית המקדש לא מכספי התנדבות הוקם כי אם ממסים שהוטלו על העם. מה עדיף? מה נחוץ? האפשר לסמוך על אש התנדבות בלבד (ושמא לכתוב "בלבד"...)?

גם בעיה נצחית זו כבר כלולה באותו מתח ירושלמי בין דוד לשלמה, בין בת שבע למלכת שבא, בין ערפל לבית זבול. זה חזון ירושלמי: לקיים קדושה בבית מקדש. נצח אהבה.

מאבק זה הוא המאבק על ישראליותה של העיר, ישראל במלוא מובנה, בשורש מובנה של המלה.

כנגד שכס ושומרון

"והנצח היא ירושלים, שהיא נצחונן של ישראל"
(ברכות, נ"ח)

מחיר הגדולה הוגש לגבייה עד מהרה: כנגד שכס ושומרון עם מות שלמה. לא שירושלים רוששה את המחוזות האחרים, הארץ כולה שגשגה, אלא שהיא נטלה כבוד ויקר ובניין יותר מכולם. וקנאה אחזה באחרים ובאחרות. אי שם במעמקים עוד לוחש רמץ אחרון בשילה עיר כוהנים קדומה, על כן אחיה השילוני ממריר נגד ירושלים. ולא במעמקים כי אם בגלוי סוערות רוחות שבטי ארץ, אפרים ומנשה, נגד שבט יהודה. ולא הועילה קביעת הכירה בירושלים שלא בנחלת יהודה, ולא הועילה עובדת היות העיר בחלקה נחלת בנימין אחי יוסף גם מצד האם, ולא הועיל מינוי איש אפרים ירבעם בן נבט כמושל מחוז אפרים. האהבה היא עזה, אך הקנאה גם קשה על כן מסוכנת יותר מן האהבה. עזה כמוות אהבה, קשה כשאל קנאה. שר משורר וחכם בירושלים זו.

קנאת אפרים רק ניצלה את משגיה של ירושלים, אך היא הייתה קיימת מני קדם, ורק ציפתה לשעת כושר. ומני אז קרועה הארץ, או נוחה לקריעה בין שני אזורים אלה: ירושלים ושכס. מצד הטבע, כנוכר, ייתכן ששכס הייתה טובה יותר ליהפך לבירתה של הארץ. אלא שהארץ הזאת וכן העם הזה, נתברכו — או שמא יאמר מישהו מהר עיבל — נתקללו, מכל מקום נתייחדו בכוח אשר מעל לטבע. על כן נבחרה לא העיר שופעת מים רבים, כי אם זו אשר על גבול היישוב והמדבר: ירושלים.

ושכס מקנאה ונאבקת בכל הדורות ובדרכים רבות. מקדשת הר גריזים, בונה עיר שומרון, מרכות עשרה שבטים מתוך שנים עשר, משמע רוב רובם של בני ישראל, כורתת ברית כמעט לאורך כל הדורות עם מצרים האדירה שדרומית מירושלים, גם עולה עליה יחד עם ארם-סוריה העוינת תמיד. גם מנסה לחדור לתוכה על ידי רצון להשתתף בבניין בראשית בית שני בירושלים. גם מקימה ממלכת שומרונים סביבה. "מטלית של כותים" החוצה ימים רבים בין ירושלים ובין הגליל. יש לה ימי פאר בימי אחאב וירבעם השני. יש לה ימי מרידות נגד רומי האדירה. אך תמיד-תמיד כמו חבויה במעמקי האדמה שם — הקנאה בירושלים אשר שבט יהודה ואחר כך היהודים כולם, הכתירה לראש במקום שכס הקדומה, בה הקים אברהם מזבח ראשון בארץ, בה נלחמו לראשונה בני ישראל שמעון ולוי, בה ניתנו הברכה והקללה כבררה, על ידי יהושע איש אפרים, לפני שכבש דוד את ירושלים, ובכן לה הייחוס והכבודה. ללא הועיל — ירושלים גברה. וכל הנביאים, ואף ירמיהו המתגעגע כל כך לכן

יקיר אפרים, המנבאים על איחוד העם, חוזרים ונותנים את הבכורה לירושלים. שומרון חרבה לפני ירושלים ולא נתקיימה בה שושלת מקודשת כשושלת בית דוד ולא זכו לא שכם ולא שומרון לקדושה כלשהי גם בימי גדולתן הממלכתית. הן הצליחו להחטיא את ירושלים, אך לא עד היסוד בה. כל מה שנטעו בה דוד ושלמה לא נעקר, גם לאחר שרוב בניה נעקרו מתוכה, הם נשאו את זכר ירושלים עמם. לא כן גולי שכם ושומרון. עדת שומרונים קטנה ונאמנה נשתמרה. שמירה בלבד. עשרת השבטים יוצאי שכם ושומרון — אברו. יהודים יוצאי יהודה וירושלים — לא אברו. גם כוחה של ירושלים שמר עליהם.

אך בלי ספק גם שורש זה של קנאת קדומים מצמיח רש וולענה היום בעובדת המאבק הדימוגרפי והמדיני: מראשיתה של הציונות של שיבת ציון היהודית: שכם היא מרכזו הקנאה והשנאה. שוב ברית שכם עם דמשק נגד יהודה וירושלים.

מצור סנחריב — המלחמה הפסיכולוגית על ירושלים

כארמון המלכות האשורי בנינווה הרחוקה אריות מכונפים. וממלכת אשור האדירה חובקת מזרח ומערב, חונקת צפון ודרום בכפות שלטונה. לאוהביה: כנף לחסות. לאויביה: מלחמות. ורבים אויביה: בבל מצפון שואפת עצמאות. מצרים מדרום אומרת להורידה מגדולתה. וארץ ישראל, כתמיד, בתוך. ממלכת ישראל נפלה זה לא מכבר בידי סרגון מלך אשור ובניה גלו לחופי נהרות רחוקים שרק מספרי אגרות יגיעו עדיהם. אך סרגון מלך אשור, מכה שומרון, מת. וברחבי האימפריה שטות שמועות משמועות שונות: נרצח סרגון, והרוצחים מחצרו יצאו. ועוד אומרים: לא, כי במערכה, באסיה הקטנה, שם מת סרגון. ועוד אומרים: סנחריב בנו יירשנו. ובלחש מוסיפים: אין הבן כאביו. לא יצלח לשלוט בממלכה האדירה.

705 לפסה"נ. והתסיסה ברחבי האימפריה מגיעה לשיא. המורד הבבלי המוער, מרורך בלאדן, נושא ראשו בשלישית, לקדם גלגלי ההיסטוריה: עצמאות לבבל בימיו. ושוב שולח מרורך שליחיו לקשור מדינות סוריה, פיניקיה ופלשת לקשר נגד אשור. ומצרים תיתן ברכתה ומרכבותיה למען יפלו רכבות אשור הרחק מגבולות ארץ היאור.

וגם לירושלים שולח מרורך בלאדן הכשרי את שליחיו. ובידי השליחים ספרים ומנחה, כחוק הדיפלומטיה. יהודה לא נתנה ער כה ידה למרד באשור. ואולי משום כך תצלח יותר מאחרות להנהיג זו הפעם את המרידה, כי כוחה שמור בידיה. עצמאית יהודה, אמנם נושאת מס, אך לא פחוה מפחוות אשור, כגורל שנפל בגורל חמת ואשרוד לאחר מרידתן באשור. ואין עיניים אשוריות רבות פקוחות ביהודה, והפעם הזאת תצא יהודה למרוד.

אך אין שלום בירושלים ערב המלחמה. מלחמת דעות בירושלים. מלך בירושלים ונביא. ושניהם חזקים ומלחמת הדעות סוכבת אותם בעלעול. מלך צדיק חזקיהו, ובדרך ה' ילך, ואת דלתות ההיכל פתח. ומשאת נפשו: יהודה גדולה ושלטת בארצה כולה, ועם יהודה שלם בגופו וברעת ה' ושוכן בטח. והנביא: מגדולי נביאי ישראל, ישעיהו, והוא שואף להפוך את ירושלים ל"קריה נאמנה", שממנה יוצא דבר ה' לכל העולם. עיר אלוהים היא ירושלים וכדד ובטח תשכון. ולכן לא נאה לירושלים ללכת בדרכי כל עם אחר וכל עיר אחרת בין בענייני קודש ובין בענייני מדינה.

כנביא כמלך אחת דעתם: יש להסיר את עול אשור. אך הנביא לשיטתו: בדד,

לא לסמוך על גויים. קרובים או רחוקים, בדרך יורמו מי השילוח ההולכים לאט. לא ישטפום נהרות אשור העצומים. ואילו המלך סומך יתרות מלחמתו ביתרות מרכבות מצרים, ברמחי בבל, במגני ערי שפלת החוף. והוא מסיר מעל כנו את מלך אשקלון הנאמן לאשור, ואת מלך עקרון החשוד בהתנגרות למרד – הוא מביא באויקים לירושלים. קם המרד ויהי. וגלגלי המלחמה נעים הנה זה מול זה: אמת יהודה מול אמת אשור.

"...במסעי השלישי הלכתי לארץ חת... הם (בעלי הברית) קראו למלכי מצרים. הצבא הקשתים המרכבות של מלך כוש חיל אשר לא ייספר מרוב באו לעזרתם. בקרבת אלתקה שורותיהם נערכו לפני. והם פתחו במלחמה. בעזרת האל אשור אדוני נלחמתי בהם וסבותי במפלתם את רוכבי המרכב-בות ואת בני מלך מצרים יחד עם הרכבים של המלך הכושי תפשתי בידי חיים כשבי באמצע המלחמה... ואשר לחזקיהו היהודי שלא נכנע לעולי, את 46 ערוי הבצורות מבצרו וערים קטנות בסביבותיהם שאין להם מספר, בסוללות ובאיילי ברזל במכונות מצור ובהתקפות רגלים ובחפירות תעלות הקפתי. ובהסתערות כרים לכרתי. 200,150 איש צעיר וזקן זכרים ונקבות סוסים ופרדים, חמורים גמלים בקר וצאן בלי מספר מקרבן הוצאתי ולשלל מניתי.

אותו עצמו כציפור בכלוב בקרב ירושלים בירתו סגרת. מצודות עליו הקימותי. את היציאה היחידה דרך שער העיר סובבתי לאחור וליוצאי שער העיר השיבותי את רשתו... את הערים אשר שללתי

"ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם. וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר: חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא. וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלושים ככר זהב... וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה מן לכיש אל המלך חזקיהו בחיל ככר ירושלם... ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר ויאמר: שמעו דבר המלך הגדול מלך אשור... אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ה' לאמר הצל יצילנו ה'... כי כה אמר מלך אשור: עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי ברו. ער באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש וחיו ולא תמתו... ההצל הצילו אלהי הגויים איש את ארצו מיד מלך אשור... מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלם מידי. וההחרישו העם ולא ענו אתו דבר כי

מצות המלך היא לאמר לא תענ-
 הו... וישב רבשקה וימצא את מלך
 אשור גלחם על לבנה כי שמע כי
 נסע מלכיש. וישמע אל תרהקה
 מלך כוש לאמר הנה יצא להלחם
 אתך. וישב וישלח מלאכים אל
 חזקיהו לאמר: כה תאמרן אל
 חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך
 אליהך אשר אתה בטח בו לאמר:
 לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור...
 וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו
 לאמר... לכן כה אמר ה' אל מלך
 אשור לא יבא אל העיר הזאת ולא
 יורה שם חץ ולא יקרמנה מגן ולא
 ישפך עליה סללה... ויהי בלילה
 ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה
 אשור מאה שמונים וחמשה אלף...
 ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור
 וישב בנינה".

מלכים ב', י"ח-י"ט.

קרעתי מארצו... וכך הקטנתי את
 ארצו... על המס הראשון מתן
 ארצם הוספתי מנחת שלטוני
 ושמתי עליו להחזיר להם את
 ארצותיהם.

חזקיהו זה יראת זוהר שלטוני
 סחפה אותו. העורבי (ערכים?)
 וגדודיהם השכירים אשר הביא
 לחזק את ירושלים ביתו— עזבו
 אותו. נוסף על 30 כיכר הזהב ו8000
 כיכרי הכסף היה שם מתכת כחולה
 אבנים יקרות ספות שן... כל מיני
 אוצרות יקרים. שש וארגמן כלי
 נחושת וברזל. כלי מלחמה אשר אין
 להם מספר, עם בנותיו והרמון נשיו,
 שרים ושרות לקרב נינוה עיר
 שלטוני אחריו הבילותי ולקבל עול
 עבדות שלח את מלאכיו".

"מנסרת החימר בעלת ששת הטורים של
 סנחריב"

זה מול זה: מלך יהודה מול מלך אשור. כך וגם כך כותבים היסטוריה. ואיך
 נדע היכן האמת כולה? ככל שלא נדע, ממה שבידינו מסתבר:
 במלחמה אצל חומות ירושלים לא נורה אף חץ אחד. לא היכה איל מצור באבן
 מאבני החומה, לא נשפכה סוללה ולא מתו נצורים ברעב ובצמא. מלחמת
 מוחות הייתה זו. ובלשון ימינו: מלחמה פסיכולוגית. המלחמה ניטשת הרחק
 מכאן. במישור החוף. ערים רבות ובצורות לוכה צבא אשור, ועד לכיש הגיע.
 את מרכבות מלך מצרים הוא מכה באלתקה. ושולח חיל משימה לירושלים:
 אולי ייפתחו שעריה בלא קרב. בירושלים חרדה. ישעיהו מתארה. "בא על עית,
 עבר במגרון, למכמש יפקיד כליו... עוד היום בנב לעמוד ינפף ידו הר בית ציון,
 גבעת ירושלים" (י', כ"ח, ל"ב). בשדה כוכס ואולי היא תעלת הברכה העליונה,
 שיבשו מימיה מיום שהלכו המים בנקבת חזקיהו ונסתם הגיחון, עומדים תרתן
 ורבסריס ורבשקה מן לכיש. מדרום לעיר ניצבים הם, וחילם כבד מאחור.
 דומם. רק חניתותיו מבהיקות בשמש. ואין הוא נע, הנציגים מדברים, ובגבם—
 אלפי צבא אשור, למען יובנו דבריהם.

מדרום הם באים אל העיר, אולי כדי להביע ולזולם במערך חומותיה. לא

מצפון — מנקודת התורפה של הכיצורים, אזור הפריצה החכיב על אויבי ירושלים מאז ומעולם, אלא מדרום, מן הגיא העמוק, ורגליהם בתעלת הברכה העליונה, ומשם הם נושאים דברים אל שרי חזקיהו שנקראו למשא ומתן שמעל החומה.

משא ומתן מוזר. את הדברים הברורים ביותר אומרים צבאות אשור השותקים מאחור. לא חלקלקות לשון הדיפלומטים אלא חלקלקות משיח השמן שעל המגן, והקובע והרומח. והמאזינים אינם רק שרי יהודה שעל החומות שהיו מבינים אשורית, לו דיברוה שליחי סנחריב — אך הללו דוברים יהודית, למען ישמע העם הנסתר מאחורי החומות (ורמקולים אין עדיין בימים ההם. עוף השמים מוליך את הקול, כנראה) למען יופיעו בקיעים כחומת האדם של ירושלים: ואז ימצאו גם פותחי השערים.

הרעשת-ריכוך-נפשית. וכמחנה אשור: דוברי יהודית. והללו עוד ירכו וירבו בדברי ימינו: דוברי יהודית, היא עברית, גם ישראלית, במחנות אויבים צרים על ירושלים.

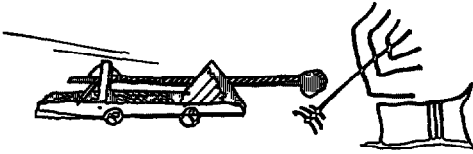
כה רבות המדינות שנפלו לפני אשור, מי ימנה מספרן? רק תמול נפלה שומרון, חילות מצרים ומרכבותיה הוכו באלתקה, על מי תישענו עוד? על אלוהיכם? מדוע לא הציל אלוהיכם את שומרון? מדוע לא הצילו אלוהי העמים את מדינותיהם? איכה זה תעזו למרוד?

ובשינוי מטבעות הדיבור, כמחליפים גלימה: אל ארץ טובה יוכלכם המלך סנחריב, טובה ממש כארצכם, רק פתחו את השערים והיכנעו. למה תמותו? ושרי המלך אינם משיבים. ושותקות החומות ונעולים השערים וחתומים פיות השרים. אך מה בלבם?

חרדה בירושלים. כל דברי שליחי אשור אשר חירפו אלוהים וארץ — אמת. וכבר ברור: "משרש נחש יצא צפע", מלך אדיר ואכזר הוא סנחריב כאביו. נפלה שומרון, כשל חיל מצרים, נפלו ערי המבצר בשפלה, על מי יישענו עוד? משלחת מירושלים מציעה לסנחריב מסיכופר-נפש. זהב וכסף למען יסור סנחריב מעל ירושלים. אך את שעריה לא תפתח העיר. ופיות שריה חתומים. אך עוד אין סנחריב מסיע צבאו לירושלים. את הכסף והזהב מקבל הוא, אך עוד מלחמות לו בשפלה, והוא מוסיף שלוח איגרות לירושלים, בינתיים. שוב הרעשת ריכוך. ללא יריית חץ אחת. ואז — מתהפך גלגל המלחמה.

הנביא ניבא: "בדרך אשר יבוא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא", אך כמה העזו לקוות לכך, להאמין כי כך אכן יקרה? שמועות מגיעות למחנה אשור: יוצא תרהקה מלך כוש בראש צבאותיו והוא נע צפונה לקראת מגע. רעות מתפתחות גם בצפון הממלכה. ומשמים — שכה רבים ומוזרים שליחיהם בארץ — נוספת ישועה עוד אחת: מגפה קשה ביותר פורצת במחנה אשור.

ובאחת: התהפך הגלגל. צבא אשור נסוג בטרם ישלים את שליחותו ביהודה.
זו הייתה המלחמה על ירושלים שלא נתרחשה בירושלים.
ובכתובת מאוחרת, לאחר מסעו השמיני, ובטרם יירצח בידי אדרמלך ושראצר
בבית נסרך אלוהיו שבנינוה — כותב סנחריב על מסעו זה ביהודה, אך ללא
ההתפארות והאריכות שבתיאור הראשון, שהתחייבו מסמיכות הזמן לאותו
כישלון חלקי:
"אני עברתי מהר את הפרובינציה הרחבה של יהודה. על חזקיהו המלך
נתתי את עולי." על שם סופם נקראים הדברים. עמדה יהודה, וירושלים על
מכונה. כי באו בנים עד משבר ועמדו בו.

מפלת צבא סנחריב ביהודה ועשרות אלפי פגרי חייליו היו לתמונת אב למפלת חילות הגויים אל מול חומות ירושלים במלחמת אחרית הימים. אלא שימים רבים עוד נותרו עד למלחמה ההיא. ובינתיים סוערת הארץ מלחמות. ולא חמיד נופלים פגרי האויב חללים במגפת ה'. ואולי דווקא הישועה הגדולה של ימי סנחריב היא המשקיעה את הלבבות בשאננות: איש לא ייגע לרעה בירושלים, שהיכל ה' בה – היכל ה', היכל ה'...

ומה עוד שלאחר מלך צדיק בא מלך רשע. את כל מזבחות הפסילים שניתץ חזקיהו הקים מנשה. ולא עול אשור בלבד על צוואר מנשה – גם ברכיו כפופות לפסיליה וחושיו כרויים לריחות, מראות וקולות פולחניה. ורגליו זריזות לרדוף את נאמני ה'. אין אויב מבחוץ יכול לה לעיר, אלא אם כן החלישה אויבים מבית, זו אבן פינה בתפישת הנבואה. "היו צריה לראש כי ה' הוגה על רוב פשעיה". באה אגדה והוסיפה פשע על פשעי מנשה: ציווה לשקע את ישעיהו הנביא בתוך ארז וניסרו אותו בעורו חי וכשהגיעו אל פיו – נח נפשו. עד כאן אגדה. אך עד כה קולו של ישעיהו נשמע בירושלים, מנסר והולך בירושלים ובעולם כולו.

בימי הממלכות הגדולות קטנה יהודה והולכת, והיא מתקשה לתמרן בין ענקי הארץ. ותמיר: או למרוד במלכות החולשת אותה עת על יהודה, או לצאת למלחמה על אויב הממלכה ההיא. זה חוק הכפופים. בין כה ובין כה – מלחמה תמיד. סכנת חורבן בכל עת.

ולאחר מנשה בא אמון, ולאחריו יאשיהו. מלך צדיק הוליד מלך רשע. והרשע פינה מקומו לרשע אחר, ואחר תור הצדיק לבוא. וחומות ירושלים שוב נושמות מעט לרווחה, נופלת אשור האדירה בצפון, מושלכים פסיליה מירושלים, וגבולות יהודה מתרחבים שוב, והתעוררות רוחנית בירושלים. רווחה לשעה. בבית המקדש נמצא ספר משנה תורה, הוא ספר דברים, ובו דברים אשר כמו נשכחו או לא נודעו, והם מחייבים מהפכה דתית ומוסרית אדירה. כמו כריתת ברית מחדש לטיהור העיר והארץ, ומחוץ: אשור נפלה. אלא שאין חלל ריק. ועל חורבות אשור עולה בכל לשלוט, ויאשיהו מסתבך בקרב לאילו ויוצא לחסום את דרך מרכבות פרעה נכה לבבל, ובבקעת מגידו, הרחק מירושלים שם נפגע המלך. וירמיהו כותב קינות לדורות על המלך הזה, אחרון המלכים הגדולים שקמו לבית דוד. וירושלים משתעברת שוב, בראשונה למצרים, אחר לבבל.

ובירושלים, בתוך החומות שוב מלחמה. מלחמת דברים, מלחמת דעות, ושמא אף יותר מכך — מצדדי בבל נאבקים בתומכי מצרים. הכהונה, הנבואה, בית המלכות, הצבא — הכל מעורבים במחלוקת. יהואחז, יהויקים — מלכי בית דוד בשעות קשות אלו, נושאים מס ומורדים חליפות ואחריהם — יהויכין.

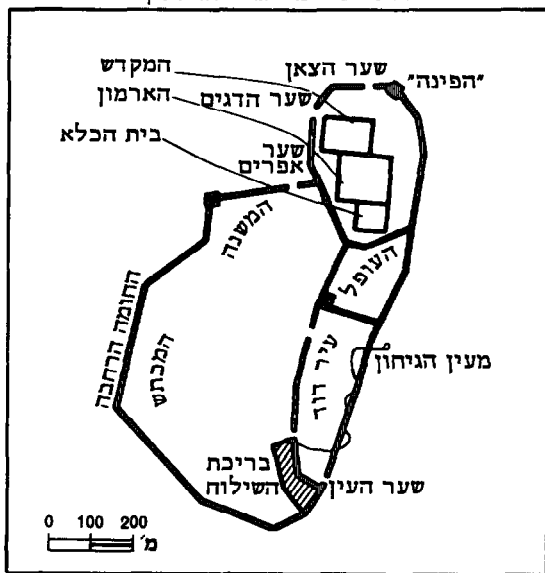
בן שמונה עשרה שנה יהויכין במלכו. ושלושה חודשים מלך בירושלים. הרואים אתם את תמונת מלכותו של יהויכין?

נער בן שמונה עשרה. יושב על כיסא דוד. והכיסא גדול מכפי ממדי גופו הנערי. והארץ רותחת. צבאות בבל בשער כי מרד אביו יהויקים במלך בבל ועתה יוצא מלך בבל עצמו להקהות את שיני בן המורד. נבוכדנאצר צר על העיר. ומה יעשה הנער? ירושלים במצור. קרב נטול סיכויים מראש. ולאחר מאה ימי שלטון בירושלים יוצאים המלך ואנשי ביתו דרך שער העיר ומסגירים עצמם לירי הבבלים.

וספר דברי הימים מקצר מאד: ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר וביארו בבלה עם כלי חמדת בית ה'. לאמר — לא מלחמה של ממש. כניעה. חילות בבל לוקחים עמם לא רק את אוצרות המקדש ובית המלך, אלא גם את המפתח לנאמנותה של הארץ — את המנהיגות. עם יהויכין גולים לבבל רוב שרי הארץ, עשיריה, אנשי הצבא, אומני העשיית הנשק.

ונבוכדנאצר ממליך מלך בירושלים: צדקיהו. ומשביע אותו שבועת נאמנות

ירושלים בימי הבית הראשון

באלוהי ישראל. ולמען לא תישכח כניעת ירושלים בימי יהויכין הוא מוסיפה על דברי ימי בבל: "ובשנת שבע בחדש כסלו קבץ מלך אכד את חילו וילך לארץ חת וייתן על עיר יהודה ובחדש אדר ביום השני לכר את העיר. את המלך תפס. מלך כלבכו בתוכה הפקיר. מס כבר לקח ממנה והעבירו לבבל." אך אין מנוחה לירושלים גם בגלות מלכה ושריה.

סובב הולך בירושלים ירמיהו הנביא. נביא הכאב. ואומר באוזני האנשים על מה ולמה תחרב ירושלים ואיכה זה יהיו גוויותיהם מושלכות סביב סביב בשדות. וצדקיהו המלך בירושלים הולך בדרך המרד בבבל וקושר עם מצרים. והנביא רואה בעיניו איך עולה בבל במסע עונשין על יהודה ואיך חרב המקדש כמקדש שילה ואיך ניתצות החומות.

ובעשרה בטבת בשנה התשיעית למלכות צדקיהו אכן מגיע צבא בבל וחונה סביב ירושלים. והחומות, הן כבר ראו כזאת: מלחמה ועוד מלחמה, ומצור. ודייק סביב והסוללות לשפור, ואילי המצור כפולי הקרניים בעגלותיהם ובעטיפותיהם, ומפץ הכרים בחומה הולך מקצה העיר ועד קציה. ורבבות העם המצטופף בעיר מפחד חורבן בערי השדה הפרזות. ונופלות המצודות אשר בארץ יהודה. לא עוד לכיש, לא עוד עזקה. רק ירושלים עוד עומדת.

רבבות העם שבעיר. פתם קצוצה ומדודה. מימיהם כמשורה. קול ענות בחומות הצפון והעיר מוקפה, מוקפה, ומפץ הכרים בחומה יום וליל, יום וליל, להבקיע.

עייפה יהודה, עייף בית דוד, עייפות אבני החומה, אכן אמת היא תורת עייפות החומר, כמו עייפות האנוש.

עוד מייחלים לנס, יבוא מלך מצרים ויכה בבבל. תבוא מגפה כבימי סנחריב. ויושיע אלוהים את עירו. עבודת אלוהים מתחזקת בעיר. משלחים חופשי את העבדים העברים — אלא שנביא אלוהים ירמיהו בעיר. והולך וסובב במקדש, בשווקים ברחובות, במבואות הבתים: העיר תיחרב, תישרף, והשרידים החיים ייגלו. מה פלא שאומרים להרגו?

והנה: כמו מתרחש נס־סנחריב שנית: כשנה לאחר תחילת המצור נפסק מפץ הכרים. יצא צבא מצרים צפונה. נבוכדנאצר מסיר את המצור מעל ירושלים ומסיע חילותיו דרומה לפגוש בפרעה חפרע. לענות מלחמה לחיל המשלוח המצרי. אך האם כל כך דל כוחו של חפרע? או שמא אין הוא מעוניין באמת בהצלת ירושלים? מדוע כה מועטים אנשי צבא המשלוח המצרי?

בתחילת האביב של שנת 587 לפסה"נ פוגש נבוכדנאצר את חיל המשלוח המצרי וזוכה בניצחון מהיר, והוא שב על פניו לכבוש את ירושלים. איך מטלטלת העיר בין ייאוש לתקווה.

רבים נמלטים מן העיר בשעה שמוסר המצור מעליה. לאן? הן כל הארץ תחת שלטון הכשדים. גם ירמיהו מנסה לצאת מן העיר. נתפס, מואשם בניסיון בגידה. מושלך לכלא. אומרים להרגו. השרים, תומכי המרד בבבל — אויביו

העיקריים. סיעת תומכיו מעטה, גם המלך נמנה בסתר על מאמיניו, אך השרים חזקו ממנו. בעצם ימי התקווה המעטים ומתוך בור כלאו ממשיך הנביא להטיף את דבר החורבן הנורא, ולכות הכל פתוחים, חרדים.

שב מלך בבל להטיל מצורו על העיר. טבעת דייק וסוללות וכרים. וחצים הנורים ממרחק אל שומרי החומות, לפירי האש מושלכים, ואין יוצא ואין בא מן העיר. ונוגחים האילים בחומה הצפונית שממנה תמיד תיפתח הרעה, ומכים האילים יום ולילה, הקיץ הולך וחולף, בא הסתיו, ומפץ האילים בחומה לא נדם, חורף שני של מצור בא על העיר, שוב מתמלאים בורות המים שיבשו. אך הלחם בעיר הולך ופוחת וקול מפץ האילים בחומות, מפץ האילים, וכי כמה יעמדו עוד האבנים העייפות?

אביב. לא אביב של תקווה כאביב הקודם. הקץ נראה בעין. אלא שאין נכנעים עוד בירושלים. ממתנים: להבקעה או לנס. אין נופלים אל הכשרים ובית המלך אינו יוצא משער העיר כמעשה יהויכין. ואין מציעים עוד מנחה גדולה. כופר־נפש: אין ממה.

מפץ האילים בחומות הצפון — הקיץ כבד על העיר. הרעב כבד. כבד הייאוש. ובעשתי עשרה שנה למלך צדקיהו, בחודש הרביעי, בתשעה לחודש הובקעה העיר. בית המלך נס אל השערים הדרומיים, דרך שער החומותיים, דרך גני המלך שבנחל קדרון, מזרחה, אל בקעת יריחו. ומשם — אולי אל עבר הירדן, אל המקלט.

האגדה איננה מרפה ממנה, מירושלים, היא רוצה לראות הכל במוחש, שוב ושוב במוחש, והיא מוצאת את דרך בריחתו של המלך האחרון למלכי יהודה, היא מוצאת את המערה, מערת צדקיהו, ושם היא רואה וגם שומעת, עד היום שומעת את הדמעות הזולגות מעיני המלך, המלך האחרון לבית דוד.

אין לדעת ממי חשש צדקיהו יותר. מנבוכדנאצר שיטיל בו עונשם של מורדים במלכות או מהיהודים שמסרו עצמם קודם לחורבן למחנה נבוכדנאצר והם תולים בצדקיהו אשמת חורבן ארצם, עירם וביתם.

צדקיהו נתפס בערבות יריחו, ואנשי משמר ראשו נוטשים אותו והוא מובל כבול לרבלה, למפקדת נבוכדנאצר. ועונשו: בניו נשחטים לעיניו, מנקרים את עיניו, והקשה מכול: משאירים אותו בחיים, לגלות מארצו.

העיר הובקעה. אך לא בסערת המלחמה חרבה. חורבנה מתוכנן לפרטיו במפקדת נבוכדנאצר. קודם יש לפרק ממנה כל חפץ בעל ערך, לקחת הכל ואחר כך: לנתוץ ולשרוף.

לא שרפה בשגגה בעת קרב, לא ביזת חיילים, לא התפרצות יצרים של עת מלחמה: חורבן מתוכנן.

כחודש לאחר כיבוש העיר מגיע חיל משלוח מיוחד לצורך השמדת העיר. נבזוראדן רב טבחים עבד מלך בבל מפקד על הכוח. בשבעה לחודש החמישי. והם נוטלים את הכל: את כל כלי הזהב וכלי הכסף שבארמון ובמקדש שנותרו

מגלות יהויכין ומפרקים את כל חלקי הנחושת היקרים שבמקדש, אלפי אלפי קילוגרמים נחושת נישאים בידיהם, או על גבי העבדים היהודים החדשים, לבבל, ולאחר מכן: האנשים.

ממיינים את האנשים. שלושה סוגי יהודים יש ביהודה אליבא דנבוזראדן: למיתה, לגלות והנותרים שאינם חשובים כדי הצורך להמיתם ואינם מצריכים גלות: יהיו נוטרים את הכרמים והחורשים בשדות, למען לא תחרל הארץ להניב יכולה למס לבבל.

דין ירושלים באש. נשרף המקדש. נשרף בית המלך. נשרפים כל בתי ירושלים. נשרף כל בית גדול. והחומות: להרוס סביב סביב. לא די בפרצות, יש להרוס את החומות שלא יקיפו עוד את עיי האפר העשנים של ירושלים.

כארבע מאות וחמש עשרה שנים יושבים מלכי בית דוד על כס המלוכה בירושלים, ועתה — חרב בית המלך. נשרף המקדש. לא, לא בסערת מלחמה, כי אם במחושב, במתוכנן, ביסודיות, נבוכדנאצר הראשון.

איכה ישבה בדר העיר רבתי עם. הייתה כאלמנה רבתי בגויים. שרתי במדינות הייתה למס. חרב בית ראשון. הייתה כאלמנה — יקונן המקונן. כאלמנה ולא אלמנה ממש — ינחמו המנחמים. משל למטרוניתא שבעלה הלך למדינות הים אבל ישוב.

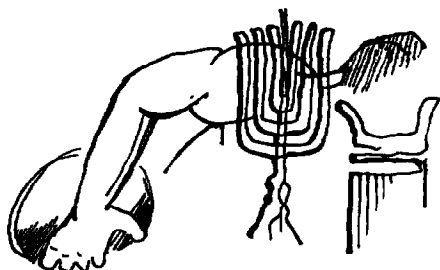

לא הרבו לעמוד על כאבם של נביאים אשר ניבאו על חורבן העיר אשר אהבוה כל כך, מפני שאהבוה כל כך. רק אהבה עזה מביאה לידי הגומה. האמנם כה איומה בפשעיה הייתה ירושלים מימי ישעיהו וירמיהו. כפי שתוארה בפיהם. כפי שהוצלפה בלשונם? האמנם לא היה בה איש עושה הטוב והישר? רק האהבה הגדולה אשר אהבוה עשתה את הנביאים לתובעניים כל-כך. הם כה רצו לראותה טובה מכל הערים בעולם, על כן כבד יותר משקל חטאיה ממשקל חטאות שומרון. כמעט כסדום היתה העיר ולעמורה דמתה. מאז אברהם האב ניצבת ירושלים כנגד סדום. מלכיצדק מלך שלם הטוב והמיטיב מזה וסדום החטאה מזה. עשרה צדיקים עשויים להציל את סדום מחורבן. האם לא היו בה בירושלים עשרות ואלפי צדיקים להצילה מחורבן? אלא שזה כוחה של אהבה וזה מחירו של ייעוד לקדושה. מאהובים וממקודשים נתבע יותר.

“איכה היתה לזונה”, זועם ישעיהו. “איכה ישבה בדר” — מקונן ירמיהו. לא הנביא, העיר היא הבוכה ולא על מקדשיה שחרבו, כי אם על בניה שגלו, על דרכיה האבלות מאין באי-מועד, מאין עולי-רגל. פרסוניפיקציה כזאת של עיר, אין רבות כמותה לעוצמה ולהתמדה באהבות עמים לעריהם. הנה היא מלכה, הנה היא אהובה, הנה היא אלמנה, הנה היא כלה, הנה היא אם. או אם שכולה וגלמורה או אם מאספת ילדיה, מחבקת ילדיה, תמיהה ופליאה על רוב ילדיה ששבו ובאו אליה, עד כי אינך מבחין עוד מי נאבק יותר: העם על עירו, או העיר על עמה. מי קיים בזכות מי, מי נאמן יותר למי?

בכל תולדות עמים וערים לא קוננו כך על עיר כקונן ירמיהו, כקונן העם בכל הדורות על ירושלים. ללא משל ותקדים אף ללא מחקה. כל החיקויים והתחליפים לא הגיעו לעוצמה זו, לנאמנות זו. חורבן בית ראשון הוא שהמחיש את המעבר האיטי והעמוק הזה מן המציאות אל החלום. אך חלום מחוקק, חלום מחייב שיבה. לא רק בשוב ה' את שיבת ציון היה העם כחולם. הוא לא היה שב אלמלא הייתה העיר בתחילה בחלום. והדגש המופלא הזה שב"על נהרות בבל שם ישבנו וגם בכינו בזכרנו את ציון". דווקא על נהרות בבל. ירושלים דלת המים, ירושלים המצמיאה לעתים קרובות את יושביה. וכי אין בכוחם של נהרות להשכיח את הצחיח של ירושלים? לא, גם על נהרות איתן נרחבים שופכים נהרות דמע על ציון. ולא רק בהליכה, בנדודים, וזכרים אותה, כי אם גם בשיבה, כשיושבים ישיבה איתנה בארצות עושר ושלווה — ואכן היו עושר ושלווה בגלות בבל — גם אז זוכרים ובוכים וחולמים עליה, על

העיר היושבת בדר. וגם כשלא תשב בדר, גם כשישבו בה רבים אבל זרים, היא נתפשת בתודעת העם כחברה, ורק שועלים מהלכים בה או כביטוי משורר בן ימינו — טשרניחובסקי — כמי שמחטי מסגדים ומקדשי נכר נעוצים בכשרו. מאז החורבן הראשון היא נכנסה לחלום העם ולשירו. שטה על נהרות של דמעות, על דוברות של שירה, על כנפי דמיון המגשר בין פאר־קדומים לפאר־עתידות. רבו כובשי הארץ הזרים, אך השנאה כולה שכנפש האומה כוונה אל מחריבי העיר והבית ומחלליהם. כשנפלו חומותיה ומקרשה, היא התבצרה בלב העם, בתודעתו, בזיכרונו, כשמונח זה של זכירה, נכללים בו לא העבר בלבד, כדרך טבעה של מלה זו, כי אם גם העתיד, המיועד. וכך נוסף על היותה גשר בין מעלה למטה, נעשתה גשר בין האתמול למחר. גשר דמעות ותפילה ותקווה.

מי שיבקש להמחיש או אף להמחזיז את הניגוד בין תרבות יהודה ליוון או ירושלים לאתונה, הלא יתרכזו בשנת 445 לפסה"נ (או שנה שנתיים לפני או אחרי כן). ימי עזרא בירושלים וימי פריקלס באתונה. בירושלים מתבסס שלטון התורה, תורת משה, נכרתת האמנה עם העם, ויש המרחיקים לכת וגורסים: מתבססת היהדות. באתונה מתבסס משטר הדימוקרטיה כמופת לדורות. לאלים, וכייחוד לאלה אתיני, מוקמים המבנים והמקדשים המפוארים ביותר, בידי גדולי הארכיטקטים והפסלים של יוון, כשהאלים עצמם השפעתם פוחתת והולכת, גם מכוחם של פילוסופים. בירושלים אין מקדש מפואר, יש מזבח צנוע בהר הבית, אך בה במידה גוברת הקנאות לאלוהי ישראל בורא עולם, האחד והיחיד והבלתי נראה שנתן תורה ומצוות בידי משה, ואין בידי הכנסת הגדולה והסופרים אלא לפרשה. הדימוקרטיה המוקמת באתונה רחוקה, כמובן, מזו שכתפישת ימינו. כל האזרחים אמנם שווים בזכויותיהם להחליט, ולתפוס משרות ציבוריות, אך לא כל אדם רשאי להיות אזרח. לא זו בלבד שכמחצית תושבי העיר הנם עבדים, אך גם תנאי גזעי — מוצא מאב ואם אתונאים-יוונים — נדרש לתופס משרה ציבורית. על כן לאט-לאט לכם למקטרגים על מעשה שעושה בימים אלה ממש עזרא בירושלים לגירוש נשים נכריות ולרחיית שומרונים. אכן נכון, אין עזרא דואג לכינון מבנה מדינה, כפריקלס, אך אין הוא גם עושה מלחמות הרבה כמוהו. עזרא דואג לכינון אומה שתורת משה — חוקתה, האמונה — נשמתה, קיום מצוות גדולות וקטנות — אורח חייה. נכון, לא אזרחי ירושלים בוחרים בהנהגת העם, זו מורכבת מכוהנים — בזכות מוצאם, וסופרים בזכות חכמתם ותורתם, אלה ואלה גם בזכות מירותיהם הטובות. לא תמיד הם עומרים במבחן אחרון זה? נכון, אך גם הנבחרים במשטר של פריקלס אינם דווקא מן המובחרים. בירושלים חיים על אמונה ותורה ומצוות — הם קנה המידה העליון, ובסיס אמונתי זה מוכיח עצמו כעמוק וחזק. ובאתונה בימים ההם נערכה התקפה אדירה וראשונה לערעור הביטחון בהיגיון, בשכל האדם: וינון הפילוסוף יוצר את הדיאלקטיקה שהיא אנטי-לוגיקה. לירושלים מגיע נחמיה לבצר את חומות ירושלים. לתת גם ביטחון פיסי למה שמתחולל בחוכה, לביסוס הרוחני אמונתי של היהדות. באתונה מוקמת אחרות של מרבית מחוזות יוון כבסיס לאימפריה שלאחר מאה שנה. יש גם פילוסופים באתונה של פריקלס. יש גם חומות לירושלים של עזרא הסופר. יש אמנות באתונה, יש אמונה

בירושלים. עדיין אין תחרות ביניהן, על כן גם לא ניסיון להשלים. רחוקות זו מזו, ללא מגע. ירושלים רק פחוזה דלה במלכות פרס. אתונה כבר מעצמה הנלחמת במלכות פרס זו. קרוב לוודאי שאף בין חכמי אתונה לא נודע עדיין דבר על אלוהי ירושלים המזור והמופלא, אלא שגם ירושלים עוד איננה נתבעת להיאבק עם רוחה של יוון, וודאי לא עם צבאה. אך היסודות כבר ישנם, או שמא מוטב לאמר השורשים כבר מעלים גזע וענף, שהרי לא בכניינים בלבד מדובר, כי אם בשתי תרבויות אשר תתמודדנה על שלטון בלבכות ובמוחות. כך גלגלה ההסטוריה את לוח האירועים שבעת ובעונה אחת, באמצע המאה החמישית לפסה"ג, נתכוננו הדימוקרטיה באתונה והתיאוקרטיה בירושלים. פרתיון באתונה, בית הסופר ליד מקדש־מעט בירושלים. באתונה יש מה לראות. בירושלים יש מה לשמוע. עד היום נוהרים תיירים למיליונים לאתונה כדי לראות שרידי פאר הימים ההם. עד היום חיים מיליונים יהודים על פי תקנות שהתקין עזרא. אך יש גם מיליונים השומעים ומשמיעים פרקי תהלים ותפילה לאלוהים שעזרא התפלל אליו. היש מתפלל לאלה אתיני שפריקלס התפלל אליה?

אך כמאתיים שנה לאחר שעמדו עזרא בירושלים ופריקלס באתונה, ואתונה כעיר כבר גם בשקיעתה, פיזרה כוחותיה במרחבי האימפריה, השליטה את ההלניזם במרביתו של עולם. החל בירושלים המאבק בין היהדות במיטבה והיוונות במירעה, כי מה שבאו המתיוונים להשליט בירושלים, לא היה ממיטב התרבות היוונית, לא מהפילוסופיה שלה שאחר כך הרמב"ם ואחרים ינסו ליטול את היפה שבה, כי אם מהפסולת שבה, מהיוונות בהסתאבותה, בחיצוניותה בלבד. בירושלים עצמה לא קם אף הוגה דעות הלניסטי, רק כוהנים גדולים ועשירים שרצו להידמות ליוונים ברדידותם. פילון לא בירושלים צמח כי אם באלכסנדריה של מצרים. רק שכבה דקה שלטונית הצליחה לעשות מעטה הלניסטי על העיר, על בנייניה. עם ירושלים נשאר יהודי בתוכנו ובצורתו. ירושלים לא נעשתה כאלכסנדריה ולא כאנטיוכיה, ערים מעורבות מהצר האתני, על כן גם פלורליסטיות מהצר התרבותי.

ולכך סייעה ללא ספק אותה מהפכה שחולל עזרא לטיהור העיר והמשפחות. מידת הקשיות שבה ביצע את מעשהו קבעה לדורות את אופייה היהודי המכריע של העיר, להוציא כאמור, לתקופה קצרה, את שכבת המתיוונים העליונה. אך גם היא, מהצר האתני — יהודית הייתה, בעוד שהערים האחרות בעולם ההלניסטי הורכבו במידה רבה מיוונים ממש שהתיישבו בה. רק בעקבות המרירות של היהודים, או אף הסכסוכים בין מתיוונים לקיצונים — יסון ומנילאוס — החלו לבוא יוונים או סורים מתיוונים, לשבת בעיר בעיקר כחילות מצב. על כן ירושלים איננה אחת מערי הדיקאפוליס, אלו עשר הערים ההלניסטיות, כבית־שאן, סוסיתא, גרש או זו העיר המעורבת הטיפוסית, יריבתה הגדולה של ירושלים: קיסריה.

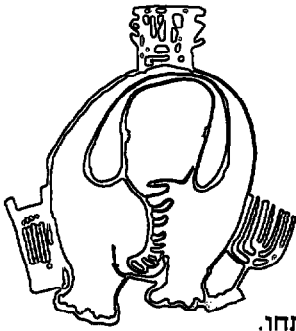
ירושלים לא הייתה לעיר מעורבת. מתחת לשכבה המתיוונת, גם מתחת לעוצמה של חצר הורדוס הגדול, הייתה אוכלוסייה של מעמד בינוני, בעלי מלאכה, דלת העם, שרוח הפרושים הייתה בהם גם בימי רדיפות, והיא שעמדה בעם ובעיר בימי חשמונאים ובימי המרד הגדול. זו הייתה ירושלים של מטה ושל מעלה כאחת. בין שתי אלו ניסתה השכבה השלטת, אם זו של המתיוונים אם זו של בית הורדוס, ובמקצת של הצדוקים, ליוון את ירושלים, להפוך אותה לפוליס, לא מצד הדימוקרטיה, כי לא היה רוב בין יהודי ירושלים לדרך זו, גם כשהיה רוב "צדוקי" בסנהדרין, כי אם מצד המעמד המדיני המכריע את היסוד האמונתי. ועוד ניסו המתיוונים הקיצוניים להפוך את בית המקדש למקדש אלילי והעמידו בו "שיקוץ משומם". אך הורדוס עצמו נזהר ולא עשה בירושלים מה שעשה באשקלון. בנה בנייני פאר בסגנון הלניסטי, ויש המחפשים אף בבניין בית המקדש שלו, סגנון הלניסטי, אך מקדשים לאלילים ממש לא הקים בעיר וגם פסלי אלים לא הוקמו בה. והנה "סנהדרין" זו עצמה שישבה בחצי גורן עגולה (נוסף לשם היווני), משמע על דרך היווניות, חוקים הלניסטים לא חוקקה, אף בהיות בה רוב צדוקי. ורק להכעיס הועלה חזיר להר הבית, ורק כדי להמריד הועלו בו נסים ונשרים רומיים, בעוד שבכל ערי האימפריות היווניות והרומית-הלניסטית, אלה הם קישוטי קבע ופולחני קבע. עיקר.

ירושלים שעזרא, ואחריו אנשי הכנסת הגדולה וראשוני החשמונאים יסדוה, טיהרוה, לא הפכה להיות פוליס, נשארה בקדושתה ודם רב נשפך בתוכה במאבק על קדושתה, על ייחודה. מאבק של למעלה ממאתיים שנה, מטיהור הר הבית והמזבח בידי יהודה המקבי ועד אחרון הכוהנים והלוחמים בעמוד המקדש בלהבות טיטוס המחרוב.

קלוס! קלוס! קלוס! (יפה! יפה! יפה!) קראו בהתלהבות המוני אתונה למראה יצירות פידיאס, גדול הפסלים.

קדוש! קדוש! קדוש! שרו לוויים במעלות המקדש כדברי ישעיהו, לאלוהים שבשמים. והעם נופל על פניו ואומר **אמן, אמן, ואמן.** והללויה.

מלחמות החשמונאים על ירושלים

מלחמות החשמונאים על ירושלים לא בירושלים נפתחו.

מעוזם של חובבי יוון בירושלים. מושב כהונה גדולה מתייוונת ומשכילי תרבות יוון הכזים לתורת ישראל. וחיל מצב סורי כבד בעיר, לפקח על חילול הקודש.

כי לא בדרכי נועם הונחלה "המהפכה התרבותית" שאליה שאפו המתייוונים. בכוח גזרות השמד וחרבותיהם הקצרות של החיילים היווניים הובאה התרבות האלילית היוונית אל לב האומה — לירושלים. וכאמור לא זו תרבות יוון במיטבה, כי אם זו הזיכורית, זו שלראווה, ראוותנית עד מושכי-בעורלתם למען ייראו בגמנסיון כערלים.

חילול המזבח והקרכת חזיר עליו, והפסקת עבודת הקודש, היו פסגתה של הנחלת תרבות יוון הנאורה בירושלים.

בירושלים כוהנים, עשירים וסוחרים — והמה ליוון נושאים עינם. משאת נפשם — להיות אזרחי אנטיוכיה. להפוך את ירושלים ל"פוליס" יוונית. ולכן יפרוץ המרד מבין פשוטי העם, הנאמנים בדרכם הטבעית ו"הבלתי נאורה" לנחלת אבותיהם. בחומר וברוח. ממודיעים יפרוץ המרד.

ומשפלת יהודה יעלו את אש המרד — דרך קרבות רבים במבואות ההרים, ברמות ההר: אל ירושלים. כפולה היא דרכם של החשמונאים, והיא אחת. מלחמה בתרבות ההלניסטית, ומלחמה בצבא הלניסטי-סורי.

שתיים המלחמות ואחת הדרך: עצמאות עברית ביהודה.

לא רק מאבק לביטול גזרות השמד, לא חופש פולחן או אוטונומיה רתית בלבד: רק עצמאות מלאה תבטיח לעם ישראל את חופש האמונה. ירושלים עיר מקדש אלוהים היא תכלית המלחמה.

מה היה צבא יוון שעמד מול עם יהודה ומצביאיו החשמונאים?

מעטים היו היוונים בו. רובם: שכירים סוריים, שומרונים, ערביים ורבים רבים אחרים. המדים, הנשק, תורת הלחימה: אלו מבית יוון. אך לא רוח ספרטה ולא חכמת אתונה פיעמו במחנות ההם. שכרם הקצוב ופרסי הכסף למנצחים הם שליכדו את שורות לוחמי בית סלבקוס.

צבא יהודה הוא צבא מתנדבים עממי הרוכש את אימוניו ונשקו בתוך המערכות. תחילה גרודים גרודים ללא חימוש של ממש: אי מזה חרב, פה ושם מגן, רומח, וגם הקלשון והמקבת שימשו בוודאי בקרבות הראשונים, עד אשר

חושל הכוח, רבו חיילים והם חומשו בנשק השלל הרב, ועליהם מונו שרי חמישים, שרי מאות ושרי אלפים.

לא רבו שרי האלפים בצבאות יהודה כי לא רבו האלפים. בשלבי המלחמה הראשונים מנה צבא יהודה לכל היותר עשרת אלפים איש. וצבא זה ניצב לעתים מול צבא של שישים אלף חיילים וביניהם פרשים רבים (קרב בית צור) וזה גם היה בערך יחס הכוחות בקרבות האחרים, אם כי לעתים השכילו החשמונאים לפצל את כוח האויב ולתקפו חלקים חלקים.

איך היה ערוך צבא יוון?

הפלנגה היא היחידה הצבאית העיקרית שעליה נשענה תורת הלחימה היוונית. הפלנגה מוגנת בפרשים מאגפיה, קשתים קלים בחזיתה, והיא גופה: אלפי חיילים הערוכים בשורות ארוכות, נושאי חניתות ארוכות, מסתמרות אל חזית הפלנגה. הפלנגה היוותה עתורת הלם. ותכליתה להיות מוטלת היישר קדימה אל המערכה כאשר האויב מתמודד חזיתית וכבר אינו יכול לתמרן ולשנות כיוון.

כבדת משקל היא הפלנגה, ואדיר הוא מחץ עצמתה, אך טעות תהא לחשוב כי קל ביותר לתקפה מן האגף בהרים. אלפי פעמים תרגלו לוחמי הפלנגות תנועה מהירה לאגף, חיפוי ושינוי כיוון, כי ברורה לעין כול חולשתה זו של הפלנגה. ובקרבות פרס ואסיה הקטנה הוכיחה הפלנגה את כושרה העצום להכות באויב — גם בשטחים מבוותרים וקשים לתנועה.

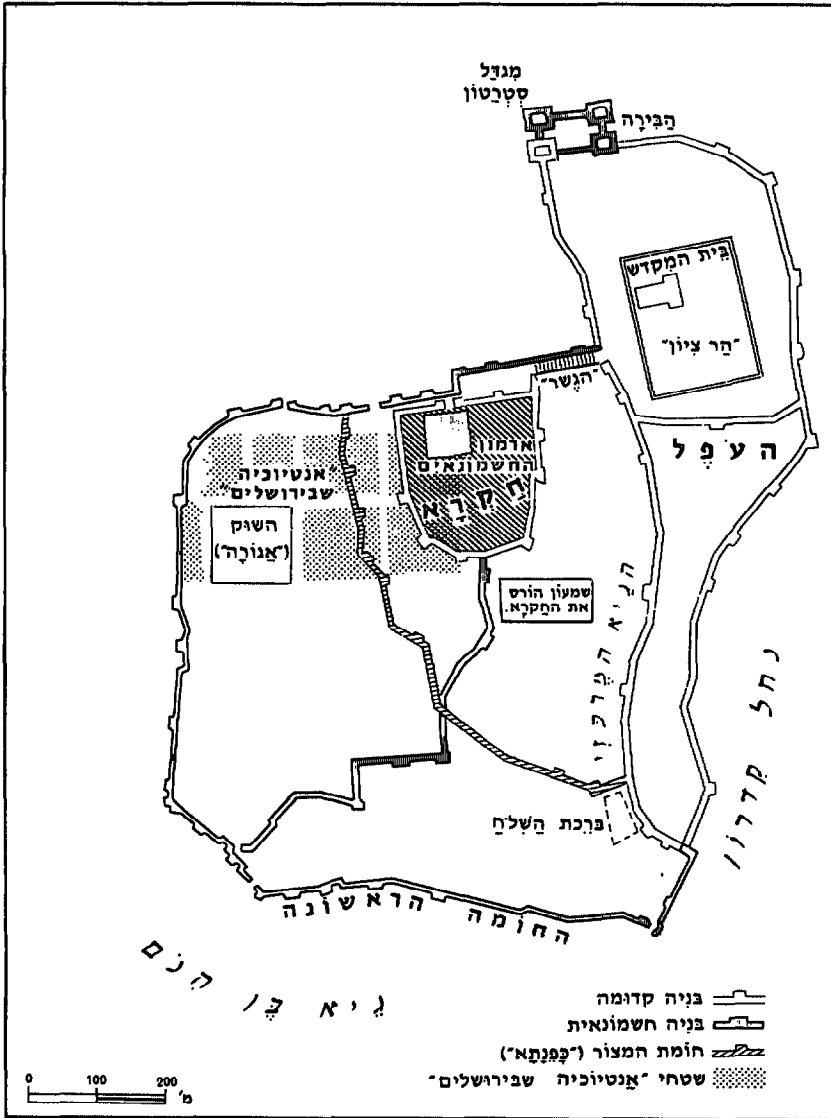
ולפיכך, ניצחונות החשמונאים אינם נובעים מעצם היותם לוחמים קלי תנועה בשטח הררי. לכאלו כבר הסכימו הפלנגות. לוחמי יהודה נלחמו על מולדתם, ורוח הקרב שבלבם, ועצת החכמה במוחות מצביאיהם — הם שגברו על שכירי יוון.

מדרגות מדרגות עולים לוחמי יהודה לירושלים.

מן ההתנגשות הראשונה אצל מובח אל-יוון כמודיעים, דרך מפלת אפולוניוס שר צבא שומרון ושכיריו מול צבאו הקטן של יהודה המקבי, אל מפלת צבאו של סירון שר צבא סוריה בבית חורון, הוא בית חורון שהיה מאז ומתמיד למקום תשועת ישראל מימי יהושע מכה מלך ירושלים, עת עמדה שם השמש דום, ועד למפלת ליזיאס ושר צבאו גורגיאס בקרב אמאוס, היא חמת. קרב זה לא היה האחרון בקרבות לפני שחרור ירושלים וטיהור המקדש אך היה אחד המכריעים בהם, ובו נתגלתה מנהיגותו המזהירה של יהודה המקבי. קרבות בית חורון וחמת הם קרבות על ירושלים, כקרב על הקסטל בימינו.

ארבעים אלף רגלים ושבעת אלפים פרשים היו לגורגיאס ולניקנור באמאוס. צבאו של המקבי דל. ואף-על-פי-כן הוא מצרף ממנו את הסיגים: כל שבנה בית או נטע כרם וכל הירא ורך הלבב — ישוב ויצפור לביתו, כדן תורה, וגם כהגיונה של מלחמת אידיאליסטים, אמוני אמונה. עם יהודה נותרים ששת אלפים איש. ואליהם הוא נושא דברו ערב הקרב. ובפיו: גבורת האבות, קורות

ירושלים בימי החשמונאים

ימי העם שכבר נלחם עם תקיפים ממנו ויכול להם, חרפת ההווה שהם באים למחות. וסיסמת הקרב: ישועת ה'.

גורגיאס יוצא לילה להכותו בפתאום ועמו כחמשת אלפים איש. יהודה נוטש את מחנהו, מותר בו פלוגה נבחרת שתמשוך אחריה את האויב במעלה מיצרי ההרים. והוא נוטל עמו את עיקר הכוח, אוגף עמו בהרים, ויורד אל אמאוס. שם ערוך החיל העיקרי של היוונים במחנהו. רבבות יוונים, אך אין הם ערוכים למלחמה. חונים הם וממתינים לבשורת ניצחוננו של גורגיאס.

חיילי המקבי מסתערים על המחנה המלא אדם, המחנה מבוצר באופן רופף, וחיליו נדהמים. מכה רבה ביוונים. השכירים נמלטים מערבה כשבעורפם בוער המחנה.

גורגיאס מתייגע מן הרדיפה העקרה אחרי צללי לוחמי המקבי. והוא שב אל המחנה אשר באמאוס. והנה: במפתח הגיא רואות עיניו את המחנה בוער. ואלפי צבא יהודה ממתינים לבואו בעמק. להשמיד גם את חילותיו. נסיגה מבוהלת לכיוון פלשת. מקלט בעזה.

ומקץ כשנה — עוד קרב אחד: קרב בית צור, הדרומית לירושלים. בקרב זה נלחמים עשרת אלפי יהודה עם שש רבבות היוונים הסוריים. ולוחמי המקבי שוברים את מערך הפלנגות בפיקודו של ליוזיאס העוצר הסלבקי. חמשת אלפים חללים נופלים בצבא סוריה, וליוזיאס שב לאנטיוכיה לשכור צבא שכירים חדש.

וזה הפעם פתוחה הדרך וכשרה השעה לעלות אל ירושלים. היוונים והמתיוונים שבעיר יודעים כי אין בידם לעצור בעד החשמונאים שרבים כיום תומכיהם בתוך החומות — והם מסתגרים במצודת חקרא. והמקבי נכנס בשערי ירושלים.

לא חגיגות ולא מצעד ראווה: אל הר הבית פניהם. לבכות את הריסותיו ואת חילול הקודש. ולעשות מעשה: לטהר את המקדש משיקוצי האלילים. את מזבח החזיר ניתצו והשליכו למקום טמא. ואת אבני המזבח שחולל אספו למקום אחד עד יבוא נביא להגירם מה יעשו בהם. ובונים מזבח חדש, ואת הריסות העזרות בונים, וביום שבו טימאו היוונים את בית המקדש חורשה עבודת הקודש, ומנורת המקדש דלקה שמונה ימים בשמן טהור, ושמונה ימים חגגו את חנוכת המזבח המחודש. ובגרסה קדומה אחרת מסופר ש"נכנסו בית חשמונאי להיכל ושמונה שיפורדין של ברזל היו בידם וחיפום בעץ והדליקו בהם את המנורה". אבל היוונים והמתיוונים יושבים בחקרא. אליה וקוץ בה. המקבי אינו אומר לכבשה בסערה. או שאין כוחותיו מספיקים להרעיש את המצודה, או שאין רוב העם מניחים בידו לעלות בסערה ולהכות כוהן גדול ואצילי עם, ושמא אינו רוצה לקומם עליו בשלכ זה את ממלכת סוריה, והוא זקוק לזמן. כדי לאסוף צבא גדול, לחמשו, לבצר גבולות ארעי.

אלא שאין שוכני החקרא נתונים גם במצור של ממש. הם יוצאים ובאים וקונים כל צרכיהם ושולחים שליחים לאנטיוכיה: עיר בתוך עיר, מדינה בתוך מדינה, מובלעת. אין דו קיום כזה בין יהודים ליוונים אפשרי, ודאי לא בירושלים. לאחר שנלחם המקבי מלחמות ארצו, דרומה באדום וצפונה בשומרון ומזרחה בבני עמון שבעבר הירדן ובגלעד, ובמערב בשפלת יהודה ובחוף הים, הפך את יהודה למדינה של ממש, ולאחר שהוא מבצר את עירו ואת מבצרי הגישה אליה — הוא בא לחסל קן צרעות אחרון זה של מתיוונים ויוונות בירושלים. ללא ספק קדמו לכך התנגשויות חוזרות ונשנות בין אנשי המצודה לבאי המקדש. אפשר לא הסתפקו המתיוונים במשלוח איגרות בלתי פוסק לאנטיוכיה, וביקשו להתנכל בפועל ממש לעבודת המקדש. שנתיים לאחר כניסת המקבי לירושלים הוא מטיל מצור על החקרא. להשמידה. אלא שעוד תומכים ליוונים גם מחוץ לחקרא ובסיועם יוצאים שליחים דחופים אל אנטיוכיה והם נושאים עמם שדר:

“...עד מתי לא תעשה משפט ונקמת את אחינו. אנחנו חפצנו לעבוד לאביך וללכת אחרי דבריו ולשמוע למצוותיו. ויצרו עלינו בני עמנו בגלל זה ויתנכרו לנו וגם אשר מצאו ממנו המיתו ורכושנו בזו. לא נגדנו בלבד כי אם גם בכל גבולך. והנה הם חונים היום על המצודה בירושלים ללכדה, ואת המקדש ואת בית צור ביצרו. ואם לא תקדם במהירה — גדולות מאלה יעשו ולא תוכל לעצור בעדם”.

והמלך: לא עוד אנטיוכוס אפיפנס, גוזר גזרות השמד, שמת במחלתו ובשיגעונו אי שם בערבות פרס, אלא בנו, חניכו של ליויאס שאך לפני שנתיים הוכה צבאו ביהודה, זהו אנטיוכוס אבפטור. והוא בא לנקום נקמת צבאותיו המוכים וחסידיו הנצורים בחקרא.

מאה אלף איש אוסף המלך לחילותיו. ועשרים אלף פרשים ושלושים ושניים פילים. נשק המערכה הכבד הזה מובא לראשונה ליהודה, ועל כל פיל מגנים אלף רגלים לבושי שריון וקובע, וחמש מאות פרשים המהווים את הכוח הנייד של העוצבה הפילית. ועל הפילים — מגדלי עץ ובכל מגדל צוות הירי של החיה. ומכונות ירי וקלעים מותקנים במגדל. ואת הפילים מעוררים למלחמה במראה דם ענב ותות. הלא הם הטנקים של ימינו ממש, אלא שאתם משקים דלק ממין אחר ולא דם ענב ותות. וגם זאת: כל פיל מכוצר שכזה מוקף חיל רגלים — גם זה ידוע לנו, ידוע במיוחד מאו מלחמת יום־הכיפורים.

מחנה אדיר כזה העולה עליה עוד לא ראתה יהודה. גדודי רגלים ופרשים מסיירים על פסגות ההרים משני צדי המחנה, למנוע כל התקפה מן האגף, והפלנגות האדירות עם מגני הכסף והזהב, הולכות בעמק, ומצערן אדיר. צבא אנטיוכוס וליויאס מפקדו צרו על בית צור. העיר עומדת בפני מצור זה ומשמידה את מכונות המצור של היוונים. ובירושלים — מפסיק המקבי את המצור על החקרא ויוצא לקדם את פני היוונים.

סמוך לבית זכריה הוא עורך את מחנהו. אלפים מול רבבות רבות. נורא הוא מראה צבא יוון, אך יהודה אינו נרתע מההתמודדות. קרב מגע קצר. שש מאות מחיל החלוץ היווני נופלים. מספר אבדות צבא יהודה — אינו ידוע. ובתוך המלחמה מנסה אלעזר, אחי יהודה, להכריע את גורל הקרב על ידי מעשה הקרבה אישית נועזת: הוא מבקיע בין שורות הרגלים היווניים כדי לדקור למוות פיל הנראה לו נושא שלטי מלכות. הפיל כורע למות על אלעזר, אך אנטיוכוס — לא שם היה.

קרבן חשמונאי ראשון בניסיון לבלום את היוונים מהסתער על ירושלים. יהודה המקבי מנתק מגע. עצום הפעם ממנו מחנה היוונים. בתכסיסים בלבד לא יכריענו.

והשנה — שנת שמיטה. והיא נשמרת כדין תורה ואנשי כנסת גדולה שרוב העם נשמע להם. ובעיר אין די לחם כי גם רבים בה פליטים מכל קצוות הארץ, גם מהגליל ומעבר הירדן, שם הייתה בהם יד סורים ומתייוונים. וצבאו האדיר של אנטיוכוס צר על ירושלים.

המצור הוא סביב המקדש. מן הסתם נכנס גם אנטיוכוס לירושלים עצמה ללא קרב, והקים קשר עם אנשי מצודת חקרא — אולם חומות המקדש האדירות לא הובקעו.

דייק הקיף סביב. ומכונות מצור מנגחות בחומה, וקלעי אש יורים לפידים פנימה. ובליסטראות, חצים וקלעי אבן. וההרעשה כבדה. מכונות מצור בונים גם הנצורים, ויורים אבני קלע ולפידים מבמת הר הבית על המחנות הצרים סביב.

לאטילאט יוצאים מתחום המצור רוב הנצורים. ובמקדש נותרים מעטים. מפקדת בית חשמונאי והלוחמים הנאמנים והמוכשרים ביותר. אך די בהם כדי להגן על החומות. כמה זמן?

ושוב — כבימי סנחריב, כבימי כובשים רבים ששאפו להכניע את העיר — המאורעות בארצותיהם הרחוקות של הצרים הניעום להסיע צבאותיהם מעל העיר. כי אנטיוכוס אפיפנס שכח בשיגעונו כי כבר מינה עוצר לבנו — את ליזיאס, ואולי הייתה שיטה בשיגעונו — מכל מקום הוא ממנה עוצר אחר לבנו לפני מותו — את פיליפוס. ופיליפוס תופס את המלוכה לעצמו בעת שליזיאס ומלכו אנטיוכוס אבפטור חונים על ירושלים.

כדי לא להטיל מהומה בצבא שומר ליזיאס את היריעה בסוד. ובמפקדת הצבא מועלית הצעה: מכיוון שארוך המצור ואין לראות בעין את סופו, ובעיות האספקה מחמירות והולכות, ובעיות מלכות מצריכות נוכחות המלך בבירתו — הבה ניתן לנצורים חירויות רתיות כחפצם, ואוטונומיה פנימית. והם ישובו ויקבלו עליהם את עולנו המדיני.

והתקבלה ההצעה על לב הצרים ועל דעת הנצורים.

איננו יודעים, ולו גם ברמז, מה הייתה עמדתם של החשמונאים בשעה זו. האם

תמכו בפשרה זמנית זו כדי להסיר את המצור ולזכות בזמן? האם ניחשו כי שעתו של אנטיוכוס אבפטור דוחקת וכי בין אם יקבלו הנצורים את הצעותיו ובין אם לאו — ייאלץ הוא לסגת? איננו יודעים. ירושלים תנשום לרווחה. או סבורים היו, כי במחיר הפשרה, הוויתור, תינתן הנשימה. סבורים היו... אנטיוכוס וצבאו פונים בחיפזון צפונה, אך לא לפני שהם מפירים את ההסכם הטרי והורסים את ביצורי בית המקדש — להם לא יכלו בהסתערות חזיתית ובמצור ארוך. וכמו לפיצוי הם נוטלים עמם ממצודת חקרא את מנילאוס, הכוהן הגדול המתייוון, שבעטיו באו היוונים זאת הפעם על הארץ. והם מובילים אותו עמם לסוריה להיות מוצא שם להורג.

לא ימים רבים יזכה אנטיוכוס אבפטור ליהנות מכפיפותה המדינית המחודשת של יהודה שהושגה בפשרה מול חומות ירושלים. טוען אחר לכתר בית סלבקוס מתגבר, והורג את אבפטור. ושם מלך סוריה החדש: דמטריוס בן סלבקוס. והוא שהה ברומי כבן ערובות. וביהודה: נפלג העם.

חלקו המתון, שהעמיד בראש מאווייו את ביטול גזרות השמד של אנטיוכוס אפיפנס — שבע רצון. חופש הדת הובטח — דיינו, ליתר ריוק: דיים. איש לאוהליך, יהודי!

מפלגת החשמונאים מאמינה כי ללא חירות מדינית שלמה ליהודה — לא יהא שלום לירושלים, לא יהא חופש אמונה לעבוד את האלוהים בשלמות, ורוח יוון תשאף להשתלט שוב, והם קובעים: המלחמה נמשכת עד לגאולה השלמה.

אנטיוכוס חדש. שליחים חדשים אצים רצים מן החקרא לאנטיוכיה. אלקימוס, ממשפחת כוהנים גדולים, בא לאנטיוכיה לתבוע לעצמו את הכהונה הגדולה, ואת הסרת שלטון בית חשמונאי מיהודה. בימים ההם שירת ככל הנראה יהודה המקבי כממלא מקום הכוהן הגדול: "סגן כוהן". משפחות הכהונה הגדולה בירושלים, אנשי "קהל חסידים" ושואפי השלום לשעה — כורתים ברית משונה: מעין "נטורי קרתא" מזה עם מקורבי המלכות היוונית מזה נגד המקבים — "מחרחרי מלחמות", שאם לא היו מתמרדים הרי אפשר היה לחיות בשלום בירושלים, בצל סוריה, בצל תרבות יוון הנפלאה, מקדש מזה, גמנסיון מזה: פלוראליזם בלשון ימינו, על כל פנים, נאור מאוד. אנטיוכוס חדש. וכל אנטיוכוס — והמתייוון שלו, המוכן להיעזר בקלגסי יוון כדי שיושיבוהו על כס כהונה גדולה.

אנטיוכוס חדש נותן ביד המתייוון את המכשיר לשליטה ביהודה — את בקהידס וגייסותיו. כוהן גדול ושר צבא סורי באים וגושאים "דברי שלום" אל יהודה המקבי. ובגבם — פלנגות סומרות אלפי חניתותיהם.

כבר שמעו חומות ירושלים כרברי השלום הללו. האם לא עמדו רבשקה ורב סרים ודברו יהודית אל העם שמאחורי החומות: פתחו השערים, מה לכם

ולמתקוממים, שלום אנו מביאים אליכם. רק היכנעו ופתחו השערים. למה תמרדו במלך?

ושוב: אין מלחמה בירושלים. העיר פותחת שעריה בפני אלקימוס וצבא יוון. והמקבי נסוג—להרי יהודה, צור מחצבתו ומעוזו מאז ומתמיד. שם יאסוף חייליו הוותיקים, שם ימתין עד יראה כל העם—גם אלו שעייפו ממלחמות וחשבו כי די להם ב"חופש פולחן"—עד יראו הכל מיהו כוהן גדול נאה זה הנסמך על חיל יוון.

ואכן—לא הרבה להמתין.

אלקימוס יקים ובקחידס ממהרים לתפוס את נאמני בית חשמונאי, או כאלה שהיו חשודים על כך: "קהל סופרים". והם מוצאים להורג באכזריות, ומוקעים סביבות ירושלים.

למען יראו וייראו ולא ייטו אל החשמונאים.

ובקחידס מסיים את מלאכת השחיטה ביהודה וחוזר לאנטיוכיה. ואלקימוס ממשיך להיאבק על כהונתו הגדולה בדם ובאש.

וכל נהרג בידי אלקימוס מביא עשרה אחרים תחתיו לצבא המקבי, זה הצבא שנפוץ לבתיו כי חשב שבאה העת לחרוש ולזרוע, זה הצבא שדימה כי באה עת השלום וכי כעת תנוח הארץ. קצו של "המרכז הרוחני".

שוב ברורה האמת האחת: בלא עצמאות מלאה אין שלום. "אין שלום, אמר ה' לרשעים" דבר ישעיהו. אלקימוס שב ומוזעיק עזרה. ניקנור וצבאו מגיעים ופקודה חדשה בידיהם: להשמיר את העם. לא עוד משלחת עונשין, מדכאת מרד: אלא כלה ונחרצה ואין תקנה ליהודים אלא בהשמדת עם יהודה, או לפחות: השמדת כל אלו שלא יקבלו עליהם את השמד להלניזם. לראשונה בתולדות ישראל: שמך או השמדה.

ניקנור קובע מפקדתו בירושלים, לחזק את החקרא.

הכהונים יוצאים לקראתו בדברי שלום, אך אין ניקנור מבחין בין יהודים אויבי יוון לידיריה—כולם כאחד. אין לתת בהם אמון. ואם לא ימסרו הכהונים בידו את המקבי וצבאו—יישרף בית המקדש.

בי"ג אדר שנת 161 לפסה"ג, ערב פורים, שוב רואים מורדות בית חורון איך מוכות לרסיסים הפלנגות הסוריות. וניקנור נופל בקרב. ניצחון גדול לחשמונאים. ימינו וראשו של מחרף המקדש מוקעים מול הר הבית. ערב פורים, אלא שלא בשושן שבגולה בזכות אכשוורוש, כי אם בירושלים ובזכות החשמונאים.

אך עוד החקרא בירושלים. קן צרעות. ואנטיוכיה תוסיף שלוח חילות שכירים עוד ועוד. כמו אין עניין אחר לאנטיוכיה לענות בו פרט לדיכוי יהודה עד להשמדה. והמקבי, הצופה תהליך זה שאין לו סוף, מבין כי ללא בעל ברית אדיר להרתיע את בית אנטיוכוס מפגוע ביהודה—לא תנוח הארץ ולא תשקוט.

אל רומי יוצאים שליחי בית חשמונאי. להציע הברית. ועל לוחות נחושת נכתב דבר התקשרותה הראשונה של יהודה עם רומי:

"טוב יהי לרומים ולעם היהודים בים ועל היבשה לעולם. וחרב ואויב תרחק מהם. ואם תקום מלחמה לרומי בראשונה או לכל בני בריתה בכל ארץ ממשלתה יעזור עם היהודים כאשר יפקוד עליהם הזמן בלבב שלם. ולנלחמים אל יתנו ואל ימציאו דגן נשק כסף ואניות, כנראה לרומי וישמרו את משמרתם בלי לקחת מאומה. וכמו כן אם לעם היהודים תבוא מלחמה בראשונה הרומים יעזרו בנפש כאשר יפקד עליהם הזמן ולבני ברית לא יינתן מאכל נשק כסף או אניות, כנראה לרומים וישמרו את המשמרות האלה ולא במרמה. על פי הדברים האלה הקימו הרומים ברית לעם היהודים. ואם לאחר הדברים האלו ירצו אלה ואלה להוסיף או לגרוע יעשו כנפשם. ואשר יוסיפו או יגרעו יהיה קיים. ועל הרעות אשר עשה דמטריוס המלך כתבנו לו לאמר למה הכבדת את עולך על אוהבינו ובני בריתנו היהודים? ואם יתאוננו עוד עליך נעשה להם משפט ונלחמנו כך בים וביבשה".

כתר שלישי נוסף לו ליהודה המקבי. לכתר המאמין ולכתר הגיבור האיסטרטג, מתוסף כתר המדינאי. במרחקים עולה כוח חדש המתחרה בה, באימפריה היוונית. מלחמתם של היהודים בסוריה היוונית ודאי וודאי שמועילה גם לרומי העולה. זה הבסיס לרעיון הברית. יהודה המקבי הופך את ארץ יהודה לגורם בין-לאומי.

— אך טרם ישמע דמטריוס על דבר הברית, ואולי כבר שמע ואמר לעשות בטרם יקימו הרומים את בריתם — שולח דמטריוס משלחת עונשין על הריגת ניקנור: את אלקימוס ואת בקחירס.

בניסן 161 לפסח"נ חונים עשרים אלף רגלים ואלפיים פרשים סוריים על יד באר זית. ומחנה יהודה — רק שלושת אלפים שבו ונקבצו לחילו לאחר שנפורו לבתיהם צוהלים כיום מפלת ניקנור.

קרב אכוד מראש?

בתהפוכות המלחמה כמעט ומכה צבא יהודה את האגף הימני של חיל בקחירס, עליו מפקד המצביא עצמו, אך האגף השמאלי השלם אוגף את חיל יהודה, ושמה נפל חלל המקבי. וניגף צבא יהודה.

אך עוד יוחנן. יונתן ושמעון לבית חשמונאי לעם ישראל.

ובירושלים עוד עומדת מצודת חקרא, ובה יוונים, ויהודים הרוצים להיות יוונים.

ימים קשים על בית חשמונאי. מנוסה במדבר, ורדיפות עד מעבר לירדן, ומלכות יוון מתחזקת והולכת בירושלים.

בכל יהודה מקימים אנשי בקחירס מצודות, כי למדו לקחם ויודעים הם כי ארץ יהודה היא מעוזם של בית חשמונאי, ושלטון בירושלים לכדה אין די בו כדי לשלוט בארץ כולה. ואלקימוס שולט בירושלים ואומר להרוס את חומת

המקדש הפנימית — למען לא ינסו החשמונאים להתבצר בה עם נאמניהם ער
עולם —

בא המוות והשיגהו בעצם מלאכת ההריסה. ומעשיו התבטלו.
ממצוקות המרדפים בבקעה ומעבר לירדן מנווט יונתן בן מתתיהו החשמונאי
אט אט את ספינת יהודה בין המתיוונים מבית והיוונים מחוץ, בין פלגים
שונים בעם וענפים שונים של בית סלבקוס השולט באנטיוכיה. נלחם אנטיוכוס
באנטיוכוס ויונתן יורש, עד כי צלחה השעה והוא שב לירושלים לחדש את
בניינה, לתקן את ביצוריה להיכון לשעת כושר טובה אף מזאת. כי חקרא
מייוונת עדיין בלב ירושלים.

נלחם אנטיוכוס באנטיוכוס. האחר מתיר ליונתן לקיים צבא-תמיד, ומצווה
לשחרר בני ערובה ממקורבי החשמונאים הכלואים בחקרא. קם בן אנטיוכוס
שני, ובשאיפתו לרכוש את היהודים לצדו הוא מגדיל אף מן הראשון — עטרת
זהב וגלימת ארגמן יעטרהו, שלוחות אליו מאנטיוכיה, למען יהיה כוהן גדול
בירושלים ונשיא.

לא עוד כהונה גדולה קנויה בזהב או בחונף מתיוונים. בית חשמונאי מכהן
בירושלים. הושם קץ לשלטונה של מפלגת המתיוונים.
"...וילבש יונתן את מעיל הקודש בחודש השביעי בשנת ששים ומאה בחג
הסוכות ויאסוף חיל ונשק רב..."

כי אין כהונה גדולה מתקיימת ביד נאמני רוח ישראל ללא עצמאות מלאה.
ונלחם אנטיוכוס באנטיוכוס: ויהודה יורשת. וכבוד יונתן הולך וגדל והוא
נושא בתואר המשולש: שר הצבא והכהן הגדול והנשיא.

אך עוד החקרא עומדת ובה חיל מצב.
מפעם לפעם מנסה יונתן לצור עליה. אך אין מלכות יוון ששה לוותר על
מאחזה האחרון הזה ביהודה. ויונתן שב ומנסה כוחו ומתמרן בין מלכי בית
סלבקוס ומלכי בית תלמי. והשליטים נצים ביניהם ונפלים וחרשים ורעים
מהם צצים לבקרים — עד אשר נופל גם הוא, יונתן, במלכודת טריפון. ובעכו
הוא נלכד. משם הוא מובל כאסיר ליהודה בתקווה ללכוד גם את שמעון
אחיו — אחרון בית מתתיהו, ולאחר — כמסע חורפי אל הגלעד הוא מוצא
להורג בבית שקמה, ועצמותיו מובאות אל מודיעים בידי אחיו שמעון.
כלים והולכים בני מתתיהו ועוד ניצבת החקרא בירושלים. עד שקם שמעון
החשמונאי, אחרון מבני מתתיהו, וזוכה בעצמאות מלאה ליהודה כתובה על
איגרת מלכות יוונית.

בכ"ז באייר, שנת 142 לפסה"ג, מצהיר דמטריוס השני, כי יהודה חופשית
מתשלום מסים לסוריה. ושמעון טובע מטבעות יהודה החופשית וירושלים
הקדושה, ושמעון מבצר את גבולות יהודה וקובע שלטונו בשפלה ובשיפולי
ההר. ונפנה לסלק את מוקש החקרא שהיה שלושים שנה לסמל שעבוד יהודה
לנכרים. לא עוד גשרים ושערים פתוחים לאויבי חירות ירושלים. שמעון

החמיר את המצור, ורעב כבד בחקרא. וביום כ"ג באייר, שנת 141 לפסח"ג, כשנה לאחר שהוכרה עצמאותה של יהודה חזרה העיר לשלמותה: תופים וכינורות נותנים שיר, וכפות תמרים כסמלי מלכות ומזמורי תודה להלל לאלוהי ישראל: חילות המצב הסוריים מוסרים את המבצר, וירושלים כולה עברית ושלטת ביהודה החופשית.

מספר ימים אחר כך משכנע שמעון את מועצת העם לאשר תכנית בינוי גדולה: ליישר את ההר שעליו בנויה החקרא.

שלוש שנים נמשכת מלאכת החציבה והחפירה. ובתום השנים היה מישור חלק במקום הגבעה שעליה התנשאה החקרא. שאמרה להתנשא מעל המקדש.

והמקדש היה גבוה מעל הכל. ובית חשמונאי הגשים את חלום חירות יהודה. ככתוב בספר המקבים, י"ג-י"ד:

"והאנשים מן המצודה בירושלים נעצרו לצאת ולבוא לארץ ולקנות ולמכור וירעבו מאד ויגוועו מהם רבים ברעב. ויקראו אל שמעון לשלום ויתן להם ויגרשם משם ויטהר את המצודה מן השיקוצים. ויבוא אליה... בתופים ובשירים ובזמירות כי נשמד אויב גדול מישראל. ויבצר הר המקדש אשר על יד המצודה..."

ותשקוט הארץ כל ימי שמעון... וירחב את הגבולות לעמו... ולא היה מתקומם לו. וישב ישראל לבטח ויעבדו אדמתם בשלום והארץ נתנה יכולה ועצי השדה את פרים. זקנים ברחובות ישבו, כולם על טוב נדברו, בתולות תפארת עטפו והבחורים כבוד לבשו ובגדי מלחמה. לערים המציא אוכל ויעשן למקום מבצר. עשה שלום על הארץ וישמח ישראל שמחה רבה. ויתמוך כל עניי עמו, את התורה דרש ויחזק ידי שומריה וישמד כל פושע ועוול, את המקדש פאר וירב את כלי הקודש."

מלחמת החשמונאים מלחמה ירושלמית הייתה, משמע מלחמה על חירות ועל אמונה. ללא מלחמה זו, ההתייונות היתה מכרעת, ירושלים ועמה יהודה כולה, היו נהפכים לעיר ומדינונת הלניסטית עוד אחת, ושוקעים עם ההלניזם בבלייל עמים כאשר שקעו רבים אחרים. אין צריך לאמר שהעם היהודי לא היה זוכה להתפתחות שזכה לה, ייתכן גם — כפי שסבורים מרבית ההיסטוריונים — שאף הנצרות לא הייתה בוקעת, כפי שבקעה מירושלים זו, משמע שכל תרבות המערב, כפרי ירושלים ואתונה, לא הייתה מתחוללת, ולא לשווא זכו מלחמות החשמונאים — נוסף על היותן מלחמות אמונה ראשונות בהיסטוריה ומופת לקידוש השם — מרטירולוגיה בלע"ז — לטיפול יסודי ורב כל-כך על ידי הנצרות, ואירוניה של ההיסטוריה היא שספר המקבים נשתמר לנו בתרגום היווני שנתקדש בנצרות.

ודאי שיסודות היהדות נקבעו בתורת משה ובאמנת עזרא ובדורות הסופרים ואנשי הכנסת הגדולה. אולם הלחץ ההלניסטי האדיר שבכש עמים וארצות ארירות במזרח, בלעם, מחקם, היה גם מכלה שבט קטן כמות זה אלמלא ניצחון המקבים.

בכך לא תם כמוכן המאבק הרוחני בין שני העולמות, שם ויפת, כוחו המפתה של יפת היה חוק מדי. אמנם ירושלים אינה עוד אוהל מועד, משכן ומזבח צנוע לעבודת אלוהים. היא עיר גדולה ומתעצמת. חשמונאים עושים אותה מחדש לעיר מלוכה, וגם עושר בה, גם בניין רב ויפה, וגדולי החשמונאים האחרונים פורצים דרכים לימים ולסחר עולמי, על יבוא, ועל יצוא, ומאז ומתמיד יבוא ויצוא אינם רק עניין של חומר. אבל מכיוון שיסוד הריבונות המחודשת הוא משל יהודה המקבי ושמעון החשמונאי, משמע יסוד יהדותי מובהק, אין היבוא הרוחני מצליח לרסק את הגרעין הרוחני, ואפילו צדוקים הקרובים ביותר לתרבות ההלניסטית, אינם פוגעים בתורת משה, אין הם מתייוונים. יש בניין בסגנון הלניסטי, וכדרך הטבע של שגשוג כלכלי, יש גם שחיתות מידות, אבדן הצנע והטהור של אנשי מודיעים, אבל בית המקדש לא ייטמא עוד בשיקוף משומם — אפילו הורדוס האדומי לא ייגע בקודש, יתר על כן, יזכה לשבחי חז"ל על בניין בית המקדש שפיארו.

ובירושלים זו נוצר כנראה לראשונה בתולדות האנושות חוק חינוך חובה, וגם אם מצד הצורה יש בסנהדרין אי אלו דברים הדומים למוסדות הדימוקרטיה היוונית, אם זה מצד "חצי הגורן", אם זה בעצם השם היווני. אך מצד התוכן

אין האימפקט היווני ניכר. צא וראה: ספרות ישראל מתורגמת ליוונית. אין זכר לתרגום הספרות היוונית הקלאסית לעברית. לא האפוס ההומרי, לא הפילוסופיה המפוארת, לא המחזאות הגדולה. אין להימנע מחיקוי צורות, אך אם יש תוכן תרבותי עצמי רב, ניתן להימנע משאילת תוכן, ובייחוד כל עוד יש בו סכנה, וכנראה שבימים ההם ראו חכמי ישראל—שידעו יוונית—כי יש סכנה בהכנסת "החול אל הקודש". על כן אפילו אחד כפילון—שהוא אלכסנדרוני ולא ירושלמי—מנסה להקנות להלניסטים בעולם את תורת ישראל, ואינו מנסה להקנות ליהודים את חכמת יוון.

במאבק הרוחני הזה עמדה ירושלים למרות כל התהפוכות המדיניות אשר ירדו עליה, אם מבית ואם מחוץ.

אותה שלווח אידיאלית שהשיגה שמעון החשמונאי ואשר תוארה יפה כל כך באותו מזמור, בו סיימנו את הפרק הקודם, לא התמידה. ייתכן שזהו חוק היסטורי וסוציולוגי כמוהו כחוק הטבע ממש, שרק משיחיות אחרונה תגבור עליו: אחרי כל דוד ושלמה—רחבעם וירבעם. אחרי כל שמעון חשמונאי—הורקנוס ואריסטובלוס.

ובין תקופות אלו תקופת זוהר של אלכסנדר ינאי, הטומנת בחובה את זרע הפורענות. מלך גדול היה ועדיין רוח החשמונאים בו. והעדות: הוא חוזר בתשובה בסוף ימיו, אפילו אליבא דפרושים שכה הרבה להכות בהם, ואשתו שלומציון המלכה לא הייתה יכולה להירשם בגדלות יהודית שכזו ולהחזיר עטרת פרושים ליושנה, אילו באמת היה ינאי מלך "רשע" כפי שמקורות מסוימים ניסו לתארו, עד כי יש אומרים שהרבה ממה שנאמר עליו לא נתכוון אליו כי אם על הורדוס האדומי. ואולי גם פרושים, מהם גדולים כשמעון בן שטח לא היו נקיים ממשגים במאבק אידיאלי זה שהגיע למאבק דמים ואף למעשה החמור ביותר, כשהפרושים מזעיקים לעזרתם שליט סורי. שלומציון המלכה מצאה את דרך המלך שבמחלוקת פנימית רוויית דמים זו: סנהדרין של פרושים אחראית לכל ענייני הרוח: דת וחינוך וחוק, אלה על טהרת היהדות, אך ענייני מלכות—היום אנו מנסחים: חוץ וביטחון—אינם נתונים למרותם. ייתכן שבקרב הפרושים נשתמר משהו מאותו חוט לפעמים גלוי לפעמים סמוי, הנמשך אולי-אולי מימי שמואל כפולמוסו עם העם על המלוכה. ודאי-ודאי מימי חסידים ראשונים, שעמדו להסתפק באבטונומיה דתית בירושלים ובודדו את יהודה המקבי ששאף לחירות מדינית מלאה, והרי הוא ודאי שלא "צדוקי" היה.

על כל פנים—גם מאבק זה בין ינאי הצדוקי לשמעון בן שטח הפרושי, עדיין מאבק ירושלמי הוא, לגיטימי מבחינת היהדות, ושורשי, כאמור, אולי בימי שמואל.

אך מה שהתרחש בירושלים אחרי מות שלומציון המלכה הגדולה, והיא פרשת מלחמת האחים הורקנוס ואריסטובלוס, לא היה עוד בגדר מלחמה

ירושלמית, אם כי בירושלים התרחשה. היא מלחמה על שלטון, לא עוד על רעיון, לא על דרך מימוש תורה, לא על אורח חיים.

ראשית המלחמה הירושלמית של חשמונאים הייתה: מה ישלוט בירושלים. אחר-כך נוצרה הבעיה מי ישליט את המה ההוא. ושלב אחרון: רק עוד מי ישלוט. או אז החלה ההידרדרות. מי? למה לא אדומי?

ראשיתו של ריב האחים נעוץ לכאורה במאבק האידיאי בין צדוקים לפרושים. ראשי הצבא—ועצם כוחם והצלחותיהם מספקים להם יומרה—נוטים לצדוקים מצד מעמדם וזוכים בתמיכת הבן הצעיר אריסטובלוס, בעוד שבתוקף הבכורה, יורש המלוכה, הוא הורקנוס, המשמש בחיי שלומציון כוהן גדול. הפרושים אינם שלמים עם עצמם בכל אותו עניין של מלכי בית חשמונאי. כהונה—כן. אך מלוכה? האין כתר המלוכה שמור לבני דוד בלבד? וגם זו המלכה, האם יש מלכה בדיני תורה? אך מה יעשו ומלכה זו פרושית היא לחלוטין וצדקת, ותומכת בהם? מה יעשו ולב העם בהמוניו אוהב את החשמונאים, ובצדק אוהבים?

אלא שבינתיים יסתאבו בניה של שלומציון, יסתכבו במלחמה מכוערת, לא עוד ירושלמית כלל, לא על חירות ולא על אמונה. על כיסאות למלוכה, משמע: ככל הגויים ממש.

מה פלא שבעת ההיא גוברים געגועים (ואין געגועים אלא אל עבר) למלכות בית דוד, או כתחליף: כיסופים (ואין כיסופים אלא לעתיד) למלכות שמיים.

כשמבקשים ראשי הפרושים לנצל את סמכויות השלטון שהאצילה להם שלומציון ולהינקם מן הצדוקים שנואי נפשם—מתייצבים מפקדי הצבא, מראשי הצדוקים, אצל המלכה, ובעצה אחת עם בנה השני—אריסטובלוס— הם מבקשים את שינוי מדיניות המלכה כלפיהם; או חירות ללכת ולשרת בצבא חרתת מלך ערב, אויב ישראל, או לפחות, להציבם כמפקדי המבצרים בערי השדה, לבל יהיו נתונים בסכנת רדיפות מתמדת בבירה הפרושית. ומבצרי ערי השדה ניתנים ביד הקצינים הצדוקיים. וכשקרבה שעתה של שלומציון יודע אריסטובלוס כי הורקנוס אחיו הבכור, הכהן הגדול, הוא שיירש את הכס, והוא יוצא אל ערי השדה הנתונות תחת פיקוד צדוקי, ובמהרה נתונים חלקים גדולים של הארץ בידי. וכשמתמלך הורקנוס, יוצא עליו אריסטובלוס אחיו למלחמה.

הנה כי כן פורצת מלחמת האחים ביהודה.

קרב ניטש סמוך ליריחו. הורקנוס מובס, נמלט לבירה שבצפון הר הבית, ונאלץ לוותר על המלוכה ועל הכהונה הגדולה לטובת אחיו. ואריסטובלוס מלך.

משהיו בני אנטיוכוס נלחמים זה בזה הייתה יהודה יורשת. עכשיו שנלחמים זה בזה בני חשמונאי יורשים בני אדום, ותירש רומי.

אנטיפטר משורש אדום ישב בירושלים. אדומי עשיר, ושיירותיו הולכות מארץ ערב ונושאות בשמים ותבלין אל נמלי יהודה. וידידים לו לאנטיפטר בחצרות אדום וערב, והוא עצמו נתמנה נציב באדום בימי ינאי, אלא שכימי אריסטובלוס השיבוהו לירושלים כי חששו מידידותו עם חרתת מלך ערב. והוא אמר להיבנות מריב האחים.

עמד והסית את הורקנוס לברוח מירושלים כי אומר אחיו אריסטובלוס להרגו. ובמקביל מפתה הוא את חרתת לכרות ברית עם הורקנוס להשיב את מלכות יהודה לידי. ובשכר זה ישיב לו הורקנוס את הערים שבבש ינאי בארץ ערב. כי ידע אנטיפטר: אם ימלוך הורקנוס יהיה אנטיפטר השליט ביהודה. כי רפו ידי הורקנוס מאחוז נמרצות בהגאי השלטון, והחוטים למשוך בם—בידי אנטיפטר, והוא יישב מאחורי הכס, והוא יוציא ויביא את הממלכה.

בחמישים אלף פרשים ורגלים יוצא חרתת מסלע אדום, היא פטרה, ואל צבאותיו נספחים יהודים התומכים בהחזרת מלכות יהודה להורקנוס, כי לו משפט הבכורה.

במלחמה עם צבא אריסטובלוס מוכה צבא מלך יהודה, ורבים מלוחמי אריסטובלוס עורקים לשורות חרתת והורקנוס. אריסטובלוס נמלט עם שרידי נאמניו ומתבצר בכית המקדש.

חרתת מלך ערב נלחם על בית המקדש את מלחמות האחים לבית חשמונאי. ואדומי מושך בחוטים מאחור.

מלחמת אחים.

ובארצות מסביב עבר הקול: נלחם חשמונאי בחשמונאי.

וערים רבות שנלכדו בידי בית חשמונאי הרימו ראש, ואמרו לקרוע עצמן מעל מלכות היהודים. והרחק הרחק בצפון, בארמניה, פומפיוס הרומי וצבאותיו, כורה אוון למתרחש ביהודה, ומכין צבאותיו להתערבות.

העם ברובו עובר לצדו של הורקנוס, ושני מחנות צבא צרים על המקדש. צבא היהודים וצבא חרתת. ובמבצרי הר הבית אריסטובלוס, שכיריו, ונאמניו הספורים, ובהם הכוהנים. ובחג הפסח היה המצור. יהודים נלחמים ביהודים בחג חירותם.

זקן אחד היה ביהודה. חוני שמו. ופעם שמע אלוהים לקולו והוריד גשמים בעת בצורת קשה. מכפרו הובא האיש אל מחנה הצרים ונדרש להתפלל נגד אריסטובלוס והכוהנים התומכים בו.

מה יתפלל יהודי צדיק אל אלוהיו כשנלחמים יהודים ביהודים?

"אלוהינו מלך העולם. מאחר שאלה העומדים עמי הם עמך, והנצורים כוהניך, בבקשה ממך שלא תשמע את אלו כנגד אלו, ולא תקיים מה שמבקשים אלו נגד אלו." ורגמזהו באבנים.

אפילו צאן ובקר לקרבנות סירבו הצרים לספק (כפי שמספר יוסף בן מתתיהו — ושמה יוספוס פלביוס הוא האומר מלים אלו?) למרות מה שהיו הנצורים מוכנים לשלם הון עתק בעבור הצאן.

שני דורות קודם לזה, בימי יוחנן הורקנוס הראשון עמד אנטיוכוס אבסבט וצר על ירושלים. וביום החג נעתר לבקשת הנצורים וסיפק להם בהמות לקרבן. ועתה, כשנלחמים יהודים ביהודים — קשה כשאל שגאה.

פומפיוס, בארמניה הרחוקה יודע: זו השעה. והוא שולח צבא בראשותו של סקאברוס. ושליחים אצים מירושלים לקדם פני שר-צבא-של-רומי, הנושא את סמכותו של פומפיוס בידיו. בשתי דרכים אצים השליחים. מי יקדים?

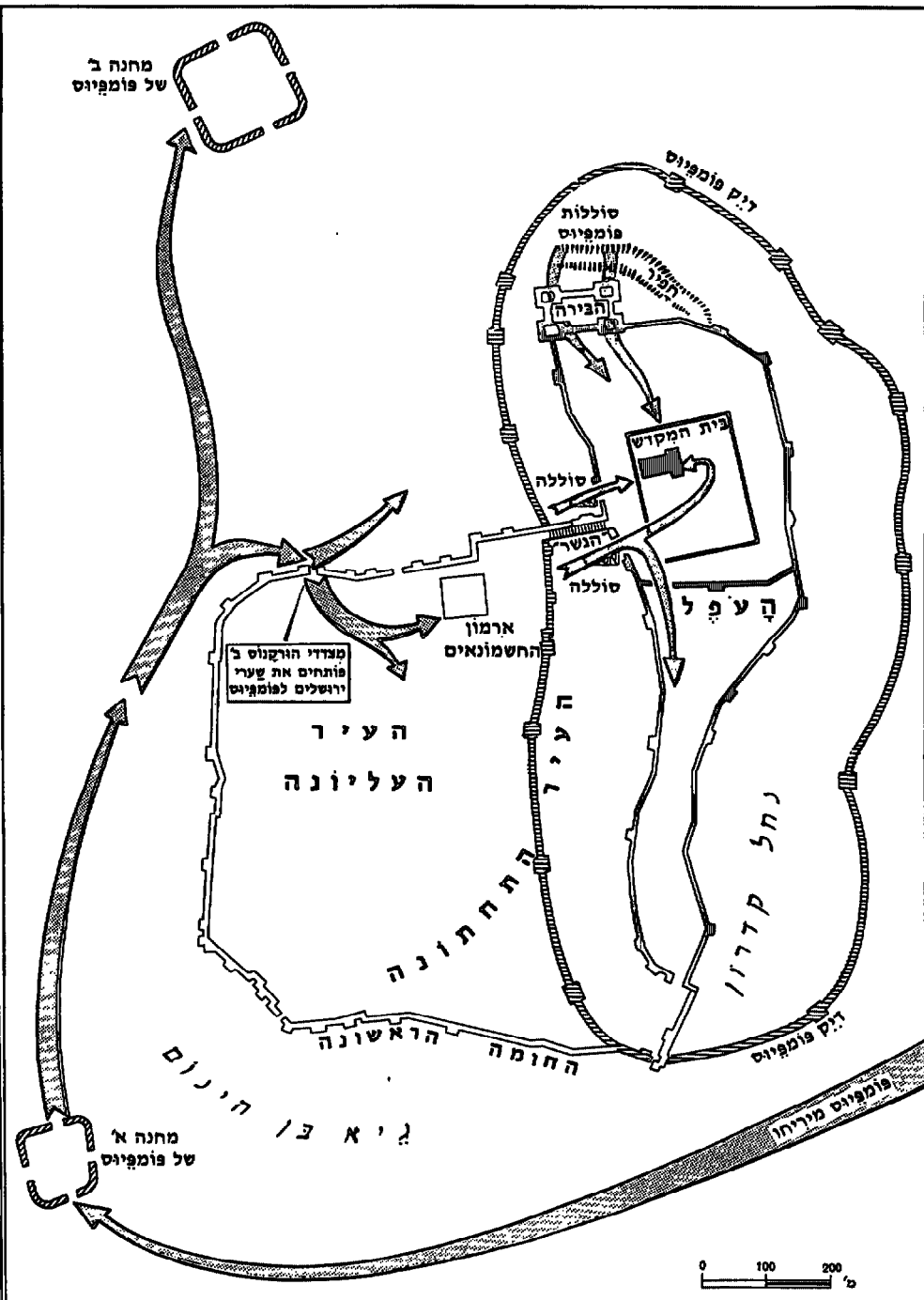
שליחיו של אריסטובלוס הנצור ושל הורקנוס הצר: שניהם מבקשים עזרה. כל אחד טוען שהצדק לצדו הוא, אך הצדק טפל לארבע מאות הכיכר שמבטיח כל אחד מהאחים — אם לצדו יהיה פומפיוס.

זהב מי עדיף?

זהב אריסטובלוס, שהוא בטוח יותר, עשיר הוא ונדיב לב, ואוצרות המקדש בירושלים תחת ידו עתה, ונאמן הוא לשלם. והורקנוס — הן דל הוא, וקפוצה

ידו.

מצור פומפיוס

זהב אריסטובלוס גם אינו כרוך ביגיעה רבה. נקל לגרש צבא פרוזות הצר על עיר שרובו שכירים ונבטים, וחרתת מלכם חרד ורועד לשמע איומי צבא רומי—מאשר לכבוש מגדלי עוז ולנתח חומות אדירות כחומות המקדש בירושלים.

סקאברוס מצווה על חרתת לסגת. שאם לא—יוכרז לאויב רומי. ומלך סלע אדום מקפל אוהליו ומסיר המצור וחוזר אל סלעיו. ואריסטובלוס, שגלגל המלחמה היתה הפך לצדו משלם לסקאברוס שכרו הנקוב ויוצא למלחמה על אחיו וחרתת בעל בריתו. ובקרב פפירון הוא זוכה בניצחון. וששת אלפים חללים נופלים בשורות חרתת-הורקנוס.

פומפיוס מדרים והוא בדמשק כשבאים אליו שוב שליחים מיהודה. לא בדיים ריקות באים השליחים לבקש צדק מן הרומי. אנטיפטר בא לטעון למען הורקנוס וניקודמוס למען אריסטובלוס. וניקודמוס נושא עמו את גפן הזהב, תרומת אחר המהשמונאים למקדש ה', והוא מעשה צורף אמן מאין כמוהו, וחמש מאות כיכר זהב שוויו. שוב ושוב נשלחים צירים למען קנות את צדקו של פומפיוס.

פומפיוס מצווה—יבואו שני האחים הנצים לדמשק לעת האביב. בדמשק יוכרע גורל ירושלים?

באו האחים לטעון טענותיהם בפני רומי-שופט-צדק. הטילו שיקוצים זה בזה. וגם רבר העם הושמע באותו מעמד. או כך טוען לפחות יוספוס פלביוס: העם קץ במלחמות על המלוכה. העם רוצה לסור למשמעת כוהניו הגדולים בלבד. אין העם רוצה עוד להיות נתון לשלטון מלכים.

פומפיוס מאזין, ושוקל כיצד תהא רומי יוצאת נשכרת. במי יתמוך? האם דרושה לרומי יהודה בעלת שלטון יציב? מי מהשניים ייטיב לשלם? ומי מהם ייטיב לגבות מסים למען רומי?

תמו הטענות ועוד אין פומפיוס יודע תשובה לשאלותיו.

אם רוצה הוא בהורקנוס, כחלש שבין השנים, עליו להכות תחילה בצבאו של חרתת משענו של הורקנוס, כי כל עוד כוחם של הנבטים עמם—אין הורקנוס חלש כל כך.

נוזף הוא אפוא באריסטובלוס על מעשי אלימותו, אך מסביר לו פנים, כדי שלא ימרוד בעורפו ויתבצר במגדליו בשעה שהוא עושה כנבטיה. והוא מודיע לאחים: עליהם להמתין להחלטתו עד שישוב מסלע אדום.

אלא שאריסטובלוס מנחש את כוונתו: ניתנה לרומאי דריסת רגל ביהודה, ושוב לא יוציא חייליו משם שלא בטובתו. ואין תקנה אלא במלחמה.

שב ליהודה ונתבצר במגדלים ובמבצרים. ופומפיוס ערך צבאותיו ביריחו, לעלות עם שחר על ירושלים. כלילה ההוא שב אריסטובלוס ומנה חייליו, וחישב סיכוייו, וידע כי לא יוכל לעמוד במלחמה נגד צבא רומי זה, והוא יוצא מבעוד לילה אל מחנה פומפיוס לפייסו ומציע לרומי מס כבד וכניסה בלא קרב

בשערי ירושלים. ובעוד הוא מציע כניעתו הסתגרו אנשיו הנאמנים בירושלים, ונעלו שעריה, ומלכם נותר שבוי בידי פומפיוס. וצבאות רומי מטילים מצור על העיר.

בגלל שני אחים חשמונאים באה רומי לצור על ירושלים, ועתה שני האחים במחנה הרומים, ופומפיוס נלחם את מלחמת רומי, לא את מלחמת מי־מבני־חשמונאי. וכתוך העיר — כתמיד — שני מחנות: להיכנע או להילחם. האומרים מלחמה התבצרו בהר הבית והרסו את הגשר המוליך ממנו אל העיר.

והאומרים כניעה, פתחו את שערי העיר ושערי בית המלך בפני פומפיוס. פיטון הליגאטוס, איש אמונו של פומפיוס מקבל את הפיקוד על החילות הצרים. הם תופסים עמדות בעיר, ובבית המלך. הופכים את הבתים בסביבות המקדש לעמדות מבוצרות למכונות הקלע. ולאחר שאין הנצורים נכונים לפשרה — הם פותחים בהתקפה מצפון.

והורקנוס עוזר לצבאות רומי לכבוש את המקדש. עד היכן מביאה השנאה. מצפון מתנהל עיקר מאמץ ההבקעה. ממלאים את החפיר העמוק, מקימים סוללה לטפס בחומה, לירות בליסטראות. ועיקר העבודה — בשבת, בימים שבהם אין היהודים מפריעים את עבודת המצור. אין הנצורים נלחמים בשבת אלא אם הם מותקפים ישירות.

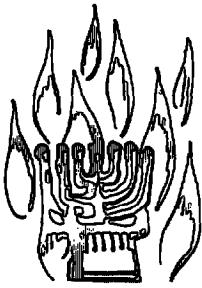
וחזקה על הרומים פקודת מצביאם: לא לירות ולא להתגרות מלחמה בימי השבת, אלא לעסוק אך ורק בעבודות המצור, להקים סוללות ומגדלים, ולקרב את כלי המשחית אל החומה כדי לנגח בה ממחרת השבת.

בכל ימי המצור לא חדלה עבודת המקדש והקרבת הקרבנות. הורעשה החומה, והגדול שבמגדלים בחומת הצפון נפל, והובקעה החומה. ושלושה קנטוריונים על גדודיהם פרצו פנימה. כותב יוסף בן מתתיהו:

”בחדש השלישי ביום הצום, באולימפיאדה המאה שבעים ותשע, בימי הקונסולים גאיוס אנטוניוס ומארקוס טוליוס קיקרו שחטו האויבים המתפרצים את אלו שהיו בבית המקדש ואלה שעסקו בקרבנות המשיכו על אף זה לשרת בקודש ולא הפחד לחייהם ולא המון אלו שכבר נהרגו אילצום לברות, אלא סבורים היו שמוטב שיסכלו את כל הסכל המזומן להם ליד המזבחות ממש ולא יעברו על אחד החוקים.”

רבים מן היהודים נהרגו בימי הרומים. ואחרים — אלו ביד אלו, והיו גם שהשליכו עצמם לתוך התהומות והעלו אש בבתיהם ונשרפו מפני שלא יכלו לשאת את אשר קרה אותם. שנים עשר אלף יהודים נפלו חללים. ופומפיוס ובני לווייתו נכנסו אל קודש הקודשים. שרק הכוהן הגדול היה נכנס אליו. ואף הוא, יוסף בן מתתיהו, מטעים ואומר: ”אולם בעצם הצרות הנוראות האלה לא נגע שום אסון עד נפש העם כמעשה חילול קודש הקודשים בידי

זרים, כי פומפיוס נכנס יחד עם בני לווייתו למקום ששמה היה מותר לבוא
לכוהן הגדול בלבד".
אריסטובלוס נלקח כבול כשבוי. הורקנוס הושם כוהן גדול. מס הוטל על
ירושלים לאות שעבוד. ומיהודה נקרעו כל הערים שכבשו בית חשמונאי בעבר
הירדן, בגולן, בערי החוף ובשפלת יהודה.
וכתב יוסף בן מתתיהו:
"אסון זה גרמו לירושלים הורקנוס ואריסטובלוס בריבם זה עם זה."

מיום שדרכה רגלם של הרומים בירושלים בעטייה של מלחמת האחים — שוב אין שלום לעיר. שבע ועשרים ומאה שנים חולפות עד שפורצת אש המרד הגדול ביותר בתולדות העם היהודי, אך אין אלו שנות שלוה. שנים של ציפייה וצפייה. רומי וירושלים צופות זו בזו מעבר לתהומות שאין עליהם גשר. תרבות אלילית אדירת כוח הנשק והגאווה מול תרבות עתיקה, אל אחד שאין לראות פניו, עם אדיר כוח-מוסרי ושואף חירות. ואין גשר על פני התהומות.

גשר ניסה להקים הורדוס הגדול, ניסו מלך יהודה אגריפס, סופר גדול פלביוס ואף בת מלכים ירושלמיים ביריניקי. הם מנסים בגופם, ברוחם ובכתרם להיות גשר: ללא הועיל. בר גיורא מזה ובן זכאי מזה — הורסים גשרים אלה. זה בגופו וזה ברוחו. תהום בין רומי לירושלים.

אף לא אחד מן הקיסרים ברומי לא הבין את עשרות משלחות המחאה מיהודה שבקשו להסיר את נשרי הזהב, את פסלי האלילים ואת נסי הלגיונות מחומות ירושלים. הם הוסיפו שגר לגיונות למען שבור את רוח העקשנות המתפרצת מדי פעם.

כמה יהודים נפלו בחרב הרומים מיום בואם ארצה?
 כמה נפלו כשניסו אריסטובלוס ובנו אלכסנדר לשוב ולשלוט ביהודה? כמה נפלו בחרבו צמאת הזחב של קרסוס וכמה מתו בעטיו של קסיוס? וכמה נפלו בחרב הורדוס הגדול אשר סלל דרכו למלוכה בירושלים בגופות הקנאים ואשר הביא צבאות רומי וסוסיוס בראשם לכבוש עבורו את ירושלים ולהמית אלפים ממגניה? ובכמה אלפי חללים חגג ארכילאוס את התמלכותו? ובמרידה אשר בימי ורוס וסביניוס, ובשרפת הסטווים המקיפים את הר הבית, כמה נפלו חלל? וכל הקנאים הגליליים והאדומים לסיעותיהם, שנלחמו מלחמת דמם הרוותח ומתו כשהם קרויים "שודדים"? ובימי פליקס, ובימי פסטיוס, ובימי פילטוס, ובימי אלבינוס — נציבי רומי — כמה דם יהודי נשפך?
 עד אשר התלקחה האש בימי גסיוס פלורוס.
 וברם רב מאוד כבתה.

היוונים מקריבי קרבן הציפור על הסיר הנפוח לפני בית הכנסת הציתו אש בקיסריה. וגסיוס פלורוס "מתמכר להפיח את אש המלחמה" ובעצם ימי רתחת העם שולח ידו לאוצר המקדש, והקנאים סובבים בעיר וסל של צדקה בידיהם, לקבץ פרוטות למען פלורוס האביון וצמא הרמים. ופלורוס נוקם

נקמתו ומשלח חייליו בסמטאות השוק העליון לשרוד, לרצוח ולענות באכזריות איומה; שלושת אלפים ושש מאות יהודים נטבחים ביום ההוא. ואין את לבו של פלורוס לכבות את אש המרד כי אם ללכותה, כי אז יוכל לעשות כלה ביישוב היהודי בארץ, שנוא נפשו.

כי כן — נתלקחה אש המרד הגדול. והשנה היא 66 לסה"נ. לא נאום הפיוס של אגריפס, ולא דמעת ביריניקי אחותו היפה ולא דם החללים הרב ברחובות ירושלים — כולם לא יכלו לעצור בעד הזרם האדיר. כי מלאה הכוס.

לא כאיש אחד יצאו למלחמה הזו. ורכים היו המהססים. האם כשרה השעה? היש די כוח ביהודה לפרוק את עול רומי האדירה? וגם למורדים; לא דרך אחת הייתה. בדרכים רבות הלכו. צבא הקנאים, וצבא האיסיים, וצבא הסיקריקין — לא תמיד אחת הייתה מלחמתם.

אחת הייתה שנאתם לרומים, כאחד דבקו באמונתם. הקנאים בדרכם המדינית-לאומית, האיסיים בדרכם המשיחית-חברתית, והסיקריקין בדרכי האלימות החבלנית. כאחד היו מזומנים למסור נפשם בשמחה על מלחמתם. אלא שלא אחת הייתה מלחמתם. וגם זה בזה נלחמו.

כבר בתחילת המרד נלחמו בתוך ירושלים: חיל המלך אגריפס, ומחנה תומכיו אנשי השלום היהודים נלחמים בחרב כדי להשליט את השלום ואת רומי בארץ. וכאשר ביטלו הכוהנים בלחץ הקנאים את קרבן הקיסר, מזמנים רודפי השלום את צבא המלך ואת צבא פלורוס שונא היהודים למען יכניעו את המורדים "בטרם יקשה הדבר מאוד". אגריפס שולח שלושת אלפים רוכבים מארץ חורן והבשן וארץ ארגוב. ומפקדיהם — דריווש שר הפרשים ופיליפוס בן יקים מפקד הרגלים. ואלו מתקבלים בשמחה על ידי טובי העיר הכוהנים הגדולים, רודפי השלום והצדוקים: והם משתלטים בעזרת התגבורת על העיר העליונה.

ובעיר התחתונה ובהר הבית — המורדים, הקנאים. ובחג קרבן העצים הוא חמישה עשר באב, נוספים אל הקנאים גם הסיקריקין, והאיחוד לשעה מכה ברומים וברודפי השלום: חרבותיהם הקצרות של הסיקריקין, רומחי הקנאים, אבני הקלע והלפידים, מבקיעים אל העיר העליונה. ואנשי צבא רומי וטובי העם נמלטים אל מצודת האנטוניה ואל חצר ארמון המלך.

הקנאים שורפים את ארמון הכוהן הגדול חנניה, ואת ארמונות אגריפס וביריניקי, והסיקריקין — אלו המורדים במלכות רומי ובסדר החברתי הקיים ביהודה — יצאו להצית גם את בית הארכיון שבו שמורים כל שטרי החובות, לקרוא דרור לאכיונים משעבודם לעשירי העם. הנה כי כן — חירות בתוך חירות. חירות חברתית בתוך חירות לאומית בתוך חירות רוחנית בתוך אש ירושלים קדושה ולוחמת. לשעה? לדרורות?

אנשי חיל המצב של אגריפס ותומכיו היהודיים מתבצרים. בראש המורדים בירושלים מתייצב אותה שעה מנחם בן יהודה הגלילי. אביו היה מאבות הקנאים שבגליל, שנרדף כחמה על ידי הורדוס. ומנחם הוא מראשוני המורדים בשעה ההיא, והוא אשר פרץ בראש קנאיו אל מצדה הבצורה, והוציא את הנשק הרב ממחסניה לאחר שהרג את חיל המצב הרומי של מצדה. ובנשק הזה הוא מחמש את קנאיו הבאים לירושלים, ושם הם כורים מנהרות מתחת לביצורי חצר המלך, ואת המנהרות הם מרפנים בקורות עצים, ואת האש הם שולחים בקורות ההן, והמנהרות מתמוטטות, ונופלים המגדלים שמעליהן, ואנשי השלום נכנעים והולכים בשלום לדרכם — לשוב ולהיספח לחילות אגריפס ורומי ולחרחר שלום בארץ.

ומנחם שהפך באומץ לבו ובקנאותו לאחד מראשי מפקדי המרד בירושלים, והצטיין בחכמתו הרבה, שולט בירושלים. אך לא האריך ימים בכוחו זה. השלטון שהוא משליט בירושלים בכוח זרועו אינו מוצא חן גם בעיני פלגים קנאיים רבים, והם מסתערים על אנשי מנחם בחצר המקדש. מנחם עצמו נמלט אל העופל, נמצא, ומומת. שרידי אנשי מנחם נמלטים מהעיר בפיקודו של אלעזר בן יאיר, קרובו של מנחם, אל מצדה, שם הם ממתינים ליומם כי יבוא, לחתום את מסכת הגבורה של המרד הגדול. לפיד ירושלמי למצדה.

אש המרד מתפשטת בכל הארץ. על רצח אלפי יהודי קיסריה משיבים יהודי כל הערים המעורבות שבארץ בהרג הנכרים ובהצתת הערים. באלכסנדריה מסתיימות המהומות בין היהודים ליוונים בפקודתו של נציב העיר טיבריוס אלכסנדר לשני הלגיונות הרומיים שתחת פקודתו ולחמשת אלפי החיילים הלוביים שבעיר — להכות ביהודים. פלביוס מוסר על חמישים אלף הרוגים. ועוד יבוא טיבריוס אלכסנדר, יהודי מומר, בן אחיו של הפילוסוף פילון (ידידיה) האלכסנדרוני, להיות ראש מטהו של טיטוס הצר על ירושלים.

אך עוד מלחמה למועד, וקסטיוס גלוס נציב סוריה רואה את האש המתלקחת מכל העברים ויוצא לככותה.

בדם ובאש הוא עובר בעכו, וביפו, ובנרבתא אשר אצל קיסריה. ולגיונו עובר בגליל להרוג אלפי קנאים בהר עצמון. ומשם הוא מסיע צבאו דרך מעלה בית חורון לעבר ירושלים. ובגבע, חמישים ריס מירושלים הוא חונה.

וצבאו, הלגיון השנים עשר, הפולמינטה (נושאת הברקים), ועוד ששת אלפים לגיונרים מאנשי הלגיונות הסוריים, ושש קוהורטות (גדודים) וארבע "אלות" של פרשים מחילות העזר הסוריים. ותשעת אלפי ערבים, רובם קשתים, נספחים לצבאו, ומהם שלושת אלפים מחילו של אגריפס. וחמשת אלפים פרשים (אלפיים — תרומת אגריפס) ומניין כולם — כשלוש רבבות חיילים.

בחג הסוכות מתרחש הדבר. ובעיר רבבות עולי רגל שאינם מונעים עצמם מקיום מצווה זו גם בשעה חמורה זו, ואולי דווקא בגללה. וצבא הקנאים אינו ממתין לקסטיוס גלוס בתוך החומות, והם מסתערים על המחנה בגבע,

בהסתערות חזיתית הם הולמים. במחנה מפנים, כשאנשיו של שמעון בר גיורא מנהלים מלחמת גרילה גדולת ממדים ומכים במאסף האספקה של קסטיוס המתנהל עדיין לאיטו במעלה בית חורון. שלל מזון רב מובל לירושלים, וראשי ההרים נתפסים על ידי המורדים כשמשתהים חילות קסטיוס במעלה בית חורון.

ניסיונות מחודשים של אגריפס להביא לכניעת העיר המורדת. הוא שולח שליחי שלום לירושלים, להסית את יושבי העיר נגד הקנאים. אך המורדים מכים בשליחים ואת המהומה המתעוררת בעם בגלל הפגיעה בנציגים הדיפלומטיים מנצלים חילות קסטיוס ובמסע מהיר הם עולים מבית חורון ובונים מחנה על הר הצופים.

שלושה ימי השתהות. מדוע אין קסטיוס גלוס מסתער על העיר? האם הוא מקווה לפתיחת השערים על ידי רודפי השלום מבית?

ובסוף חודש תשרי הוא נע. שלושים אלף אנשי צבאו, במערכות מלחמה, אל תוך העיר החדשה שמצפון להר הבית. הוא שולח אש בכתי הפרבר בית זיתא, במחסי "שוק הקורות" ומקים מחנהו מול ארמון המלך.

שוב מנסים אנשי השלום, ובראשם הכוהן הגדול וסיעתו לפתוח את שערי העיר בפני הרומים. אבל קסטיוס גלוס אינו מאמין כי בעם מורד ונלחם על חירותו ימצאו בוגדים שכאלו, הוא חושש למלכודת, ומנסה להבקיע את החומה מצפון. שוב מצפון כדברי ירמיהו מאז. לפני שבע מאות שנה, לפני החורבן הראשון. "מצפון תפתח הרעה". מוקם ה"צב" הרומי המפורסם, כששורות מגנים נסמכות אל החומה, שורה חופה על שורה, ובמחסה המגנים, דמוי שריון הצב, חופרים החיילים הרומים תחת יסודות החומה, כשקשתים לאלפיהם עם יורי אבני הקלע מונעים מהמגנים שעל החומות להפריע לחופרים. מצב הנצורים מחמיר ביותר.

בשעה קשה זו מצווה קסטיוס גלוס פתאום להסיר את המצור ולסגת מעל העיר. מה קרה באותה שעה? מה גרם לנסיגה הרומית?

ביצורי העיר כבדים, ודרוש זמן רב כדי להבקיעם. ואין לקסטיוס גלוס בסיסי אספקה ביהודה. כי מהיר היה מסעו, כי קיווה להתגבר בקלות על המורדים ולא הכין לצבאו תשתית לוגיסטית לזמן ארוך. גרודיו של קסטיוס הנשלחים לתור בכפרי יהודה השכנים לירושלים כדי להחרים מזון נתקלים בכל כפר ובכל גיא בפעולות התקפה של הקנאים הפזורים בהרים, כדי לשבש את קווי אספקתו של קסטיוס. ירושלים הרים סביב לה ובהרים — קנאיה.

החלה נסיגתו של הצבא הרומי מירושלים. ושוב תוקפים טורי קנאים את צבאות רומי, במעברי ההרים הצרים, ואין לשדרת המסע של קסטיוס חיפוי אנפים ראוי לשמו. המסע הופך בהדרגה למנוסה. מכים בלגיון השנים עשר, מכים בקהורטות הסוריות, הנסיגה כבדה והולכת וקסטיוס מחליט על חנייה והתבצרות לצורך התארגנות בגבע. והשהיה זו של הנסיגה אך מתגברת את

שורות הקנאים הזורמים לגבע מכל הרי יהודה. הנסיגה המסודרת שוב הופכת למנוסה, ובמנוסה משליכים את מכוונות המצור הכבדות, מפקירים את הנשק הכבד ואת בהמות המשא. נשק, ציור רב ונסי הלגיון השנים עשר נופלים בירי הקנאים. חיילים רומים רבים נופלים בחרב, ועיני אלפי הקנאים רואות — אפשר להכות גם בצבא רומי. יש תקווה ליהודה המושפלת. בח' כחשוון, שנת 66 למניין הנוצרים, הרגו הקנאים כששת אלפים רומים. ניצחון צבאי ראשון במרד הגדול. וברגע זה ברורה כבר לרוב העם דרכו — מרד.

בהר הבית נאספים ראשי הקנאים ומנהיגיהם המצטרפים אל המרד. עכשיו גם המהססים מחליטים: מרד. סנהדרין גדולה שזכויותיה ניטלו ממנה הופכת שוב לגוף השליט העליון. רכן שמעון בן גמליאל, יוסף בן גוריון, וחנן בן חנן — בראש ההנהגה; מאצולת העם, מבעלי הדעה המתונה. אינם קנאים, אך הניצחון על קסטיוס גלוס הדליק גם בהם את האמונה. ובין כה וכה: נחרץ הגורל למרוד. ואם נגזר להילחם מוטב ינהגו את העם אנשי העצה והתבונה ולא חמומי המוח והסיקריקין. לא עוד קבוצות מורדים נפרדות, לא עוד אזורים מנותקים נלחמים על דעתם. ירושלים תפקד על הכול.

מתמנים מפקדים צבאיים לחבלי הארץ השונים: מן הפרושים ומן הקנאים המתונים. ועליהם מפקחים המקורבים לאצולה הירושלמית. אחד המינויים החשובים ביותר בחלוקת הפיקוד הזו, ואולי הרה הגורל מכולם, היה מינויו של יוסף בן מתתיהו למפקד הגליל, זה בן מתתיהו העתיד להיות פלביוס, ובעטיו לא יהיה הגליל, המאוכלס מאות אלפי יהודים ואלפי קנאים, למלכודת מוות לרומים. יוחנן מגוש חלב, הקנאי הגלילי אשר על פי כישוריו ומנהיגותו בגליל ראוי היה לקבל את הפיקוד על חבל ארץ חשוב זה נותר ללא צבא של ממש, ועם נפילת הגליל נתחים נתחים — יימלט לירושלים בראש שארית לוחמיו. בזכות מה הועדף יוסף בן מתתיהו על יוחנן איש הגליל? מי יודע? לא היו בימים ההם ועדות לחקור. יתר על כן: הוא עצמו, יוסף בן מתתיהו — מקור ראשי.

אלעזר בן שמעון — מפקד קנאי ירושלים לאחר מות מנחם — אינו מקבל את הפיקוד על העיר, אולם הוא שומר בידו את רוב השלל ממחנות קסטיוס גלוס: הנשק, מכוונות המצור והכסף, ובידו המאה, ובידו הנשק, לכן תהיה לו "הדעה" בשלבים הראשונים של המרד בירושלים.

קסטיוס גלוס המוכה מורח מכהונת נציב סוריה. כמושל יהודה מתמנה אספטיאנוס. משרות המלחמה הגרמניים מובא בנו של מוכס, נכרו של חייל פשוט. מפקד צבאי מוכשר זה מביא עמו את בנו טיטוס, שיארגן את הבאת הלגיונות המוצבים באלכסנדריה, דרך פלוסיוס היא בלוחה ומוזהה עם תל-פרמה שבסיני, דרך עזה, אשקלון ויפו. שלושה לגיונות רומים צועדים צפונה בדרך הים הסלולה כחוק רומי. ואת בנו השני דומיטיאנוס, מפקד

אספטיאנוס על העתודות בסוריה. אספטיאנוס מגייס צבאותיו מכל עבר, שיבה זרקה בשערותיו בשדות הקרב של האימפריה. אין זו מלחמה ראשונה לו ואין הוא אץ להילחם בטרם כוחו בידיו.

צבא המשלוח של אספטיאנוס הוא ארמיה רומית שלמה. גוף אדיר העשוי לספק את כל צרכיו בעצמו. בעכו, בטרם ייסע הצבא לגליל עומדים ערוכים שלושה לגיונות, הלגיון החמישי והלגיון העשירי מאנטיוכיה, הלגיון החמישה עשר ממצרים. שמונה עשרה קוהורטות של צבא עזר מסוריה, חמש אלות פרשים סוריים וחמש קוהורטות מחיל המצב הרומי בקיסריה. וצבאות שלושה מלכים הולכים עמו: אנטיוכוס מקומגני, אגריפס מיהודה ושוהים מלך חמת. לכל אחד מהם אלף קשתים ואלף רוכבים. ועל כל אלו נוספים אלפי קשתים ורגלים ערביים.

כחמישים אלף אנשי צבא ערוכים בעכו בפיקודם של אספטיאנוס וטיטוס בנו. אך אין הם מסתערים על ירושלים. לא מיד.

על מי ועל מה עולה עצמת-פלדה-ואדם-וארגון זו? לאימפריה הרומית הגרולה, שלא כלבית סלבקוס הסורי, לא הייתה יהודה חשובה כארץ פורחת. לא לעושרה הכלכלי ולתנובתה נשאו עיניהם קיסרי רומי. משאת נפשם—יהודה המנוצחת.

בצפון הרחוק, בקרב עם הפרתים הוכו חילות רומי זה מקרוב. התסיסה בכל רחבי האימפריה באה בד בבד וכתוצאה מהמרדה ביהודה. האם יתמרדו גם מיליוני יהודי הגלויות? אמנם כן, אלא שמאוחר יותר, חמישים שנה מאוחר יותר, מאוחר מדי. אין רומי זקוקה ליהודה ירוקה וזהובה ומניבה פרי וזית שמן.

יהודה אדומה ובווערת ומפויחת טובה לרומי של אותה עת. ולכן—מתן מתן אספטיאנוס. להרוס את הארץ, להרוג ביהודים, לא להסתכן בתבוסה אף לא בקרב אחד כי עיני האימפריה נשואות. למען תראה כל האימפריה ותירא: אין מורדים ברומי.

בדם ואש נופל הגליל. אך אין צבא רומי נלחם ברבבות קנאי הגליל. נתחים נתחים נוגס צבא רומי בגליל, עיר אחר עיר. וגבורת מגני הערים מתנפצת אל כידוני רומי, ודם קנאי הגליל מאדים את החרבות ואת מדי הלגיונות. כי אין מפקד צבאי מוכשר שילכד את הגנת הגליל, שיטיל את כל כוח הקנאים במיצרי ההרים של המולדת אל מול הלגיונות. וגמלא בגולן—כמצדה.

אלפי שומרונים קוטל אספטיאנוס בשכם, בדרכו ררומה. אלה הכותים שונאי היהודים מאז, גם בהם ניצת לפיד החירות בעת מרוד היהודים ברומי, גם הם מרימים ראש. אך כמהרה הם מוכים. כי אין ראש אחד שילכד בשעה הזאת את הכותים ואת היהודים. גם לא בשעה הזאת. והדרך לירושלים פתוחה.

ואין אספטיאנוס מסיע לגיונותיו לכבשה.

מצור ענקים מכין אספטיאנוס על ירושלים. הוא מבצר מחדש את ימניה ואת

אשרוד ואת חרירה ממערב לירושלים, את בית אל וחפנה בצפונה, את יריחו במזרח ואת חברון והמעוזים בדרום הארץ. בסיסי אספקה לו עתה בכל יהודה, לא ייבשל כקסטיוס גלוס. הארץ בכפו. אך אין אספסיאנוס מסיע צבאותיו לכבוש את ירושלים. עדיין לא.

כי סוערת האימפריה ורומי מחליפה קיסרים, גאלבה מת. מלחמה בין אוטו לויטליוס. אספסיאנוס נשבע אמונים לאוטו, אך המאבק העקוב מדם והמכוער אפילו לגבי המושגים הרומים, והכוח העצום המרוכז בידי אספסיאנוס במזרח מעירים בלבו חלום ישן: מדוע לא יהא הוא קיסר האימפריה?

שנה שלמה שובתת הלחימה ביהודה, עת מתרחש מאבק הכוחות ברומי. ויטליוס גובר לבסוף, אך אין הוא זוכה לאמון צבאותיו של אספסיאנוס ושאר הלגיונות המוצבים במזרח. שבעה לגיונות ביהודה, בסוריה ובמצרים. והם מכריזים את אספסיאנוס לקיסר. בקיסריה היה הדבר.

מועצה בכיירות: אספסיאנוס, טיטוס, אגריפס שבא מרומי אל ידידיו מחריכי עמו וארצו, ביריניקי הפורחת בזיו עלומיה, הקושרת מבטים זורעות אל טיטוס הצעיר. הן הוא יהיה הקיסר הבא. מוקיאנוס, ראשי המטות.

מחליטים: אספסיאנוס יירד למצרים, יחזיק בידיו את הלגיונות המוצבים שם ושם ימתין למפלת ויטליוס ברומי. טיטוס יעלה על ירושלים לכבשה, ולשבץ את יהודה המנוצחת בעטרתו החרשה של הקיסר אספסיאנוס. יחי הקיסר.

וראש המכתירים במצרים: טיבריוס אלכסנדר היהודי המומר, שאר בשר (ולא שאר רוח) של פילון האלכסנדרוני, זה שניסה לראשונה לעשות סימביוזה בין ירושלים לאתונה, בפילוסופיה. כמובן, טיבריוס אלכסנדר איננו פילוסוף.

לצורך הקרב על ירושלים באביב שנת 70, מוסיף טיטוס על הלגיונות החמישי, העשירי והחמישה עשר גם את יחידות הלגיון השנים עשר, שהוכנה ביהודה תחת פיקודו הכול של קסטיוס גלוס, ארבע שנים לפני כן, ועתה ניתנה לו הזדמנות להשיב את כבודו. ועוד אלפיים לוחמים ממצרים ושלושת אלפים — מחיל הספר של הפרת — ומחנה טיטוס עוד רב ממחנה אביו שעלה בסערה על הגליל.

וראש ומפקד במטהו: טיבריוס אלכסנדר. לתרום מניסיונו העשיר בשדות הקרב כדי לנצח את היהודים בירושלים.

וביריניקי היפה במחנהו של טיטוס, ואגריפס מלך יהודה, עוד מעט יתוסף עליהם רביעי, מפקד המרד בגליל, יוספוס פלביוס. אחרי כישלוננו בגליל בא לפני חומות ירושלים, אולי לנסות ולהציל, ואולי רק עוד כדי לכתוב קורות הימים האיומים.

שלושה יהודים במטה טיטוס. ויהודיה אחת.

ובירושלים — כמיליון נפש בתוך החומות. ובהם — לדברי פלביוס — רק כעשרים וארבעה אלף לוחמים אוחזי נשק: עשרת אלפי לוחמיו של שמעון בר

גיורא. ששת אלפים הקנאים הגליליים של יוחנן מגוש חלב. חמשת אלפים הקנאים מאדום וכאלפיים וחמש מאות הקנאים הירושלמים של אלעזר בן שמעון.

דא עקא : חלוקה זו אינה טכנית בלבד, המחנות מחולקים ביניהם בעניינים רבים אחרים, בירושלים זו האחת המכותרת אויב אחד אדיר.

מה ראו הצופים מעל החומות כשהתקרב מחנה טיטוס אל העיר?

חילות העזר קלי הזין, וקשתים צועדים בראש. באגפים, ביערות וברכסי ההרים מסיירים כוחות קלים גוספים, להקדים פני כל מארב. ואחר צועדות פלוגות של רגלים ורוכבות פלוגות פרשים רומים סדירים. כיתה כיתה מכל קנטוריה, והם מודדי המחנה ומסמניו. פלוגות העבודה מפלסות וסוללות דרכים למעבר המרכבות ושיירות האספקה צועדות לאחר אלו. ואחריהן — מרכבות המפקדים הבכירים מוקפות משמר חזק של פרשים. ואחריהם — מרכבת המצביא, טיטוס, מוקף שומרי ראשו האישיים. ואחריו — פלוגות נבחרות של פרשים ורגלים נושאי חניתות. פלוגות הפרשים של הלגיון החמישי, פרדים עמוסי מכונות מצור, ומפקדי הקוהורטות והטריבונוס של הלגיון החמישי. נשר הלגיון, דגליו וחצוצרותיו. ואז גחה ובאה השדרה העיקרית של הלגיון. שישה איש לרוחב השורה. אלפי חיילים בשדרת המסע. צועדים כאיש אחד. כבודת החיילים נישאת עם המשרתים על גבי פרדים. ועוד לגיון. בזה הסדר הרומי המהולל. ועוד לגיון. ועוד אחד. ובמאסף הארמיה: חיל רגלים וכוח חזק של פרשים. לשמירת עורף הצבא. מעולם לא ראתה העיר עוצמה כזאת עולה עליה.

ומה בעיר?

שנה חלפה ממלחמת ההגנה של הגליל. והיא נוצלה בירושלים למלחמת אחים. שנה שבה הרגו קנאים גליליים את קנאי אדום, וקנאי ירושלים דקרו למוות סיקריקין, וסיקריקין הציתו מחסני תבואה שיכלו להספיק להזנת העיר לשנות מצור ארוכות. רק כשמגיעה שדרת החלוץ של טיטוס כדי מהלך שלושים ריס מירושלים אל גבעת שאול, נפסקת מלחמת האחים. אנשי אלעזר בן שמעון שהחזיקו בהר הבית מקבלים את פיקודו של יוחנן מגוש חלב. מתלכדים הכוחות. בשעה זו שניים הם מפקדי כוחות הקנאים העיקריים בירושלים: יוחנן מגוש חלב ושמעון בר גיורא. וכשמוקמים ראשוני מחנות הלגיונות סביב ירושלים עומדים יחד קנאים וסיקריקין. יוחנן ושמעון, מאוחדים באהבת החירות ובשנאת רומי, עד לחורבן.

טיטוס ושש מאות רוכבים יוצאים למסע סיור מהיר סביב החומות. ופתע גחים אלפי קנאים, מנתקים את הפלגה הקלה מעיקר הכוח הרומי וכמעט-כמעט משנים את מהלך המלחמה על ירושלים. אך טיטוס ניצל מגיחה זו, ומבקיע דרך אל צבאו, ועורך אותו ממזרח לירושלים.

הלגיון העשירי מקים מחנהו על הר הזיתים. הלגיון החמישה עשר והלגיון

השנים עשר חונים על הר הצופים והלגיון החמישי חונה מאחוריהם. למד טיטוס את לקחי קסטיוס גלוס אצל החומות. לא יצלחו "צעדי הצב" מול חומות אדירות אלו. את צבאו הוא משגר לגדוע את יערות יהודה שמאו שוב לא נטעו, ומעצי היערות מתקינים אילים לקרקר החומות, תמוכות לסוללות, מגדלים ומרגמות.

לוחמי ירושלים אינם מניחים לרומים להקים מחניהם ולהכין בשלווה את מעשה המצור. משערי המזרח גחים אלפי קנאים. גולשים במורד הקדרון ומעפילים במדרון התלול אל הר הזיתים. הם תוקפים את פלוגות העבודה של הלגיון העשירי העוסקות בביצור מחנה הלגיון. רוב פלוגות העבודה פרוקות מנשקן. לא האמינו כי היהודים יהינו לנטוש את מחסה חומותיהם ולגלוש לגיא העמוק. הקהורטות הרומיות נפזרות לכל רוח. חומות המחנה הבנויות למחצה נהרסות, עוד מעט ויוכה הלגיון העשירי כולו. ואז מגיח טיטוס מן האגף, מלווה בכמה מאות פרשים, וכרכרי החונף של פלביוס: "יצא מרכרינו כי הקיסר בעצמו הציל את כל הלגיון הנמצא בצרה".

אולם כל הפעולות הללו אין בידן לעצור את מלאכת הירוק המצור על העיר. מחנה טיטוס מועתק לפינת החומה הצפון מערבית. ומחנות מקיפים את העיר מכל עבריה — חוץ מפאת דרום, שם קשה המקום למצור בשל הגיאיות התלולים.

ובשעת העברת הציוד הצבאי הכבר מהר הצופים אל המחנות החדשים שלאורך החומה הצפונית פורש טיטוס עשרים וחמישה אלף חיילים בשבע שורות חיפוי, להגן על מכונות המצור. ולאחר סיור מול החומות מאותרות נקודות הפריצה: מול מצבת יוחנן הכהן הגדול, כי שם נקודת תורפה בחומה, ושלוש סוללות שופכים לגיונות טיטוס שם, ומפעם לפעם גחים גדודים של קנאים משער העיר ושולחים אש במכונות המצור. אז מקים טיטוס מגדלי מצור, שלושה במספר, בעשרים וחמישה מטרים גובהם. ומהם יורים הרומים חצים ואבני קלע אל החומות ומונעים מהנצורים להפריע למכונות המצור לנגוח בחומות.

והכרים נוגחים בחומה הראשונה. וכל העיר רועדת למגח הכרים. כבדה המלחמה מן הנצורים. ולא עלתה בידם מניעת הפריצה הזאת. חמישה עשר יום לאחר תחילת המצור מכביעים הרומים את "החומה השלישית" שלהם היא ראשונה, ובשבעה בחודש אייר הם חודרים לעיר החדשה, צפונית למשנה ולהר הבית, הורסים את צפון העיר. ובתוך העיר מתנהל הקרב — אנשי יוחנן מגוש חלב מתבצרים בכירה. לוחמי שמעון בר גיורא לוחמים באזור מצבת יוחנן הכהן הגדול ומונעים חרירת הרומים לכיוון שער גינת וברכת המגדלים.

הקרב על החומה השנייה נחרץ מראש.

אולם כשנפרצת החומה ואלף רומים פורצים לתוך המשנה, מנהלים לוחמי

ירושלים קרב בסמטאות ובלחזימה מבית לבית הודפים את הרומאים מהמשנה. ואל הפרצה בחומה השנייה שהוכקעה זורמים מאות קנאים, ושלושה ימים הם סוככים בגופם על הפרצה. ולאחר שלושה ימים מובקעת שוב החומה, ולמען לא יבצרו המגנים שנית, מצווה טיטוס לפרוץ בה פרצה רחבה מאוד.

בא יום התשלום לחיילי רומי, וטיטוס עורך מסדר אימתני מול הנצורים. ורבבות חייליו עוברים בסך, על נשקם המבהיק בזהב ובכסף כוזהר שמש ירושלמית של קיץ. חיילי רומי עוברים לקבל משכורתם, רבבות רבבות חיילים. והחומות והמגדלים שמנגד משחירים מאדם. ומגני ירושלים צופים בדממה במחזה. אימה גדולה. כמה רבבות חיילים מקבלים שכר על מנת להשמיר עיר אלוהים ובירת עם אלוהים. וזאת הפעם ברור מאוד כי אין עוד תקווה. קורסות החומות ורבבות רומים עוברים במסדר ארוך לקבל שכרם. טיטוס שולח שוב הצעות כניעה בפי יוספוס פלביוס, אך אין עונה להצעות אלו מתוך החומות. על אף שברור כי נחרץ גורל העיר, אין איש מעז למסרה בידי הרומים. קשתה יר הקנאים בעיר, ואחת דינם: לא עוד כניעה לרומי. שתי סוללות שופך טיטוס על הבירה אנטוניה ושתי סוללות מול מצבת יוחנן הכהן הגדול, להבקיע את העיר העליונה ואת הר הבית.

ופלביוס סובב מול החומות לקרוא לשלום וכניעה, ולהזכיר לעיר את עצמת הרומים ואפסות יהודה. וגם את מצור נכודנאצר הוא מספר באוזני החומות ואת דבר שרפת המקדש הראשון. וזאת הפעם באה תשובה מן החומות: אבן בראשו של הבוגד. הרעב מכרסם בנצורים.

שלושה עשירים גדולים היו בירושלים ואוצרות תבואתם הספיקו לשנות מצור ארוכות. ונשרפו כל מאגרי התבואה ההם במלחמות האחים. ומה שנותר מאש מלחמות האחים כילו מאות אלפי הנצורים הרעבים. ובעיר מגפות ומוות. ורבים המנסים ליפול אל מחנה הרומים. לברוח. למלט נפשם, להציל מעט זהב בידם. ויש גם היוצאים באישון לילה אל הגיאיות וסובבים את העיר ללקט מעט מזון, ולשוב אל העיר פנימה, אל משפחותיהם. ואם הם נתפסים בידי המשמרות הרומים הסובבים, הם נצלבים מול החומות, והחיילים ממציאים מדי יום דרכי הוקעה חדשות, להרכות ייסורים ואימה. וקשתים ערביים מבקיעים כרסי הנמלטים מן העיר: אולי יש זהב בכטנם. ואף טיטוס מזדעזע ממעשה זה. והרעב בעיר הולך וגובר, והסוללות נשפכות. שתיים מול אנטוניה ושתיים מול העיר העליונה. ובמעמקים. במעמקי סלעי ירושלים חותרים אנשי יוחנן מגוש חלב מתחת יסודות האנטוניה ואל מתחת לסוללות הרומים. והם ממלאים את המנהרה בעצים משוחים בזפת וכגפרית, ומציתים ונסוגים. ענן עשן ואבק. הסוללות מתמוטטות ושוקעות. שבעה עשר יום של עבודת מצור ירדו לטמיון.

לאחר יומיים מגיחים הקנאים של שמעון בר גיורא ובגבורה צרופה, לא בטכסיסים ולא במיומנות קרב כי אם בגבורה ובהקרבה רבה, הם מסתערים על הסוללות שמול העיר העליונה, מציתים את הסוללות ואת מכונות המצור, ובידיים מחזיקים בברזל הלוהט של הכרים ומכונות הקלע לבל יסחבו אותם החיילים הרומים הרחק מן הלהבות.

מעל החומות מקללים את טיטוס ואביו הקיסר אספסיאנוס:

"בוז נכזז למוות. ויקר הוא בעינינו מן העבדות. ועל כן נוסף להרע לרומים בכל כוח ידינו כל עוד נפשנו בנו. מה לנו ולעיר הקודש אשר אומר אתה כי חרב תחרב — הן יש לאלוהים מקדש נעלה מזה ההיכל — העולם כולו. ואמנם גם ההיכל הזה יינצל בידי השוכן בו, ואם יהיה אלוהים בעזרנו — נצחק לכל מוראיק. כי לא תמצא ירך לכצע דבריק, הן קץ כל מעשה הוא בידי אלוהים".
מה חש פלביוס הוא הוא יוסף בן מתתיהו, כשהעלה דברים אלה על הכתב עדות לדורות ולמה העלה אותם? הניקר הספק בלבנו? או שמא קינא בקנאים? טיטוס שופך דייק סביב העיר. למנוע כל פריצה נוספת של הנצורים לעבר מחנותיו, והרעב בעיר הולך וגובר. מרובים חללי הרעב והמגפות המושלכים מעבר לחומות. וסכיבות העיר מלאות גוויות ואין מקבר. ושוב שופכים הלגיונות ארבע סוללות אל מול האנטוניה.

נכשל ניסיון להצית את הסוללות החדשות. והכרים מנחמים בחומה. וארבע אבנים גדולות מוצאות מבסיס חומת המצודה ועם לילה נבעה פרץ בחומה, מעל המנחרות שחצבו אנשי יוחנן כדי להצית את הסוללות.

אולם לעיני הרומים המשקיפים בפרצה מתגלית חומה חדשה שבנו הנצורים בעצם ימי המצור. כעבור שלושה ימים כשנפרצת גם החומה הזו פורצים הרומים לעת לילה בגנבה אל המצודה, עת ישנים שומריה. בקרב נורא המתלקח במבואות הר הבית נהדפים הרומים אחור צעד אחר צעד. והיום הזה הוא שבעה עשר בתמוז.

בצו טיטוס נהרסת מצודת אנטוניה. ומכוא רחב נפתח אל הר הבית. שוב ניסיונות פריצה אל המקדש. שוב נשפכות סוללות מול הפינה הצפון מערבית של חצר בית ה', מול הסטיו בחומתו הצפונית, ומול האולם המערבי בחצר בית ה' החיצונה. ועדיין אין הנצורים נואשים ממלחמה. קבוצת קנאים מנסה לפרוץ אל עבר המחנות שבהר הזיתים כדי להשיג מזון. הניסיון נכשל. הנצורים בהר הבית שולחים אש באולמות הצפוניים והמערביים המקשרים את הר הבית עם סכיבותיו ולכיוון האנטוניה ההרוסה.

כשעת נסיגה מדומה של היהודים מאחד האולמות המערביים חודרים אליו רומים רבים ואז מציתים הקנאים את האולם על הרומים הרבים אשר בו. גם הרומים יודעים את נשק האש, והם שולחים אש בחלק מאולמות הצפון וממזרח. והאש נוגסת אט אט בעזרות המקדש. בלא להבחין מי היה המצית הולכת ומתהדקת טבעת האש סביב המקדש. והאש כובשת דרכה אל הקודש.

הולך הרעב וגובר. ונוגחים הכרים בחומות המקדש, ובסולמות ארוכים מעפילים הרומים אל המקדש, ושם ממתינים להם הנצורים, להרגם, להצית אש בסולמות, לשלול את נשרי הלגיונות.

הרומים שולחים אש בשערי המקדש.

האש מתפשטת במהירות ואין איש עוצר בעד הלהבות. עוד יום. מלחמות כחצר בית ה'. ומושלך הלפיד אל חלון הזהב, בקרבת המבוא הצפוני ללשכות ההיכל.

והאש אחזה במקדש.

והרומים פורצים פנימה לשחוט ולשרוד. והאש מתלקחת מהר. ובתשעה באב נשרף גם הבית השני.

דם ודם ואש. נפל המקדש. עוד לוחמים בחצר המקדש הבווער, בעזרות, בעיר העליונה ובעיר התחתונה. עוד למעלה מחודש נלחמים שרידי הקנאים על כבודם, להמית כמותם שונאים רבים ככל האפשר, ולמען לא יושב דברם כי לעולם לא יניחו את חרבם.

והעיר נהרסה כולה. רק שלושה מגדלים מארמון הורדוס נותרו: פצאל, היפיקוס ומרים. למען יזכרו מה אדירים היו הביצורים, ומה נוראה המלחמה. והלגיון העשירי נוטר את ההריסות.

ומבין ההריסות מופיע אדם, לבוש בגדי בד ככוחן וגלימת ארגמן כמלך המשיח: שמעון בר גיורא.

והוא נלקח שבוי לרומי. יחד עם יוחנן מגוש חלב.

כמיליון הרוגים, כותב פלביוס, וכמאה אלף שבויים.

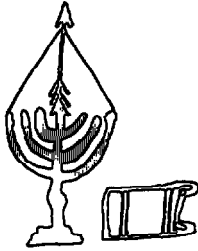
אלפי שבויים מובלים לרומי, לפאר את תהלוכת הניצחון של אספסיאנוס וטיטוס. ומפקדי המרד בהם: יוחנן ושמעון. שכם אחד הובלו לרומא, אך כמו נגור גורלם: עד הקץ לא אחת היא דרכם. יוחנן ייאסר עד מותו בצינוק. ושמעון יוצא להורג בעת התהלוכה לניצחון טיטוס ואספסיאנוס ועם רומי על עם יהודה.

והריע עם רומי תרועת ששון. כי מת אויב מסוכן לאימפריה.

אך גם בחורבן ירושלים לא תם המרד:

עוד מצדה במדבר, וביתר לבוא, ועוד רוח החופש מלבה ניצוץ קטן, אש תמיד. ובכל שנה ושנה ילכו רמעות היהודים כליל החורבן את זה הניצוץ של חופש. כעבור דור יסופר שרבן יוחנן בן זכאי יצא מן העיר, התייצב בפני אספסיאנוס, וביקש ממנו את יבנה וחכמיה. ונענה. על כך אמר רבי עקיבא: היה לו לבקש את ירושלים. וענו לו: לא היה מקבל לא יבנה ולא ירושלים. סופו של ויכוח זה לא ידוע, ורק זאת: רבי עקיבא נתן ידו למרד בר כוכבא וגם תלמידיו יבנה יצאו למלחמה חדשה זו: לחירות ירושלים. הוא, רבי עקיבא, שעשה לאשתו האהובה רחל, "עיר של זהב" תכשיט לתלות על החזה, והדביר, סמל ירושלים של זהב, חרות עליו.

ואולי עוד זאת: בשנת תשל"ו, היא שנת 1976, למעלה מאלף ותשע מאות שנה לאותם הימים ואותם הלילות יחשוף חוקר עתיקות ישראלי בעיר העליונה דירה מתחת לחורבות, שהייתה בה שרפה ביום חורבן הבית, וכלי בית מפוארים נשתמרו, ואף שרידי מזון נשתמרו, ושוחזרו החדרים, הקירות והרהיטים והוצגו לראווה, ועל החורבות ההן נבנים בתים לשבי ציון אל מול הר הבית החוא.

בשנת 70 למניין הנוצרים נשרף בית המקדש וחרבה ירושלים. ועוד שלוש שנים עמדה מצדה במצור כטרם ישלחו נצוריה יד בנפשם כדי להוריש חירותם לישראל המורד לדורות.

בימיו של טרייאנוס קיסר פרצו בגלויות ישראל וביחוד במצרים ובקיריני מרידות-המונים—אותן שאיחרו ולא פרצו בשנות המרד הגדול, והן דוכאו ברם רב מאוד.

ובטרם יחלפו ט"ו שנים פורץ מרד בר כוכבא: הגדול והאחרון במרידות הצבאיות של ארץ ישראל, עד למרד שבימינו, המרד המנצח.

כי למרות שהוכתה הארץ, ורבכות חללים יהודים נפלו, וערים וכפרים רבים נחרבו כליל: לא דוכאה רוח המרד בעם. תחושת קידוש השם, ייחוד הארץ הזאת, העיר הזאת, שיוחדו לעם הזה, עמוקה מכדי ייאוש ועריקה.

אדריאנוס קיסר שולט ברומי, חניך תרבות יוון. משליט שלום ברחבי האימפריה, מעורר מפעלי הריסת הישן ובנייה מחדש בכל רחבי האימפריה. וירושלים בכלל זה.

אין לדעת אם התכוון אדריאנוס לבנות גם את בית המקדש מחדש בירושלים ורק לאחר שנוכח בתסיסה הלאומית העצומה שהתעוררה בעקבות התקוות לבניית המקדש מחדש—חזר בו, או שמא מראש הייתה תכניתו לבנות את ירושלים כעיר מערי האימפריה, אלא שתכניותיו המעורפלות עוררו תקוות רבות ביהודה. מכל מקום "בימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות שיבנה בית המקדש".

אולם מלחישות כותים, או שונאי ישראל אחרים, מבין הקיסר כי אל לו לקומם הריסות המקדש. ואף מראים לו כיצד לסגת מהבטחתו. ויש בין חכמי ישראל המנסים להשקיט את הרוחות הסוערות בעם.

"הלכו הכותים ואמרו לו (לקיסר): יהי ידוע למלך שאם תיבנה קריה זו וחומותיה תוצבנה לא ישלמו מנדה בלו והלך... אמר להם (הקיסר לכותים) מה נעשה וכבר גזרתי? אמרו לו: שלח ואמור להם שישנוהו ממקומו או יוסיפו עליו חמש אמות או יגרעו ממנו חמש אמות, ומעצמם הם חוזרים בהם.

היה הקהל מתאסף בבקעת בית רמון. כיוון שבאו הסופרים ראו אותם (את הקהל) בוכים ומבקשים למרוד במלכות. אמרו (חכמים זה לזה) יבוא איש חכם וירגיע את הציבור. אמרו: יבוא יהושע בן חנניה שהוא חכם בתורה. בא (ר' יהושע) ודרש: אריה טרף טרף ועמד עצם בגרונו, אמר— כל מי שיבוא

ויוציאוהו אני נותן לו שכרו. בא הקורא המצרי שמקורו ארוך, ונתן מקורו (בלוע האריה) והוציא. אמר לו (הקורא לאריה) — תנה שכרי. אמר לו (האריה לקורא) — לך ותהיה מלגלג ואומר שנכנסת ללועו של הארי ויצאת בשלום. כך דינו שנכנסנו באומה זו בשלום ויצאנו בשלום”.

כך יעמדו אחר דורות מנהיגי ישראל ויתבעו מהאריה הבריטי קיום הבטחות, יתבעו הקמת בית. יתבעו זכויות בירושלים, ויהיו ללעג. וכך יישמע קול יונים הומות דינו, עד עצם ימינו.

בשנת 130 מגיע אדריאנוס, בתוך מסעותיו ברחבי האימפריה גם ליהודה והוא מתבונן, שוקל ומחליט: אין לתת ביד העם הקנאי והברברי הזה מרכז דתי לאלוהותו המזוהה, ואין לתת בידו מסגרת להנהגה דתית לאומית, השונה מהמקובל בשאר הפרובינציות הרומיות, ויביא את אור התרבות המערבית ללבות תושביה, המאמינים החשוכים.

נציב חדש מתמנה ליהודה, טיניוס רופוס, נציב תראקיה. והוא שיבנה בירושלים עיר רומית-אלילית מפוארת, להנצחת שמו של אדריאנוס המפואר, איליה קפיטולינה.

עוד שנתיים מצליחים חכמי ישראל לבלום את הסער המשתולל בלבבות. שנתיים שבהן רורפות משלחות מיהודה בעקבות הקיסר למצרים וסוריה, ועד יוון הגיעו. שנתיים שבהן מוסרים חרשי הנשק ביהודה כלי נשק פגומים בידי הרומים מזמיני התוצרת, ואת הסחורה הפגומה המוחזרת לידיהם הם מחשלים ומשחזים וטומנים במטמורות.

כי עוד מעט קט יפרוץ הסער מחדש.

בצמד בקר הרתום למחרשה. ביום תשעה באב של קיץ 132 לסה"נ יצאו הרומים לחרוש תלם סביב ירושלים. למען תהיה לאיליה קפיטולינה, ונגזר על קיום המצוות, ומוות דינו של שומר שבת ומל בנו, ומוות דינו של לומד תורה — ובמכוון נבחר ט' באב ליום ירושלים איום זה. כשם שבמכוון יקבע היטלר, 1,810 שנים אחר כך, יום זה לפתוח בו את "האקציה הגדולה".

שמעון בר כוכבא, מנהיג המרד הפלאי, אפילו שמו לא נודע לאשורו עד שלא נמצאו איגרותיו-כמו-נכתבו-אמש, במערות לוחמיו במדבר יהודה. ונקרא בר כוכבא בפי חסידיו ובר כוזיבא בפי מתנגדיו, אלא שהוא מלך משיח בשר ודם שכמעט והביא גאולה לישראל, עד שנקרע בשרו ונשפך דמו בביתר, עת חדל המרד. בר כוסבא. מנהיגו הרוחני של ישראל ברור ההוא היה אומר עליו "דרך כוכב מיעקב, זהו מלך המשיח".

לא היה פלביוס בצבא ישראל במרד ההוא. לא לבגידה אך גם לא לכתוב את דברי המרד, לכן רק קטעי ידיעות, שברי מדרשים, איגרות, באים לספר על המרד ההוא, לצוותו לדורות.

בירושלים, שתלם מחרשה מקיפה, חונה הלגיון העשירי, כחיל מצב. וסמלו — חזיר הבר החקוק בשער העיר הסמוך למחנה. רק יהודים בורדים מתגוררים

כסתר בירושלים ההרוסה. ולכן — לא מירושלים פורץ המרד. לגיון זה שהחזיר סמלו (ושבר החקיקה של חזיר נמצא בימינו סמוך לשער יפו), הפך להיות סמל השעבוד ואובייקט השנאה. על כן דרשו חכמים: "יכרסמנה חזיר מייער". למה מלכות זו דומה לחזיר? מה החזיר הזה בשעה שהוא רובץ פושט טלפיו כלומר: ראו טהור אני. כך מלכות אדום הרשעה הזאת גוזלת וחומסת ונראית כאילו מצעת את הבימה... "מלכות אדריאנוס נחשבה כנאורה, כונה, "מתקדמת" בלשון ימינו. מבחינה ירושלמית היא הייתה טמאה. חזיר בשערי ירושלים גזל חירות ואנטיתזיה רוחנית. בגלל ירושלים, אם כי לא בה, פרץ המרד.

אפשר שבכפר חרובה, שעל שפת מצוק הגולן, פרץ המרד: "שני אחים היו בכפר חרובה ולא היו מניחים רומאי שעבר שם שלא היו הורגים אותו. אמרו: עיקרו של דבר נביא את כלילו של אדריאנוס ונשימו בראשו של שמעון". התלקח המרד. בכל כפר ובכל דרך מכים ברומים. טיניוס רפוס פונה בקריאות עזרה אל נציבי מצרים וסוריה, ושולח גם אל אדריאנוס השוהה ביוון. נראים הדברים כי הראשונים שחשו לעזרתו של רפוס היו חיילי הלגיון העשרים ושניים — הדיוטארייני.

ממצרים, מדרום, צועדים לגיונות רומי אל ארץ ישראל. אלא שמשעה זו ואילך נמחק שמו של הלגיון העשרים ושניים מרשימות דברי הימים הרומים. נמחה לגיון זה, הושמד בקרב ולא נותרו ממנו אפילו שרידים שניתן לשקמו מהם, או שכה גדול היה ניצחונם הצבאי של היהודים וכה גדולה הייתה השפלתו של הלגיון בתבוסה זו עד שציוו שלא לשקמו. וזה היה הניצחון הגדול הראשון של המרד. ומכאן ואילך היה בידי המורדים להשתלט על מרבית שטחה של ארץ ישראל, כי לא היו כוחות רומים גדולים לכלמס.

והדרך לירושלים פתוחה.

ובירושלים — מחנה הלגיון העשירי ועמו קוהורטות נוספות מחיל המצב במצרים שנשלחו אליה כתגבורת, אך אין בהם כדי לעצור את חיל המרד היהודי.

בשבעה עשר באלול, כחודש לאחר שנחרש התלם סביב ירושלים, מתחילה בריחת הנכרים מן העיר: היוונים, משפחות אנשי חיל המצב, וכל אותו ערב רב של תושבי ירושלים שהשתכנו בה לאחר החורבן. הם נמלטים בטרם יסגרו צבאות בר כוכבא את טבעת המצור סביב העיר.

ואכן — אין חיילי-לגיון-חזיר-הבר יכולים לעמוד בפני חילות בר כוכבא. מצור קצר, או הסתערות תנופה:

"ובג' כסלו הוטרו הסימנים מן העיר": נופצו סמלי החזיר שעל השערים, הוטרו נסי רומי ונשרי הלגיונות מעל החומות. שלל.

חורף בירושלים — חורף של תקווה.

עבודת המקדש מתחדשת בהר הבית, במקום המקדש. החורף קשה, ואין להתחיל בעבודות ביצורים. אך לא יקשה החורף מכדי בניין מזבח להקריב עליו קרבנות כדת וכדין. גם באין מקדש, מזבח וקרבתן — חובה. כי שבה ירושלים לידי ישראל.

וטובעים מטבעות: שמעון נשיא ישראל. שנה אחת לגאולת ישראל. ועוד מטבעות: שמעון. לחירות ירושלים. ודקל ועלי גפן על המטבעות, ולולב ואתרוג ודמות המקדש שבלב, ושתי חצוצרות ואשכול ענבים. לחירות ירושלים.

בסתיו 132 מגיעות הידיעות לאדריאנוס ביוון. והוא מזעיק לגיונות מכל רחבי האימפריה. ואת הטוב במצביאי האימפריה בדור ההוא, את גאיוס יוליוס סוורוס הוא מזעיק מנציבותו, מבריטניה הרחוקה. ואדריאנוס עצמו יוצא לפניו למזרח, כדי להכין את מסע המלחמה.

אין הרומים נלחמים לעת חורף. הם שולחים להביא את לגיונותיהם ממרחק, להקים בסיסים לצבאם. למען תכן היטב את תכניותיהם ללחימה ביהודה. וביהודה נמשכות ההכנות להתנגשויות הגדולות עם צבא הקיסר, שתבואנה לעת האביב. מוקם מנגנון אדמיניסטרטיבי לניהול המדינה, מתארגן הצבא. ממנים כוהן גדול: אלעזר, ובמטבעות המרד נמצא שמו לצד שמו של שמעון. ונראים הרברים כי גם סנהדרין גדולה הוקמה בירושלים, להנהיג את העם ברוח ישראל, וגדולי ישראל יוצאים לגלויות השונות להזעיק עזרה, לנסות ולעורר מרידות בכל רחבי האימפריה.

ולגיונות צועדים ליהודה. נציבי פרובינציות מרוחקות שולחים גדודים מחילות המצב שלהם לסייע בידי הקיסר לרכא את יהודה המורדת.

מן הלגיון השלישי הקיריני, ומן הלגיון העשירי הפריטינסי, ומן הלגיון העשירי גמינה, ומן הלגיון החמישי המקרוני, ומן הלגיון האחד עשר הקלאודי, ומן הלגיון השישי פראטה ומן הלגיון הרביעי הסקיתי. וכל הצי הרומי החונה בסוריה, ממצרים וסוריה הקרובות צעדו הקוהורטות ועד למיזיה ולפאנוניה הרחוקות הלכו השליחים להביא את הגדודים המוצבים שם.

בגשר חונה צבא הקיסר, כשלושים וחמישה אלף איש ובתחילת חודש מאי שנת 133 מסיע יוליוס סוורוס המצביא את גייסותיו לרכא את המרד. מגרש שבעבר הירדן מזרחה ומעכו שלחוף הים נעים חילות רומי בשתי זרועות אל הגליל, בשפלת החוף וביהודה עוברים צבאות רומי. חמישים ושניים קרבות היו בימי מרד בר כוכבא, והפקודות שניתנו לגיונות הרומיים — להחריב את הארץ ולהשמיד את העם.

חילות רומי מבצעים מלאכה שיטתית. רבים מאזורי הארץ החרבים והשוממים כיום — בימי המרד ההוא חרבו עד היסוד ולא שבו להיבנות. ואחרי בני העם רודפים חילות רומי עד למערה האחרונה שבעמקי הנחלים התלולים במדבר יהודה. אין סכנה נשקפת לרומי ממניין לוחמים וילדים

ונשים במערה במדבר יהודה, אלא שפקודות המבצע של הגייסות הרומיים אומרות — להשמיד. שלא ימרדו עוד.

הטבעת הרומית הולכת ומתהרקת סביב ירושלים.

נופלת טור שמעון שבהרי שומרון, ונפתחות ממנה הדרכים דרומה אל כמת ההר. ומשנופלת גופנה, צומת הדרכים האיסטרטגי המגן על צפון ירושלים חשופה העיר להסתערות רומית. והשטח המוחזק בידי לוחמי בר כוכבא מצטמצם והולך.

מה היה בירושלים באותה שעה?

איננו יודעים דבר. אף מטבע מטביעה ירושלמית אין בידינו להגיד: שנה ג' לחירות ירושלים.

כאביב 135 חומות ירושלים עדיין אינן בצורות דיין להגן על העיר. החורבן של ימי המרד הגדול אינו יכול להיתקן בשנה אחת. החומות האדירות של ימי הבית השני עמדו במצור רומי רק כחמישה חודשים. איך יעמדו חומות חדשות הכנויות בחפזון?

אין בידי בר כוכבא אלא לסגת למעוז הררי, שיקשה ביותר להגיע אליו ולהבקיעו. ניסיון מצדה קובע כי מבצר כזה יכול לעמוד זמן רב. ובמבצר כזה יש לעמוד, ושם לשמר את גחלת המרד ככל שניתן. אולי יתחולל השינוי — אולי ייפול קיסר רומי, אולי ימרדו יהודי הגלויות וישלחו אש בכל האימפריה וצבאות רומי יפוצו לכל עבר לכבות? אולי יבואו בעלי ברית פרתים מצפון? אולי בכל זאת משמים יסערו? להרוויח זמן.

וצבאות בר כוכבא נוטשים את ירושלים ומתבצרים בביתר. מה רבה האפלה ההיסטורית השורה על מרד הירואי זה ומה בהיר האור הקורן ממנו לדורות העם?

בסוף אביב שנת 135 באה ביתר במצור.

כאחד עשר קילומטרים מדרום מערב לירושלים. שלטת על אפיק נחל רפאים. על שלוחת הר מבודדת במדרונות תלולים. וחומות לביתר, ומעיין בתוכה, ושעריה בצורים ועם רב בתוכה.

ובאו גייסות רומי והקיפו דייק, ושפכו סוללה אל החפיר.

שוב מעשה מצור ממושך. ניסיונות הבקעה של הנצורים, עד שבתשעה באב, היום המועד לפורענויות מדורות, שלוש שנים לאחר שנחרש התלם סביב ירושלים והוצתה אש המרד — נפלה ביתר.

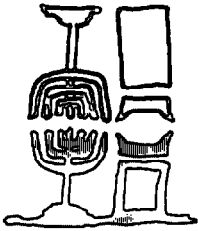
ונהרג בר כוכבא.

זהו בר כוסבא שהיה קולט אבני בליסטראות באחת מארכובותיו ומשיבן אל השונאים והורג מהם כמה וכמה, זה בר כוסבא שהיו לו לוחמים קוטעי־אצבעם־לאות ולוחמים עוקרי־ארוזים־בדהרתם. זה בר כוסבא שאמר עליו רבי עקיבא: זה הוא מלך המשיח — גם הוא נהרג בביתר. ונהרי דם שטפו מביתר ועד לים, מהלך מ' מילין. ורבים החללים. והשבויים נמכרים בשוקי

המזרח במחיר מנת כלכלה של סוס, ואין קובר להרוגי ביתר. ור' עקיבא עצמו עולה על גרדום ומת על קידוש השם, נשמתו יוצאת ב"אחר".
ואז קבעו חכמים: השביע הקב"ה את ישראל שלא למרוד במלכויות ולא לעלות בחומה. וניגשו לבצר חומה חדשה, אחרת, ירושלמית, לא בירושלים, אך למענה, לעתיד לבוא. אחרי שני הניסיונות הקשים, שטובעו בדם, ביצרו חכמים את ירושלים בלכות ישראל. חומות של תפילה, חומות של הלכה, חומות של אגדה, חומות של חזון, ועל הכול: חומות של אהבה וביטחון. היא תשוב ותיגאל ובית המקדש ייבנה.
ועוד זאת מהמרד ההוא לפלא:

בר כוכבא כתב איגרות. ונשתמרו אחדות מאיגרותיו אל חייליו, נשתמרו בכדים שהוטמנו במדבר יהודה. הוטמנו וחיכו. למעלה מ-1,800 שנה חיכו עד שנמצאו. ולידי מי הגיעו איגרותיו של הרמטכ"ל האחרון של המרד הצבאי האחרון? לידי יגאל ידין, רמטכ"ל ראשון בפועל של צבא ישראל ראשון מאז החורבן.

והאיגרות הרי הן מוצגות היום לעדות ולפלא בהיכל הספר אשר בירושלים הנבנית.

כאשר הגיעו שגרירים ראשונים של מדינת ישראל למדינות נוצריות של אפריקה השחורה, נתקבלו בתמהון ואי-אמון כאשר אמרו שהם באים מירושלים. "הכיצד? היש עיר כזאת עלי אדמות? והרי ירושלים רק בשמים היא?"

חכמי ישראל שאלו שאלה הפוכה: "וכי יש ירושלים של מעלה?". והשיבו שאכן יש אלא שהיא מותנית בירושלים של מטה:

אמר ליה ר' נחמן לר' יצחק: מאי דכתיב בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע, י"א, ט')? משום שבקרבך קדוש לא אבוא בעיר? אמר ר' יוחנן: לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה. וכי יש ירושלים של מעלה? יש. שכתוב: ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו.

ובמדרש מאוחר יותר מתוסף: "וכן אתה מוצא שירושלים מכוונת למעלה כמו שירושלים של מטה, מרוב אהבתו לזו של מטה, עשה אחרת למעלה".

אלה מהחוקרים שניסו להסביר רעיון זה של ירושלים של מעלה בהשפעת התורה האפלטונית על "אידיאות" אשר המציאות הארצית הפיסית היא בבואתן, יתבוננו יפה במדרש זה וימצאו ראייה לסתור, שהרי חכמינו אומרים את ההיפך הגמור, שאותה ירושלים של מעלה נעשתה על פי הדגם של ירושלים של מטה, ולא עוד אלא שמרוב אהבתו את זו אין הקב"ה נכנס לזו של מעלה עד שישראל נכנסים לזו של מטה, משמע שזו של מטה עיקר. אבל אין ספק שחכמי ישראל באו בדבריהם לתת ביטוי לחילוקי דעות שנתגלגלו לגבי עיקרה של ירושלים: האם זו הארצית עיקר ועל כן זה מחייב את המלחמה עליה ועל חידושה וחידוש מלכות ארצית בה, או שמא עיקרה באידיאה, ברוח, ועל כן מספיק שנושאים אותה בלב ובמחשבה.

בסוף ימי בית שני, עם תחושת הקטסטרופה הקרבה ובאה, רבו אנשי החזיונות בירושלים. מהם ברחו בגופם מהעיר השוקעת בעושר, בחטא, ברוח רומי של הורדוס וחילותיו הזרים, ברחו למדבריות. והקימו כתות. וחיכו משם לבוא גואל אמת ולטיהור ירושלים של מטה, כמובן. אחרים ברחו לא בגופם, כי אם ברוחם, ויצרו ספרות דמיונית, אפוקליפטית ושיכנו בעולמות אלה את ירושלים האידיאלית, כאשר זו הארצית הייתה רשעה בעיניהם, וכנראה גם ללא תקנה, כמו גזרה היא שכל מבנה כשריזום, ומה עוד כל מבנה פאר של בשר ודם, התולעת בתוכו, שחיתות בעקבותיו. אין ספק שאחרי חורבן ירושלים, גברו נטיות ספיריטואליות אלה. ואין פלא שהנצרות הפאולינית

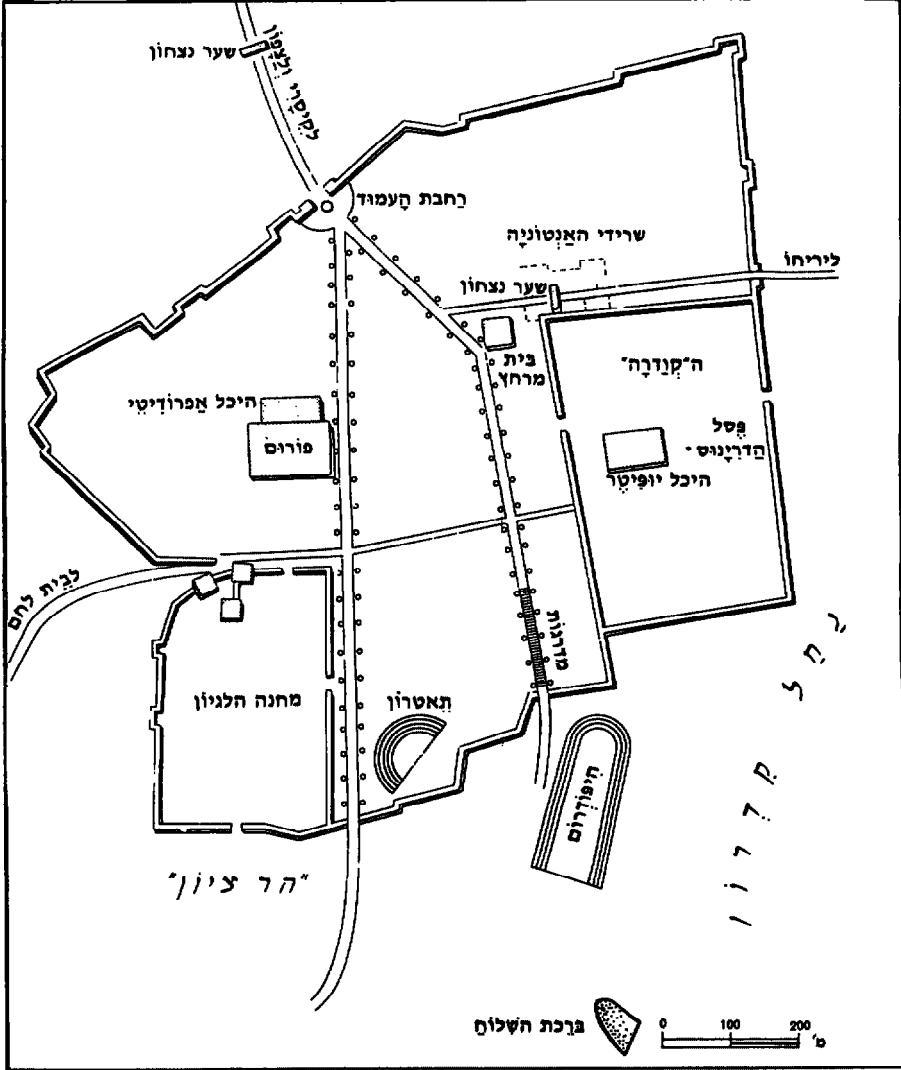
נאחזה בהן. הייתה לה גם כוונה אנטי-יהודית מובהקת. כשבאו נוצרים פאולינים להפיץ תורתם בגויים, רצו להרחיקה מהמקור היהודי, גם כדי להקל על האלילים לקבלה, גם כדי להעניש את היהודים העיקשים. למעשה, טענו, ירושלים של מטה כבר מילאה את תפקידה, הביאה את האמונה החדשה האמיתית, את הגואל. ומה עוד שישו קילל את ירושלים ודיבר — כך לפי המסורת בפי השליחים — על חורבנה. ומעתה גם אין בה עוד צורך. ירושלים הופכת גם בידי המטיפים הנוצרים לאידיאל מופשט, שמימי, לכל היותר עניין שבלב ולא על גבי הקרקע.

חכמי ישראל התנגדו לא רק לנצרות, כי אם גם לנטיות ספיריטואליזציה שבה. ובכך נתנו יתר תוקף לתפישת היהדות "עיר שחברה לה יחדיו" או בדימוי המקראי "סולם מוצב ארצה וראשו בשמים". אין צריך לאמר שמקדש שלמה היה מקודש בעיניהם, אבל אף זה של הורדוס שהיה הרשע בעיניהם, ואדומי, זכה לשבחים ולאהבה. עד שאף הם, אשר הורדוס רצח בהם וכינהו בשנאה "עבד אדומי", אמרו: "מי שלא ראה בניין הורדוס (והכוונה לבית המקדש) לא ראה בניין נאה מימיו". יתר-על-כן, וכנראה בכוונה תחילה: אחרי החורבן ואפילו בבית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, שנטש את ירושלים בימי המצור וביקש את יבנה וחכמיה, המשיכו להתפלל ואף לקבוע הלכות על ירושלים של מטה שתשוב ותיבנה ואף תרחב יותר ממה שהייתה בעבר.

וזו מלחמה חדשה שירדה עליה על עיר זו דווקא בימי ייסוריה האיומים ביותר, בימי מלחמות אחים בה ובימי חורבנה מידי הגדולה שבאימפריות עולם. רומי: מלחמה על הזכות להתממש, לשוב ולחיות ולו בעתיד הקרוב (עד מרד בר כוכבא) או לפחות ברחוק (אחרי כישלון מרד זה). מלחמה זו התחוללה מכית ומחוץ נגד הנוצרים, שמרוב שנאה לעם ישראל ביטלו את התממשותה והתחדשותה הפיסית ועשאוה סמלית, שמימית בלבד, שהרי רומי ו"הכס הקדוש" ירשו את העיר כשם שהכנסייה ירשה את עם ישראל. שאין לו עוד זכות קיום.

ורק הרומים, בשכלם הפשוט האלילי, לא העלו על דעתם אפשרות זו של העברת העיר מהעולם הזה. הם באו רק להעברתה מידי היהודים המרדנים האלה, שעלו להם, לרומים, בכל-כך הרבה מאמצים ודמים. מה זאת "עיר של מעלה" ודאי לא תפש המוח הקיסרי הבריא, הגשמי. גם אם אי-פעם למד ממורה יווני משהו על עולם ה"אידיאות" של אפלטון, ספק אם דבר זה נתפש אצלו, וודאי לא נתפש אצלו מושג הקרושה של המשונה שבעמים, היהודים. את ירושלים של מטה זו של הקנאים ודאי רצו להעביר מן העולם. מה יעשו? באו והקימו את איליה קפיטולינה. היהודים הללו לא סבלו בתוכם גויים, לא רצו בעיר מעורבת כאנטיוכיה, קיסריה? ניחא. לא עוד מעורבת כי אם כולה על טהרת הגויים. איליה קפיטולינה לא עוד ירושלים, ולא תדרוך עוד רגל יהודי בה.

איליה קפיטולינה

מאתיים שנה — ממרד בר כוכבא עד הנפת הצלב הנוצרי על הקיסרות הרומית — ירושלים היא איליה קפיטולינה, עיר אלילית ויהודים אין בה. יהודים אין בתוכה אך היא בלב יהודים בכל אתר ואתר ובתפילות בוקר וערב ובימי אבל ושמחה על דרך ששום עיר בעולם לא ידעה כמותה, אהבה כמותה, נאמנות כמותה. ללא משל ותקדים. רבו בירות בעולם, גם ערים קדושות למאמינים, אך נאמנות ודבקות כזו ממרחקי מקום ולמרחקי זמן וללא הפוגה בוקר וערב, בברכת המזון ובשמחת חתונה — מלחמה כזאת לא נלחם שום עם על שום עיר.

הרומים בנוה יפה, כשהלגיון העשירי עיקר בה. ומקדשים בה לאילילים, רחובות מרוצפים, ארמונות, תעלות ושווקים, אף כי ללא חשיבות מדינית או צבאית לאימפריה. הגזרה שגזר אדריאנוס נחלשה לאט לאט ואנו שומעים על עולי רגל בודדים הקרבים אל העיר או אף נכנסים אליה, רואים את חורבות הבית על ההר, אך אין שבים לגור בה. לגיונות ופסלים בה. ולפתע — הצלב.

הדת שיצאה מירושלים כבשה את לבות המוני האימפריה האדירה באימפריות עולם. דת האהבה פרצה מבעד לשריון הרומי ולנוקשות הקיסרית המפוכחת והאנוכית והלוחמת. סיום (האמנם?) מפתיע של מערכה בין רומי לירושלים, כדברי הוגים רומים אליליים "המנוצחים משליטים את אמונתם וחוקיהם על המנצחים" וכדבר משורר עברי בדורותינו:

לא נקמה יד קנאי אז את נקמת עמי

לא נקמה יד גיבורי, כבוד אחיותי,

ויקום רוחי שבעתיים:

לא נצחו לי בריוני — נצח אלהי!

(שניאור, מנגינות ישראל)

ניצחון רוחני זה של ירושלים על רומי האלילית, על האלילות בכלל, לא ניצחון מלא היה. ודאי לא מבחינה לאומית יהודית, שהרי דת זו שמירושלים ונביאייה התפתחה לא עוד כדת עם ישראל הייתה, אך גם לא מבחינה אמונתית טהורה. יסודות אליליים לא מעטים נתערבבו בה. חמור מזה: מבחינת ירושלים היהודית, רומי הנוצרית או לאחר מכן הנצרות הביזנטית שנאה את

האומה היהודית יותר מששנאה רומי האלילית. על השנאה המדינית נוספה השנאה הרוחנית. אם ירושלים סירבה להכנע לזאוס, ליופיטר הקפיטוליני, מילא, זו אלילות, אבל עתה? כשיהודי בן יהודיה מנצרת (לכל הדעות, ויהא האב אשר יהא, מיהו יהודי נקבע על פי האם...) נעשה לאל של האימפריה, גם עתה מסרבת יהודה להכיר בו?

כשירושלים האלילית באה בשלטון קונסטנטינוס, לא זו בלבד שלא הוסר העול מעל צווארי היהודים, כי אם אדרבה, הוחמר. רק תמול שלשום נרדפו הנוצרים שבעיני הרומים נחשבו כיהודים, או אנשי כת יהודית מסוימת, והנה הם בשלטון והם בבחינת "עבד כי ימלך". ולפתע יגלו רומים ויוונים רבים דבר מוזר: אמונה מונותאיסטית זו, אמונה באל אחד, גם אם בשם אהבה תדגול, היא קנאית במידה ששום דת אלילית לא ידעה כמותה. ואולי יש היגיון בכך? מי שרוגל בקיום של אלפי אלים, וכי מה איכפת לו עוד אל אחד, אלוהי ישראל, או אלוהים מנצרת? אך המאמין באל אחד ויחיד מדרך ההיגיון שיהא קנאי. שלא יכיר בקיומם ובזכותם של אלים אחרים. וכשרת זו מגיעה לשלטון עולמי, היא באה להטיל את הייחוד בכוח על הכול, היא הורסת כל מקדשי אלילות ומסלקת—כפי שעשו הקיסרים הנוצרים הראשונים—כל פקיד ומפקד שאינו מקבל את הצלב.

על רקע זה, דתם של היהודים המקוריים נראית באור אחר. נראית כאור. אמנם הללו נלחמו בקנאות נגד העמדת פסלים בעירם המקודשת לאל, ובימי קדם גם לא הניחו לשום עבודת אלילים בארצם, אך מעולם לא ביקשו להשליט את אלוהי ירושלים על העולם בכוח, לכפות אמונתם על אחרים. אמת נכון, נביאים ירושלמים נלחמו באמונות אליליות, אך נשקם הוא הבו והביטחון שיום יבוא וכל עם ישליך את אלילי הזהב והכסף והעץ הנרקב, ויבוא לירושלים להשתחוות בהר הבית לאל האמת והייחוד.

עם התמוטטות האימפריה האלילית וקבלת הנצרות, כמו נתחייב שירושלים תשוב ותקבל את בניה. חשיבות מדינית אין לה. מבחינה אמונתית קיימת כנצרות רק ירושלים של מעלה, זו שאפשר להגיע אליה, כדברי מורי הנצרות, ישר מן הלב ובכל מקום ומקום בעולם. ובכל זאת התחולל פה מעשה מפתיע: בוועידה האקומנית הראשונה של קיסר מתנצר, קונסטנטינוס, ועידת ניקיאה, החליטה אם הקיסר, הלני, לעלות לרגל לירושלים, העיר בה התרחשו מעשי ישו האחרונים. למה? לשם מה להוריד את ירושלים של מעלה, זו שבלב בלבד, זו המיטאפיסית, אל הפיסיקה, אל הגיאוגרפיה? יתר-על-כן: לשם מה לבוא אליה ולבנות אותה, להפוך אותה מעיר אלילית לעיר נוצרית? האם אין בכך הפרת הקללה שקיללה ישו? או גם הפרת עיקרון ספיריטואלי? בוועידה השתתף ציר מהעדה הנוצרית שכירושלים. יש סברה שהוא שהשפיע על הקיסרית. האם די בהסבר זה? או שמא היה חשש בלבנות היועצים בוועידה זו שהיהודים שעריין היו כוח גדול באוכלוסיית הארץ, יחורו, יחדרו לעיר, ואזי

הסכנה גדולה יותר, שהרי שיבת היהודים לירושלים מוכיחה יותר מכל את התבררות הקללה והעונש עליהם על דחייתם את המשיח. הרי באותה ועידה אימפריאלית של כנסיות (325) גם הוחלט על ניתוק סופי ומוחלט מכל הקשרים עם הדת היהודית, באותה נוסחה על הפרדה מוחלטת בין חג הפסח היהודי לפסחא הנוצרית, שרבים עוד נהגו לחוג אותה בתאריך הפסח היהודי: "חלילה לנו ללכת בחגיגת חג קדוש זה אחרי היהודים, שיריהם מגואלות בחטא האיום של צליבת ישו".

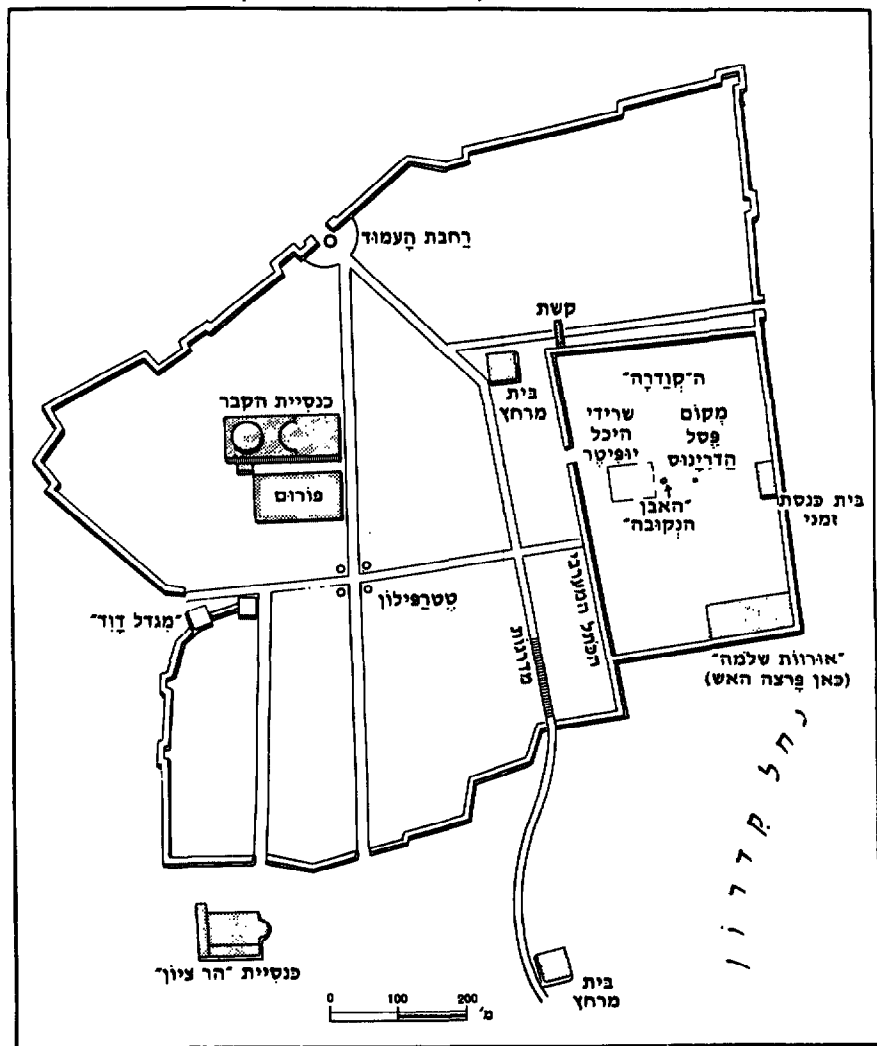
וכך התרחש מעשה ההתקשרות הפיסית של הכנסייה הנוצרית עם ירושלים. הקיסרית הגיעה לעיר וגילתה בה מקומות קדושים, ובכבוד אחד אף גילו לה את שרידי הצלב, הקרשים שעליהם הוקע ישו. ובחפזה את מקום הקבר, הניחה, או הניחו יועציה המלומדים, שאין זאת כי אם המקדש לוונוס הוא הוא מקום הקבורה. ואכן שם הונח היסוד לכנסיית הקבר. וגם מקום הצליבה נמצא, וכנסיות הוקמו, וירושלים האלילית של מטה נעשתה לירושלים נוצרית בגופה, בניאוגרפיה שלה, לא עוד במופשט ובסמליות, והעלייה לרגל אליה פשטה ברכים.

ואין צריך לאמר שזה "חייב" ממש להחמיר על האיסור ליהודים להיכנס לתוכה. או שמא לאמר: החשש מחידושה בידי יהודים חייב את גילוי המקומות הקדושים ובניין הכנסיות?

אין פלא שזמן מועט לאחר התבססות הנצרות בארץ ביסוס שלטוני, פורץ מרד יהודי צבאי, חידוע כמרד גלוס, אלא שעיקרו של המרד בגליל ואין לו הדים בירושלים, שהרי היא וסביבתה נקיות מיהודים. הנצרות נתגלתה אנטי־יהודית קשה מרומי האלילית. מים רבים וגם דמים רבים — בייחוד דמי יהודים — זרמו מהמים בהם עמדו נביאים בחוצות ירושלים וניבאו על קץ האלילות כישועה לירושלים, וחמש מאות שנה עברו מאז הניף יהודה בן מתתיהו את המקבת על פסלי האלילות בעיר המקודשת לאל האחד והיחיד. ומי פילל ומי ניחש ומי ניבא שיום יבוא ובו תעלה תקווה לבניין המקדש בירושלים מידי קיסר אלילי מובהק הבא להוציאה מידי דת מאמיני הייחוד? אכן נפתלות ונפלאות דרכי ההיסטוריה ומוזרים לפעמים שליחי ההשגחה. או שמא אין חידוש כאן? האם לא עמד בירושלים נביא שניבא על "כורש משיחי"? לא, אין דמיון לגבי ירושלים בין כורש מלך פרס ליוליאנוס קיסר רומי, שבא להחזיר את ירושלים ליהודים ולבנות את בית המקדש. אצל כורש לא היה זה אלא מעשה מדיני, בעוד אשר אצל יוליאנוס הייתה כוונה דתית מובהקת בלי שנתקרב כלל לאמונת ישראל.

יוליאנוס הקיסר, הפילוסוף, יוליאנוס אפוסטטה. כלומר, הכופר, בלשון הכנסייה הנוצרית, עלה על כס השלטון ב־361, כארבעים שנה לאחר היות האימפריה לנוצרית. והוא הוגה דעות מעמיק וסופר פילוסופי, ו... עובד אלילים. מכל מקום מעריך תרבות יוון הקדומה, האלילית. ויותר מזה: שונא

נסיונו של יולינוס קיסר לבנות את בית-המקדש

הנצרות. שונא אותה מטעמים פילוסופיים ומוסריים, שונא אותה על היותה בלתי סובלנית, קנאית. הוא הלניסט מובהק. ומה רב הפלא בכך: החשמונאים נלחמו נגד ההלניזם, ועתה בא הלניסט לסייע בידי יהודים לחדש עבודתם בבית מקדשם בירושלים, לבנות מקדשם בירושלים. כמו להוכיח את אמת החכמה המדינית "אויב אויבי – ידידי הוא", לא שזה

בהכרח נכון, אבל אפשרות כזאת ודאי שקיימת. ופרשת יוליאנוס היא הוכחה לכך ולקח לדורות. לשון העובדות הפשוטה היא: יוליאנוס הקיסר נפגש באנטיוכיה עם נציגים יהודיים ומודיע להם על רצונו לראות בבניין המקדש היהודי בירושלים, ולא זו בלבד, אלא שהוא מוכן לממן מעשה זה. אומר ועושה: משגר לירושלים את אחד משריו המקורבים לו ביותר, את אליפיוס, ומטיל עליו להכין את החומרים הדרושים לבניין המקדש ולגשת לעבודה. כך, שכאשר הוא, הקיסר, ישוב ממסע המלחמה שלו נגד פרס, יבוא לירושלים: "אקומם את עיר הקודש על חשבוני ואחדש פניה כמו שקיוויתם לראותה זה כבר ושם אהלל עמכם לאל שדי".

"הצהרת בלפור" שכזאת? לאו דווקא. בהצהרת בלפור דווקא אין דבר מפורש כלל לגבי ירושלים וודאי לא לגבי בניין בית המקדש. על החזרת ירושלים ליהודים מדבר נפוליאון בהכרזתו הידועה שחבורה על הר תבור למחרת ניצחונו למרגלות ההר ולפני מפלתו בעכו. אך נפוליאון ודאי ששום צד דתי לא היה לנגד עיניו ולא מצא אף לנחוץ לסור לירושלים בדרכו ממצרים צפונה. מטרתו צבאית גרידא. לעומת זאת יוליאנוס תופס את הצד הדתי. ויש חוקרים הרואים כסיבה עיקרית להצעתו את הרצון להוכיח את כובה של הנצרות על ידי חידוש המקדש היהודי בירושלים. זה יוכיח שישו לא היה המשיח שנביאים ניבאו עליו. על כן יש כאן הרבה יותר מאשר בהכרזת כורש. לא רק יחס ליבראלי גם לאלוהי ישראל כמו לאלי כל העמים והארצות או הערים. הוא פילוסוף והוא גם בקי בתנ"ך, כמוכח מכתביו, ומכיר את כל נפתולי התיאולוגיה הנוצרית עם היהדות, מכאן הבנתו ויריעתן: חידוש המקדש היהודי בירושלים היא מכה קשה לנצרות, שנואת נפשו הפילוסופית, ההומניסטית. ירושלים היהודית הבנויה איננה סכנה לאימפריה הרומית ההלניסטית, הפלוראליסטית, אך היא בעלת ברית נגד הנצרות המטילה את אלימותה על כל העולם. נפוליאון היה מוכן להחזיר את ירושלים ליהודים כי אין הוא מחשיב אותה. יוליאנוס מוכן לכך דווקא מכיוון שהוא מחשיב אותה במערכה האידיאית שלו נגד הנצרות.

אין כאן שום סימן ל"ציונות" במובן המודרני, של פתרון בעייה יהודית או רצון להיפטר מיהודים בתפוצות. יוליאנוס עצמו פותח את פעולתו לגבי העם היהודי בהשוואת זכויותיהם ואף בהוצאה להורג של פקידים נוצריים שגבו מיהודים מסים מוגזמים שלא כדין.

ייתכן שיש לו לקיסר זה, בצאתו למלחמה על פרס, גם חישובים נוספים, כרצונם של היסטוריונים חדשים על פי מדגמים שבימינו (הצהרת בלפור): לרכוש את אהדתם של המוני היהודים במזרח. גם בלפור היה פילוסוף ולויד ג'ורג' מתפאר במפורש שהוא, לא כנפוליאון, מלא גם נטיות דתיות. ואף-על-פי-כן הללו, אולי בשל נצרותם, אינם מגיעים בציונותם לכדי רצון לבנות את בית המקדש בירושלים, דבר שמסמל, יותר מכול, את התקווה

היהודית המשיחית. הקיסר יוליאנוס הכובש, המדינאי והפילוסוף, מעמיד מעשה זה במרכזו, דווקא משום שאיננו נוצרי, אדרבה משום שהוא אנטי-נוצרי, ממש אנטיכריסט.

מה פלא שגם לאחר שכוחה של הכנסייה הנוצרית נחלש, עמד בה החשש משיבת יהודים ל"ארץ הקודש" ובייחוד לירושלים, והאפיפיור שואל את הרצל אם יש בדעת היהודים לבנות את בית המקדש...

מי יודע מה היה גורל עם ישראל וארץ ישראל וירושלים אילו הצליח יוליאנוס, אילו גבר "אנטיכריסט" זה.

שליחו אליפיוס ניגש למפעל. סתומות קצת הידיעות על הנהגת היהודים, על דעתו של הנשיא הלל המוזכר במסמכיו. מקורות נוצריים מספרים על התלהבות רבה בקרב קהילות יהודיות כתפוצות, התלהבות שמצאה ביטויה בתרומות גדולות לבניין המקדש. נשים מוכרות תכשיטים למטרה קדושה זו. היו מקומות שבהם היהודים הרסו בהפגנות שמחה וניצחון כנסיות נוצריות. ברומא יצאו היהודים במחולות ברחובות העיר ותקעו בשופרות. יש גם ידיעות על פועלים יהודים שנשכרו לעבודות ההכנה בהר הבית. רוב החומרים אוחסנו כנראה באולמות הידועים היום בשם "אורות שלמה" מתחת למסגד אקצה. אף-על-פי-כן לא הותירה הפרשה עקבות מפורשים בספרות היהודית מהימים ההם, ויש רואים בכך סימנים לספקות והסתייגויות. אין לאמר כדברי היסטוריונים מסוימים (דובנוב) שהיישוב היהודי כבר היה שקוע כולו באמונה משיחית ספיריטואלית, שהרי המעשה אירע רק עשר שנים לאחר מרד של ממש בגליל (מרד גלוס). גם אלילותו של הקיסר לא יכלה לשמש מעצור. הוא לא היה אלילי יותר מכורש שכונה "משיח". קרוב לוודאי שמהירות ההתרחשות והסיום הטראגי לא הניחו זמן לפיתוח הרעיון והפיכתו לתנועה שתשאר עקבות. בינתיים קיבלו היהודים רשות לגרש את הנוצרים מהעיר, אך כנראה לא בוצע הדבר. לעומת זאת הוקם זמנית על הר הבית בית כנסת עד שייבנה בית המקדש...

לאחר שנחפר ההר והוסרו ההריסות, שנערמו במשך שלוש מאות שנה, או שכוסו במתכון, פרצה לפתע אש ממעמקי האדמה. יש סברה שההתלקחות הייתה טבעית: גאזים שהצטברו במשך דורות פרצו וגרמו לשרפה. יש סברה שהיה כאן מעשה חבלה על ידי פועלים נוצריים שנשלחו לשם כך על ידי ראשי הכנסייה הנוצרית. ואין צריך לאמר שראשיה אלה פירשו לאחר מכן את המאורע כמעשה נס, כהתגלות על-טבעית, כעונש משמים על מעשה ה"אנטיכריסט". וכמובן: כהוכחה נוספת לכך שהיהודים הם עם מקולל ולעולם לא ישוב מקדשם להיבנות.

אין ספק שהקיסר הפילוסוף, הרציונאליסט, שהרציונאליזם ההלני שלו היה בין סיבות התנגדותו לנצרות ולמסורתן שלה, לא היה נבהל מהאש והיה מצווה לשוב לבנייה, אלמלא...

אלמלא נשלחה גם אצבע קטלנית בגבו. בחזית המזרח נגד שבור מלכא השני, נרקר בגבו בכירון וגם זו לא אצבע משמים הייתה, כי אם כדעת מרבית החוקרים, ירו של נוצרי שהיה בין חייליו ואף הוא בלי ספק נשלח לשם כך. והדבר היה בשנת 363, שנתיים כלכד מאז עלה לכס הקיסרות ופתח במעשה המהפכה, ביקש להקדים את הרנסאנס באלף שנה, בטרם הייתה הנצרות לדת שלטת שלטון מוחלט כמעט, בטרם ירדו על אירופה ימי הביניים. אש חבלנית מנעה את חידוש אש התמיד, אש הקודש בירושלים. רק שריד מעט עוד והוא נתגלה בימינו, ולא במקרה ודאי, אחרי מלחמת ששת הימים אשר שחררה את הר הבית. על אחת האבנים שנחשפו בהמשכו הדרומי של הכותל המערבי נתגלתה כתובת: "וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא..." הלא הוא אחד מפסוקי הנחמה בישעיהו (ס"ו, י"ד). המלה האחרונה שבפסוק "תפרחנה", לא נשתמרה. היה מי ששיער שכתובת זו בימים ההם, ימי תקוות יוליאנוס, נחרתה. ולא מוכח, ולא מוכרח. ואולי עולה רגל נלהב שהצליח להגיע למקום חרת את משאלת לבו, את ביטחונו, את משאלת לב כל עמו וביטחונו, חרת ולא סיים כי נאלץ להסתלק משם. ונשאר חרות כך: "ועצמותיכם כדשא...".

ועת "תפרחנה" תגיע. עד שהגיעה.

האש שפרצה בהר הבית, שרפה את כל החומרים שנאספו לבניין בית המקדש. וכי מה עוד יכלה לשרוף? את האהבה שאהבו היהודים את העיר אף בחורבנה, לא יכלה לשרוף, גם לא את התקווה לראותה בבניינה ווראי לא את הרמעות ששפכו עליה.

המסורת הנוצרית מספרת שהמלים האחרונות שלחש יוליאנוס "הכופר" לפני שיצאה נשמתו (אם יש נשמה לכופר...) היו: "ניצחתי הגלילי". רברים כאלה אין הכנסייה הנוצרית יכולה לשים בפי יהודי, גם כשעירו עולה באש, גם כשמקדשו נחרב, גם כשגופו נשרף. יהודי ירושלימי בטבעו לא הורה מעולם, לא יודה לעולם, כי הצלב ניצחו.

מה הפלא שעמדה השנאה אליו, ומה הפלא שאחרי הניסיון של יוליאנוס גברו הגזרות בירושלים. וכי מה יכול להיות חמור יותר מאשר איסור להיכנס לעיר ולו רק לתפילה קצרה? לא יאומן ובכל זאת יסופר: יש חמור מזה: להרשות להם ליהודים להיכנס לעיר. אימתי? בתשעה באב, על מנת שיבכו על יד שריד האבנים, ויש אומרים, ליר אבן השתייה. וכי יש מחוזה מענג יותר את לכותיהם של נוצרים מאשר יהודים בוכים? וכי יש מופת גדול יותר לעונש שהוטל עליהם על רצח בן האלוהים ועל עקשנותם? והלא זה תיאור הבכיה הזאת וההנאה הזאת מפי אחד מאבות הכנסייה ועד ראייה סמוך לאותו כישלון מימי יוליאנוס. הלא הוא הירונימוס (הקדוש!) שחי שנים בבית לחם, וכך הוא כותב (בפירושו לצפניה, א', ט"ו):

"עד היום הזה אסור ליושבי העיר היהודים הבוגרים, שרצחו את משרתי האל ובייחוד את בן האלוהים, לבוא לירושלים. רק כדי לקונן נותנים להם להיכנס והם מוכרחים לקנות להם בכסף את הרשיון לבכות על חורבן מדינתם. הם שקנו לפנים בבצע את דם ישו, מוכרחים אפילו לשלם שכר דמעותיהם. אפילו הבכיה אינה ניתנת להם חינם. כיום בו נלכדה ונחרבה העיר בידי הרומים יש לראות אספת העם העלוב, זקנים וזקנות תשושי כוח, לבושי בלויי סחכות, עד שבחיצוניותם ובלבושם בלבד ניכרת חמת אלוהים.

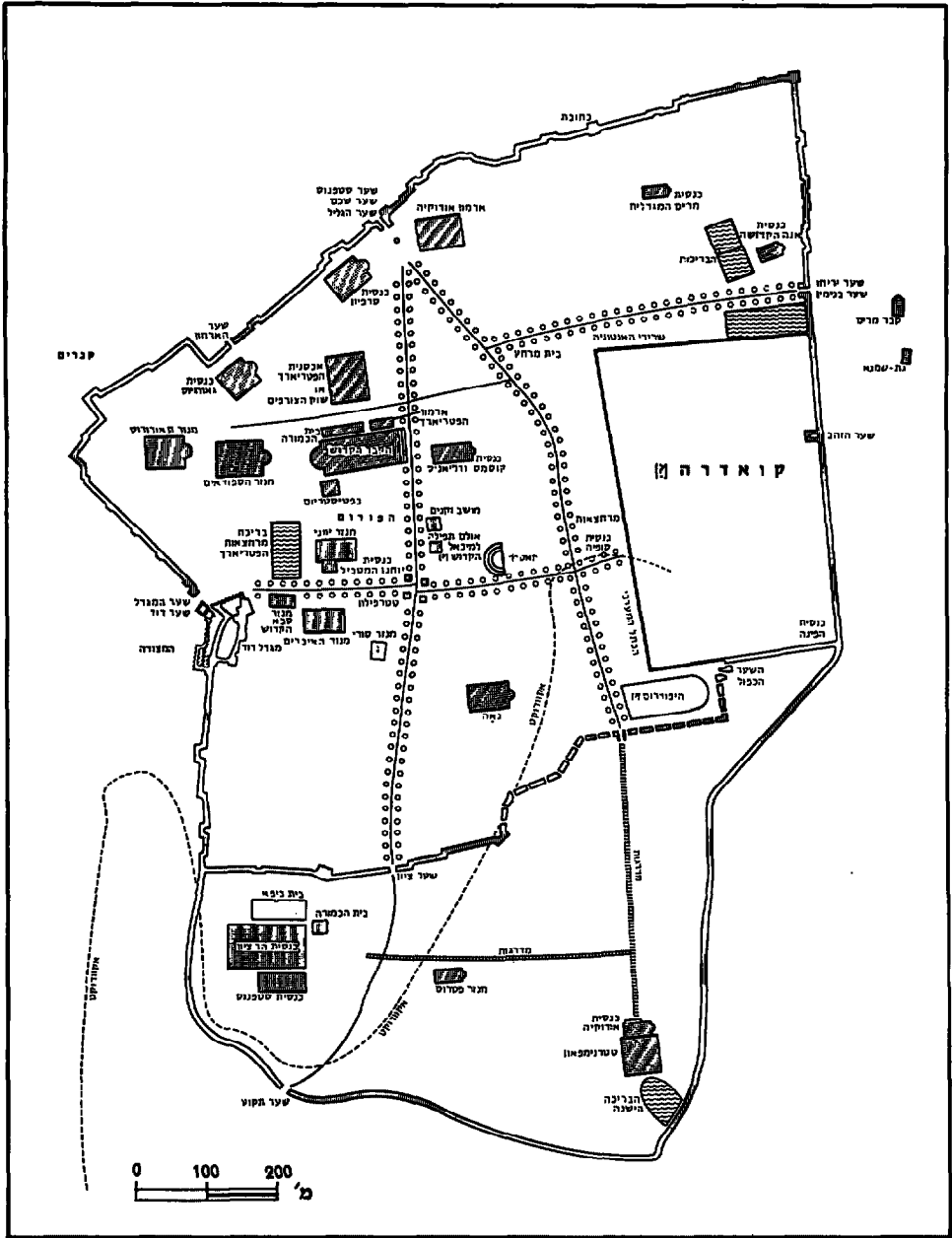
המוני האומללים הללו מתכנסים ובמקום שם האלוהים קם ויחי בוזהר הצלב ובמקום שם מבהיק סמל הצלב מראש הר הזיתים, מבכה חורבן מקדשו עם אומלל, שאינו ראוי כי ירחמו עליו.

עדיין עיניהם זולגות דמעות, עדיין ידיהם רועדות ושערותיהם פרועות וכבר המשמר דורש שכר תמורת הרשיון לשפוך דמעות.
מקוננים הם על המקדש שנשרף לאפר, על המזבח שנהרס, על הערים הבצורות לפנים, על מגדלי המקדש הגבוהים שמהם הפילו לפנים את יעקב אחי אדוננו”.

כך מצטרפות שתי ההנאות של חיילי המשמר הביזנטי: הנאת הנפש הנוקמת נקמתה ביהודי בעלבוננו ובכיו והנאת הגוף מהשכר שנותנים לו היהודים תמורת הרשות לבכות. כך נהנים בירושלים של מטה הנאה “של מעלה” ו”של מטה” כאחת...

והיהודים הללו משונים הם מאוד. אינם מוותרים, וחוזרים ובאים אל ערמות הזבל המתרכות ועולות ומכסות את מה שהיה פעם מקדשם ופארם. אף-על-פי שבשלוש מאות השנים של שלטון ביזנטי בארץ היו גם תקופות של נוחות מסוימת ליהודים בשאר חלקי הארץ, לא כן לגבי ירושלים. בציפורי ובטבריה – נסבלו היהודים, נסבלו גם מוסדותיהם הדתיים העליונים. בגליל, בגולן ואפילו בדרום, כולל הר חברון, רב גם היישוב החקלאי. אך ירושלים היא מחוץ לתחום. הנצרות הביזנטית ממשיכה לחשוש מפני יישוב יהודי בירושלים. זו מורשה מרומי האלילית. המרד הגדול ומרד בר-כוכבא, וזה מקרוב פרשת יוליאנוס, שמורים בזיכרון כאזהרה. רק עוד פעם אחת התנצנץ אור תקווה ירושלמית בעצם ימי החשכה הביזנטית: הלא הם ימי הקיסרית אבדקיה המעניינת ביותר. ילידת אתונה וחניכת הפילוסופיה ההלניסטית בה גדלה ובה הייתה גם ליוצרת ולמשוררת, למרות התנצרותה ונישואיה לתיאודוסיוס השני. קרוב לעשרים שנות חייה האחרונות 442–460, חיה בירושלים כגולה-למחצה, כי גורשה מקושטא, אך אהבתה לעיר הפכה אותה לאחת מבונייה הגדולים, כמובן שהיא בונה כנסיות בעיקר, אך גם ארמון מפואר לעצמה, מרחיקה את תחומי העיר דרומה עד לשילוח ומרחיבה גם את... לבם של היהודים, על ידי ביטול האיסור להיכנס לתוכה. בת אתונה דווקא פותחת את ירושלים בפני בניה היהודים. הוכחה נוספת לכך שלא אתונה עצמה ולא רוחה של יוון המקורית היו בעוכרי היחסים עם ירושלים. אולי זו אשמת אנטיוכיה הסורית או דמשק האנטיוכית, ואולי אשמתם של המתיוונים ולא דווקא של היוונים. יחסם החורג של יוליאנוס ואבדקיה לגבי יהודים בירושלים, ושניהם הלניסטים מובהקים, מצביע על אלטרנטיבות היסטוריות אשר היו ולא נוצלו או הוכשלו. נמצאו רמזים אם כי לא בדוקים שהקיסרית אבדקיה המתרגמת מחדש את התנ”ך, נחלצת לעזרת יהודים נרדפים, מתירה כניסת יהודים לירושלים, וכנראה גם תפילת יהודים בהר הבית; במכתב אחד, המיוחס לכוהנים מהגליל, נאמר:

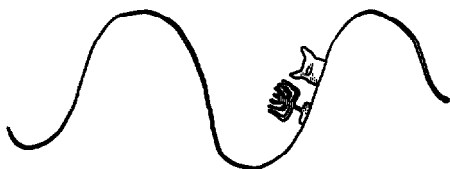
ירושלים בימי הביזנטים

שעירנו ירושלים תושב לנו, מהרו לעלות ירושלימה לחג הסוכות כי קום תקום מלכותנו בירושלים".

ושוב נתברתה התקווה, אמנם נתברכה ירושלים מידיה של אברקיה, אך גם אילו תמכה בתכנית כזאת (והדבר אינו מוכח כלל), לא היה השלטון בידה. רק גרושתו של קיסר ביוזנץ הייתה. ודווקא בימי שבתה בירושלים, עלתה העיר בדרגה כשבאחת הוועידות הנוצריות המכריעות בכנסייה המסוכסכת, ועידת חלקידון (451), הוכתר הבישוף הירושלמי בתואר נשיא, פטריארך, וזאת לאחר כשלושים שנה מאז בוטלה הנשיאות היהודית מבית הלל — מעתה ירושלים היא אחת מחמש הבירות הנוצריות: רומי, קונסטנטינופול, אנטיוכיה, אלכסנדריה, ירושלים, אלה "חמשת החושים של הכנסייה" בלשונה של הכנסייה. זה היה צעד ארגוני חשוב לא רק נגד היהודים שבוטלה האוטונומיה הנשיאותית שלהם בארץ (מרכזה בטבריה היה), כי אם גם במאבק הנוצרי הפנימי. עם הפיכת ירושלים לפטריארכיה היא נמסרה בידי נאמן הכנסייה האורתודוקסית שגברה באותה ועידה על שאר הזרמים. כשחזר הפטריארך הראשון — יובנאליס — מחלקידון לירושלים, פרץ מרד נגדו מצד אנשי כת המונופיסטים, ועשרים חודש נטושה בעיר מלחמת דמים. במלחמה שכזאת ודאי שליהודים לא היה חלק, בחינת "יכה יוסי את יוסי". אך לא כן לגבי המלחמה בין אימפריות. מאז ומתמיד מקובל היה בין חכמי התלמוד: כשמלכויות מתגרות זו בזו צפה לרגליו של משיח. וכך באו על הארץ בכלל ועל ירושלים בפרט עשרים שנה, 615–635, של מלחמות ותקוות ותמורות מכריעות. פרס נוטלת את הארץ מידי ביוזנץ, נוטלת את הצלב מירושלים. ביוזנץ חוזרת ונוטלת את הארץ מידי פרס, על מנת להחזיר את הצלב השבוי לירושלים על מנת לאבד גם אותו, גם את העיר, גם את הארץ למאות בשנים, לטובתו של האיסלאם. ירושלים עוברת מידיו של עשיו לידי ישמעאל, ויעקב באמצע.

בנימין מטבריה: בין כוזרו השני להיראקליוס

בראשית המאה השביעית לספירת הנוצרים אזרו הממלכה הפרסית והאימפריה הביזנטית את שארית כוחן. וכמו בפרפורי גסיסה אמרו לנטות ולסיים מאבק של מאות שנים.

תחילה דומה היה שממלכת פרס גוברת. כוזרו השני הנהיג את צבאות פרס מול מלכות ביוזף המתפוררת מבית ומחוץ. ועוד מעט קט לא נותרה מממלכתו המפוארת של הקיסר הביזנטי יוסטיניאנוס אלא הבירה בלבד. ואז מתהפך הגלגל. הושג איחוד פנימי בביוזן, היראקליוס מנהיג פלישה אדירה דרך הרי ארמניה אל לבה של הממלכה הפרסית.

ובסוף שני המאבקים — איוון. רק הותשו כוחות שתי הממלכות הללו, ובתוך הקרבות — ארץ ישראל. ובין הלוחמים — יהודים, וירושלים בלבם.

בתחילת המאה השביעית שלט בביוזן הקיסר פוקאס, והוא חושד ביהודי סוריה וארץ ישראל כי מצפים הם לבוא הפרסים, במסעם של הללו דרומה. על כל פנים ודאי היו לו טעמים מספיקים לחשוד בהם כי לא הגו אהבה יתרה לשלטונו ולכנסייתו. ופוקאס מצווה: בכוח יוטבלו לנצרות. לאחר החוקים נגד היהודים מימי יוסטיניאנוס הפכו גזרות שמד אלו את כל היהודים של האימפריה המזרחית לאויבים בפועל, והתקווה למפלת ביוזן לא עוד נסתכמה בהגיגילב אלא לבשה רמות של חבורות יהודים ונשקם בידם, מתלקטים, מתאחדים, וממתינים לצבאות פרס.

במדרשי הגאולה המופיעים באותה תקופה מתוארות המלחמות שבין פרס לביוזן כמלחמות הגויים שלפני הגאולה, שבעקבותיהן יופיע המשיח ויגאל את עמו. ורבים דרשו על שמו של כוזרו כי כורש הוא, וכמותו ישיב את ישראל לארצו.

“ואז אמר לי מיכאל קץ העתיד להיות בימיו של מלך העתיד לעמוד באחרית הימים וחרמילת שמו. רבי סימאי אמר — התשרת שמו. רבי יהודה בן בתירה אמר — כורש שמו, ר' שמעון בר יוחאי אמר — הכסרא שמו והלכה כרשב"י.” (שימו לב: הלכה !)

גרודים פרסיים פושטים על המצודות הביזנטיות שבסוריה ובארץ ישראל כבר בשנת 606, אולם רק בשנת 613, עת כובשים צבאות פרס את דמשק בעקבות שרשרת מפלות של הביזנטים, נפתחת הדרך לכיבושה של ארץ ישראל. לכל אורך דרכם תומכים היהודים בכוחות פרס. היהודים מורדים בעיר אנטיוכיה ואומרים לפתוח את שעריה בפני צבא פרס. הנוצרים גוברים עליהם

והיהודים לוקים קשה. ואת קיסרי של קפוטקי מוסרים היהודים לפרסים לאחר שנוטשים אותה תושביה. ומשמגיעים הפרסים לגבולות הארץ כבר עומד צבא של עשרים אלף יהודים, עורך ומוכן להצטרף אל צבאות פרס כדי לשחרר את הארץ מעולה של "מלכות הרשעה".

וצבא זה שבראשו עומדים בנימין איש טבריה ונחמיה בן חושיאל (זה שמו בספרות המדרשים) מצטרף למערכה על פי הסכם ברור: היהודים יקבלו לידיהם את השליטה בארץ המשוחררת, וירושלים תוחזר להם והם יוכלו לקיים את דתם כרצונם.

הפרסים מצדם גם הם מעוניינים בברית לא רק לשעת הכיבוש אלא גם כדי לשלוט בארץ אחר כך, והיהודים הם בעלי ברית טבעיים, כי מלחמה לפרסים בממלכת ביוזן הנוצרית.

ומסע המלחמה עובר דרך טבריה והגליל אל שערי קיסריה, ומשם לאורך החוף אל אפולוניה, היא רשפון, ומשם בנתיב העולה אל הרי יהודה—דרך לוד—אל ירושלים.

הפטריארך האורתודוכסי של ירושלים, זכריה, שוקל כוחותיו ומציע כניעה, והיה הדבר בתחילת שנת 614 למניין הנוצרים. נציבים פרסיים ממונים על ההשגחה בעיר, שרידי הצלב "נותן החיים" מוצאים מירושלים, היהודים משוחררים מהחוקים המגבילים את זכויותיהם, והם מתבססים בעיר וממתינים לקיום הבטחות הפרסים.

ואין עליהם להמתין זמן רב.

אמנם הבטיח הפטריארך הנוצרי לכובש הפרסי לא לפגוע ביהודים בירושלים, אך למה יקיימו הנוצרים את הבטחתם, אם הכובש עצמו שנתן הבטחת עצמאות ליהודים לא עמד בה? 1,300 שנה לאחר מכן יחזור המשחק, אלא שהשחקנים אחרים יהיו. ולא בנבי-מוסה אירע הדבר אז, כי אם בסביבות הפסחא. צעירים נוצרים אוחזים נשק וראשית מעשיהם—לפרוע פרעות ביהודים תושבי ירושלים.

רבים ההרוגים.

שהר-בראז (חזיר הבר) המצביא הפרסי, עורך צבאותיו למסע אל ירושלים. ונספחים אל צבאותיו עשרים אלף לוחמים יהודיים, שעתה יסתערו שוב אל חומות ירושלים להרסן למען הקימן מחדש לישראל, להכות בנוצרים שוני-איהם. והנוצרים שבעיר, ובעיקר צעיריהם, ממפלגות ה"בחוליים" וה"ירוקים", קנאים לצלב, מתבצרים. אין שומע לפטריארך זכריה ולשואפי השלום בעדתו. והלוחמים מבצרים גם את המנזרים שמחוץ לחומה. וכותב סופרוניוס: "הזורים ואזרחי העיר ירושלים, מבקשי אהבת אלוהים, כשראו לפניהם את הפרסים יחד עם ידידיהם העברים רצו מהר וסגרו את שער העיר".

בחמישה עשר באפריל, שנת 614 מתחיל המצור. ועשרים יום צרים על החומה.

תחילה הורס צבא פרס את הכנסיות שמחוץ לחומה: את כנסיית גת שמנים שבנחל קדרון, ואת כנסיית אליאונה שבהר הזיתים. אחר כך פונים להבקיע את החומות.

עשרים יום: כורים מנהרה בפאתה הצפונית מזרחית של החומה, ומדפנים אותה בתומכות עץ, הן כבר נעשה כזאת מתחת לחומות הללו. האבנים וזכרות מעשי קנאים בהתחפרם ולוחשות סוד זה המעשה לניני ניניהם שחזרו לכבוש את עירם? וכשמוצתות קורות התמיכה קורסת המנהרה, והחומה שמעליה, במפולת אבנים וברזל ובשר; וחילות היהודים והפרסים מסתערים בעד הפרצה — להכות בנוצרים!

שלושה ימים נמשכה הלחימה ברחובות. והנוצרים הנוצריים אוזי החרב מבקשים מסתור בכנסיות, במנזרים, בשווקים ובברכות המים. שלושה ימי הרג וביזה. ואת הכנסיות הגדולות שורפים באש. ואין היהודים מונעים עצמם ממעשה זה. נקמה באדם הרשעה.

ולאחר שתם הכל, סובב הולך בשווקים ובמגדלים הקברן הנוצרי תומס לקבור את החללים. והוא רושם בפרטי פרטים כמה חללים אסף בברכת הצאן וכמה בגיא־בן־הגנום, וכמה במנזר מוריטון הקדוש. וחוקרי הימים יספרו וימנו ויבינו כי עיקר מאמץ ההבקעה הפרסי־יהודי היה מצפון מזרח. ורבים הם אלו שניסו למצוא מקלט בברכת הצאן או נלכדו אצל שערי הר הבית. וגם אלה שניסו להימלט בעד שער ציון ונחל קדרון מצאו את מותם. רושמי העתים הנוצריים מוסרים כי השבויים רוכזו בברכת ממילא: בעלי המלאכה שיש בהם תועלת הועברו לפרס. לשאר השבויים ניתנה הבררה להתגיר — ואז יפרו אותם היהודים מאת שוביהם הפרסים — או למות. המקור הנוצרי המעוניין בתהילת קדושים מודיע: כולם סירבו ומתו על קידוש הצלב. על פי מקורות אחרים יש מתייהדים ויש מתים. סוף מאי 614 — והשלטון בעיר נמסר בידי היהודים. כמובטח. ובירושלים מוקם ממשל יהודי, מתחרשת עבודת הקודש בהר הבית, היכן ואיך — לא ברור. ההר בידי יהודים מחייב מזבח וקרבנות אף בלי מקדש. בראש היהודים — נחמיה בן חושיאל בן אפרים בן יוסף. כך אומר "ספר זרובבל", ממדרשי הגאולה הנלהבים של אותו זמן. מה שמו האמיתי של מנהיג היהודים? אפשר שלא נדע לעולם. ויש גם אשה בצמרת השלטון וגם כינויה מהדהד מדרשית: חפציבה. ומשערים חוקרים שהייתה ממשפחת ראשי הגולה. משמע ייחוס מבית דוד והמדרש רואה בה "אשת לפידות" אשר נלחמת בעצמה "וכל הכוכבים במסילותם, יילחמו מלחמותיה". מי הם נחמיה וחפציבה? ספק אם ייודעו הדברים, אך ברור: המדרש הוא לבוש ולא בדיה. והיהודים מקיימים את חלקם בברית הצבאית עם הפרסים. הם ממשיכים לשלוח חיילים לתמוך בצבא פרס כדי להכות בחיילי "מלכות הרשעה" בכל רחבי הארץ. הם משתלטים על עכו אך נכשלים בהסתערותם על צור.

שלוש שנים שולטים יהודים בירושלים ואז בא המפנה.

הגיון מדיני מאז: הם היו דרושים לפרסים כדי להשתלט על הארץ. אך עד מהרה יוברר לפרסים כי הנוצרים הם רוב התושבים בארץ, ויהיו מוכנים לכרות עמם ברית אף בשעה שממלכת פרס עומדת בלחימה עם ביוזף, וכדי לשלוט בארץ בשלווה מבקשים הפרסים את ידידות הרוב.

אך ליהודים— אין עוד בררה, אין הם יכולים עתה להפנות עורף לפרסים ולנסות לכרות ברית עם ביוזף. אפשר שגם כישלונם הצבאי של היהודים במצור על צור גרם לאכזבתם של הפרסים ולשינוי מדיניותם, אולם אם כך ואם אחרת— קצר היה חלומם של היהודים שדימו לראות בכוזרו את כורש הקדמון.

בגדו הפרסים, גם כשלו, ושוב עלתה שמש ביוזף, שמש "מלכות הרשעה". היראקליוס קיסר ביוזף מסיע את צבאו דרך ארמניה אל לב פרס. כוזרו השני, מלך פרס הזקן, מודח מכיסאו— והטוענים לכס מוכנים בנקל לוותר לטובת ביוזף על נחלותיה לשעבר על מנת לרכוז את כוחותיהם למלחמה על הכתר. והיראקליוס מסיע צבאו לארץ ישראל, וללא קרב הוא משתלט עליה.

באביב שנת 629 לספירה חוזר הצלב לירושלים. אביב קודר ליהודי ארץ ישראל. מה קצר היה חלום העצמאות? היראקליוס מקבל משלחות מטעם יהודי הגליל, מנחות בידיהם. אין אהבה בלבותיהם. אין גם בררה בידם.

והיכן מתאכסן היראקליוס בטבריה? ומי מכלכל את צבאותיו? בנימין איש טבריה, איש שגייס עשרים אלף יהודים לצאת עם צבא פרס לשחרר את ירושלים. בביתו אפשר שנחתם חוזה חגיגי שיופר עד מהרה: חנינה ליהודים על תמיכתם בפרסים בעבר, תמורת הבטחת נאמנות כהווה הבלתי יציב.

זה ביתו של בנימין איש טבריה שהנהיג אלפי יהודים שולפי חרב, שלא היתא בידו יהודים זה מאות שנים, לעלות בחומות ירושלים כאשר גזרו חכמים שאין לעלות, למען הכות בנוצרים ולמען הקם שוב ירושלים עברית— זה בנימין איש טבריה. אותו בנימין איש טבריה.

והוא נלווה לקיסר ביוזף בדרכו דרומה, לירושלים. עד לשכם הלך עם היראקליוס בנימין היהודי איש טבריה. ומשכם ואילך— נוצרי פלוני, כי בשכם בביתו של אבסטאטיוס הוא נטבל לנצרות. כך על כל פנים מסופר במקור הנוצרי. אל ירושלים משיב היראקליוס את שרידי "הצלב נותן החיים", שהושבו לידיו כחלק מן ההסכם עם הפרסים. זה הצלב, סמל האהבה והרחמים, ובשמו מפר היראקליוס קל מהרה את שבועתו ליהודים: הוא מתיר לנוצרים שבעיר להרוג את היהודים שהשתתפו במלחמת הפרסים, הרגו נוצרים והרסו כנסיות. הוא גם מוציא צו המגרש את כל היהודים מירושלים ואוסר ישיבתם בה, ובתחום שלוש מילין ממנה.

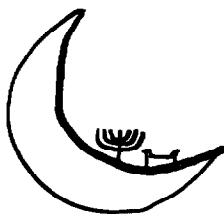
שלומי אמוני הכנסייה המזרחית שבירושלים עוד יצומו מאות שנים אחר כך,

יום בשנה, כדי לכפר על עוון הפרת שבועתו של קיסר ביוזף "אשר שבועתו לא תכזב". וכי מהי התרת נדרים קלה לפטריארך ירושלים, אם אפשר לשפוך במחירה דם יהודים, לנקום נקמת "ברכת ממילא"?

אלא ש"על ראטפת אטפור. וסוף מטייפיך יטופן". לא הספיקו הנוצרים ליהנות מניצחונם, לא חלפו שש שנים מהחזרת הצלב לירושלים וגירוש מחודש של היהודים מתוכה, והנה עולה כוח חדש וצעיר, תוקף ומנצח: הערבים.

ישמעאל עולה על אדום.

ירושלים שוב פוקחת עיניה־שעריה המרמדמות, הדומעות, התמהות: מה זאת? מי זה?

עד שנוצר הקרע הגלוי בין מוחמד לשבטי היהודים של ערב, כשהבין מוחמד כי היהודים לא ייטו אחרי חרשותיו והמקרוֹב־באו וידבקו באמת אבותיהם — היו המוסלמים פונים בשעת התפילה לעבר ירושלים, כמנהג היהודים, הלא היא "הקיבלה" הירושלמית. רק משנקרע הקרע בין מוחמד ליהודים, וקרעו טבלו בדם שבטי היהודים של ערב — ציווה מוחמד לפנות בתפילה אל הכעבה של מכה, שגם את קדושתה ירש, לא יצר.

אין ירושלים נזכרת במפורש בקוראן. בסורת "מסע הלילה" מסופר על מסע פלאי אל המסגד האחרון (המסגד המרוחק ביותר). האם חלום היה? או שמא הכוונה לנס קפיצת הדרך שנעשה לו למוחמד למען הביאו לירושלים? מבל מקום מפרשי הקוראן פירשו — מסגד אלאקצה — זה המסגד העומד בירושלים, או עתיד לעמוד בירושלים. "בקצה". אמנם היו שביקשו לפרש "בקצה" כמכוון לשמים, אך נמצאו טעמים מדיניים קדומים לחפשו בהר הבית. אחר כך יעמיקו בהר מן הקצה — אל אקצה — למרכזו, לסלע המקודש, ויקימו עליו את הכיפה ובסלע עצמו יגלו עקבות כף רגלו של המלאך גבריאל, שהעלה משם את מוחמד לחזות בשרפים ובאראלים. ובשלב האחרון באה הרחבה: את סוסו הפלאי אל בורק קשר מוחמד ל... כותל המערבי. מוחמד? לא בדיוק: בפועל קשר אותו לשם... חאג' אמין אל חוסייני בימי פולמוס הכותל בתרפ"ט... שהרי לא נמצאה האגדה בשום מסורת מוסלמית קדומה.

לכן קדושה ירושלים למוסלמים. כי חלום חלם מוחמד. לכן — למרות שלירושלים לא הייתה חשיבות כלכלית או פוליטית — אדמיניסטרטיבית לגבי המדינה הביזנטית של ארץ ישראל — ייחסו המוסלמים חשיבות מכרעת לכיבוש ירושלים. בשל היותה מרכז דתי ליהדות, ובעקבותיה גם לנצרות. הירוש חייב לרשת גם את הכס.

בשנת 632, שנת מותו של מוחמד עומדים במנהיגות המחנה המוסלמי "שלושת המלווים" — אבו בקר, עומר, ואבו עוביידה. ואבו בקר נוטל עליו את ניהול מסע המלחמה על סוריה. תחילה בוצעו מסעי גישוש ופשיטות עמוקות, וכאפריל שנת 634 נע חיל מסע בן 24,000 איש בדרכו לכבוש את ארץ ישראל. מחנהו של עמר אבן אל עז מתנגש בחילות ביוזף בערבה ורודף אחריהם עד עזה. מחנה אחר, בפיקודו של חאליד אבן אלואליד, שטף את פאלמירה, עבר על פני דמשק, והצטרף להתקפה על החורן, ולאחר מכן נע המחנה דרך בלקה

אל ארץ ישראל והתחבר עם מחנהו של עמר.

כנגד צבא מנצח זה העמידו הביזנטים צבא אדיר בן 240,000 איש ושיגרו 70,000 איש מתוכו בפיקודו של תיאודורוס וורדאן. בפתח עמק האלה, בסמוך לשני הכפרים ג'נבה, הובס צבאו של תיאודורוס, אחי הקיסר היראקליוס. וזה היה בחודש יולי 634. וברדפם אחרי תיאודורוס מגיעים צבאות המוסלמים לראשונה אל שערי ירושלים.

ותושבי הארץ: יהודים ואפילו נוצרים שקצו בשלטונה המסואב של ביזנץ, מקבלים בשמחה את פני הערבים.

ירושלים מכותרת כמעט. אך הערבים אינם מסתערים עליה.

אבו בקר מת. עומר הוא החליף החדש. והוא משלח צבאו בסוריה וכובש את דמשק. על הירמוך, ביולי 636 נערך קרב הכרעה בין צבאות ערב לצבאות ביזנץ. עדיפות מספרית עצומה לנוצרים—והניצחון למוסלמים.

ובירושלים מפיה הפטריארך סופרוניוס בנוצרים שבעיר רוח גבורה והתנגדות לערבים, אך בינו לבין עצמו הוא כותב: "כעוונותינו הרבים כבולים וכלואים אנו מפחד הסרקנים. שפחד חרבם הטורפת, האכזרית והשותתת דם נפל עלינו".

המפקד הראשי של החיל הערבי, אבו עוביידה, שולח יחידות חלוץ בנות 5,000 חיילים לצור על ירושלים, ולאחר ימים ספורים הוא מגיע ועמו עיקר הצבא. ובעיר: שנים עשר אלף יוונים, חמישים אלף ילידים.

החליף עומר חונה באל ג'אביה שבעבר הירדן.

ויהודי אחד במחנהו—ואפשר שזה היהודי שיורה בעוד ימים למצביא המוסלמים את מקום קודש הקודשים שעל הר הבית?—אומר לחליף עומר "אדון המאמינים", "לא תשוב לארצך עד שאללה יפתח לפניך את ירושלים". אם סיעה הכוחות הערביים, או סיעה אלוהי היהודים להכות ב"מלכות הרשעה", או אולי סיעה היהודים שבארץ סביב בגופם ובנפשם: שערי ירושלים נפתחים לפני הערבים.

יש אומרים שלאחר קרב קצר ויש אומרים שדי היה במראה הכוחות הערביים כדי להרתיע את סופרוניוס וסיעתו. הערבים כמנהגם לא הסתערו על עיר בטרם יקראו אליה להיכנע בלא שפיכות דמים. הפטריארך הירושלמי סופרוניוס משהה כניעתו אף שאין הוא רואה סיכוי להצלחה בשרה המלחמה. הוא שואף להשיג תנאי כניעה טובים יותר, בטוחים יותר. זכר הטבח שנעשה בעדת הנוצרים לאחר כיבוש ירושלים בירי הפרסים והיהודים עדיין טרי ביזכרון, והפטריארך שואף לשקט ולביטחון. דרישתו של הפטריארך: שהחליף עומר עצמו יבוא כדי לחתום על קבלת כניעת ירושלים. אפשר סבר סופרוניוס כי על הבטחתו של חליף המאמינים ניתן לסמוך יותר מאשר על הבטחת קיסר ביזנץ.

אבו עוביידה מנסח הצעת כניעה:

"בשם אללה הרחמן והרחום. מאת אבו עוביידה אבן אלגיראח, אל הנוצרים יושבי איליה: בריאות, ואל כל ההולכים בדרך הישר ומאמינים באללה ובנביאו! לעניין: אני מצדי מבקשכם להכיר בכך שאין אלהים זולת אללה וכי מוחמד הוא נביאו. וכי יום הדין בוא יבוא ללא כל ספק וכי יחזיר אללה אנשים מן המתים. והיה אם תעשו כך — קדוש יהיה דמכם וכל אשר לכם, וכאחים תהיו לנו. ואם תסרכו אביא אליכם אנשים אשר המוות חביב עליהם יותר מכפי שאתם להוטים לשתות יין ולאכול חזיר..."

(אנו רואים: במסמך ראשון זה עדיין שמור השם הרומי: איליה, רק כעבור זמן־מה נקבע: אל־קודס).

המס: חמישה דינר לעשיר, ארבעה לבינוני ושלושה לעניים. זקנים וילדים — שוחררו מן המס.

אין סופרוניוס מקבל הצעת כניעה זו.

חמישה חודשים חולפים, רעב בעיר, והמצור קשה על שני הצדדים.

עד אשר מתרכך סופרוניוס ומסכים לבסוף, בתנאי שיבוא עומר עצמו, ואם יבטיח הגנה לכנסיות ירושלים.

על הר הזיתים נוטה עומר אבן אל חטב אוהלו ומשם הוא מכתוב את "תנאי עומר":

"בשם אללה הרחמן והרחום להלן תנאי הכניעה אשר אני עומר עבד אללה מפקד המאמינים מציע לעם היושב באיליה. אני מבטיח שלום לחייהם, לרכושם ולילדיהם, לכנסיותיהם ולצלביהם, לכל אשר להם, בשלמותם, ולנחלותיהם לכל דתם. כנסיותיהם לא תתרוששנה, לא תיהרסנה, לא תיפגענה, הוא הדין באוצרותיהן, בכבודן, ובכל רכושן, כמו כן לא יפלו תושבי ירושלים קרבן לאלימות על דבקותם בדתם, ולא ייפגע איש מהם. וכן לא יתרוששו יהודי איליה. העם היושב באיליה יתחייב לשלם כופר בהתאם לכופר ששילמו תושבי ערים אחרות. יתרה מזו, היוונים והליסטים יצאו את העיר וערוכה ניתנת לחייהם, לשלמות רכושם. וכל אותם בני הארץ שיאבו להישאר בה — עליהם מוטל אותו מס שיוטל על בני איליה... יאשר אללה את כל הדברים האלה, וזו הברית של שליחו ובריתם של החליפים האדוקים".

והיוונים: עליהם לצאת מן העיר תוך שלושה ימים. עומר נכנס אל העיר.

סופרוניוס פוגשו, בגדי כהונה של זהב ביוזניני, רקב ממלכה ותרבות, מול לוחם בא בימים, לבוש דלות, עתיר כוח.

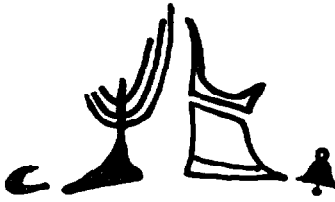
עומר מבקש שיביאווהו אל מקום המקדש. סופרוניוס מביאו אל כנסיית הקבר. לא. לא לקברו של ישו הייתה כוונתו של עומר. חפץ הוא במקור קדושתה של ירושלים — בהר הכית. הכמרים מסבירים: גיא אשפה הוא, ואפשר להגיע אל

הסלע שעל ההר רק דרך זחילה בביב שופכין, וצליחת תעלת מים.
אין דבר, יוחל, יצלח.

כשבנתה הלני, אמו של קונסטנטינוס, את אחת הכנסיות הגדולות
בירושלים—ציוותה שוב לערום גלי אשפה במקום סלע השתייה שעל הר
הבית. ועתה נזקק עומר ליהודי שיראהו את מקום קודש הקודשים, מתחת
לאשפתות.

עומר חופן מהאשפה בידיו. דוגמה לאנשיו— לטהר את הר הבית.
רק לאחר דור יוקמו בהר המסגדים. אבל ליהודים שוב יש זכות ישיבה
בירושלים, שבעים בתי אב מתיישבים בירושלים סמוך לכיבושה, ועל הר
הבית הם מקימים בית כנסת, בית תפילה.
נפלה "המלכות הרשעה".

(הנסתרות והגלות)

ימי תהפוכות מדיניות וצרות לישראל היו ימי פריחה לספרות מדרשית־חזונית. צא וראה: בימינו יש נוטל רכוש רוחני של הזולת, מלפני דורות או מארצות מרחקים, משפץ מעט, מקלקל הרבה, וקורא את שמו על היצירה־לא־לו. בימי קדם, מכל מקום בספרותנו, חיבר אדם יצירה מקורית משלו, וקרא עליה שם קרמון, תוך העלמה מוחלטת של שמו. וודאי שהמעשה היה בכוונה להעניק סמכות יתרה ליצירה, לעורר יחס של כבוד ואמון כפי שנהוג היה בעבר לגבי קרמונים, בייחוד כשהמרוכר בעניני חזון ונבואה, אך למרות הכוונה הזאת בגדר עוברה הוא: היוצר העלים את שמו, משמע היה מעוניין בפרסום ובקבלת תוכנם של הדברים ולא בפרסום שמו. הקריב את שמו למען העניין שהאמין בו.

אחד האישים שנתחבבו על יוצרים אלמונים אלה של דברי חזון היה ר' שמעון בר יוחאי, וספר כזה הוא "נסתרות של ר' שמעון בר יוחאי" שנכתב לפי כל הסימנים בימי משבר וציפייה רדוכה של כיבוש ירושלים על ידי הערבים ואולי אף ממש בימים הראשונים של שלטון עומר 638-640 לסה"נ. והדברים רוויי רגש, דמיון ומחשבה:

"אלו הנסתרות שנגלו לר' שמעון בר יוחאי כשהיה חבוי במערה מפני קיסר מלך אדום ועמד בתפילה ארבעים יום וארבעים לילה, והתחיל כך: "ה' אלהים, עד מתי עשנת בתפילת עבדך?". עוד נתגלו אליו סתרי הקץ וסתומות... כיוון שראה מלכות ישמעאל שהיה בא, התחיל לאמר: "לא דיינו מה שעשה לנו מלכות אדום הרשעה אלא אף מלכות ישמעאל?". מיד ענה לו מטטרון שר הפנים ואמר לו: "אל תירא, בן אדם, שאין הקב"ה מביא מלכות ישמעאל אלא כדי להושיעכם מזאת הרשעה והוא מעמיד עליהם נביא כרצונו ויכבוש להם את הארץ ובאים הם ויחזירוהו בגדולה ואימה גדולה תהיה ביניהם ובין בני עשיו."

עשיו נעשה שם נרדף לשנאה האיומה ביותר לישראל. דווקא עשיו, שמבחינה גזעית־ביולוגית קרוב יותר ליהודים מאשר ישמעאל, ישמעאל מקורב רק מצד האב, אברהם, בעוד שעשיו אח ליעקב, אח מצד האב והאם, ואף־על־פיכך, או שמא דווקא משום כך, יתר־קרבה גורמת ליתר־שנאה. קשר הקנאה־שנאה של אדום־עשיו לירושלים הוא מקראי.

בחורבן בית ראשון בידי בבל השתתפו שבטי אדום, ועליהם נאמר מפי משורר עד ראייה: "זכור ה' לכת אדום" וזאת על אמרם על ירושלים: "ערו, ערו, עד היסוד בה". דרך הורדוס, אמנם בונה ירושלים, אך ארומי ועבד לרומי, עבר התואר אדום לאימפריה הרומית. וזיכרון קדומים נתחבר עם חוויית החורבן השני ונצטרף לכיטוי רווי שנאה, "עשיו", ביטוי שנשתמר כפי העם היהודי עד לדורות האחרונים כלפי הנצרות בכלל ובמזרח אירופה כלפי הכנסייה המזרחית-פרובוסלאבית כאשר ירשה את ביונץ השנואה. בין רומי לירושלים לא היה מתח רוחני כלשהו. רק הנצרות כמו עוררה או העניקה תוכן חדש לסיפור הקדום של עשיו ויעקב, שהרי הנצרות תבעה לעצמה את כל המורשה, את הבכורה.

על רקע זה יש להבין את התקווה שנתעוררה בקרב העם היהודי בכלל והיישוב הארצישראלי בפרט עם צמיחת קרן האיסלאם ("קרן ועירא" בלשון מדרשים על שם פטוק בדניאל), לא מצד הדת כי אם מצד נושאי הדת, בני ישמעאל, גם הוא אמנם קרוב משפחה, אך לא כל-כך קרוב להצדיק שנאה עזה, להיותו תובע את נחלת יעקב. על כל פנים זו הייתה התקווה. גם מצד הדת המתח היה פחות. מוחמד לא ראה עצמו בן אלוהים, דבר שבעיני יהודים היה ממש אלילות, וכל העלילה של רצח בן האלוהים, לא יכולה הייתה להתחולל כאן. האיסלאם קיצוני במונותאיזם. הערבים לא היו יורשיה הישירים של מלכות רומי המחרבת בית, עיר, ארץ ועם. גם נימולים היו המוסלמים וגם חזיר אסור עליהם, ועיקר העיקרים: הם עלו למלחמה על ביונץ שחזרה וכבשה את הארץ ואת העיר מידי פרס. יש סימן חזק בידי כל מבשרי המשיחיות: כשמלכויות מתגרות זו בזו, צפה לרגליו של בן דוד. אמנם הייתה תקווה מהתגרות פרס וביונץ, אך בן דוד לא בא. פרס בגדה, שמא עכשיו?

תחילה מביע המחבר הנסתר של נסתרות של רשב"י זעזוע: "לא דיינו שעשה לנו מלכות אדום הרשעה, אלא אף ישמעאל?" במדרש קדום יותר מסופר על ברית שהציע עשיו לישמעאל להרוג את יעקב, אחר כך להרוג את יצחק וכך שניהם ירשו "את כל העולם", בריתות כאלו של רחוקים במהותם אך קרובים באינטרס של שעה נגד צד שלישי, אינן נדירות אף בימינו. אלא שבימים ההם לא הייתה נדרשת עדיין ברית בין נצרות לאיסלאם נגד היהדות, שהרי היהדות הייתה בשפל המדרגה מבחינה ממלכתית. העצמה היא הנצרות הביזנטית. על כן מלחמת ישמעאל באדום יכולה להצמיח רק טובות. אמנם כבר שמע המחבר הנסתר על המלחמות שעשה מוחמד בשבטים היהודים בערב, אך אחרי ככלות הכל מה עשה להם? גירשם... ולאן? לארץ ישראל, והנה הם יושבים בארדעי וביריחו, ולא זו בלבד, אלא שגם מסייעים בידי הערבים בביבוש הארץ.

ומחבר נוצרי ארמני, סיביאוס, בן הדור ההוא, מרחיק לכת ומספר שהיהודים

סייעו לכיבוש הערבי בכל המזרח, באנטיוכיה, בפרס, מכיוון שהובטחה להם ברורות ארץ-ישראל, יתר על כן: הובטח להם בניין בית המקדש. גם לשון העובדות מעידה על אפשרות זו: עומר הכובש מחפש בעזרת יהודים את אבן השתייה, הוא מזועזע מהאשפה הרבה שמצא בהר הבית, הלא זו האשפה שנערמה שם מאז ציוותה הלני אם קונסטנטינוס, הקיסר המתנצר הראשון, לערום על ההר כדי להשכיח כל שריד מבית המקדש. ליהודים אסורה הכניסה לירושלים. ראשי הנוצרים בעיר, הנכנעים לעומר ועורכים הסכם עמו על פי הסכמים שערך מוחמד עם ערים אחרות שכבש, מתנים את השלמתם עם השלטון החדש בשמירה על איסור הכניסה ליהודים. דבר זה הוא כנראה בעיניהם חשוב מאוד. יש מקורות המעידים על חשש עמוק אצל הנוצרים כי אכן המוסלמים ירשו ליהודים לבנות את בית המקדש, והלא זו מכה קשה לאמונה הנוצרית בקללת ישו, שירושלים היהודית ובית המקדש לא ישובו להיבנות עוד. וזו לשון סיביאוס:

"אספר על כוונתם של היהודים המרדנים אשר בקבלם לזמן מועט עזרה מן ההגריאים זממו להקים מחדש היכל שלמה ואחרי שגילו את המקום הנקרא קודש הקודשים הם ערכו אותו על יסוד מוצק—מקום לתפילותיהם."

האימפריה הנוצרית המזרחית מתמוטטת. ירושלים המקודשת נופלת בידי ערב ואיסלאם, נביא חדש שיצא לכבוש עולם ולכער אלילות והנצרות בגרר אלילות היא בעיניהם. ובשעה כזאת דאגתו של נשיא כל הנוצרים בארץ, הפטריארך, נתונה לכך שישמר החוק הנוצרי האוסר על יהודים לגור בירושלים. והלא היהודים אינם אימפריה, לא פרס, לא ערב, אין הם שולחים צבאות לכיבוש עולם. הם מתגוננים בפני שמד, נכון, אך אין הם פועלים כלל להעביר נוצרים על רתם, אף על פי כן: ירושלים יהודית? בניין בית המקדש? זה לא! רק זה לא! זה גרוע בעיני הנוצרים מאשר ירושלים בידי פרסים או מוסלמים. שאין כאן עניין של קשיחות לב של פטריארך אחד מוכח בצורה בוטה: אלף מאתיים ושישים שנה לאחר מכן, בשנת 1903, עומד הרצל בפני האפיפיור, פיוס ה-10, ומנסה לדבר על לבו למען הציונות. האפיפיור חוזר אל עמדת היסוד של הכנסייה: בית המקדש נחרב לעולמים. ולשאלתו של הרצל הוא מודה, שמוטב שהתורכים המוסלמים יחזיקו בירושלים הקדושה מאשר יהודים...

חמש מאות שנה בדיוק עברו מאז כישלון מרד בר כוכבא, מאז הוצב החזיר סמל הלגיון הרומי העשירי על שערי העיר למנוע יהודים מלהיכנס אליה, והעיר נעשתה אלילית בשמה ובמקדשיה, עד שהצלב הונף ברומי, בכיזוף ובירושלים. גם החזיר כסמל נעלם, הצלב נטל את מקומו. "מאז לכרוה

ישמעאלים, ישבוה ישראלים" קבע כעבור זמן יהודה אלחריזי. אמנם לא נתמלאו התקוות המשיחיות שתלו יהודים נרגשים בימים הראשונים של המסע הערבי וכיבוש ירושלים, אך חזרו לגור בה, רב מזה: חזרו להתפלל בהר הבית. שלב ראשון היה הרה גדולות: עומר מפנה את ההר מהאשפה. יהודי מסייע לגלות את אבן השתייה. עדיין אין אחיזה מוסלמית כלשהי בהר. מוחמד בשאיפתו למשוך אליו את יהודי ערב הורה תחילה להתפלל בכיוון ירושלים. זה נמשך כשנה וחצי. כשניסונו נכשל קבע את הכעבה שבמכה כ"קבלה", כיוון תפילה. אותו יהודי שהתאסלם, כעב, רצה ליצור "סינתזה" והציע להתפלל צפונית מהסלע, כמקום המקדש, כדי שהתפילה תכון גם למכה, גם לירושלים. אך הצעתו נדחתה. אדרבה, נמצאו מוסלמים קנאים שבכוונה תחילה הפנו גבם לסלע, כדי להרגיש את עליונות מכה.

רק לאחר מכן תיווצר האגדה על עליית מוחמד מההר ומהאבן ההיא שמסורת יהודית קירשה אותה ומקום המקדש עליה וסביבה לא בגדר אגדה הוא כי אם עובדה. רק מכנה עץ קטן סמוך למקום הוקם על ידי עומר וליהודים הותר להקים בית כנסת בקרבת מקום. עליהם עוד לעמוד על המקח על מספר המשפחות היהודיות שתותר ישיבתם בעיר. מעמד היסטורי משונה למדי. האיסלאם כובש את ירושלים מידי נוצרים. היהודים מצפים למעשה משיחי ממש, אולי כבימי בורש. ופתאום — השלמת הכובשים עם נציגי הכנסייה הנוצרית. לא, אומר עומר, אין הוא רשאי עדיין להתיר ליהודים מגורים בעיר, עליו לשמוע מה בפי הצד השני, הנוצרים, ומתחיל משא ומתן, כמו כעבור מאות בשנים התמקחות על סרטיפיקאטים, אלא בסיטואציה הפוכה: בימי שלטון המנדט נוצרים כובשים ושולטים ומתנים את ההיתר ליהודים בהסכמת המוסלמים, על כל פנים יש לשמוע מה בפיהם. בשנת 639 — 1,300 שנה לפני שהבריטים מפרסמים ספר לכן ובו התנאת עליית יהודים בהסכמת הערבים — הערבים הם הכובשים והשליטים ומתנים את מגורי היהודים בעיר בהסכמת הנוצרים — הקדקוד במשולש השתנה, בין כה ובין כה היהודים למטה. הנוצרים הסכימו על חמישים משפחות. היהודים תבעו מאתיים. עומר הסכים על שבעים. פשרה שכזאת אם כי לא כל-כך סימטרית, נוטה לצד הנוצרים המנוצחים, "האלילים". גם יהודים הם בגדר "כופרים" כמובן, נסבלים אך אזרחים ממדרגה שנייה, או בלשון ימינו: אמנם "הכופרים" ה"נסבלים" כולם שווים, אך הנוצרים שווים יותר.

כיצד נעשתה ירושלים קרושה גם לאיסלאם? קדושתה לנצרות גם אם קשורה במסותרין תחיתו של ישו, אחיזתה הראשונה היא בנגלות של הופעתו בירושלים בבית המקדש, משפטו וצליבתו בידי הרומים. רובם של המקומות הקרושים אמנם "נתגלו" מאוחר למדי, עם התנצרותה של הקיסרות והקיסריות. וגם התקדשותה המחודשת של העיר הייתה במידה רבה בניגוד לאידיאלוגיה של הנצרות בראשיתה. בניגוד לספיריטואליזציה וקוסמופוליטיזציה של הדת

החדשה, אך גרעין היסטורי וגיאוגרפי של ממש ודאי שהיה בידיה של הנצרות. לעומת זאת הייתה הנמקת קרושתה של העיר לאיסלאם כולה מסתורין—מיתוס טיסתו הפלאית של מוחמד לירושלים ועלייתו הפלאית מאבן השתייה לשבעת הרקיעים בעזרת המלאך גבריאל. כשהמוטיבציה וההמשך—כולם פוליטיקה. האינטרס של השושלת החדשה של בית אומיה להפנות את המרכז מחצי האי ערב צפונה, כשבמכה ומדינה שליטים יריביה. דבר דומה למה שהתרחש ביהודה לאחר מות שלמה—שבט אפרים המיוחס מפלג את המלוכה, וכרי למנוע תמיכת השבטים בבית דוד, מכוח קדושת ירושלים הוא נאחו במקומות קדושים אחרים שברשותו. האנאלוגיה אינה מלאה כמובן. ראשי בית אומיה אין בכוחם לבטל לחלוטין את קדושת מכה, מקום הולדת הנביא, או קדושת מדינה מקום ניצחונו הראשון. אך הם מצליחים להקנות קדושה לירושלים, בה הוכתר מעאויה למלך. הכתרה זו מתנהלת בצורה מוזרה למדי:

“וילך מעאויה אל הגולגולתא וישב שם ויתפלל ומשם הלך אל גת שמנים וירד משם אל קבר מרים הקדושה ויוסף שם להתפלל...”

אך אין פירושו של דבר שנעשה נוצרי. הוא מבקש ודאי לזכות באהבת האוכלוסייה הנוצרית הרבה. את בירתו הוא קובע בכל זאת לא בירושלים כי אם בדמשק, ורק אחד מיורשיו, והוא הבונה המוסלמי הגדול הראשון של ירושלים, עבד אל-מלך, מבסס את הקדושה המוסלמית של ירושלים. וכך מוסר המקור המוסלמי (אל יעקבי 2: 311):

“ומנע עבד אל-מלך את תושבי סוריה מלעלות לרגל למכה וסיבת הדבר כי אבן אל זובאר היה רגיל לדרוש מהם בשעת העלייה שישבעו לו אמונים. ומשנוכח עבד אל-מלך בדבר, אסר עליהם לצאת למכה והתלוננו האנשים ואמרו: אתה מונע מאתנו לעלות לרגל אל בית אללה הקדוש, והרי העלייה לרגל היא חובה עלינו מאת אללה. ואמר להם: ... שליח אלוהים אמר: אין יוצאים למרחקים לרגל אלא אל שלושה מסגדים בלבד: אל המסגד הקדוש (במכה) אל מסגרי אני (מדינה) ואל מסגד ירושלים, וזה ימלא לכם את מקום המסגד הקדוש, והסלע הזה אשר נמסר כי שליח האלוהים שם את רגלו עליו כאשר עלה השמימה, הוא ימלא לכם את מקום הכעבה.”

עוד ניסו ימים רבים מיסטיקאים מוסלמים (“צופים”) להעלות את קדושתה של העיר, קבעו בה את תחיית המתים, גם העברת ה“כעבה” לירושלים וכדומה, אך אנשי ה“הלכה” המוסלמית התנגדו לכך. גיאוגרף ערבי מפורסם מהמאה

ה'13, יאקות, בבואו להסביר את קדושת העיר ההודית מולתאן, אומר: היא קדושה להורים כמו ירושלים ליהודים ולנוצרים וכמו מכה למוסלמים. הנגלות לא היו מלהיבות כמו הנסתרות. עוד מצויים חוקרים הסבורים כי כיפת הסלע לא הוקמה תחילה כמסגר מוסלמי. ואכן תמיהה היא: מניין להם לשבטי ערב שאך זה יצאו מן המדבר כוחות אדריכליים שכאלה! ואכן אדריכלים ביונטיים הם שהוזמנו למלאכה. בין כה ובין כה: היהודים נדחו יותר ויותר מעל משטח ההר, אל השערים, החוצה, ומטה מטה. עוד תקווה שנאחזה במלכות זרה — הוכזבה.

אך אותו מתח בין מכה לירושלים, מתח שהורגש בין פלגי האיסלאם והערכים בהתחלה, קיבל בינתיים צורה אחרת: היום, והטעמים הפוליטיים ברורים, מבקשים ערבים מוסלמים בירושלים ליצור ברית-ערים, מכה וירושלים ערים-תאומות. וזה חלק מהמאבק להוציא את ירושלים, או לפחות את חלקה המזרחי, מידי היהודים. נניח לצד המדיני שבכוונה. אך גם מעיקרו של דבר או מעיקרה של העיר: אין ירושלים יכולה להיות עיר-תאום לעיר כלשהי. לא רק למכה, גם לא לניו-יורק שמספר יהודיה רב כל-כך, ואין צריך לאמר לא לפאריס או למוסקבה. לא רק "עם לבדר ישכון", גם "איכה ישבה בדד העיר". בדר ללא בניה. משמע תאום לירושלים יכול להיות או ירושלים של מעלה, או — עם ישראל. "היתה כאלמנה" קוננו עליה. כאלמנה — דרשו חז"ל — ולא אלמנה. שהרי בעלה, אם השכינה, אם עם ישראל, חי. אמנם מזמן לזמן נכזבת תקוותה לשובם. אך לבסוף הם שבים. אלא שבינתיים הצליח האיסלאם לתקוע גם יתד של קדושה בעיר. לכאורה הרי זה לכבודה של עיר שהכול מתאווים לה. אך לא ככול מה שלכבוד הוא-גם ברכה בו.

ימי בוקה ומבוקה ומבולקה

שום אדם שיצא לדרך לא יכול היה לאמר מראש מי יהיה הארון המוסלמי של ירושלים שעה שיחזור לשם. (קלקשנר, במאה ה-15, זכחאל עאשה 134)

ארבע מאות שישים וחמש שנים חולפות מסילוקם של הביזנטים מירושלים עד שהוחזר בה שלטון הצלב והוקמה ממלכת ירושלים הצלבנית. ארבע מאות שישים וחמש שנים שבהם שלטו עשרות שליטים ערביים שונים משושלות שונות, מעמים שונים.

לאחר מותו של עומר משתלט בית אומיה על ארץ ישראל, מועאויה, מייסד השושלת, סורי לאומני, נבחר כחליף בירושלים. אחד השליטים הבאים, עבד אל מלך, המזהיר שבשליטי בית אומיה, מטפח את ירושלים ובונה בה את כיפת הסלע המפוארת, כדי להאדיר את כוחה של העיר כמרכז מול הכעבה של מכה, שבה שולט פלג מתחרה באיסלאם. ומוסלמים קנאים עולים אל הר הבית, מכוונים גופם אל מכה ועיניהם נוטעים בסלע שבירושלים. ויהודים נופחי זכוכית יוצרים את הנברשות והצלחות ועיטורי הזכוכית של הכיפה, והם גם מדליקי המנורות והאחראים לניקיון.

סולימן, בנו של עבד אל מלך, מעביר בירתו לעיר חדשה שהוא בונה בחולות-רמלה. והוא הופכה לבירת פלשתין. ניטלה הבכורה מירושלים. שליטי בית אומיה מתחלפים. עומר השני, יזיר, הישאם ויזיר השני, ובימי הקצרים של זה, שהוקדשו לתענוגות בעיר המדבר שהוא בונה לו בעבר הירדן, פורצת התקוממות. איברהים יוצא מעזה לירושלים. בשנת 744 הוא כובש את העיר והורס את החומה.

ארבעה חודשים שולט איברהים, ומרואן השני מביסו, ונוטל את השלטון. אך באופק כבר מתנופף גלגו השחור של בית עבאס. מצביא העבאסים — עבד-אללה אבן עלי משתלט במהירות על הארץ וקובע את שלטון העבאסים בארץ למאה שנה בקירוב.

כבר בראשית שלטונם פורצות מרידות בארץ, כי המרכז מועתק מארץ ישראל ומירושלים אל המרכזים הצפוניים ומאוחר יותר אל בגדד. אולם גם ללא מרידות אלו זכו רק מעטים מבין שלושים ושבעת שליטי בית עבאס לשלוט כהלכה בארץ, ורובם היו בובות בידי טורקים, מצרים או כוחות חיצוניים אחרים. עלילה מגואלת בדם נפרשת במלכות ערב: וירושלים אינה נמלטת מחלקה במאורעות השנים הללו, מאות אלפי חללים נופלים במלחמות הפנימיות שבין שליטי בית עבאס.

בשנת 758 עובר ג'עפר (אל מנצור) במסע ראוה בארץ ישראל. בן למשפחה ברברית, עובר בירושלים ומצווה לחקוק את קלון כידיהם של הנוצרים.

761 — רעידת אדמה. אגפו הדרומי של חראם א־שריף נהרס, גם כיפת הסלע נפגעת קשה.

ובקרב אחינו בני ישראל — מחלוקת קשה בין הקראים ובין היהודים. כימי הרון אל ראשיד פורצת מלחמה בין הישמעאלים ליקטנים, ארץ ישראל נשטפת על ידי הלוחמים. אש וחרב פושטים בארץ, וירושלים מתבצרת לקראת מצור. חפירות, ביצורי שערים, בדק חומות, והיקטנים אינם מצליחים לפרוץ פנימה.

כימי הרון אל ראשיד מגיעה משלחת מקארל הגדול אל החליף. הקיסר מגלה התעניינות בארץ ישראל ובאפוטרופסות על הכנסייה הלטינית של ירושלים. חבר במשלחת, יצחק, יהודי מנארכון. המשלחת מקבלת מהרון אל ראשיד אריגי משי, תבלין, שחמט ופיל. על זאת ייאמר — הפיל והשאלה היהודית. הפטריארך של ירושלים שולח עם המשלחת לקארל — גם "מפתחות לקבר הקדוש, לגלגלתא, לעיר הר ציון ואת נס הצלב". שני הנוצרים מתו בדרך. את הצלב מירושלים למלך הנוצרים באירופה הביא היהודי ועל כך נאמר: אין מחזאי גדול יותר מן ההיסטוריה...

שלושת בניו של הרון אל ראשיד נאבקים על הירושה. הכנסיות נהרסות, בחלקן נבזזות, המנזרים ניטשים, גם יהודים נפגעו במלחמות. בנו אל מאמון גובר. והוא ייכנס להיסטוריה בזכות מכת הארבה הקשה שבימיו. והמוסלמים נמלטים מהעיר. הפטריארך תומס מנצל את היעדרם וברשות החליף, משפץ את כנסיית הקבר, מגביה את כיפתה בניגוד להסכם ולתקנות, מעל כיפת הסלע. אחרי אל מאמון עולה לשלטון אחיו — אל מוטאסים — ובימיו מרידות, רצח וביזה בכל חלקי הארץ. התורכים והסלג'וקים משתלטים אט אט על משרות מפתח בממלכה. בשנת 842 — מרידה נוספת על ידי מנהיג שפניו רעולות במסכה. ירושלים נבזזת. הרוגים רבים.

כימי שלטונו של אליאטיך 842-847 — שוב רעש חזק בירושלים. האדמה נעה, והוא מרכא את הנוצרים והיהודים עד לעפר הזה, שגם הבתים שחו קומתם אליו בעת הרעש. כל הלא מוסלמים לוכשים ברדסים צהובים, טלאים צהובים, בגדים חלוקי צבעים. ובדלתות הבתים של הנוצרים — רמויות שדים קטנים מעל. יהודים ונוצרים חייכים ב"זונאריאן" — האבנט.

בשנים 861-866 הפיכות חצר תכופות. הסלג'וקים משתלטים על החצר. בארץ ישראל מהפכה רכה.

אחמד אבן טולון שולט במצרים, תולש מיד בית עבאס את השליטה על ארץ ישראל ומצרים. ובכך נפתחות מאתיים שנות תוהו ובוהו. כיוון שהכעבה הקדושה נגנבת על ידי הקרמטים לתקופה קצרה של כ־20 שנה, עולה שוב קרנה של ירושלים כמרכז. אחר כך נלחמים בארץ האיחשידיים בחליפים, והפטימים באיחשיריים. ואחר, קיסר ביוזץ, יוהן צימסקס, מנצל את שעת

הכושר ובשנת 975 עורך מסע כיבושים לארץ ישראל וירושלים נכנעת לו ללא קרב. אך הוא מת ב־976 וחילותיו נסוגים. והארץ שבה לידי הפטימים. בימי שלטונו של עזיז בילאח אבו מנצור ניזאר (975–996) היה לחליף ואזיר יהודי מומר – יעקב בן כיליס, ומשנת 995 – נוצרי טהור בשם אבן נסטוריוס וסגנו – יהודי בשם מנשה בן אברהם אל קאזאז שהיה גם מושל ארץ ישראל. והוא מינה על הארץ נציבים יהודיים ושומרונים ומשורר ערבי בן אותה עת מחבר שיר סאטירי נגד היהודים שהשתלטו על הממלכה: "היהודים בזמנו הגשימו את מאווייהם ועלו לשלטון להם הגאווה ולהם הממון.

ואזירים ונסיכים מתוכם נבחרים

שמעו לעצתי הו אתם המצרים

התייהדו כולכם – כי גם אלוהים הפך יהודי".

שנת 1000. העולם לא נחרב. אל חכים אבו עלי מנצור, חליף מטורף, החליף הפטימי השלישי. היהודים מצווים בין שאר הגזרות על לא מוסלמים, לעונד פעמונים לצווארם.

כנסיית הקבר הקדוש הוחרבה. בתי כנסת הוחרמו בירושלים והפכו מסגדים. אל חכים מאמין באלוהותו, ממייסדי הדת הדררונית.

1016 – שוב רעש. 500 נברשות נהרסות כשמתמוטטת כיפת הסלע.

5/12/1033 – רעש נוסף. חלקים מחומת ירושלים ומגדל דוד נהרסים. 40 יום נמשך הרעש.

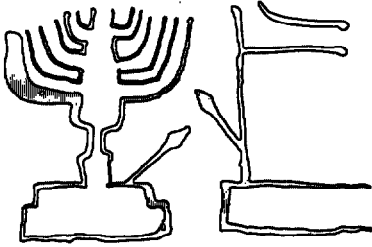
1071 – פלישת סלג'וקים מחורסן לארץ ישראל, הם היו עם טורקמני, סונים קנאים, שהשתלטו על הארץ.

ב־1071 מפנה אתטיו את חילותיו ממסעם מצרימה. הם שמים מצור של מספר חודשים על ירושלים, רעב כבד בעיר. 9,000 מתושביה נהרגים. שבע שנים קיים שלטונו בעיר ואז קם פטימי, טוטוש, משתלט על ארץ ישראל ב־1078 וממנה מושל תורכי על ארץ ישראל. לאחר רצח טוטוש, שולטים בירושלים בניו של המושל: אל גאזי וסוקמאן, באכזריות רבה הם מייסדים שלטונם.

הפטימים חוזרים וכובשים אותה על מנת –

על מנת להפסיק את ההתכתשות התוך־מוסלמית חסרת השחר הזאת אל מול הצלב היורד עליה שוב.

ואתה הקורא תמה: למה זה מנינו את כל התהפוכות האלה וכי מי יזכרם, ומה חשוב וזכרם? לאמר לך: רבות היו סבלותיה של ירושלים מאז כבשוה ישמעאלים, אך לא עליה עצמה היו המלחמות. בגרד, דמשק וקהיר נאבקו על מושב החליפות. ירושלים לא עלתה על לבם.

חמש מאות שנה ימי רומי וכיוצא — אסורה הייתה ירושלים לבניה, ליוצריה, ליהודים. ולכשהותר יישוב יהודים בה עם הכיבוש הערבי, מה היו בה, מה עשו בה? חמש מאות וששים שנה מכיבושה בידי האיסלאם עד לנפילתה שוב בידי הצלב, בידי מסע הצלב הראשון.

לאחר התנופה הראשונה של בנייה, בעיקר שני המסגדים בהר הבית, שוב לא יצרו בה הכובשים החדשים דבר ראוי לשמו. בית אומיה נדחה על ידי בית עבאס, בית עבאס על ידי הפטימידים המצריים, ומלחמות לעשרות ושליטים ושוללות לעשרות, אך בכל השורה הארוכה הזו של כובשים ושליטים, מהם "טובים" מהם "רעים", מהם סובלנים, מהם קנאים־מרצחים, אין ירושלים בעלת משקל סגולי, אין נלחמים עליה במיוחד, למענה, בשמה, לא כאידיאה רתית, לא כממשות מדינית, היא נכבשת ונעזבת במערכות הכלליות של הלוחמים, שכמעט ואין רקע אידיאי למלחמותיהם. ירושלים היא קרבן ולא נושא מאוויים. להוציא כמובן, מאווייהם הבלתי פוסקים של היהודים.

אש התקווה המשיחית שנדלקה בראשית הכיבוש המוסלמי — כבתה. בהר הבית לא הוקם הבית בה"א הידיעה. ישנן הובחות רבות שזמן מה היה בית כנסת על ההר עצמו, אך לאט לאט נדחו ממנו אל מעבר לחומות ההר, אם למרגלותיו לעבר הכותל המערבי, אם אל מעבר ממנו, מולו, אל הר הזיתים. הם חוזרים בכל שעת כושר, שעת רצון של שליט מוסלמי לא קנאי, ונאחזים בשערים להיות קרובים יותר אל מקום קודש הקודשים עצמו. פעם קרבים, פעם מורחקים, אך הלב והעין תמיד מרוכזות בו, בהר.

עם חידוש היישוב עולה מיד המחשבה לעשותה למרכז הרוח, ומרכז הרוח פירושו בתקופה ההיא מרכז הפסיקה, מה שבפי רבים ממשך להיקרא "סנהדרין" או ישיבה גדולה, נמצא בטבריה. רשמית בוטלה הנשיאות מבית הלל על ידי ביוצא מאתיים שנה לפני הכיבוש המוסלמי. בטבריה נוצר התלמוד הירושלמי, כנגד או כמקביל לכבלי. ולא בירושלים נוצר. עיקרו בטבריה, ואף־על־פי־כן על שם ירושלים נקרא. ימים רבים אחרי הכיבוש המוסלמי ממשיכה טבריה להיות מרכז. מעטים היהודים בירושלים. סתומים פרטי המעבר, אך הוא נעשה. ישיבת "גאון יעקב" עוברת לירושלים והיא מרכז התורה בארץ וראשיה מכונים "גאונים". היא מעיזה להתחרות בישיבות בכל הארצה. בבבל יושבים גאונים לא רק מצד התואר, באמת גאוני תורה והגות, כוחם הרוחני ההלכתי־משפטי או ההגותי של ראשי קהילת ירושלים, דל

יותר. "רק" במדרשים, בדברי שירה ופיוט, נוצרות כאן יצירות גדולות יותר מאשר בבבל. הלא רבר הוא, שגלות בבל אין בה אותה מידת עצמה של שירה שיש ביצירה הארצישראלית והירושלמית. המאבק בין בבל לירושלים אינו שווה-כוחות. גלות בבל העשירה, ירושלים תלויה כל הזמן בתרומות — בעיקר מהיישוב העשיר במצרים. אין קהילת ירושלים חי הנושא את עצמו. מה שידוע לנו בתקופתנו כ"היישוב הישן" החי מחלוקה, ראשיתו בימים ההם, מראשית התחדשות היישוב עם הכיבוש המוסלמי. יש בעלי מלאכה יהודים. אך המרכז התורני אינו עומד ללא תמיכות מתמידות מקהילות הגולה. והן מגיעות. תפילה בירושלים לכבוד קהילה באחת הגלויות או לכבוד יחידים בגלויות, שווה כסף רב. התורמים מכל רחבי תבל מבקשים שיתפללו עליהם, לפחות מהר הזיתים, מול הר הבית, גם מוסד השליחים היוצאים מירושלים לאסוף כסף מתפתח בתקופה ההיא. מקור נוסף להכנסות הם עולי הרגל שאינם פוסקים. ואל נשכח שעלייה לרגל בימים ההם היה עניין לא של כסף בלבד, לא של זמן וטלטול, כי אם סכנת נפשות בים וכיבשה. שוד ימים ושוד יבשת, ואנרכיה מדינית ומגפות פוקדות את עולי-הרגל, ואף על פי כן אין הם נרתעים. לעתים קרובות עולי-רגל שכאלה הבאים כדי לזכות ולהתפלל מול הר הבית, משתתפים גם, מרצון או מאונס, בנטל המסים הכבדים המוטלים על הקהילה. המסים מוטלים על כלל העדה היהודית (או הנוצרית), ולא על הפרט. גאון "ישיבת יעקב" הוא גם המנהיג הרשמי והוא אחראי להעלאת המס. "בקבר פתוח גרונם" מכונה נטל המסים בפי היהודים. בנטל זה משותפים גם עולי הרגל. ומי יודע אם אין זה גורם נוסף להפחתת התיירות היהודית. והלא כך נאמר במפורש באחת האיגרות מירושלים לקהיר: "ולא נכחד ממך יקירנו כי השנה היו החוגגים מעט במספר ואשר קיבצנו לא היה בו כדי העונש המוטל עלינו לשלם בכל שנה, והוצרכנו ללוות מה שנשאר". רק לתקופה קצרה בימי התקופה הפטימית, נראית כהרווחה ליישוב הירושלמי בכלל ולישיבת "גאון יעקב" בפרט, הלא הם ימי פלטיאל מראשי השרים של החליף אלמועז. הישיבה נעשית מעין "ממלכתית", משמע תקציבה בא לה מאוצר החליפות שבקהיר. פרט לתקופה זו, נאבקת ירושלים היהודית קשות מבחינה חומרית.

ואף על פי כן היא מעיזה לתבוע לעצמה עליונות מעל למרכז האדיר שבבבל. ואף כנגד גאון כסעדיה. המאבק על ההגמוניה בא לידי ביטוי בסכסוך הידוע על קביעת מועדים. והוא מחריף עד כדי כך ששנים אחדות אין תיאום בקביעת הלוח. וירושלים ועמה גם היישוב בארץ ואולי גם במצרים, מקיימים צום יום כיפור על פי בן מאיר, ראש ישיבת "גאון יעקב" בירושלים, בניגוד לדעת המרכז בבבל. כסנהדרין רואה עצמה ישיבה זו ואף מקיימת ישיבותיה על פי הצורה הקדומה, שורות שורות בחצי גורן עגולה. ומקומה על הר הזיתים, מעל ליד אבשלום וקבר זכריה, קצת למטה מפסגת הר הזיתים (על פסגתה

נישאת "כנסיית העלייה" של הנוצרים) בשורה ישרה עם שער הרחמים הנקרא גם שער הכוהן או השער המזרחי ועם כיפת הסלע, משמע מכוון אל מקום קודש הקורשים, "מול היכל ה'", בלשון המקורות. להר הזיתים נודעת קדושת קדומים, אולי על פי זכריה, י"ד, ד': "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם" וגו'. וישנה רחבה גדולה (כיום בין מלון אינטרקונטיננטל ובין השורות העליונות של בית הקברות), הקרויה "איצטבה". קרוב לוודאי ששם היה המרכז הרוחני הגדול, הישיבה. שם התקיימו בכל אותן מאות השנים החגיגות הגדולות, ההקפות, בייחוד בימי חג הסוכות, הכל מכוון כנגד בית "היכל ה'".

המקום הזה בירושלים הוא המעניק לראשי הישיבה את הכוח לתבוע סמכות עליונה ביהדות. לא נודע ולא נותר הרבה מיצירותיהם הרוחניות, בפרט לא מצד ההלכה. מדרשי מסתורין, אפוקליפסות, פרקי דר' אליעזר, תפילות אבלי ציון. לא בתחום ההלכה, בתחום זה גברה ככל על ירושלים. ודאי גם כגלגל הדלות החומרית והתהפוכות המדיניות והביטחוניות שעברו ללא הרף על העיר והארץ, לא נתקיים ולא גדל המרכז בירושלים. הוא נאבק על עצם קיומו. על טכריה גברה ירושלים, על בכל לא גברה.

עד שניחתו עליה שתי מהלומות. הראשונה מזה האיום שבחליפים המצריים החליף אל חכים שנחשב למטורף ממש בגזרותיו. הישיבה עברה לזמן מה לרמלה, היא בירת המוסלמים בארץ. אחריו חזרה הישיבה לירושלים על מנת לגלות ממנה שוב וסופית לצור, עם נפילת העיר בידי הסלג'וקים, 1071. נוספה על כל אלה חזית פנימית — קרע הקראים. פרק ב"מלחמות היהודים".

כי זאת לדעת: גדולה הייתה קנאות הקראים לירושלים מקנאות היהדות הרבנית. אולי משום כך שהיהדות הרבנית בהתבצרותה ההלכתית הסמכותית הענפה מצאה לה בכל זאת מצד אורח החיים, מצד החוקה הרחבה, מעין תחליף לארץ ישראל, בעוד שהקראות שלא פיתחה, ומדעת לא פיתחה, חוקה מפורטת כזאת, הייתה נפשית זקוקה יותר לבסיס מתחת לרגליה. בין כה ובין כה: הקראים מרכיבים מהרבנים לעלות לירושלים (קהילתם השנייה היא בבירת הארץ — רמלה). ירושלים כמקום מרכזי הוא אחד מסימני ההיכר הבולטים של הקראים במאות הראשונות של קיומה. משם היא מנהלת את מלחמתה ביהדות הרבנית ובמרכזיה הבבליים. ושם היא יכולה לקיים ביתר חומרה את חיי הפרישות החריפה מעולם הגויים ולהתאבל על ירושלים וחורבנה. על כן גם השפעתה רבה בקרב יהודי ארץ ישראל, וזה המקום היחיד בעולם בו היא משתווה מכחינה מספרית לעדה הרבנית. אחד המטיפים הראשיים של הקראים מוסיף עצמה לכתבי התעמולה שלו בפתחו: "אני מבית המקדש באתי להזהיר את בני עמי" (סהל בן מצליח) וכוונתו, כמוכן, לירושלים. אולי לשון זו היא על דרך שמה של ירושלים כפי הערבים "בית אל מקדס".

גם הערה הקראית מתפללת מהר הזיתים וכך כותב סהל בן מצליח, מראשי האידיאולוגים והתועמלנים של הקראים: "אחינו. ירושלים חרבה שחורה, גולה וגלמודה ואתם מתרפים ועל משכבכם ישנים... ירושלים וציון נתונות בידי שתי אומות: ציון — ביד עשיו, וירושלים — ביד בני הגר. לכן חמל על עמו לתת להם תקווה לעבודתו, כי אין מקום להתפלל אליו אלא מן המקום הזה... והמתפללים אל הבית הם היושבים בירושלים... ודעו כי ירושלים בזמן הזה מנוס לכל בורח ומנוחה לכל אבל ומרגוע לכל עני ודל. ובחורש תמוז ואב יגדל המספר בירושלים והאנשים והנשים באפר מתפללים צמים ומתפללים בלבוש שק עולים אל הר הזיתים סחרחרי לבבות אנשי מכאובות". ובאחת האיגרות הוא קורא לעלייה: "ועוד עליכם אחינו לבוא ולגור בארץ ה' ולעמוד על שערי ולעלות על הר הזיתים נגר שער הקדום ולהביט בטומאתו ולקונן על שוממותו".

והנה דוגמה מתעמולה "ציונית" קדומה שכזאת היוצאת נגד הרוחים את עלייתם עד בוא המשיח: "הנבילים אשר בישראל מרבירים זה אל זה, אין עלינו לבוא לירושלים עד שיקבצנו ה' אשר השליכנו". וכן דוחים נימוקים אחרים: "ולא יאמר איך אלך אל ירושלים מפחד גנבים ואין מחיה בירושלים" (דניאל הקומסי, המאה ה-9). טעמים ביטחוניים, טעמים כלכליים ואף טעמים דתיים — ציפיה למשיח — משמשים את סרבני העלייה. הקראים הירושלמים דווקא הם התקיפים ביותר לקרוא לעלייה ומוסיפים: "ואם לא תבואו, כי אתם הומים ואצים אחרי סחורותיכם, שלחו מכל עיר חמישה אנשים ומחיתם עמם למען נחיה אגודה אחת להתחנן תמיד על הרי ירושלים".

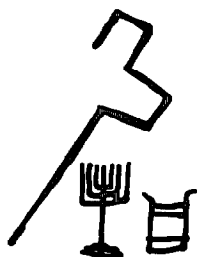
אלא שגם "ציונות" קראית זו אינה כולה אור. בין שתי העדות, הקראית והרבנית, ושתייהן לחוצות בין נוצרים למוסלמים, מתחולל מאבק קשה. הצלחתם של הקראים בירושלים דווקא מעוררת אצל ראשי הישיבה הרבנית חששות כבדים, שהרי רבה השפעת ירושלים על התפוצות. מסיבה זו גם נבחר חג הסוכות, שמרובים בו עולי הרגל, להכריז חרמות על הקראים. ועל הר הזיתים כמוכן. אחת ההתנגשויות בין שתי העדות אף הביאה לשפיכות דמים. ראש ישיבת "גאון יעקב", בן מאיר, מודיע לבבל על יהודי רבני שנהרג מידי אחר מזרע ענן "הוא נהרג בעזרה", ולא ברור מהמקור אם הכוונה לכותל המערבי או להר הזיתים. מדי שנה היו חוזרים ומכריזים על החרם נגד הקראים. אלא שבראשית המאה ה-11 עברה השפעת הקראים לקהיר ומטעם המלכות נאסר לקיים את טכס החרם. היו מן הרבנים שגילו מתינות, אך הקיצוניים שביניהם החליטו לקיים את טכס הטלת החרם בהושענא רבה, אך לקיימו במערה. כנראה במערת צדקיהו, אם כי יש מן החוקרים המרחיקים עד מערת המכפלה.

בדרך כלל נטו השלטונות המוסלמים לצד הקראים, ואף היו משגרים כוח משטרה מרמלה ובדיהם "כלי ייסורים" כדי למנוע מן הרבנים את הטלת

החרם. באחד המקרים אף נאסרו שני ראשי הישיבה ונשלחו לכלא לדמשק. רק בימי גאון הישיבה שלמה בן יהודה, הושלט השלום בין העדות, ויורשו דניאל (אמצע המאה ה-11) שהובא מבבל, אף הקראים הסכימו עליו והוא מרווח לבבל על החג שנחוג יחד. עד לסכסוך הבא...

הנה גם זאת ממלחמותיה של ירושלים... עד שבא הצד השלישי ושם קץ לה. וכבר היו דברים מעולם. נלחמו אנשי אריסטובלוס עם אנשי הורקנוס על הכהונה במקדש עד שבא פומפיוס. נלחמו כתות קנאים לסוגיהם עד שבא טיטוס והשלים את החורבן.

נאבקו גאוני ירושלים עם גאוני בבל, חכמי רבנים עם חכמי קראים, עד שבאו צלבנים.

ירושלים לא הייתה מטרתם של הכובשים הערבים. הם יצאו לקיים "דין מוחמד בסיף" בעולם כולו, כבשו מה שכבשו, נעצרו היכן שנעצרו, את ארץ ישראל וירושלים כבשו דרך אגב, לא במסע מיוחד, אף על פי שכובשיה ידעו מה היא העיר. כיבושה של ירושלים בידי היראקליוס הביזנטי אף הוא לא היה עיקר המלחמה, אף-על-פי שהצלב שהוצא ממנה בידי כוזרו השני, הוחזר בחגיגות רבה. אך זה היה חלק ממלחמת מזרח ומערב, נגול חדש של מלחמת פרס ויוון אלף שנה לפני כן, עוד מימי דריווש, אחשוורוש, קודמיהם ויורשיהם. מלחמה שמלכתחילה כוונה לכבוש את ירושלים הייתה זו של הצלבנים. אפילו לא ארץ הקודש כולה, ליתר דיוק, אף לא ירושלים, כי אם "הקבר הקדוש". ודאי שאין לגאול את הקבר הקדוש בלי כיבוש העיר כולה, ואין לכבוש את העיר בלי כיבוש סוריה וארץ ישראל כולה, או כמעט כולה, אך הקריאה למלחמה זו הייתה תחילה: גאולת הקבר. וייתכן שזו מלחמה עולמית יחידה שהתחוללה על מטרה מעין זו. ודאי היו מניעים רבים נוספים למסעי הצלב, מדיניים, סוציאליים, שושלתיים. אך הטעם המוצהר היה מכל מקום: גאולת הקבר הקדוש.

והרי "הקבר הקדוש" והעיר היו בידי ה"כופרים" המוסלמים 450 שנה. למה לא נתעוררו הנוצרים כל אותן השנים? שאלה זו אנו היהודים כמעט ואיננו רשאים לשאול. וכי למה ציפינו אנו 1,800 שנה עד שפתחנו ביציאה המונית לארצנו ולעירנו? התשובה ברורה: מאז מרד בר כוכבא לא האמנו באפשרות שיבה זו באמצעים ארציים. האמנו במשיח נסי שיחזירנו לארצנו ויבנה מקדשנו בירושלים.

ביחס הנצרות לארץ ישראל וירושלים התחולל תהליך דומה, אך לא מבחינת האמצעים כי אם מבחינת המהות. בעוד שבעם ישראל נתהוותה ספיריטואליזציה של דרכי הגאולה, בנצרות עצם הגאולה הייתה עניין ספיריטואלי. לא שום יציאת מצרים לאומית, לא שום כיבוש או שחרור מולדת. העמים הנוצרים לא היו בגלות, חיו בארצות מולדתם, ו"ארץ הקודש" ו"עיר הקודש", עליהן ידעו מכתבי הקודש שלהם, נעשו להם מושגים אליגוריים, מופשטים. יתר-על-כן: הרצון להינתק מרחם האם היהודית, חייב את הגברת היסוד הספיריטואלי, הסימבולי, חייב הפשטה מהגיאוגרפיה. מייסדה האמיתי של הנצרות, פאולוס, ובעקבותיו רבים מאבות הכנסייה, הדגישו נקודה זו: אין חשיבות למציאות הפיסית של הארץ והעיר. אדרבה:

רומי הפכה להיות מקום מושב האפיפיור, עיר הנצח, עיר "הכס הקדוש" מאז התנצר הקיסר. רומי מרכז העולם. חורבנה של ירושלים שימש הוכחה לאמת הנצרות. על כל פנים התיאוריה הנוצרית בראשיתה ניסתה לבטל את חשיבותה הפיסית של העיר. אין שום יתרון לתפילתו של נוצרי בירושלים, גם מבריטניה תפילתו עולה. "המושע שוכן בקרבכם", הרגישה הנצרות הקדומה. "ירושלים היא נשמה" הגדירו אנשי עיון אלה. ובנות ירושלים הן נשמות המסורות לירושלים, פירשו בפירושים האליגוריים שלהם ל"שיר השירים אשר לשלמה".

אך בפועל, ניתוק זה, ספיריטואליזציה מוחלטת זו, הפיכת ירושלים ל"ירושלים של מעלה" כלבד, לא יכלו לפעול בעקביות. ראשית כל בגלל הנוצרים שהיו בארץ. מה עוד שהללו ועמם הנוצרים שבסוריה, היו גורמים מתסיסים תמיד. כתות איריאולוגיות סטות מהנצרות הרשמית שהתבססה, אם ברומי, אם בביוניץ, ואי אפשר היה להימנע מהתחרות בהן, ממאבק בהן, כשפשוטי עם או אף נזירים מתקרשים נמשכים אל ארץ זו שבה התחוללו המעשים המופלאים ההם שהנצרות התבססה עליהם. אנשי עיון עוסקים בתיאוריות ואידיאות, מאמינים תמימים דבקים בצדדים האפיים, הסיפוריים, משמע כצד המוחשי שבאמונה.

ירושלים נעשתה — כאמור — נוצרית לראשונה מכוח התנצרות הקיסר ברומי. ואשה הייתה זאת, הלני אם קונסטנטינוס, שהתאוותה לבקר במקומות הקדושים שבהם התחוללו המעשים. גם אם האב הוא רוח הקודש, האם היא ודאי בשר ודם. היא שגילתה כדבר המסורת הנוצרית את מקום הקבר הקדוש, ובעזרת יהודי גם מצאה את שרידי הצלב. ובסיועה נבנות הכנסיות הגדולות, ההופכות להיות מטרתם של עולי-רגל. אבות הכנסייה שניסו להפחית מחשיבותה של ההצמדה המוחשית הזאת, לא הצליחו. התיאוריה על ירושלים של מעלה נאלצה להתפשר עם המציאות העממית. ומיר ברור מה ההבדל בין מה שהתרחש בהגות היהודית להגות הנוצרית. לגבי היהודים ירושלים הבסיסית היא ירושלים של מטה, ורק בעקבות החורבן, היא הועלתה זמנית אל מעלה, על מנת לשוב בבוא המשיח ולהיות עיר מלוכה לזרע דוד פשוטו כמשמעו, כולל חידוש בית המקדש. הנצרות שללה בסיסית את ירושלים של מטה, והקימה במקומה את האידיאה כלבד שאינה זקוקה להמחשה של מטה, ורק המציאות של עולי הרגל ורבקות המונית במקומות ההתרחשות, אילצה אותה לשוב ולהחשיב את ירושלים של מטה.

נוסף לכך החשש, שמא ישובו היהודים לירושלים ויבנו בה את בית המקדש וזה יהווה סתירה לתיאוריה הנוצרית, שהיא, הכנסייה הנוצרית, ירשה את ישראל ואין עוד זכות קיום פיסית לעם הזה. וודאי שאין אפשרות של שיבתו לחיים ממלכתיים, ושל בניין בית המקדש, בעוד ששלטון האיסלאם בירושלים לא היה בו מבחינה עיונית כדי להפריך את התיאוריה הנוצרית. ואחת

העובדות המעניינות ביותר ואף המוודאות ביותר נקודה זו, היא, שגם כאשר ירושלים הייתה בידי הנצרות, אם בשלוש מאות שנות שלטון ביוזף בארץ ובעיר, עד הכיבוש המוסלמי, ואם במאה שנות השלטון הצלבני, ולמרות הקמת הממלכה בשם "ממלכת ירושלים", לא הועבר מרכז הנצרות מביוזף או מרומי לירושלים. מקומות קדושים — כן, וגם זאת כאמור כהתפשרות עם התביעה העממית. בירה ומרכז — לא. ליתר עניין, מעולם לא הועלה אף רעיון שכזה. וגם עליית הרגל למקומות הקדושים בכלל, ולקבר הקדוש או הגלגלתא בירושלים, לא נעשו אף פעם לצד דתי, כמו שהייתה העלייה לרגל ליהודים בימי קדם, מצוות "ההיראות" בשלוש רגלים, או מה שנעשה החג' בשביל מוסלמים לגבי מרכז הקדושה שלהם, מכה.

מכאן משנה התמיהה שתמהים היסטוריונים לגבי מסעי הצלב, לא עוד כיבוש ארצות כדי להשליט את הדת, כי אם במפורש מסע לגאולת הקבר הקדוש והעיר הקדושה. ומכאן ההסברים שההיסטוריונים מחפשים בתחומי הכלכלה והחברה. מייחסים למחולל המסע הראשון, האפיפיור אורבן, מעשה גאוניות, שפטר בעיות אירופיות סבוכות ביותר על ידי קריאת זו לגאולת הקבר:

"קחו את הארץ הזאת מידי גזע נבל וכבשוה לכם. הלא זאת היא הארץ אשר עליה נאמר בכתבי הקודש "ארץ זבת חלב ודבש", ואשר ניתנה לאחווה לבני ישראל. ירושלים היא טבור העולם. עיר המלכות הזאת נמצאת במרכז העולם, תפוסה עכשיו בידי שונאי האלוהים, משועבדת לאלה אשר לא ידעו את האלוהים, מקדש לעובדי אלילים."

אלה דברי אורבן השני מחולל מסע הצלב הראשון. המועצה הכנסייתית בקלרמון הוסיפה, שכל מי שיגיע לירושלים יכופרו לו כל עוונותיו. דבר זה, אף כי סוייג בתנאי שהוא יחול רק על מי שילך למלחמת קודש זו לא למען הכבוד ולא למען הבעז, סחף כידוע רכבות רבים למסע רחוק וקשה זה. בסופו של דבר זה לא סייע לאיכותם של היוצאים, שהרי מדרך הטבע הצטרפו פושעים רבים, שקיוו על דרך זו שהרפתקה בצדה, להיפטר לא רק מנטל החטאים שלהם, שגם תפח והלך בשעת המסע, כי אם גם לזכות בכפרה מראש לחטאים שלאחר מכן, חטאים על חשבון...

מבחינת המאבק על ירושלים, נקודה מכרעת לגבינו היא כמונן ההתבססות על בני ישראל. וכך גם טענו ראשי הצלבנים בוויכוח שהתקיים בקיסריה, כשנשאלו על ידי מוסלמים מכובדים, מה הם מחפשים בארץ זו. וזה טיעונם: מכיוון שהארץ ניתנה לבני ישראל, ומכיוון שהכנסייה הנוצרית היא היא ישראל האמיתית, ממילא שייכת להם.

ניכר כאן המפנה החד: ודאי שהכנסייה הנוצרית ראתה עצמה כישראל האמיתי, אבל תחילה המשמעות הייתה ספיריטואלית מובהקת, כשליחות

דתית ללא כל השלכה טריטוריאלית. צרכים שונים הם שהפנו את הכנסייה הרשמית להיות גם תובעת ירושה טריטוריאלית, כשירושלים והקבר הקדוש הם האובייקטים המוחשיים יותר מאשר הארץ כולה. הרצון להתקשר עם ההיסטוריה הישראלית הקדומה בולט גם בביטויים ששימשו את הכובשים הצלבנים הראשונים: כיפת הסלע (מסגד עומר) כונה על ידם **TEMPLUM DOMINI** מקדש האדון, מקדש אל אקצה בשם מקדש שלמה, ומכאן אורות שלמה שמתחת למסגד, וכיסא המלוכה של המלך שהומלך, כיסא דוד. אף על-פי-כן מהססים להעניק למלך תואר חילוני בעיר הקודש ותוארו הרשמי הוא "מגן הקבר הקדוש", ואף עוד בימי המצור הקיפו את העיר מתוך תקווה שחומותיה יפלו כשם שנפלו חומות יריחו, כל אלה כאותות להזדהות ההיסטורית עם עם ישראל ועם ההיסטוריה המוחשית של העיר, רחוק-רחוק מהאליגוריה והספיריטואליזציה שהנחתה את אבות הנצרות לאחר ישו. כוח המשיכה של ירושלים לגבי הנצרות בימים ההם הספיק כדי להיות אחד הגורמים של מסעי הצלב, וגם כדי להשמיד את היישוב היהודי שקיים היה בה, שהרי אם המוריש חי, אי אפשר לרשת אותו...

אבל לא די היה בכך כדי לקיים את ירושלים ואת ממלכת ירושלים הצלבנית לאורך ימים. אם מדובר במשמעות רוחנית בלבד, בקבר קדוש בלבד ויהי קברו של האל, זו מוטיביציה מספקת לעלייה לרגל, אך לא לעליות על מנת להשתקע ולקבוע אותה כמולדת.

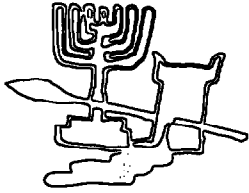
גם ירושלים שבידי הצלבנים נשארה בסופו של דבר נאמנה לבניה ממש – ולא לבניה ברוח בלבד. אמת נכון. הנוצרים בנו הרבה בירושלים שבידם, גם לשם שמים, לא רק לשם שמים, אך כאמור וכמוכח, גם אז לא ראוה ולא עלה בדעתם לראותה כבירתם. וזה אחד הסימנים: האפיפיור עצמו, אורבן השני, לא הוא ולא יורשיו לא מצאו לנחוץ לעלות לרגל לעיר הקודש ולקבר הקדוש. אולי משום שלא היו חוטאים כל-כך שזה יחייבם לקבל מחילה בעלייה לרגל... ומעשי הטבח שערכו חייליהם, נוסעי הצלב, ביהודים בקהילות אירופה ובירושלים עצמה, לא נחשב לחטא. לא אורבן עצמו אמרנו ולא יורשיו, עד... עד שבימינו אנו, ימי קום מדינת ישראל, הופיע לראשונה אפיפיור בירושלים. אפיפיור ראשון עולה לרגל ירושלימה. במה זכינו?

ואולי זה יסביר גם מאבק נוסף שנאלצה לעמוד בו העיר בימי שלטון הצלבנים בה. מאבק על אכלוסה, ואין צורך לאמר מה רב העניין שיש לנו היום להתבונן בטיבו של מאבק זה.

כיבוש העיר תוך כדי מעשה טבח מחריד, למעלה מ-40,000 תושביה המוסלמים והיהודים נטבחו, כפי שיתואר בפרק הבא, גרם לדלדולה. מבין 20,000 הצלבנים שכבשוה, לא נותרו בה אלא 2,000 בלבד. האלמנטים הכלכליים שנסתייעה בהם ההטפה למסע הצלב, גילוי המזרח לשווקים חדשים, לא מצאו עניין בה. בראש ובראשונה הכוונה ל"קומונות" האיטלקיות

לאורך החוף. בתוקף ישיבת השלטון בירושלים — הוכרזה כבירה, שלא כבימי הערבים, שהקימו את רמלה כבירה — ובתוקף "כנסיית הקבר", זו מטרת המסע כולו, היה צורך לאכלס את העיר. אמנם גדלה תנועת עולי הרגל, אך דינם של אלה כדין התיירות היום. באים והולכים. השלטונות החלו בדרכי פיתוי, בראש ובראשונה — גם זה ידוע לנו קצת — שחרור ממסים, ובתקופה הראשונה אף מסירת בתים לבעלות כל התופס. גם הבנייה — בניית ארמונות לשליטים וכנסיות — העסיקה בעלי מלאכה רבים. מקצת נוצרים מקומיים שנרדפו על ידי המוסלמים, הוזמנו להשתכן בירושלים והם תפסו את מה שהיווה לפני הצלבנים את הרובע היהודי, לא זה שהתפתח לאחר מכן, כי אם החלק הצפוני-מזרחי דווקא. עם כל ההנחות האלה לא נעשתה ירושלים לעיר מסחר ותעשייה. מרכז אדמיניסטרטיבי, מרכז תיירות דתית, ממכר מזכרות דתיות וקצת בעלי מלאכה. הערים הסואנות היו כמאז ועד עתה: ערי החוף — מיפו עד עכו וצור.

וירושלים? עיר קודש שאולי טוב וסגולה למות בה. לחיות — יש ערים גדולות ועליזות ממנה. ובזכות ריבוי המנזרים והמסדרים בה, זורם גם אליה כסף רב מאירופה. משהו מעין ה"חלוקה" של "היישוב הישן" לאחר מכן. הנוח לה לירושלים בכך? חס וחלילה. היא זוכרת בימי עוגיה את ימי גדולתה כבירה של ממש. לקודש ולחול. אך עליה לחכות לכך עוד מאות בשנים.

קץ העולם ממשמש ובא. בכך לא היה כל ספק במערב הנוצרי. אלף שנים עברו מהופעתו של ישו הנוצרי, והוא עתיד להיגלות שוב, בקרוב, ונראים הדברים שהתגלותו המחודשת תהא אף היא בארץ ישראל. אלא שבארץ ישראל שולטים הכופרים המוסלמים.

יצא אפוא המערב הנוצרי כחרב, לגאול את הארץ הקדושה, ואת ירושלים הקדושה, כצער ראשון: הכשרת הקרקע והלבבות לקראת הגאולה השלמה. היו כמובן עוד גורמים רבים שדחפו לקראת תנועת המונים זו באירופה, גם השמועות שהגיעו מארץ ישראל על התנכלותם של המוסלמים לעולי הרגל הנוצריים, המסים הכבדים שהוטלו על עולי הרגל, ההרס והביזוה שהיו מנת חלקן של כנסיות רבות וקדושות, המלחמות האין-סופיות במלכויות ערב שהגיעו לשיא בהתנצחויות הפטימים והסלג'וקים בארץ ישראל — גם הצורך האדיר בתנועה שתדאכ לשעה את מלחמות המלכים בתוך אירופה ותבצר שוב את כוחה של הכנסייה — כל אלו הביאו לקריאתו הנרגשת של האפיפיור אורבן השני בסינוד של קלרמון: ירושלים מתחננת לעזרת הנוצרים בנשק, וכל מי שילך לירושלים לשחרר את כנסיית האלוהים — הדרך עצמה תהיה לו כפרה על כל עון.

והריעו כל באי הסינוד: "רצון האלוהים הוא".

והייתה זו לסיסמתם של כל הצלבנים.

מי היו נושאי הצלב?

אבירים מכל רחבי אירופה ובעיקר גייסות גרמניים, צרפתיים, נורמניים ואיטלקים. רוחות התלהבות דתית וההרפתקנות הקנאית שימשו בערבוביה בלבם, מאחורי שריונות הפלדה שלהם. ואלפי אבירים משכנו את כל רכושם למען ממן את צאתם אל ירושלים הקדושה, עיר שלגבי רבים מהם הייתה מוצבת בשמים. וגם רבבות דלפונים, פשוטי עם, איכרים, נהרו מזרחה, ובכל עיר שהגיעו אליה שאלו בשער: כאן ירושלים? כמעט מיותר להזכיר את הטבח שנערך ביהודים בדרך, כשהסיסמה פשוטה: עד שנגיע לקבר הקדוש, האם אין זו חובה קדושה לנקום באויבי המשיח אשר בקרבנו? וכשם שטעמי המסע היו דתיים, חברתיים, כלכליים ופסיכולוגיים, גם טעמי הטבח האיום באויבי המשיח לא היו על טהרת הקדושה הדתית. רבבות יהודים שזכר ירושלים לא פסק מלבם, מתפילתם ומתקותם — נטבחו על קידוש השם ועל הנאמנות לגאולת ירושלים בידי אלה שיצאו לכבוש אותה למען הקבר

הקדוש, האמיתי או המדומה, על כל פנים הזמני. הצבא העיקרי אורגן בידי גוטפריד מבויזן, דוכס לוריין. 10,000 פרשים ו־8,000 רגלים. באלדווין אחיו וריימון איש טולון היו מפקדים במחנהו. רוברט איש נורמנדיה שנשא נפשו לתהילת קרבות, בוהמונד, טאנקרד (לימים נסיך הגליל), הוגו מוורמונדוא, רוברט מפלאנדריה, סטיפן מבלואה — איש איש מפקד על אביריו. ולצבא נלוו רבבות רבבות של רגלים, כפריים מזוינים למחצה, לשליש ולרביע, נשים, ילדים, כמרים, בישופים, מרקרים על חבל, פרוצות, נובלים, נזירים, סגפנים, סוחרים, מטורפים — רבים מהם נספו בדרך בטרם הגיעו אל קונסטנטינופול.

הם נתקלים בתגובה צוננת למדי של אלכסיס קיסר ביזנץ, שהיו אמורים להציל עבורו את נחלותיו הכבושות בסוריה. והרברים כמעט מתגלגלים לידי מלחמת נוצרים בנוצרים, שם בדרך למסע הצלב.

הצלבנים מתקדמים לאטם דרומה. הפטימים מנסים לנצל את נוכחותו של הכוח הצבאי האדיר הזה כדי לכבוש מידי הסלג'וקים את ארץ ישראל. הפטימים משגרים משלחת נושאת מנחות יקרות אל הצלבנים ומציעים להם לסייע להם להילחם בסלג'וקים תמורת שטחים מסוימים בארץ ישראל. אין הם זוכים בשיתוף פעולה צלבני, ולכן עולים הם על ארץ ישראל בכוחם הם, לכבוש את צור, לכבוש את ירושלים. וירושלים נופלת בידי הפטימים לאחר מצור בן 40 יום.

המוסלמים נסוגים באביב 1099 במישור החוף, כשהם הורסים בדרך נסיגתם את הכנסיות, המנזרים, הערים הבצורות ונמלי הים. המחנה הצלבני הגדול מוקם סמוך לרמלה. כדי לעלות משם על ירושלים.

רמלה כידוע היא בירת המחוז, אך מי זה יילחם עליה? זו העיר היחידה שהקימו הערבים בארץ ומעולם לא נתקדשה להם בכלום, אף לא בדם הגנה עליה.

כשהגיע חיל החלוץ לרמה (נבי סמואל) וירושלים נשקפה להם לראשונה במוחשיותה, אחזה בכולם התרגשות עצומה: "שאי עיניך ירושלים, הנה באים משחרריך" קראו, וכרעו על ברכיהם שטופי דמעות גיל. כל עמלם נשכח מהם. למען הרגע הזה הכל היה כדאי: הנה העיר...

המחנה הצלבני הענק, שנרד לאטו על פני אלפי קילומטרים של חתחתים ומכשולי אדם וארץ, עומד בפני הגשמת חוונו.

האם ירושלים היא עיר של אכן, המוצבת על האדמה? האין היא בשמים? בשלושה ראשים עלו הצלבנים על ירושלים: סן גייל הוביל אלפי לוחמים מכיוון שכם, גוטפריד מבויזן עם הצבא העיקרי, עלה מכיוון יפו, וטאנקרד ושלוש מאות פרשיו — כבשו את בית לחם ומשם עלו על העיר.

המפקד המצרי של ירושלים, איפתיהר ארוואלה, מארגן את ההגנה. הוא מגרש את הנוצרים מן העיר כדי שלא יוכלו להסגירה בשעת מצור, ו"חורך"

את סביבותיה. סותם את הבארות והמעיינות או שהוא מרעיל את מימיהם, מכנס עדרי צאן ובקר גדולים לתוך העיר, אוסף את כל היבולים לתוכה, ומה שלא הבשיל עוד – נשרף.

כארבעים אלף איש יבואו במצור בירושלים.

את חיל המצב הסודאני שלו מפקיד איפתיהר במצודת העיר (באזור "מגדל דוד") ואת גזרות החומה השונות הוא נותן בידי תושבי השכונות הסמוכות לאותו קטע חומה.

רצה הגורל – או הצלבנים – שיעקר מאמץ ההבקעה הצלבני מרוכו מול השכונה הצפון מזרחית, שכונת היהודים. ויהודים מופקדים על החומות בגזרת הפריצה הצלבנית.

מהמחנות האדירים של נושאי הצלב שיצאו מאירופה רק כעשרים אלף הגיעו לירושלים, ובהם רק כ-1,200 פרשים-אבירים. בשבעה ביוני 1099 הגיעו לירושלים. בעיות אספקה קשות נצבו בפני הצלבנים. כינם לבין בסיסיהם העיקריים ברמלה, וביפו שאליה היו ספינות הצלבנים מגיעות – הפרידה ארץ עוינת, שהצלבנים לא שלטו בה. בלב הנצורים פיעמה התקווה כי חיל המשלוח הפטימי שיצא ממצרים ימהר ויבוא לעזרתם, ולפיכך לא יכלו הצלבנים להסתפק בהטלת מצור ארוך על העיר, ועליהם להבקיע במהירות. באומץ לבו המטורף מנסה טאנקרד להבקיע יחידי אל העיר בעזרת סולמות ארוכים, ומשנכשל ניסיונו זה והוא עצמו ניצל בנס, עורכים הצלבנים כוחותיהם להבקעה כהלכתה.

הם מחלקים ביניהם את גזרות הקרב: גוטפריד מבויון פורש את חילותיו בגזרה שבין עמק יהושפט לשער סטיפן הקדוש (הוא שער שכם), מול השכונה היהודית שבתוך החומות. טאנקרד האביר עטור התהילה – מול מגדל גלית שבפינה הצפון מערבית. ריימון מטולון בחלקה המערבי של החומה – עד שער יפו.

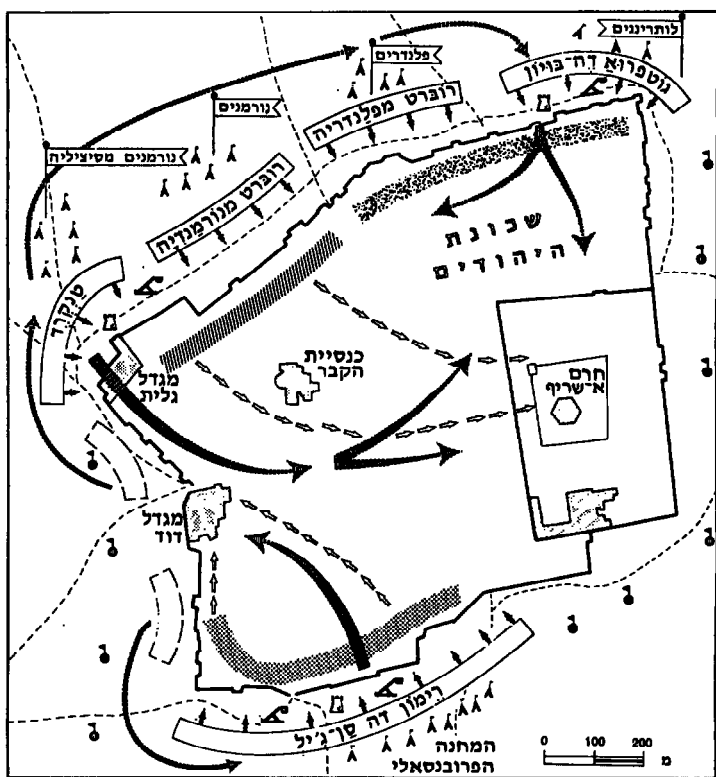
תחילה מנסים לפרוץ בשער יפו. החפיר עמוק, ואי אפשר לקרב את מכונות המצור כראוי. נוטשים לפיכך את הגזרה המערבית, רק גודר תצפית נותר מול אזור בית הקברות של ממילא.

מחנהו של ריימון מטולון עולה דרומה, לאזור "הר ציון", מתבסס בכנסיית "מרים הקרושה" שבידי היוונים ומתקיף משם את שער ציון.

ההתקפות העזות ביותר מתנהלות בגזרה הצפונית, אזור שבו פני הקרקע הנוחים משכו מאז ומתמיד את לבם של כל הרוצים בהבקעת חומותיה של ירושלים, שם מפריד רק החפיר העמוק בין מכונות המצור והחומות הנכספות.

חוזרת תמונת הלחימה על ירושלים של ימי המרד הגדול: הצלבנים מחקים בדיוק את מהלכי המלחמה של טיטוס, כשהנצורים מתגוננים מעל החומות באמצעים שאף הם לא השתכללו בהרכה באלף השנים שחלפו.

כיבוש הצלבנים

⊙ משמרות צלבניים	■ גזרה תפוסה בעיקר ע"י הצבא המוסלמי
▲ מחנה צלבני	▨ גזרה תפוסה בעיקר ע"י התושבים המוסלמים
◁ בליסטראות	▩ גזרה תפוסה בעיקר ע"י התושבים היהודים
⊠ מגדל מצור	□ מערך צלבני
	↔ כיווני בריחה למעוזי התנגדות אחרונים

הצלבנים סובלים ממחסור בעצים לבניין מכוונת המצור. עד שמתגלה "היער הקדום" לא הרחק מירושלים. צירוף מקרים מוזר מביא אל נמל יפו אניות גנואיות ועליהן חרשי עץ וכלי מלאכה. לאחר מיקוח ארוך על שכרם נמצא הכסף לתשלום ואומנים בונים את מגדלי העץ למצור בעמל רב—רק כדי שהללו יהיו מוצתים בקליעי "האש היוונית" של הנצורים. חמישה שבועות נמשכות ההסתערויות על היער, הרעשות כבדות ניתכות על החומות, המגדלים והבניינים שבעומק היער, הצלבנים מנסים למלא את החפיר ולקרב את מכוונת המצור והמגדלים, ומנגד משליכים הנצורים את פצצות האש היוונית כדי להעלות באש את מתקני המצור הצלבניים.

באים רגעים של ייאוש אל לב הצלבנים. הם מגייסים לעזרתם מכשפות ונערות-כשפים רכות כדי להטיל אלה בחומות. יהודים ומוסלמים חוברים יחד בהגנת גבורה על החומה הצפונית, מול הגבעה שעליה שוכן היום מוזיאון "רוקפלר" שם נלחמים גרודיו של גוטפריד מביוון. היהודים נלחמים בגבורה רבה, ולעיניהם מראות הטבח שעשו הצלבנים בכל קהילות ישראל שנקרו בדרכם הקדושה אל הארץ, שמועות שמיהרו לכת מגרודי הצלבנים האטיים. חורבן קהילות אשכנז ובוהמיה בלב היהודים המגנים, ורבים מהם מאמינים כי חבלי המשיח הם אלו: כל גויי העולם נאספים אל חומות ירושלים, וגדולה תהיה מفلתם, וקרובה.

באחד הימים מסירים צלבנים קובעי שריגום, וחולצים נעליים, וכבני ישראל שסבבו את חומות יריחו, הם הולכים סובבים את חומות ירושלים, בתפילה ובהכנעה, הכנעה כלפי שמיא ותפילה להבקיע חומות. ובלילה שלפני ההתקפה המכרעת, בה אמרו להטיל את כל כוחם במאמץ אחרון של להיות או לחדול: "ליל מנוחה ליהודים. לילה שעטף את הכוכבים המזהירים במעטה של חשיכה" כותב אחר הנלווים אל המחנה, כי ידוע היה לצלבנים כי יהודים הם המגנים על גזרת החומה שבה אמורים הם לפרוץ, כשיבוא בוקר מחר. מן הבוקר התחוללו הקרבות, ובשעה השלישית לאחר הצהריים הצליחו גרודי הצלבנים לקרב מגדל עץ אל החומה, להוריד מעליו גשר ועל הגשר פורצים אל העיר ראשוני הצלבנים ובראשם — גוטפריד מביוון.

הם פותחים את שערי העיר וכל הצבא נוהר פנימה, באותן שעות מבקיע גם טאנקרד את פינת החומה הצפונית מערבית וריימון מסן-ג'יל פורץ מכיוון שער ציון.

15 ביולי 1099. טבח נורא.

"... ואם אתם רוצים לדעת מה עלה לו לאויב שהיה שם: ידוע תדעו כי במסדרון שלמה ובהיכלו רכבו אנשינו בדמם של הסרקנים עד ארכובות סוסיהם". בה כותב גוטפריד מביוון לאפיפיור פסקל השני. היהודים התגוננו עד מותם. ומאות מיתות משונות מצאו להם הצלבנים, לוחמי דת האהבה. פליטי היהודים נסגרו בבתי הכנסת לקדש שם ה' רכבים. הצלבנים מציתים את בתי הכנסת ושורפים חיים את היהודים שבהם. גרוד יהודי אחר מפלס לו דרך עד להר הבית. שם הם פוגשים בגרודו של טאנקרד וכמעט כל היהודים נטבחים. פליטים בודדים מסתתרים במסגדים, נלקחים בשבי. יהודים מועסקים בקבורת חללי העיר עד שטאנקרד בעינו החדה מזהה כי יהודים הם ומוכר אותם לעבדות — שלושים במטבע זהב אחד. בספינות הם נשלחים לאפוליה שבדרום איטליה. קצתם מוטבעים בדרך, קצתם — מותוים ראשיהם, מעטים מגיעים לאיטליה. לזכות את אחיהם היהודים במצוות פדיון שבויים, שלשים מטבעות זהב לראש. למה? כנגד שלשים שקל ששקל "כידוע" פילטוס לידיו של יהודה איש קריות וד"ל.

שבוע ימים נמשך הטבח. לא מתוך רתחת הקרב. מועצת הצלבנים החליטה: "... עצה זו נתקבלה וביום השלישי לניצחון יצאה פקודה משרי הצבא, והנה הכל אחזו את נשקם ויצאו בטבח איום אל כל המונם של הגויים שעדיין נותרו בעיר. היו שהתירו את כבליהם והתיוזו את ראשיהם של השבויים, אחרים, שמתחילה חסו עליהם בשל ממונם בין מתוך רגש אנושי — עתה הרגו אותם, נערות, נשים וגבירות הרות הם הרגו על עולליהן או סקלו אותן באבנים, לא חמלו על כל גיל. הנוצרים הפקירו נפשם לתאוות הרצח עד שלא נמלט יונק שדיים מיד ההורג. חוצות ירושלים היו כולן זרועות גוויות של אנשים ונשים ואיברים מרוסקים של ילדים, עד שחסומות היו בפני עובר ושב..."

כה כותב אלברט מאאכן.

וחוק לצלבנים: כל התופס בית ותולה עליו שלטו — לו יקום הבית. ולפיכך עברו הצלבנים בעיר והרגו ככל שמצאו. ותלו שלטי גבורתם בשער. כה עשו לוחמי דת האהבה, החסד והרחמים.

40,000 איש נטבחו. וכשתמו מעשי הרצח באו הצלבנים, וידיהם טבולות בדם הקרבנות, אל "כנסיית הקבר הקדוש" להודות לאלוהיהם שבנו סבל על הצלב למען ייגאל כל האדם מייסורים, והאהבה בלבד תשלוט בארץ. טאנקרד עצמו, האביר עטור ההילה הרומנטית שורד חפצי זהב וכסף ממסגד כיפת הסלע, תוך הרג חסר רחמים של כל הנקרה בדרכו.

המושל המצרי של ירושלים, איפתיחר אדוואלה — נבנע במגדל דוד לפני ריימון מטולון. הצלבנים מתירים לו ולשרידי אנשיו להימלט לאשקלון ללא אוכל וללא נשק.

על היהודים נאסרה שוב הכניסה לירושלים, והמוסלמים נחשבו כנתינים נחותים, שיש להחיותם על מנת שיעבדו את האדמה ויספקו מזון לשליטים. גוטפריד מביוון "האביר ללא דופי" נבחר כשליט המדינה. לא יאה לבשר ודם נוצרי ליטול לעצמו כתר מלך ירושלים, ולפיכך מסתפק גוטפריד בתואר "מגן הקבר הקדוש".

קמה ממלכת ירושלים הצלבנית.

יהודה הלוי יקונן קרוב ליובל שנים לאחר מכן:

היה אדום אורח בארמוני

ידי ערב שלטו ואדמוני...

האבירים שולטים במבצריהם. את כל מערכת החוקים והמנהגים הפיאודליים מאירופה ניסו אבירי ממלכת ירושלים להעתיק לארץ ישראל.

אלא שהצלבנים מועטים מדי, ביס אוכלוסייה עוינת, ולא השכילו להכות שורש בארץ. אבירים נודדים, במדי ברזל, באומץ לב רב, במניעים נעלים או שפלים, אנשי מלחמה — לא אנשי אדמה וארץ המכים בה שורש לנחלה. סוף-סוף לא שיבת ציון הייתה זו להם. לא תחושת ארץ מולדת.

בתשעים השנים ששולטים הנוצרים בירושלים, כימי ממלכת ירושלים הראשונה, לא חדלו המוסלמים לנסות ולכבוש את הארץ מחדש. עתים פשטו מאשקלון, ועד לחומות ירושלים הגיעו, עתים התנהלו קרבות הרחק מחומות ירושלים, היא עצמה לא באה במלחמה בשנים ההן.

גוטפריד "מגן הקבר הקדוש" מת. ואחיו באלדווין מגרש מירושלים את יריביו השואפים להשתלט על כס ממלכת ירושלים, והוא אשר שם בראשו את כתר מלך ירושלים. אין את לבו לדקויותיו של גוטפריד, האביר-ללא-דופי שנמנע מלשים כתר ירושלים בראשו של בשר ודם, אף אם בשרו ודמו שלו הם. באלדווין שולט 18 שנה בירושלים, מרחיב את גבולות הממלכה ומעמיק את בסיסה הכלכליים והמדיניים.

ההתנגשויות עם המוסלמים נמשכות כל חייו. ניצחונות ומפלות. רק אביר הרפתקן מסוגו, נוצרי אמיץ לב ושחצן, יכול לצאת מול 20,000 אנשי צבא פטימיים ועמו רק 200 פרשים — ולהצליח להימלט חי מן המערכה. ובהודמנות אחרת, כשבאלדווין מסיר בחיפזון את המצור שהטיל על צור ומסיע צבאו לטבריה שהותקפה על ידי צבאות תורכיים — תוקפים המצרים מדרום, דרך אשקלון, את שפלת יהודה, מגיעים בתנופת הסתערותם עד אל חומות ירושלים — ונסוגים משום מה.

האמת ניתנה להיאמר: הצלבנים בונים בירושלים, הרכה ויפה. באלדווין מנסה לשקם את העיר ההרוסה, להקל במסים המוטלים על המסחר כדי להפיח רוח חיים בכלכלתה המוכה של העיר. הוא גם מנסה ליישב בעיר נוצרים מהרי הגלעד כדי להגדיל במעט את מספר הנוצרים היושבים בה. ומשהוא מת — הולכים יורשיו בעקבותיו. הם מנסים לפתח את המסחר בעיר, שוב זוכים יהודים ברשיון לשבת בירושלים. יהודים קונים את הזכות על

צביעת האריגים, ועולי רגל יהודים שוב מתחילים להגיע מקצות העולם. בין עולי הרגל — ר' יהודה הלוי.

מסורת שלא אושרה אומרת שאכן הגיע לירושלים וכאן נדרס על ידי פרש, בלי שהספיק להשיב לה לציון השואלת לשלום אסיריה. והפרש — ישמעאלי דווקא למרות השלטון הנוצרי. גם אם אגדה היא, אמת היא, כאילו בתר"פ או בתרפ"ט אירע. מאז "על נהרות בבל" לא הושר שיר אהבה וכיסופים לירושלים כמו זה של הלוי, כמו נודמנו בנפשו כל זמרות אבותיו הלזויים שהיו עומדים במקלות על המעלות במקדש. יש אגדות אמיתיות יותר מ"עוברות". לאחר תקופת זוהר של ממלכת ירושלים — שקיעה. התפוררות שלטון האבירים. מלחמות על הכתר. והמוסלמים מצפון: נוגסים בגבולות הממלכה, נפלה נסיכות ארסה ביד נורי א־דין.

ברחבי אירופה צלצלו הפעמונים: מלכות ירושלים הקדושה בסכנה! הגיעה העת למסע צלב שני!

קונראד מלך גרמניה, לואי השביעי מלך צרפת ואביריהם — נוטלים נשים, פילגשים ופמליה ענקית, ויוצאים בשנית להציל את המקומות הקדושים. דומה כי בהתלהבות המסע הגדול כמעט ושכחו לקחת עמם את צבאותיהם. תלאות רבות פוקדות את הצלבנים החדשים. המוסלמים מפריעים, הסכסוכים הפנימיים המרובים בין הצלבנים מכשילים, ופרשיות אהבה לזוהרות באווירת המזרח הקסום מעכבות — ומסע הצלב השני מתנפץ אל חומות דמשק. איוב, אביו של צלאח א־דין מביסם במערכה, התלהבותם נפוגה, והם חוזרים לאירופה, אל ארצותיהם שלהם, שאינן בגדר גלות להם.

שוב נותרים אבירי ממלכת ירושלים בודדים. ונוספת על כבדותם — גם המלחמה בין באלדווין השני, המלך, ואמו מיליסנט. רבו המלך ואמו, תחילה אמרו לחלק ביניהם את הממלכה, כשירושלים נופלת בחיק האם, אך לאחר זמן מה נתחרט באלדווין ויצא עם צבאו על ירושלים כדי לכלוא את אמו במגדל דוד. כל אותה עת מתחוללת בירושלים מלחמת הכנסייה במסדרי האבירים השונים שנוסדו בעיר, החרמות, והטלת חרמות נגדיים, ובין חרם למלחמת בן באמו מסתערים התורכים על ירושלים ובאלדווין ואביריו הודפים אותם בסיוע האוכלוסייה האזרחית של ירושלים — ושבים לעסקיהם.

באלדווין השני, המלך "הצבר" הצלבני הראשון. ליד החולה הוא נוחל מפלה נחרצת מידי המוסלמים של נורי א־דין, והמלך נמלט בעור שיניו. המוסלמים דולקים אחריו, ואף חומות ירושלים אין בהן כדי לגונן עליו כי בפעם הזאת פותחים אזרחי ירושלים את שעריה בפני המוסלמים ללא קרב.

ממלכת הצלבנים מתפוררת והולכת, וממלכת הערבים הולכת ומתחזקת. החליפים הפטימיים מסולקים משלטונם במצרים ועולה דמותו של גרול הלוחמים המוסלמיים — צלאח א־דין, כסולטן מצרים.

צלאח א־דין: בן קורדיסטן, מוסלמי מאמין וקפדן, אמיץ לב ואיש צבא מעולה.

חותר לאיחוד כל הערבים. מעשה נדיר ביותר. מולו מתייצב באלרווין הרביעי. בן ארבע עשרה, מצורע, ביש מזל. מלך בירושלים הצלבנית.

סדרת קרבות, חוזי שלום, ואחריהם — קרבות נוספים, ושוב שביתת נשק. מתמיהים במידה מסוימת מידת העקשנות וכושר העמידה שמגלים באלרווין הרביעי וקומץ אביריו. אלא שאז מחליט ריינו משאטיון, האחראי על המבצרים המזרחיים, להפר שביתת נשק טרייה, והוא פושט לעקבה ומשם — בספינות אל חופי חיג'אז והערבים הקדושות. שום נוצרי אינו חוזר ממסע זה. ולצלואח א־דין ניתנת העילה למסע המלחמה המכריע נגד מלכות ירושלים הצלבנית. בירושלים מת באלרווין הרביעי, נרצח החמישי, גיידה־ליוניאן מולך. בגלל ריב סמכויות, קנאה ושחיתות אין כוחם של הצלבנים מלוכד. צלואח א־דין מכריז על גי'האד וגיידה־ליוניאן אינו שומע בעצת ריימון איש טריפולי (שבגד זה עתה במלכו) ומסיע צבאותיו בקיץ הלוהט של שנת 1187 לבקעת טבריה. צבא אדיר — במונחים צלבניים דאז, בארץ ישראל — 2,000 אבירים פרשים, 8,000 רגלים, קשתים ומטילי רמחים רבים, ואנשי המסדרים הצבאיים — עילית הצבא הצלבני. והם חונים ליד ציפורי. בחום הלוהט הם מסיעים צבאם אל בין קרני חיטין. וצלואח א־דין מנהל מלחמתו בתבונה, ומבעיר את העשב ומונע גישה אל מקורות המים, וזוכה בעזרת צבאותיו הקלים בניצחון המכריע ביותר בתולדות המלחמות עם הצלבנים בארץ עד לאותו יום: כוחם של הצלבנים נשבר בקרב קרני חיטין. מלך ירושלים נפל בשבי המוסלמים. קרני חיטין נעשה ל"שם דבר" בפי הערבים.

לאחר מכן הייתה נפילת ירושלים עניין של זמן בלבד. במסעו דרומה בארץ ישראל אין צלואח א־דין מתעכב כדי להכניע ערים המגלות התנגדות עיקשת מדי, אלו יפלו בידיו ממילא לאחר מכן, כשתהיה רוב הארץ בידיה. ולאחר כיבוש אשקלון בארבעה בספטמבר, חודשיים לאחר קרב קרני חיטין — הוא עולה על ירושלים.

הביצורים הצלבניים שבדרכו — נופלים במהירות. המנזר שבנבי סמואל, כנסיית סן לאזר שבכית עניה, הכנסיות שבהר הזיתים ובעמק יהושפט, כנסיית מרים בהר ציון וכנסיית גת שמנים — כולם נופלים בידיה בנקל. ובעשרים בספטמבר מסיים צלואח א־דין את מלאכת כיתור העיר.

כתמיד בעתות מצור מלאה העיר אדם. פליטים נוצריים מכל רחבי הממלכה המנותצת, יש אומרים — עד מאה אלף איש עלה מספרם. ללא כל תקווה לעזרה מבחוץ. ובתוכם — חמשת אלפים שבויים מוסלמיים, ומיעוטים נוצריים רבים — נוצרים מזרחיים, יוונים, ארמנים, יעקוביטים, והם שונאים את הפרנקים הצלבנים אולי יותר משהם חוששים מפני צלואח א־דין.

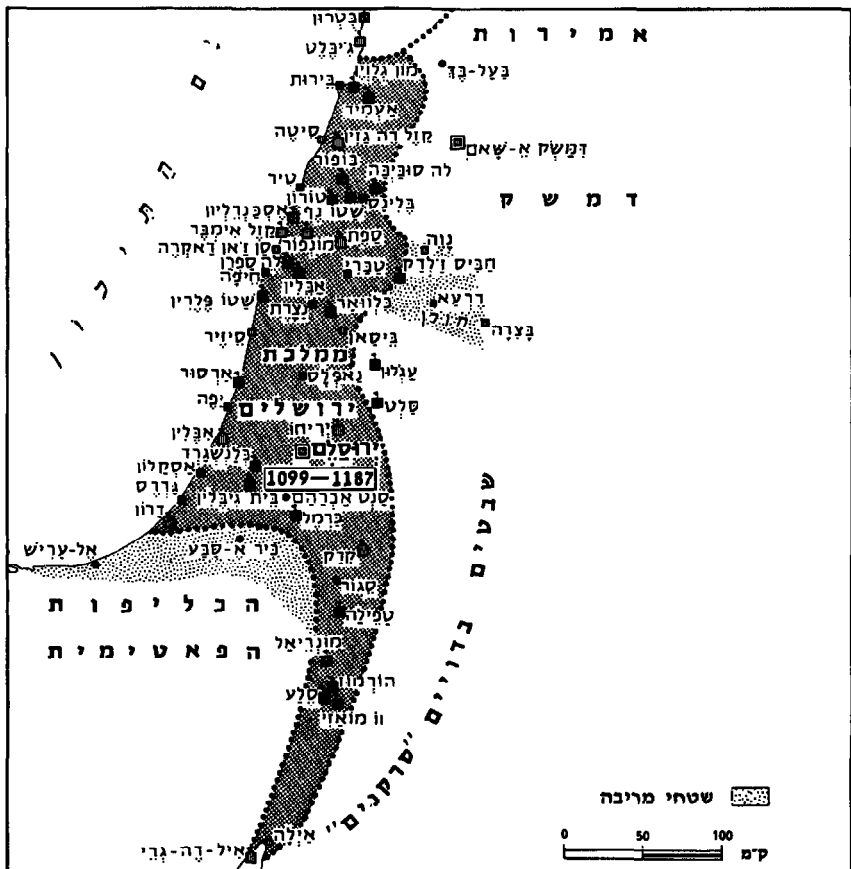
בעיר רוחשות שמועות כי ה"מלכיתים" (כת מכתות הנוצרים האורתודוכסים) קשרו קשר ושלחו שליחים אל מצביא המוסלמים, כדי שיכבוש את העיר, ועוד

אומרות השמועות כי מרגל יצא מצבא צלאח אדין וכסף רב בידיו, לקנות את לבם של שומרי החומות, ונקבו השמועות בשמו: יוסף אלכטיט. ומן המלכיתים היה.

ובעיר — אין אבירים להגנתה! אבירי חיל המצב ואבירי המלך מוטלים מתים בשדות קרני חיטין. מלך העיר גידה-ליזיניאן נתון בשבי של צלאח אדין. ולפיכך פונים ראשי העיר אל האדם הנכבד ביותר שבהם.

מיהם ראשי העיר? מפקדי משנה מן הטמפלרים וההוספיטאלרים, והפטריארך היראקליוס הידוע בפריצותו, ובקשריו עם אשת האיש פסקה די ריוורי, ממש כשם שהוא זכור מהימנעותו מצאת עם צבא הצלבנים אל קרני חיטין. מיהו הנציג הרם ביותר של האצולה הצלבנית בעיר? זה הוא באליאן ד'איבלין, שנמלט בדרך פלא משרה הקטל של חיטין וחגיע לירושלים. ובאליאן מקבל עליו את עול השלטון שבשעה ההיסטורית ההיא בוודאי אין בו יותר מעול, ולמרות שסיביל, אשתו של מלך ירושלים, שוזה בעיר ולה משפט

"ממלכת ירושלים" הצלבנית

השלטון על פי חוקי האבירים — ימלוך באליאן בשעה הקצרה ההיא. מספר האבירים שבעיר: שניים. אין בידי באליאן אלא להשביע שבעת אבירים בני אבירים בני חמש עשרה, וגם בני בורגנים ירושלמיים עשירים שאינם מאצילי היחס, יושבעו, יחגרו את בגדי השריון הגדולים מכפי מידותיהם — ויצאו אל חומות העיר, לגונן על ירושלים הקדושה מפני אלפי לוחמיו המוסלמים של צלאח א־דין.

בשבוע הראשון של המצור עוד שקולים הכוחות. תחילה מנסה צלאח א־דין דבר אל המצודה, היא "מגדל דוד". אך בצורות החומות ועמוק החפיר. ובאליאן מתיך את ציפוי הזהב של דלתות כנסיית הקבר, ואת אוצר מטבעותיו של הנרי השני (שהופקד למשמרת בידי ההוספיטאלרים) וטובע מטבעות זהב חדשות, לעודד את לב הלוחמים המופקדים נוכח פני המלחמה החזקה. הנוצרים מנסים אפילו לפרוץ את החומות ולפשוט אל גרודים מוסלמיים באזור קוביבה, אך בעשרים וחמישה בספטמבר מפנה צלאח א־דין את עיקר מאמץ ההבקעה אל החומה הצפונית, אזור התורפה של חומות העיר מאז ומעולם, והוא תוקף לאורך החומה מאזור ה"שער החדש" ועד לאזור "מגדל החסידות" שבקרן החומה הצפונית מזרחית.

ארבעים מכונות ירי נבנות, והן מטווחות מן התצפיות המוסלמיות שבהר הזיתים. מחנהו של צלאח א־דין נקבע מול "שער הפרחים" של ימינו. ומשם הוא שולח את חפריו בחיפוי נושאי צינה וקשתים לרדת אל החפיר ולערער את החומה הקדמית, ולאחריה — להעמיק חפור מתחת יסודות החומה העיקרית, סמוך למקום בו פרצו הצלבנים לעיר שמונים ושמונה שנה קודם לכן.

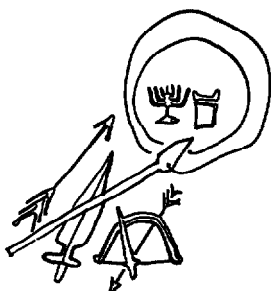
מצב הנוצרים נואש. אין מתנדבים שכירים שיתייצבו בקטע המסוכן של החומה ואפילו ירבה מלך ירושלים את שכרם. ומפקדי העיר הנוצרים מבקשים משא ומתן. תחילה מסרב צלאח א־דין — בניגוד למנהגו בשאר הערים. הוא רוצה לחזור על מעשה הפריצה, הכיבוש והטבח שעשו הנוצרים הצלבנים עת כבשו את העיר. הנוצרים מאיימים בקרב התאבדות, בהוצאתם להורג של אלפי השבויים המוסלמים שבעיר, והריסת כל המסגדים שעל הר הבית. האמירים המוסלמים לוחצים על צלאח א־דין לקבל את כניעת העיר. לכשתיכנע העיר יהיו כל תושביה שבויים שייפדו במחיר מוסכם. משא ומתן מייגע מתנהל על מחיר השבויים. צלבן אלמוני, מחבר "כיבוש ארץ ישראל" קובל מרה: "האם קראנו אי פעם שהיהודים עזבו את קודש הקודשים ללא שפיכת דם וקרבות קשים, ולא שמסרוהו מרצונם. יאברו תגרנים נבזים אלה אשר מרצון מכרו את עיר הקודש ואת המשיח!" מסתבר שהמחבר ההוא לא תפס את ההבדל בין משמעות ירושלים ליהודים ובין משמעותה לנוצרים. המחיר לגולגולת נוצרית: 10 "ביזנטים" לגבר, 5 "ביזנטים" לאשה, 2 לילד. 2 באוקטובר 1187. שערי העיר נפתחים לפני צלאח א־דין. הגולגולת הנוצרית

נספרות. העשירים פודים עצמם ועוזבים במהירות, הפטריארך החסוד הזכור אינו דואג לפדיון בני דתו העניים, מעמיס אוצרות כנסייתו ככל שהוא יכול לשאת בכלי הרכב העומדים לרשותו ונמלט אל צור. לאחר ארבעים יום מעבירים המוסלמים כחמישה עשר אלף שבויים שלא נפרדו לעבדות בערי האיסלאם, והפליטים מירושלים נודדים בכל ארצות העולם הנוצרי המזרחי ובני דתם עושקים ובוזזים אותם.

המוסלמים מטהרים את העיר מהצלבים ומהפסלים. הכנסיות הופכות שוב מסגדים, שוב מותרים יהודים לבוא בשערי ירושלים ולהתגורר בה.

תמו 88 שנות ממלכת הצלבנים הראשונה בירושלים.

והיהודים? כדרכם של יהודים: מצפים לגדולות. והגדולות לא באו אף על פי שהרמב"ם בעת ההיא מחבר בפוסטט שליד קהיר את "היד החזקה", שהוא מעין חוקה למלכות ישראל הקרבה לבוא. ויש שמועות על מגעים והבטחות מצד צלאח א־דין. אך בלא כלום אי אפשר, וכדבר אלחריזי: מאז כבשה ישמעאלים יישובה ישראלים. היישוב היהודי מתחדש בירושלים ואף כרוז יצא מידי צלאח א־דין אל היהודים כדברי המשורר ב"תחכמוני" "ויאר אלוהים את רוח מלך הישמעאלים בשנת 4950 ליצירה, ונחה עליו רוח עצה וגבורה, ויעל הוא וכל חילו ממצרים, ויצר על ירושלים ויתנה ה' בידיו ויצו להעביר קול בכל העיר אל כל רב וצעיר לאמור: דברו על לב ירושלים לבוא אליה כל הרוצה מזרע אפרים הנירחים בקצה השמים". הכרוז יצא. זרע אפרים ואף זרע יהודה — לא באו. עדיין לא.

למסע הצלב השלישי יוצאים חשובי המלכים של אירופה. פרידריך ברברוסה קיסר גרמניה יוצא בראש 200,000 אבירים; והוא קובע להתראות פנים עם צלאח א־דין: "ב־1 בנובמבר 1189, בשדה צוען, בוכות הצלב המחיה ובשם יוסף האמיתי". איתרע מזלו של ברברוסה, וב־10 ביוני 1190 הצטנן ונהרג בתגרה מזוינת ליד גבול ארמניה (ויש אומרים — סתם טבע בנהר קאליק אדנוס שבאסיה הקטנה), ומאות אלפי אנשי צבאו — נסוגו. רק אלפים בודדים הגיעו עד לשרות הקרב של ארץ ישראל.

שני שליטי אירופה האחרים שנשאו את הצלב היו פיליפ הצרפתי וריצ'רד לב הארי. אצילים רבים על צבאותיהם הצטרפו אליהם ובדרך הים הם מגיעים לארץ ישראל. גלים גלים הם מגיעים, מתארגנים מול חומותיה של עכו, ולאחר מצור ממושך — מבקיעים את העיר. ועכו היא שתהיה בירת ממלכת הצלבנים השנייה, שתתקיים מאה שנה ברצועת החוף של ארץ ישראל.

אך טבעי היה שצבאותיהם העצומים של הצלבנים יפגו ויבקיעו להם דרך אל ירושלים, האם לא לשמה באו? אולם החיכוכים והסכסוכים במחנה הצלבני עיכבו את המסע. היה על מלכי אירופה ליישב תחילה את מלחמותיהם. ורק לאחר מכן לפנות להילחם במוסלמים.

פיליפ מלך צרפת אינו מרוצה מצורת ניהול ענייני המדינה ומשיטת המינויים ב"מלכות הלטינית של ירושלים" (אותה שעה רק שמה עוד עליה, היא עצמה בידי האיסלאם) וסמוך להשתלטות על עכו הוא שב לאירופה. ריצ'רד לב הארי מקבל לידיו את הפיקוד העליון על כל מחנות הצלבנים. רק כחודשיים לאחר כניעת עכו מצליח ריצ'רד לארגן את צבאותיו לתנועה. הצלבנים נהנים הנאה רבה מן "החיים המתוקים" בבקעת עכו, וקשה עליהם הפרידה והיציאה לדרך.

הדרך אינה קלה כלל ועיקר: הם נעים לעבר יפו, לאורך החוף, כשספינות הצי הצלבני מאבטחות את אגפם הימני, וגודריו של צלאח א־דין מטרידים את אגפם השמאלי. ליד ארסוף מתחוללת התנגשות גדולה בין החיל הצלבני לצבא צלאח א־דין והמוסלמים נוחלים תבוסה קשה, אחת מהתבוסות הבודדות שידע צלאח א־דין.

הדרך לירושלים פתוחה — לכאורה. משום מה משתהים צבאות הצלבנים יותר ויותר בשפלה. החיכוכים הפנימיים במחנה הצלבני מעכבים. צלאח א־דין מנצל את העיכובים במחנה הצלבני לארגון מחדש של צבאו המוכה,

וליישום שיטת "האדמה החרוכה" באזור שפלת יהודה וההר. הוא הורס את כל המבצרים בשפלת החוף ובמבואות ההרים כדי שלא יוכלו לשמש בסיס לצלבנים.

ריצ'רד לב הארי יושב במבצר יפו. הצלבנים מקימים מצודות קטנות לאורך הדרך מיפו ללוד, כדי לאבטח היטב את נתיב האספקה שלהם — כשיעלו סוף סוף על ירושלים, אך צלאח א־דין מנצל את זמנו טוב יותר. הוא מעבה את ביצורי ירושלים, מגביר את צבאו ומארגנו. מעתה יתחמק מקרב גלוי עם הצלבנים ויתישם בסדרה ארוכה של קרבות קטנים — אגב הרס כפרים ועיירות, השמדת היבולים וסתימת מקורות המים. לצלבנים לא יהיו כוח ומשאבים לשיקום הארץ, והם יהיו תלויים בלעדית באספקה מאירופה. הצלבנים מתמהמהים ביפו, מתענגים על טוב הארץ ועל בנות יפו. והם מאבדים מתנופת התקפתם. וכשהמחנה נע לבסוף, משיגים אותם גשמי הזעף של החורף כשהם בבית נובא הסמוכה ללטרון. במחנה הצלבני הרטוב מתעוררות שוב המחלוקות הישנות באשר לעתיד השליטה בירושלים — לכשתיכבש — ועיקר המחנה ישוב לאירופה, ועוד חלוקות הדעות בדבר עיתוי המתקפה על ירושלים — ולפיכך בחודש ינואר 1192 נסוג המחנה לחרוף ביפו.

ואם אין נלחמים — אפשר לקיים משא ומתן. מתקיימים מגעים בין ריצ'רד לב הארי ואלמלך אלעארל, אחיו של צלאח א־דין. תחילה דורש ריצ'רד לקבל לשליטתו את כל השטחים שהיו בידי הצלבנים לפני קרב חיטין. אך תביעותיו הולכות ופוחתות. בשלב מסוים מועלית הצעת פשרה בנוסח אבירי־אירופה, דהיינו — יישא אלמלך אלעארל אחיו של צלאח א־דין לאשה את גיין (יוהאנה) אלמנתו של מלך סיציליה, אחותו של ריצ'רד לב הארי, ושניהם יחדיו יקבלו כנחלה את שטחי מלכות ירושלים. להכרעה נותרה רק השאלה אם יתנצר המוסלמי או תתאסלם הנוצריה...

המשא והמתן מגיעים למבוי סתום. הפלוגתות במחנה הצלבני הולכות וגוברות, באנגליה פורץ מרד נגד ריצ'רד, ולבו, לב הארי — באנגליה. לא ביפו, וירושלים הולכת ומתרחקת. במאמץ אחרון לארגן את צבאותיו לכיבוש ירושלים כובש ריצ'רד את מבצר דרום שבשפלת החוף. בכך הוא קובע את גבול ממלכת הצלבנים שלו מצור ועד מבצר דרום. שוב התלכדו לשעה כוחות הצלבנים המפוצלים והמפולגים. אשקלון, בית גוברין, לטרון, יאלו, בית נובא. על סף ירושלים. ובאן, בבית נובא — שוב עיכוב של שלושה שבועות. ממתנינים לתגבורת. ריצ'רד אינו אוהב להסתכן וממתין לחילותיו של אנרי משמפן העתידים להגיע מעכו. ממתנינים לאספקה. לציוור. בינתיים — פושטים לכפרי גב ההר כדי להשיג אספקה. עד לאבו גוש ועד לקלונייה, מהלך מספר קילומטרים מירושלים מגיעים הצלבנים — ומשקיפים על ירושלים. ובירושלים מהומה, גם שם. מחלוקות קשות בין האמירים לצלאח א־דין, מנוסת תושבים

מן העיר, איזו שעת כושר תצלח יותר מזו להסתער על העיר ולכבשה? אלא שנגזר כנראה באיזו ירושלים של מעלה שריצ'רד לב הארי לא יכבוש את ירושלים של מטה. עזרה נוספת ומפתיעה הוא מקבל משנופלים לידיו ואוצרות זהב, כסף וסחורות יקרות כשלוכדים גדודיו שיירה ענקית העולה ממצרים. מדוע אין הוא מסתער על ירושלים?

הגדודים הצרפתיים לוחצים לפתוח במתקפה. ריצ'רד מהסס. יהיו קשיים בהבקעת העיר. הדברים ידועים. אם ייכשל, האם לא ינצלו זאת אויביו באנגליה? ריצ'רד יכול להרשות לעצמו מדיניות של שב ואל תעשה. אין הוא יכול להרשות לעצמו מפלה בשדה הקרב.

מועצה המורכבת מנציגי הטמפלרים, ההוספיטאלרים, החילות הצרפתיים והבארונים מארץ ישראל מתכנסת. והם מחליטים — לסגת. ב־4 ביולי, חמש שנים בדיוק לאחר קרב חטיין, נסוגו הצלבנים מעל ירושלים. הוכו ללא קרב.

ואם אין מלחמה — מדוע לא לנהל משא ומתן?

כל צד מכיר בחולשות יריבו. ברור כי שום צד לא ייסוג מעמדותיו, אך מי ישלוט בירושלים? שני שורדים רבים ביניהם בשאלת הבעלות על השלל... צלחא א־דין מסביר באיגרת מהי חשיבות ירושלים בעיניו: "ירושלים היא לנו, כשם שהיא לכם, ומעלתה אצלנו גדולה יותר מאשר אצלכם. כי הרי היא מקום מסע הלילה של נביאנו אל השמים. ומקום אספה למלאכים. על כן אל תדמה בנפשך כי נוותר עליה, ולא נוכל לזלזל ברבר בפני המוסלמים. ואשר לארץ אף היא לנו מעיקרה ולא הצלחתם להשתלט עליה אלא מפאת חולשתם של המוסלמים שהיו בה באותו זמן".

עוד ניסיון מוחלמי אחד לשנות את העובדות בשטח באמצעות קביעת עובדה צבאית: הם פושטים על יפו וכמעט כובשים אותה, ומשהם נכשלים — נחתם חוזה השלום. לשלוש שנים ושלשה חודשים. מצור ועד יפו עם מובלעת בלוד ורמלה המחולקות — זוהי מדינת הצלבנים החדשה. לנוצרים זכות עלייה לרגל לירושלים ללא תשלום — אך גם ללא נשק עמם.

ב־3 באוקטובר 1192, בספינה ארומה מפליג ריצ'רד לב הארי מגמל עכו לחופי אירופה. תם מסע הצלב השלישי. "ממלכת ירושלים" שנייה אך כלי ירושלים, אף לא מחולקת כפי שנפל בחלקה של מדינת ישראל בראשיתה.

מכאן ואילך עמדו זו מול זו שתי ממלכות מפוצלות. מסוכסכות, חלשות מכדי לנצח. מפעם לפעם התעוררה באירופה תנועה לחידוש מסעי הצלב. מפעם לפעם הגיעו מספר אבירים לחופי הארץ. מפעם לפעם התלכדו לשעה יורשיו המפולגים של צלחא א־דין — אך ככלל לא חלו שינויים משמעותיים בגבולות ממלכת ירושלים הצלבנית.

בשנת 1223 יוצא "מלך ירושלים" ז'אן רה בריין — לאחר שהצלבנים נוחלים מפלה במצרים — להיפגש עם האפיפיור ועם פרידריך השני קיסר גרמניה. הפגישה מתקיימת באיטליה, וכתוצאה ממנה נושא פרידריך לאשה את איזבל,

בתו בת ה־10 של "מלך ירושלים" הרלפון. ומשהוא נשוי ליורשת — אין לו אלא לכבוש את הממלכה המובטחת כנרוניה — אלא שזו תפוסה בשעה ההיא בידי המוסלמים.

שנים רבות, מאות בשנים, התואר "מלך ירושלים" יהיה נספח לשורת תארים ארוכים של מלכים שונים באירופה. ייתכן שערך היום הזה מסתובבים עוד יורשי התואר הזה בין קאזינו לקאזינו בכרכי אירופה.

אמנם המלכה הצעירה מתה בדמי ימיה — אך פרידריך השני, האלמן, כבר נושא נפשו לכתר ירושלים. שליט העיר בעת ההיא הוא הסולטן אל קאמל; בעזרת אחיו, שליט דמשק, הוא מפרק את חומות ירושלים כדי שלא יוכלו לשמש מחסה לצבאות הפרנקים. אך מסתבר כי לקאמל ולפרידריך תחומי התעניינות משותפים רבים אחרים: שירה, גיאומטריה, פילוסופיה ורקדניות צעירות, ולכן — יושבו העניינים ביניהם ללא קרב של ממש. חילוקי הדעות הקשים יותר מתגלעים בין פרידריך השני לאפיפיור. הקיסר הגרמני מכשיר את הקרקע עוד בהיותו באירופה, להשתלטותו הוא על "ממלכת ירושלים". אין הוא רואה עצמו מכשיר בידי האפיפיור או הבארונים של "ארץ הקודש". והאפיפיור מצווה עליו שלא לצאת לארץ ישראל. אין פרידריך נשמע לו, והוא יוצא למסע צלב נוסף, הפעם ללא צלב. אם יש ממלכת ירושלים בלי ירושלים, למה לא מסע צלב בלי צלב?

בראש 600 אביריו הוא מגיע ליפו. וללא קשיים מרובים, לאחר חילופי מכתבים, דורונות ורקדניות, נחתם "חוזה יפו" ב־20 בפברואר 1229. על פי חוזה זה נמסרת ממלכת הצלבנים, הכוללת מעתה גם שטחים נוספים בגליל ומסדרון אל ירושלים — לחזקתו של פרידריך — ללא כל תלות בכנסייה. כמו ידיו מכתיר פרידריך את עצמו למלך ירושלים בכנסיית הקבר הקדוש. כמו ידיו כי לא נמצא כומר רם מעלה שיפר את חרם האפיפיור שהוטל על פרידריך השני. הנה כי כן הושבה ירושלים אל חיק הנצרות — אך זו לא רצתה בה.

ומששב פרידריך לאירופה כדי להמשיך בהתנצחויותיו עם האפיפיור — לא נותרו בארץ אלא צללים חוורים של הצלבנים המפוארים שכבשוה. רק חולשתם המדהימה של אויביה המוסלמים של ממלכת ירושלים מנעה את נפילתה בתקופה זו של שקיעה והידרדרות. ובירושלים — מלחמת פעמונים במואזינים. כנסיית הקבר מול כיפת הסלע. שנאה בלא הכרעה.

בשנת 1239 שוב נשמטת ירושלים מידי הצלבנים שהספיקו כמעט ולשכוח אותה בשל מריבותיהם הפנימיות הנטושות בשפלה. השליט החדש בירושלים ממהר להרוס את "מצודת דוד" מקום מושבם של הנוצרים בירושלים. אך מששבה העיר לשליטה מצרית, מחזירים המצרים אליה את הנוצרים.

בשנת 1241 שוב מגיעים גלי צלבנים עם ריצ'רד מקורוול וטיכו משמפן, והם

מצליחים להרחיב לשעה היסטורית קלה את גבול הממלכה, כולל הרחבת הפרוזדור הצר לירושלים, והעמקתו מזרחה — עד לירדן. ער שמגיעים החואריזמים.

גייגיס חאן פורץ ממונגוליה והורף את החואריזמים, עם שממלכתו גבלה ממזרח ומצפון בסוריה. החואריזמים היוו גל חלוץ של הפלישה המונגולית הקרבה, והם הביאו עמם הרס וחורבן לכל אשר הגיעו. גם הערבים וגם הצלבנים ניסו לקנות את ברייתם ולערבם במאבקים. אך כגל אדיר, חסר רסן ונטול איסטרטגיית לטווח הארוך שוטפים החואריזמים את כל מרחבי המזרח התיכון. ברכה חאן מנהיגם מתייצב על נקלה מול קואליציה מוסלמית-צלבנית וגובר עליה. הוא שוטף את הגליל ואת הרי יהודה ומסתער לכיוון ירושלים. מצד הר ציון הם עולים על העיר שביצורה שוקמו רק בחלקם לאחר הפורענויות האחרונות, גיחה נוצרית מולם מסתיימת במותו של הנציב הנוצרי האחרון של ירושלים. האחרון עד שיבוא בשעריה הנציב העליון הבריטי, אלא שהוא במקרה (?) יהודי יהיה...

האוכלוסייה הנוצרית אינה ממתינה לעזרה העשויה לבוא מהצלבנים שבשפלה או משליטי מצרים. אלפי אנשים נוטשים בלילה את העיר, ומותירים מאחוריהם זקנים, ילדים וחולים שאינם מסוגלים לברוח. החואריזמים חודרים לעיר. שוחטים את הנקרה בידם, מניפים על החומות דגלים נוצריים ומצלצלים בפעמוני העיר. אלפי הנמלטים הסבורים כי הגיעה תגבורת, שבים על עקבותיהם — איש מהם אינו נמלט מן המלכודת. החואריזמים מנתצים, שודדים וטובחים כפי שלא עוללו לירושלים כבר שנים רבות. קבריהם של המלכים הצלבניים נפרצים ונשדדים. מרצפות השיש נעקרות, וכל הניתן להוצאה — מוצא ממקומו.

וכשתמה מלאכת החורבן — נוטשים החואריזמים. וכי מה יעשו כאן? לא היה להם פה לא מלך ולא מקדש ולא משיח ולא נביא, אף לא כאגדה וכחלום. מה שניתן ליטול נטלו, את היתר הרסו ונעלמו. ובכלל נעלמו מההיסטוריה. צבא המוסלמים והנוצרים המתייצב מול החואריזמים (ובעלי ברייתם לשעה — המצרים) מוכה לרסיסים ליד עזה. אך החואריזמים איבדו כל עניין בעיר השדודה וההרוסה, והם נעלמים. ההריסות נותרות בשליטה מצרית שהופקעה מידי הנוצרים.

ב־1260 מגיע הגל שהדף קדימה את החואריזמים. מגיעים המונגולים עצמם. הולאגו חאן, נכדו של גייגיס חאן כובש את כל סוריה ושואף דרומה. המונגולים אכזריים ממש כחואריזמים, אך תרבותיים יותר. מכירים בחכמות המערב ובערכי הרוח שלו, בחצרו של הולאגו חאן — יועצים נוצרים ויהודים רבים, ורופאים יהודים, ואיצטגנינים יהודים. גורדים גיאוגרפים ונוצרים תומכים במונגולים, ומיסיונרים פעילים אצלם בתקווה לזכות בעזרתם שוב בארץ ישראל כולה.

שוב נמלטים תושבי ירושלים. שוב נבזזת העיר ונהרס מה ששוקם. אולם בייכרס "רובה הקשת", המייצג את העריץ השולט באותה שעה במצרים, מתייצב מול המונגולים ומכה את צבאם בעין חרוד. ובשובו מניצחונו זה הוא גם הורג את שליט מצרים ומשתלט על מצרים וארץ ישראל.

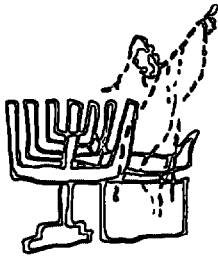
ב־1262 הוא יוצא למלחמת חרמה על הנוצרים בארץ ישראל ובשש שנים הוא כובש את כל מעוזי הנוצרים, הורס את הכנסיות והמבצרים ומשתלט על הארץ כולה.

עכו וצור לבדן נותרות בידי הצלבנים.

במאי 1291 נפלה עכו. בא הקץ על מלכות ירושלים הצלבנית. היהודים רואים בכל אלה אות ומופת כי רק להם נועדה העיר. כעשרים שנה לפני שבא הקץ על ממלכת הצלבנים ותוך כדי התכתשות עמים ושבטים ממזרח ומערב, מגיע לירושלים רבנו משה בן נחמן (הרמב"ן), לחדש בה יישוב יהודי ותורה, ובה הוא מסיים את פירושו לתורה באילו המלים:

"היום הזה ראיתי בך קדושה, חזות קשה, מצאתי בתוכך איש יהודי, ניגש ונענה, והוא צבע ובוו ישבע... דימיתך הורתי ליולדת שמת בנה בחיקה והחלב בשדיה למכאובים ותניק את גורי הכלבים, ואם כל זה מאסו בך עוגבים ושממו עליך אויבים... ורבה העזובה בקרב הארץ השמנה והרחבה כי הם אינם הגונים לך וגם את אינך ראויה להם..." ובמקום אחר: "אין ארצנו מקבלת אויבנו, כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם..."

ואיך לא יאמרו כך חכמי ישראל כשלעיניהם תוך זמן קצר יחסית עברו שטפו את ירושלים צרפתים, ערבים, גרמנים, ערבים, סלג'וקים, איטלקים, תורכמנים, אנגלים, מונגולים, ספרדים, חואריזמים, סקוטים ותתרים. זה ממלא את הרמב"ן תקווה וביטחון: ירושלים מחכה לבניה. העלייה הגדולה יחסית של שלוש מאות רבני צרפת בסביבות 1200 אינה נאחות בירושלים. המרכז בעכו. ומשם גם בדורות הבאים היאחזויות בגליל. וירושלים מחכה.

גירוש יהודי ספרד מזה וכיבוש הארץ בידי התורכים מזה, הביאו עמם תמורות מסעירות ומבורכות ליישוב היהודי בארץ, שהשלטון המצרי-ממלוכי בה לא היה לברכה לא ליישוב זה ולא לארץ בכלל.

אך למרבית ההפתעה לא ירושלים כי אם צפת נעשתה למרכז רוחני, ולא לארץ בלבד כי אם לתפוצות הגולה, ובה, בצפת, עלו מאורות שהאירו למאות בשנים למרחקי הגלויות, ודיינו אם נזכיר שתי יצירות יסוד: שולחן ערוך לר' יוסף קארו וקבלת האר"י.

ולמה לא ירושלים? לא שהיא עומדת מנגד, אך היא עומדת כנגד ובמקצת אף נגד.

הכיצר?

הגליל תפס מקום חשוב בתולדות רוח ישראל מאז כישלון מרד בר כוכבא. סנהדרין נדרה צפונה, ובעיקר התפתח המרכז של טבריה. בימי השלטון הערבי עד בוא הצלבנים חזרה טבריה ומסרה את ההגמוניה הרוחנית לירושלים, בה ישבה ישיבת "גאון יעקב", אך הצלבנים הרסו את היישוב היהודי בירושלים עד היסוד. מדוע עלתה צפת דווקא כמרכז חשוב? יש מוצאים טעמים כלכליים, מקומה בין השפלה הצפונית ובין דמשק והלאה מזה חלב, שתי ערים פורחות. עובדה מעניינת היא שבמאה ה-16 מתפתח בצפת מרכז תעשיית האריגים שבידי היהודים, בעיקר מגולי ספרד. אך מה שהפכה לשם דבר בתולדות ישראל, לא התעשייה הייתה כי אם היצירה הרוחנית. הקמח ודאי סייע לתורה. יש אומרים, ציירים בימינו מעידים על כך, שקסמי אקלימה של עיר זו והמראות ממנה, הם שמשכו את לבם של אנשי רוח בכלל ואנשי סוד ושירה בפרט.

אלא שהרי לא בצפת אנו עוסקים כאן, כי אם בירושלים. ולא נזקקנו לצפת אלא כדי להסביר למה נהנתה ירושלים פחות מצפת מגל העולים מקרב מגורשי ספרד, המעולים ללא ספק מבין כל גלי העולים בימים ההם. לירושלים מגיע מספרד מקובל מפורסם ר' אברהם הלוי. והוא מפיח תקוות משיחיות, בראותו בנצרות את אויבתה העיקרית של היהדות. ועל כן כיבוש קושטא בידי התורכים (1453) משמש לו אות לגאולה קרבה. מזמן לזמן אמנם נאלץ הוא, כשם שנאלצו מחשבי קצין אחרים, לפניו ואחריו, לדחוק את שנת הגאולה, אך התסיסה הייתה רבה וגברה עם כיבוש הארץ בידי הצבא העות'מני.

אחר ממכשרי המשיח החשובים ביותר — כי בעל מחשבה ואף הצלחה מדינית מסוימת — היה דוד הראובני, שלפני הליכתו לרומי שוהה בירושלים וכאן מצליח בתחפושת ערבית לשהות ימים ולילות בכיפת הסלע. חצי הירח — זה סמל תורכי ולא ערבי במקורו — הסתובב פעמים אחדות וזה היה אות לקרבת הגאולה. אלא שלא כאברהם הלוי רואה הראובני את דרך הגאולה כמדינית ריאליית ואף צבאית, ואף זו לא בעורת קושטא המוסלמית, כי אם... בעורת רומי הנוצרית. הפלא ופלא: ואף-על-פי-כן יש היגיון בהיפוך זה יותר מאשר בהיפוך חצי-הירח מעל כיפת הסלע. אין זה מקרה שמי שבא מספרד הקאתולית רואה באיסלאם מושיע, ומי שבא, כדוד הראובני, מארצות ערב, רואה באיסלאם ובערבים אויב, והוגה ברעיון ברית צבאית עם רומי לשחרור ארץ ישראל.

ואין צורך לאמר — היום, כולנו חכמים: כולנו יודעים ששתי התקוות היו לשווא. מכל מקום בימינו, גם כאשר התגשמה במידת מה התיאוריה של דוד הראובני על ברית עם ארץ נוצרית — אנגליה — נגד תורכיה, לא הדת היא שקבעה כי אם גורמים בין-לאומיים אחרים.

חכמי ירושלים ודאי שלא היו מאושרים מתכניות מסוג זו של דוד הראובני, שהרי הם ישבו בתוך ירושלים. בסיטואציה דומה ייצצאו יהודי ירושלים גם בימי מסע בוגפרטה בארץ והכרותו על החזרת ירושלים ליהודים, ואחר כך בימי מלחמת העולם הראשונה, בימי מלחמת אנגליה נגד תורכיה. רבה של ירושלים בעת ההיא, ימי ניסיונותיו של דוד הראובני, ר' לוי אבן חביב, מתנגד בחריפות לתכניות ההן. אם מפני שחזה מבשרו את אימי האינקוויזיציה, אם מפני הדאגה לגורל יהודי ירושלים לשמע מעשה של יהודי המכין צבא ומבקש תותחים מיד פורטוגל ובהמלצת האפיפיור כדי לעלות על ירושלים לשחררה (בשנת 1523).

הרלב"ח כותב כנגד תכניות הראובני:

"בזמן בשורות השוטים, דוברי שקרים, תיפח רוחם, כי לולא שנמצאתי אז בעיר הקדושה הזאת תוב"ב ובמתק שפתיים הייתי מיישב דעתם ומדבר על לבם, כבר הייתה חרבה אז מכל היהודים היושבים בה עד בלי השאיר אפילו מניין, כמפורסם לכל היושבי בה."

אך בנוסף למאבק מדיני חיצוני זה, נכפתה עליו, על רבה של ירושלים, חזית אחרת, חזית נגד רבני צפת הפורחת, פורחת בקמח ובתורה.

בשנת רפ"ד (1524), באותה שנה ממש בה זכה דוד הראובני לאותה הצלחה אצל האפיפיור ברעיון הברית הנוצרית-יהודית, מתיישב בצפת גולה ספרד ר' יעקב בירב. למען האמת, התכוון תחילה לעשות את ירושלים למקום תורתו, אלא שזו בימים ההם מתרדרלת והולכת. אותו שלטון עותומני הפותח את שעריו לרווחה בפני גולי ספרד, מתוך חשבון מדיני וככלי נכון, אין פקידיו הירושלמיים רואים בעין יפה את זרם היהודים המגיע כבדרך הטבע, ואולי

מכוח אהבה ותקווה שמחוץ לדרך הטבע, לעיר הקודש. וזו סיבה נוספת לכך שצפת גדלה על חשבון ירושלים. ר' יעקב בירב אינו מסתפק בהקמת מרכז תורתי בצפת. גם בגלל ציפיותיו המשיחיות, גם בגלל צרכים מעשיים — סבכים הלכתיים שונים בעקבות האנוסים המבקשים לשוב ליהדות — העלה ר' יעקב את הרעיון לחדש את הסמיכה, משמע להקים שוב סנהדרין. בשנת רצ"ח (1538) הוא מכנס בצפת כנסת גדולה של גדולי הרבנים בצפת ומכריז על חידוש הסמיכה, כשלב הכנה לחידוש סנהדרין.

כך פורצת סערה. רבני ירושלים ביוזמת הרלב"ח מביעים התנגדות, ואחד הטעמים, והוא המעניין אותנו בספר זה, מבחינת ירושלים הנאבדת, היא זכות היתר של ירושלים. כיצד באים רבני צפת לקבוע מעשה היסטורי הלכתי ממדרגה ראשונה שלא על דעת רבני ירושלים ולא בירושלים עצמה? ישנה גם סברה שרבני ירושלים חששו מפני השלכות מדיניות שבהקמת סנהדרין, שמא יראו בכך אנשי השלטון בקושטא שלב להתעצמות היהודים, ויצרו את צעדי היישוב המתפתח.

ירושלים ניצחה את צפת. על כל פנים הצליחה למנוע את הקמת הסנהדרין מחדש. מה שלא הצליחה למנוע, ודאי גם לא התכוונה למנוע, היה המשך עליונותה הרוחנית של צפת. את כס הרבנות בצפת אחרי ר' יעקב בירב ירש ר' יוסף קארו, מחבר ה"שולחן ערוך". ובשנות השבעים יצא את ירושלים ועבר לצפת מורה דור אחר ומסוג אחר: האר"י הקדוש, יליד ירושלים. ובכן שוב כישלון ירושלים? נכון. אך שוב ושוב כישלון לשעה. כה רבו יריבותיה של עיר זו בעולם ובארץ. כה רבו שקיעותיה, אלא שזה הפלא: בסופו של דבר היא מכלה את כולן.

בעקיפין וכמו בסתרי שבילים עור הועמדה ירושלים היהודית במבחן קשה אחד ששורשו בצפת, בצפת זו של האר"י. תורת הסוד של האר"י הצמיחה את תנועת שבתאי צבי. כשהופיע שבתאי צבי בירושלים היה הדבר לפני "התגלותו", אם כי אין ספק שכבר תססה בנפשו האמונה כי נועד להיות משיחם של ישראל. רבני ירושלים קיבלוהו בסבר פנים יפות, למרות איאלו זריות במנהגיו. ואף עשוהו לשליח למצרים לאסוף תרומות לשיבות ירושלים. כעבור זמן, עם "התגלותו" בעזה בעזרת נביאו, נתן העזתי, התלוצצו אנשי ירושלים ואמרו: יצא שליח, חזר משיח...

התגלותו נעשתה בעזה. רבני ירושלים, שהיו מוכיחים אותו בימי שכתו בעירם (כשנתיים) על מעשים יוצאי דופן אך לא על עברות עדיין, לא קיבלו כמובן את ההכרזה על משיחיותו. כאשר נודע להם כי מינה את הרב נג'ארה מעזה לכוהן גדול, אם כי לא היה כוהן כלל, והם עולים בראש שיירה חגיגת להמלכה בירושלים שתבוטא גם באמצעות הקרבת קרבן בהר הבית, קרעו קריעה כעל חילול השם ושלחו למנעו מכך: "למה אתה רוצה למסור את ישראל להריגה ולמה יכולע לנחלת ה' ח"ו". לשון זו מוכיחה כי לנגד עיניהם של רבני ירושלים

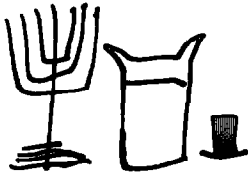
לא הייתה רק בעיית החשש ההלכתי שבעלייה להר הבית, כי אם גם החשש שמעשה כזה יתפרש על ידי השלטון העותומני כמעשה פגיעה בקודש המוסלמי, מעין אותם החששות הרווחים היום, אם כי בשלטון יהודי ישראלי, מעלייה להר הבית, בנוסף לחששות ההלכתיים. הרבנים אף הודיעו על כך לשלטונות התורכיים... שבתאי צבי, בהיודוע לו דבר התנגדותם החריפה של רבני ירושלים, נמנע מלהתמודד עמם, וקרא בספקו כפיו: "אבוי, הרבר (מסתבר: הגאולה) היה קרוב ונתרחק". אף על פי כן הופיע בירושלים. נתבע לדין אצל הקאדי, אם על רצונו לעלות על הר הבית, אם על אי מסירת הכספים שאסף. הקאדי שחררו ואף התיר לו לערוך הפגנה, ולרכב על סוס (הדבר היה אסור על היהודים). ולהקיף את העיר שבע פעמים בלבוש ירוק. אילו הסתפק במפגנים מלכותיים אלה, ניחא, רבני ירושלים לא היו מגיבים, מה עוד שהדבר נעשה על פי רשיון מלכות, באורח חוקי, בלשון ימינו. אך כאשר שבתאי צבי בא להוכיח את משיחיותו על ידי כוחו להתיר איסורים, בהתירו לקצת מאמיניו שבאו אתו מעזה, או הצטרפו אליו בירושלים, לאכול חלב כליות, נודעו שומרי החומות והטילו עליו חרם. בין מטילי החרם היו אף מקובלים מומחים בתורת האר"י, כיניהם המכובד ברכני ירושלים, ר' יעקב חאגיז שהיה מורו של נתן העזתי, נביאו ומכתירו של שבתאי צבי. הוא גורש מירושלים ומגרשיו ומנדיו אף הודיעו על כך לרבנים כמצרים, בעזה ובקושטא. יתר על כן אף התירו להרגו: "האישי המפיץ חידושים אלו הוא כופר בתורה וכל ההורגו ייחשב כמציל נפשות רבות והיר המשכימה להרגו תבורך בעיני אלוהים ואדם".

הוא גורש מירושלים בין שבעה עשר בתמוז — לאחר שביטל את הצום וגם זה היה ודאי מטעמי החרם — ובין תשעה באב. לפי סיפור אחר, חזר על מעשהו של משיח ידוע שקדם לו, וקילל את ירושלים בצאתו ממנה, אך חזר בו — בכל זאת לב יהודי — והביע מחילתו והפך קללתו לכרכה.

שבתאי צבי חוזר לעזה ועורך משם את המסע המלכותי אל איזמיר ואל הסערה האדירה ואל קצו הקשה והטראגי. נדמה היה שהמשיח ניצח את ירושלים שדחתה אותו, שלא הכירה בו ואף החרימה אותו. רוב רובה של יהדות העולם נשמע למשיח ולא שעה לדעת רבני ירושלים. ואכן בשנות ההתרחשויות הדראמטיות באיזמיר ובגליפולי, ירושלים כמו נשתופפה, לא נכנעה, אך גם לא יצאה למאבק נגד התנועה הסוערת. רבני קושטא פונים לירושלים לשמוע חוות דעתה ואינם נענים. וזו אינה שתיקה כהודאה. רק לאחר המרתו של שבתאי צבי, כאשר שככה הסערה, החלו להעלות את עמידתה המבודדת של קהילת ירושלים. גם בירושלים נמצאו מאמינים, אך רבניה הרשמיים לא נכנעו.

גם אלו מלחמות ירושלים. אלא שמלחמה עצובה זו, ואף ניצחונה ניצחון עצוב הוא. שהרי רצתה ירושלים לא פחות ואולי יותר מכל עיר אחרת בעולם

בגאולה. אלא שלא בא עריין גואלה, והמשיח שבא להתמלך בתוכה לא היה
המשיח והיא צדקה שדחתה אותו. וי לניצחון שכזה. הלואי והיא הייתה
מתברר ואל המשיח.

מי היה הקונסול המערכי הראשון שבא לירושלים?

האנגלים טוענים לזכות בכורה, וזה כמעט נכון. ב־1836 נתמנה טאוור יאנג לקונסול בירושלים. אחריו נזדרו או פיגרו מעצמות אחרות להציב נציג שלהם בעיר קדומים וקדושים זו. גרמניה, צרפת, אוסטריה, רוסיה, איטליה. ובכן, למה אמרנו "כמעט" נכון, ולא "נכון בהחלט"? מפני ש"קונסול" מערבי ראשון שבא לעיר זו היה... פומפיוס הרומי. כן, קונסול היה, אם כי במובן "קצת" שונה ממובן התואר כיום. אחד משני שליטי האימפריה, זמן מה אף שליט בלעדי— מטעם הסינאט כמובן— ומפקדו העליון של הצבא וכובש המזרח בשביל רומי. מין "קונסול" שכזה... גלגולם של מונחים. וכבוש בא לירושלים ונלחם עליה, אם כי למען האמת הדיפלומאטית כ"עושה שלום" בא, בריב האחים החשמונאים הורקנוס ואריסטובולוס, אך מבחינה זו לא ראשון ולא אחרון היה לכבוש עיר או ארץ "למען השלום" ובעקבות מלחמת אחים. ולמה בא קונסול אנגלי לירושלים ב־1838?

ירושלים עיר נידחת היא בשממת האימפריה העותומנית. כה נידחת שאפילו בונפרטה במסעו הצבאי דרך מצרים וארץ ישראל (1799) לא טרח לסור אליה. לאורך החוף כבש ועלה, רק בעמק יזרעאל פרץ מזרחה, כדי לקדם את פני הצבא התורכי שיצא נגדו, ושם גם ניצח למרגלות הר תבור. אין צורך לאמר שלא אף ולא רץ לכבד את המקומות הקדושים בירושלים. המהפכה של פאריס צעירה הייתה והלהט האנטי דתי לא פג עדיין. אמנם במצרים הביע נכונות להתאסלם, וחבש תרבוש ירוק לראשו, ונשבע באללה ובנביאו. אך לא היה מוכן לימול. לירושלים לא סר, אם כי היה במרחק רכיבה של ארבע שעות ממנה. לא שום צורך צבאי, לא שום רחף נפשי ואף לא שום טעם מדיני, עד כדי כך בלתי חשובה היא בעיניו.

אימתי נזכר בה? כשהוא מוציא את הכרוז לעם היהודי לשוב לירושלים ולהקים בה את מדינתו...

פרשה מופלאה היא לעצמה, ולא נעמוד בה כאן ורק זאת נזכור, כי רבני ירושלים היו אחוזי אימה, ולא אותה אימה שאחזה אי־אלה רבנים ורביים כאירופה המזרחית (ובראשם מייסדה של חסידות חב"ד) מפני נפוליאון הנושא עמו את המהפכה ששוויון זכויות בימינה, אבל גם טמיעה ליהודים בשמאלה, והרבנים רוחים בשתי ידיים את שתי הידיים ואומרים: לא מדובשך ולא מעוקצך. פחרם של רבני ירושלים בימי מסע בונפרטה, כי אכן כבונפרטה

נודע אז ולא כנפוליאון קיסר, היה פיסו מאוד. השלטון העותומני בעיר העבדים בפרך בביצור העיר, כי החשדים שאכן נוטים הם לצרפת.

יש שמועות בירושלים, כך כותבים הרבנים משם, ששנים-עשר אלף חיילים יהודיים בצבא צרפת, גנרל בונפרטה בעיניהם—משיח, "חרב לה' ולבונפרטה" סיסמתם... מה פלא שהשלטון חושד. חשד בכשרים. אפילו בצרפת לא הרבו יהודים לשמוח לשמע הכרוז, גם אם הגיע לאוזניהם. רבים מהם שרו בשנים ההן: צרפת היא ארץ ישראל שלנו, הסינה—הירדן שלנו, פאריס—ירושלים שלנו. מאה שנה לאחר מכן השיבה להם פאריס כהד במשפט דרייפוס: מוות ליהודים! והרצל הוציא את מסקנותיו—מסקנותינו, ובצורה מפתיעה: הוא קיבל את הצעת בונפרטה...

אך על סף המאה ה-19 כה חסרת חשיבות הייתה העיר, שזה הנשר הגדול מגדולי הנשרים המדיניים הכובשים בתולדות אנוש, רק נפנף לה מיפו או מרמלה או מהכרמל, ואליה לא בא. מספר אוכלוסיה של ירושלים בעת ההיא לכל היותר עשרת אלפים... ובתוכם כאלפים יהודים.

ואף-על-פי-כן, בעצם מסעו בחבל ארץ נידח זה כמו העלה אותה מן הנשייה, כמו החזיר אותה למפת החשיבות והמחשבה הגיאופוליטית. אם טוב הרבר לצרפת, אולי הוא גם חשוב לאנגליה?...

בין 1830 עד 1840 התחוללו באירופה תמורות שטמנו בחיקן עתידות לארץ ולירושלים.

באזור: מרד מוחמד עלי המצרי וכיבוש ארץ ישראל וסוריה מידי הסולטן. צרפת תמכה אמנם בתנועה מצרית לאומית זו, אך אנגליה הייתה מעוניינת בחיזוקה של עותומניה, או לפחות באי-התפוררותה בשלב זה. הכיבוש המצרי הסתיים וגם ימי הכיבוש לא הותירו זכרונות טובים. ליהודים לא בולע ובירושלים אף הוסרו איסורים רבים ש"השער העליון" הטיל עליהם, כגון איסור שיקום בתי כנסת שנהרסו, אבל עול המסים והמלחמות התכופות לא סייעו לשגשוג. ירושלים היהודית "נהנתה" במידת מה מאסון טבע שפגע בצפת שנהרסה ברעידת אדמה, וחלק מיהודי צפת עברו לירושלים.

ההתעוררות הדתית של יהודים לעלייה לארץ ישראל ולירושלים עם עליית חסידים, תלמידי הבעש"ט, (ר' נחמן מברסלב שהה בארץ בעצם ימי האנדרלמוסיה של מסע בונפרטה) ואחריהם תלמידי "הגאון", הייתה התעוררות רגשית דתית טהורה, תזכורת לכך שהלאומיות והתקווה לתקומה ממלכתית הן מיסודות דת ישראל והאמונה המשיחית, ותלמידי "הגאון" מווילנא נשאו עמם דעת תורה מפורשת בשמו שיישוב ארץ ישראל הוא תנאי מוקדם לגאולה.

אלא שבשנות השלושים והארבעים ישנה התעוררות דתית, אם כי לא כליכך טהורה, מצד הזרמים השונים של הנצרות, לכיוון ירושלים. גוברת והולכת הצליינות, ובוה אחר זה מוקמים מוסדות דתיים. כנסיות, מנזרים ומפעלים

סוציאליים בחסות כנסיות דתיות שונות. אם אמרנו "לא כל-כך טהורה" לגבי התערורות דתית נוצרית זו, לא התכוונו חלילה לאמר, שבין הצליינים, המיסיונרים ומקימי הכנסיות והמוסדות לא היו גם אנשי אמונה כנים. אלא שאחד הקווים המאפיינים את השנים האלה, ומתמשכים עשרות בשנים ועד לימים שלנו הם מגיעים, הייתה האפוטרופסות שפורשות מעצמות יריבות על העניינים הדתיים ההם, ולא חשוב כל-כך מה קדם למה: אם תחילה באו צליינים ומתיישבים דתיים לתור או לגור בארץ הקודש ובעיר הקודש והם שהזמינו את האפוטרופסים הפוליטיים, מפטרבורג, מברלין, או שמלכתחילה נשלחו אנשי דת כדי להצדיק התערורות פוליטיות. דיינו אם נזכיר שמלחמת קרים הנודעת שבין תורכיה לרוסיה, פרצה בגלל סכסוך סביב לשיפוצים ב... "כנסיית הקבר" בירושלים.

ועתה נשוב אל אותה קונסוליה ראשונה שנפתחה על ידי אנגליה רווקא. אנו אומרים "רווקא", שהרי הכנסייה האנגליקנית, כזרם פרוטסטאנטי, לא היתה דבקה כל-כך באובייקטים דתיים מוחשיים כמו הקאתולית או היוונית והפרובוסלאבית. וגם זה בצלו של ה"רווקא": התפקיד המרכזי שיועד לו לקונסול הבריטי הראשון, יאנג, היה לפרוש בירושלים את חסותו על ה... היהודים, ולעודד עליית יהודים ארצה. למרות החשדות מסוימות לא היה יאנג זה מיסיונר, ולא עשה דבר לצוד נפשות יהודים. הקונסול השני, פיין, שבא אחריו, ייתכן שנשא רעיון זה בלבו, אך לא עשה בפועל דברים בכיוון זה. האנגלים הראשונים שאנו מוצאים אותם בשנות השלושים והארבעים בירושלים, הם מיסיונר ניקולסון, ושני... משומדים, אמזלג ולוי. כנגדם אנו נתקלים גם בנוצרים שהתגיירו, ואחד מהם אף הוא קונסול, הלא הוא קריסון, קונסול ארה"ב. ובכן נרשום גם זאת לפנינו: קונסול ראשון של ארה"ב הצעירה בירושלים: נוצרי שהתגייר, ובימים ההם אין עדיין "לובי" יהודי בארה"ב, ואנגלי, גוי טהור, הנלחם ל... עליית יהודים לפלשתיין...

הנציג הדיפלומאטי האנגלי הראשי יושב ברמשק, ביפו יושב נציג מסחרי, מה יעשה, אפוא, קונסול בירושלים? רשמית הרי אין קונסול יכול לפרוש חסות אלא על אזרחי ארצו. וכי כמה יהודים מאנגליה מצויים בארץ? וכאן באה הפתעה נוספת: רוב בני החסות היהודיים יהיו יהודים מרוסיה. נחתם הסכם מפורש בין לונדון לפטרבורג. על פיו רשאי הקונסול האנגלי להעניק חסות ליהודים אלה, שיצאו מהפחד הרוסי לא כדי ליפול בידי הפחה התורכי. ודאי שלטווח ארוך מבקשת אנגליה אחיזה בחבל ארץ זה, העולה במשקלו עם עליית משקלן של הודו והדרך להודו, עם חתירת רוסיה למפרץ הפרסי מזה ולים התיכון מזה, ועם חולשת האימפריה העותומנית, שיש להגן עליה לא משום כבודה, כי אם כדי שאחרים לא יקרעו קרעים ממנה. ולשם כך זה לא רע אם יש הרבה "סובייקטים" בחסות הדגל האנגלי. אך החסות על היהודים מצד אנגליה יש לה גם רקע נוסף. בין 1838 ל-1840, ימי שר החוץ פלמרסטון

בלונדון, ישנה התעוררות כמו ציונית באנגליה. הרוח החיה בהתעוררות זו הוא לורד שפטסבורי הנדלק לרעיון שיכת ציון של היהודים. ודאי שהוא מאמין שעתידיים היהודים לטבול לנצרות, אך אין טבילתם אצלו תנאי לתמיכה בשיבתם לציון, כי אם להיפך, הוא משוכנע — וכמוהו רבים בין הכתות הנוצריות השונות עד עצם היום הזה — ששיבתם לארץ היא תנאי להארה שתאיר את לבם להכיר בישו. ניחא, דבר זה ודאי שאינו צריך למנוע מאתנו לקבל את היר המושטת. עניין ההארה, מילא, די לצרה בשעתה. ואין ספק שלהתפתחות שלהבא עד הצהרת בלפור, היה חלקימה בהלכי רוח ציוניים אלה בקרב האנגלים. עד עצם היום הזה, אמרנו. ראש העיר. מר טדי קולק סיפר כי בכיקורו בקנדה נשאל על ידי אנשי כת דתית נוצרית, הלמאי איננו בונים את בית המקדש. "מה החיפון?" שאל ראש העיר היהודי. "אכן, צריך להיחפו. אנו מאמינים שאחר שייבנה בית המקדש, ישוב ויופיע ישו...". האם לא כדאי להיחפו?

והנה הדברים שכתב לורד שפטסבורי ביום שבו התמנה קונסול אנגלי ראשון בירושלים:

"מה נפלא מאורע זה. הקריה העתיקה של עם אלוהים עומדת לשוב ולתפוס מקום בתוך האומות, ואנגליה היא הראשונה בין ממלכות הגויים שחדלה לרמוס אותה ברגל... לעולם אזכור שאלוהים שם בלבבי להגות את התכנית למען כבודו. נתן לי השפעה לשכנע את פלמרסטון להביא בשביל המשרה איש היכול לזכור את ירושלים בשעת שמחתו."

מסתבר שהתלהבות דתית זו של הלורד הטוב לא הייתה המניע היחיד של פלמרסטון. משהו קשור גם בחיל המצב התורכי בירושלים וסביבתה, משהו בקנאות הרבה שמגלה ניקולאי הראשון לגבי המקומות הקדושים בירושלים, והוא שולח מתנות יקרות לקישוט הקבר, יחד עם הגברת הצי הרוסי בים השחור והחדירה לפרס. משהו גם קשור בתככים הצרפתיים במזרח התיכון. אבל הרי לזיד ג'ורג' וגם בלפור יטענו אחר כך שהרגש הדתי שלהם לגבי כתבי הקודש ועיר הקודש ועם התנ"ך הצטרף אצלם לשיקולים האימפריאליים במתן הצהרת בלפור. סוף סוף מדווחים לו, לפלמרסטון, נציגיו במזרח, שהערבים הקאתולים מכבדים מאוד את צרפת, הערבים היוונים האורתודוקסים מכבדים את הצאר, ואין מי שיכבד את אנגליה. מה יהיה על האינטרסים האנגליים ביום שידובר בה, שיבותר בה, בעותומניה? עתה, לאחר שאנגליה, שלא היה לה שום "אובייקט" בצורת כנסייה — ולא "סובייקטים" רבים — משמע נתינים שלה, שיצדיקו את אחיזתה הפוליטית הייצוגית בירושלים, נדרזה ופתחה קונסוליה, באו אחריה גם המעצמות האחרות, אם בעלות בריתה, אם יריביה, לתפוס עמדות דומות בעיר הקודש. ב־1842 מופיע קונסול פרוסי, 1843 — צרפתי, 1844 — אמריקני, 1849 —

איטלקי. ודווקא הרוסי, ששימש תחילה גורם פרובוקאטיבי, מפגר ומופיע רק בשנות החמישים. קנאת קונסולים רבה תכונה ותרבה בניין. ממש מירוך בהגשת שירותים סוציאליים, חינוכיים. תחילה יש לדאוג לצליינים, מוקמים "הוספיסים" (וכי אינכם מכירים במלה זו גם את ה"אשפוז"?), בתי-חולים ובתי-ספר, והקרבה הרתית בין הפרוטסטאנטים הפרוסים לאנגליקנים מצמיחה אף בישופות מרכזיות משותפת. וכיוון שהחל מאמצע המאה ה-19 היהודים מהווים את הערה הגדולה ביותר, ועד מהרה את הרוב, שרובם גם נתיני ארצות אירופה, הם נהנים ממירוך תחרותי זה בין המעצמות. בייחוד רבים המוסדות המוקמים בעזרת פרוסיה, אחר כך גרמניה הגדולה, בתי-מחסה, בתי-חולים (ביקור-חולים, שערי-צדק), בית-ספר למל (בחסות וינה). אמנם אין יהודים ירושלמיים אלה דומים ביותר ליהודי ברלין, אין הם ממהרים להשליט את הלשון הגרמנית במוסדות אלה, הנתמכים עלידי הקיזור, אף-על-פי-כן, הם נתמכים, אם במישרין, אם בעקיפין, בתיווך ה"הילפספע-ריין", הלא היא "עזרה" מיסודם של יהודי גרמניה. ודאי שגרמניה עושה גם לשם שמים: מ"כנסיית המשיח העברית" ועד ל"אוגוסטה ויקטוריה", ואין צורך לאמר שביקורו של הקיסר וילהלם השני—זה הביקור הידוע בתולדות הציונות מפגישתו של הרצל עמו—לא היה למטרות מדיניות אימפריאליות חלילה, כי אם אך ורק כדי לחנוך את "כנסיית הגואל". כמעט שכחנו לציין: הבישופים הראשונים באותה בישופות משותפת מלכתחילה בין הכנסיות של אנגליה וגרמניה (אחר כך האנגלים פרשו), היו כמעט כולם... יהודים מומרים. ואף-על-פי-כן—ראה זה פלא! צרות לא נודעו מהם ליישוב היהודי בירושלים. הבישוף הראשון היה אחד בשם מיכאל שלמה אלכסנדר. וכדי שלא לפגור חלילה מינתה גם רוסיה לבישוף ראשון שלה בירושלים איש אשר שמו כשר לא פחות, ושמה אף יותר מהשם שלמה: הלא הוא לבינסון. משומד אף הוא כמובן.

דיינו? לא דיינו. את צרפת כמעט ושכחנו. עוד מעט ונשוב אליה ואל תנופתה המדינית, אך תחילה נעשה עמה חסד דתי. הלא ער כה היא הייתה כמעט האפוסטרופוס הדתי הראשי, כארץ קאתולית והיא כנוצרת ראשית למורשת הצלבנים. על כן היא לא תתיר שכנסיות אחרות תתפוסנה את מקומה. הלטינים כמעט ונשכחו ביריבות זאת בין הפרוטסטאנטים לאורתודוקסים. לאחר סיום מלחמת קרים, שאמנם לא נתנה לרוסיה את מבוקשה, אך השאירה לה מעמד דתי חזק, יותר מ"מגרש הרוסים", תרמה צרפת תרומה גדולה לחידוש כנסיית אנה ולקניית קשת "אקסה הומו". על כל הכיבושים האלה מנצח נזיר בשם אלפונס רטיסבון, האם צריך להוסיף ולספר כי גם זה מומר?

האם לא מוגזם קצת? כליכך הרבה משומדים בתנועת הזרמים הנוצריים בירושלים כמחצית השנייה של המאה ה-19, על סף התחייה הציונית? לא,

בהחלט לא, בהתחשב במחולליה של הנצרות בירושלים לפני 1,900 שנה... הקונסולים בירושלים נהנו מכוח הקאפיטולאציות מסמכויות שלא נפלו בחלקו של שום קונסול של מדינה כלשהי, אך הקונסולאט הבריטי זכה "לעלות לגדולה". כשהצטרפה תורכיה למלחמת העולם הראשונה, לצדה של גרמניה, חוסלה, כמובן, הקונסוליה הראשונה בעיר. חוסלה... על מנת להפוך לנציבות עליונה. לא עוד קונסול חזר האנגלי הראשון אחרי המלחמה, כי אם ככובש צבאי, על מנת לפנות מקומו כעבור חמש שנים לנציב העליון. שבעים שנה עברו בין כניסתו של "קונסול" פומפיוס לבין קביעת נציב רומי עליון. שמונים שנה עברו מאז בוא קונסול בריטי ראשון לירושלים ועד בוא נציב בריטי עליון לירושלים, במקרה או שלא במקרה יהודי, הרברט סמואל. וכמעט שנשמטה מסיפורנו אפיזודה קונסולאריה נוספת:

לפני שנשתיים רשמית המנדט הבריטי על ארץ ישראל, הוקמה "ועדת קונסולים" בירושלים לשמור על האינטרסים הכין-לאומיים ועל העיר בימי המעבר שהוגדרו כימי תוהו ובוהו – ויש אומרים תוהו ובוהו שתכננו בריטים. ב־22 באפריל 1948 הוקמה ועדה זו, יחידה במינה, מורכבת מהקונסול האמריקני, הצרפתי והבלגי, שניים האחרונים קאתולים ולא בעלי חיבה יתרה למדינה יהודית העומדת לקום. ולא שבעו יהודי ירושלים נחת מוועדה זאת. אלא שעלובה כליכך הייתה אל מול מה שהתרחש בארץ ובעיר, שאפילו נזק לא גרמה. ומה עוד שעד מהרה הופיע גורם בעל סמכות בין-לאומית ובעל שם, איש נכבד. מעין נציב עליון חדש, מטעם או"ם רשמית ומי יודע מטעם מי בפועל, הלא הוא המתווך, הרוזן ברנדוט.

גם לאחר מלחמת ששת הימים ושחרור העיר העתיקה, עוד ניתן היה מזמן לזמן לשמוע על קונסולים בירושלים הממשיכים לראות עצמם נציגי ארצותיהם ב...ירושלים המזרחית, כאילו לא קרה דבר. הרי רשמית לא הכירו אף מדינות ירידותיות באיחודה של העיר בבירת ישראל. אלא שמדינת ישראל איננה מנדטור בעיר ולא כשלטון עותומני המעניק קאפיטולאציות וכוח שיפוט לקונסולים שכאלה. במזרח ירושלים עדיין יושבים קונסולים שכאלה, כצללים. ולפעמים היחסים שלהם עם משרד החוץ מעורפלים, בלתי מוגדרים באין הכרה הדרית. מילא, עיר זו הזוכרת את הקונסול הרומי פומפיוס, ואת קצה של ועדת הקונסולים ב־1948, יכולה להרשות להם קיום וגיטאטיבי חסרת-קווה שכזה.

בספרנו את סיפור ראשיתם של הקונסולים בירושלים על רקע הופעתה המחודשת של ירושלים על המפה המדינית בשנות הארבעים של המאה שעברה, דילגנו על אפיזודה מעניינת: הצעת בינאום עיר. לא בשם זה כונתה אז ההצעה. המושג הזה טרם נולד, אך בפועל זו הייתה הכוונה. על כל פנים זה הניצוץ הראשון של הרעיון, שכעבור מאה שנה, בשנות הארבעים של המאה העשרים, יהפוך ללפיד נישא ברמה, ברמה בין-לאומית הרבה יותר גבוהה מאשר בשנת התחוללותו הראשונה על מנת לדעוך, או להיכבות בידי מישהו, ולא נותר ממנו אלא רמץ, וגם הוא — זו התקווה וזה הרצון — לא ישוב להעלות עוד אש ולא עשן.

ההצעה באה מצרפת.

לאחר שכבר נתמנה קונסול בריטי בירושלים, לאחר שכבר נתפרסמו בעולם ידיעות על ההצעות הציוניות — עם כל האנאכרוניזם שבמונח זה — של שפטסבורי ופלמרסטון, וראי גם על רקע שמועות של תסיסות רעיוניות ראשוניות בקרב היהודים עצמם כולל הקמת ועדים ראשוניים ליישוב הארץ, גם זה באנגליה, תוך כרי ביקורים חוזרים ונשנים של משה מונטיפיורי בארץ —

אחרי ועל רקע כל אלה נבזק רעיון במוחו של שר החוץ הצרפתי פרנסוא גיזו. בתפקידו הקודם שימש שגריר בלונדון ושם קלט את השמועות על תכניות אנגליות ציוניות. גם זה שייך לרקע הצעתו.

"אחרי ועל רקע" אמרתי — כיוון שלא מצאתי הוכחות לכך שיש כאן קשר סיבתי. מה שנמצא ללא ספק הוא, שצרפת מודיעה לפטרבורג על התכניות "היהודיות" של אנגליה. ואילו ביקשתי להשתעשע באנאלוגיות היסטוריות, לא הייתי מתקשה למצוא התקרבות בין פאריס למוסקבה נגד העמדה הפרו-ציונית של ארה"ב בימינו. את מקומה של אנגליה הלא ירשה ארה"ב במזרח התיכון, וצרפת שומרת טינה לחרידה זו שבאה בעבר ובאה בהווה על חשבונה, חשבון מעמדה "בליבנט" או, ב"מזרח התיכון" היום, אלא שאין לי עסק באנאלוגיות, על כן ולזולו של נפוליאון בירושלים ובשלוננו ב"הצהרת בונפרטה" (על משקל "הצהרת בלפור") ליהודים, גרמו לאיחורה של צרפת לתפוס כעוד מועד את הבעיה, איך מונעים את השתלטות אנגליה בנקודה רגישה זו בעולם הרוח והגיאוגרפיה העולמית? על ידי העמדת פנים קרושות: "אמנם חלפו ימי הצלבנים ולאהבתם של מיליונים רבים בני אדם,

צרפתים, אנגלים, גרמנים, רוסים. אם הממשלות הנוצריות עשויות בכוח המו"מ לעשות משהו בדרכי שלום למען ביטחונה וכבודה של ירושלים, הרי חובתן לעשות זאת..."

"הממשלות הקובלות על התרופפות האמונה חייבות ליתן סימן כלשהו של אדיקות ועניין באותן אמונות ולהשיג מידת ביטחון וכבוד בשביל ירושלים... יש לעשות את ירושלים לעיר נוצרית, להפרידה מהפחוזה ולהעמידה בערבות אירופית".

אלה קטעים מאיגרותיו של גיזו אל שגרירי צרפת בבירות אירופה, על מנת שיגששו שם ויכררו מה האפשרויות להשיג הסכמה לסידור כזה. מן הראוי לשים לב גם למה שלא הוזכר כאן, הצד היהודי לא מוזכר, כמובן. החלשת האיסלאם תבוא על ידי ניתוק מדרמשק (מרכז הפחוזה). העיקר: שלטון נוצרים. ממקורות אחרים עולה גם שרובר על העברת הנוצרים מהלכנון כדי להגיע לרוב נוצרי בעיר. ברור שאין כאן שימוש במונח המודרני "בינאום". מדובר על אפוטרופסות נוצרית, שבה — וזו תקוותו והנחתו של שר החוץ של המדינה הקאתולית — ימלאו הצרפתים תפקיד מרכזי.

אגב: יש לו לגיזו גם תקדימים. להלכה קיימת עיר "בין-לאומית" שכזאת ובלשון החוים המדיניים עיר "חופשית וניטראלית", הלא היא קרקוב הפולנית שזה הסטאטוס שנקבע לה "לנצח", כן, לנצח, כך כתוב במפורש בהסכם בין המעצמות, והערבים לכך: רוסיה, אוסטריה, פרוסיה, שלוש המדינות שחילקו ביניהן את פולין...

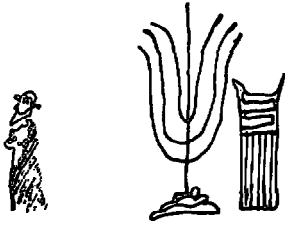
התגובות להצעה המקורית של הצלבן המאוחר היו שליליות. פלמרסטון הגיב: אין זאת אלא תכנית ערמומית. מטרתה להחליש את הסולטן ולזכות בשביל צרפת בעמדה מכריעה בליבנט. השגריר האנגלי בפאריס מתייחס לרעיון העברת נוצרים מלבנון כ"רעיון מוזר מאוד, הללו לא ינטשו את הריהם ולא יבקשו להשיג חסות מעצמה אירופית כלשהי" — אין צורך לומר שלרעיון ה"לבנוני" ולטעמי דחייתו יש היום צליל מעניין. יש אקוסטיקה של זמן. היום נוצרים מלבנון מבקשים עזרה מממשלת יהודים בירושלים... אבל גם מטרניך האוסטרי התנגד וגם לטעמים שלו כדאי להטות אוזן. הוא מתנגד דווקא מרוב דאגה לגורל ה...קאתולים, אשר גיזו בא להיטיב אתם. מטרניך חושש שהנוצרים של ירושלים, שברובם הם יוונים אורתודוכסים וארמנים, ידכאו את הקאתולים יותר משעושים זאת המוסלמים. משום מה דאג מטרניך האוסטרי והקאתולי דווקא לקדושת העיר לאיסלאם: "ירושלים היא בין ארבע הערים הקדושות למוסלמים וזה נשכח על ידי הסבורים באחרונה שישפיק אם בעלי הברית יביעו רצונם על ירושלים כעיר חופשית ונוצרית". ייתכן שגם חרה לו, למטרניך, שגיזו עמיתו לאמונה הקאתולית, מצא לנחוץ להציע את הצעתו קודם כל לרוסיה הפרובוסלאבית. חרה או לא חרה, אך ודאי לא תמה מדינאי גדול זה. ואף אנו לא תמהים, בימינו חזר

המשחק, כשרהגול הקאתולי, האדוק "והריאקציונר" התרחק מברית נאט"ו המערבית על מנת להתקרב בשטחים מסוימים לברה"מ הקומוניסטית-מרכסיסטית, בין היתר גם בשטחים שלנו, ויהודי סוציאליסטי, ראש ממשלת אוסטריה, דואג לאינטרסים של האיסלאם בירושלים. ומי זה אומר שההיסטוריה חסרת-חושי-הומור?

אלא שגם רוסיה לא מיהרה להתלהב להצעת בינאום הראשונה לגבי ירושלים. ההצעה שקעה ועמה שקע גם חלומו של המועמד ל... כתר המלוכה על ירושלים.

אכן, רק עלתה השמועה על ההצעה, וכבר נמצא מועמד לכתר ירושלים. לא, עדיין לא נצר לבית דוד (וכי יש פרטנרנט יותר חוקי?). ציר ממלכת ניאפול בפאריס הוריע: כיוון שעומדים להקים מלכות ירושלים וכיוון שלמלכות דרוש מלך, יש לו מועמד מתאים, הלא הוא אחיו...

וירושלים שוכנת לה שוממת מאוד בימים ההם, מדוכדכת בין שליט מצרים לשליט תורכיה, מסוכסכת בין כתות נוצריות ממזרח וממערב ומצפון ואורתודוכסי ודרום אתיופיה על מפתחות לכנסיית הקבר, על זכויות פולחן ועל כל מטר מרובע במקומות הקדושים ההם, קצת מחייכת מבין השחור אל יהודים חוורי פנים המתרבים בין חומותיה, מתקוטטים ביניהם בין חומותיה, אך משום מה כבר מלאי ציפייה למשהו חדש ומתחדש העומד לבוא... אך ודאי לא למלך נאפוליטני. ספק אם לירושלים של אז, שאף עיתון אין בה עדיין, כעשרים שנה לפני הופעת העיתון הראשון בה, ספק אם בכלל שמע שם מישהו על מה שמדובר בה, בה נכבדות מדובר בה בבירות העולם. לא כן, כמובן, מאה שנים לאחר מכן, כאשר אותה הצעה של בינאום שבה ועלתה בתנופה רבה, עלתה אחרת, ושקעה אחרת.

ומלים מעטות כבמאמר מוסגר, משהו ממלחמות יהודים ירושלמים בימים ההם. לא מלחמות עולם עדיין, אך מעצמות עולם מסרטטות במטותיהן החשאיים מפות חדשות לחלוקת העולם, וירושלים עולה על הפרק. לא ציונות עדיין, לא הרצל ולא קונגרסים ואף לא חובבי ציון, אך היישוב היהודי בארץ בכלל ובירושלים בפרט הולך וגדל, ואף פורץ מתוך החומות להקים שכונות חדשות.

יש כמובן גם "מלחמות יהודים". ולא דווקא בין "ספרדים" ל"אשכנזים", כי אם בין "אשכנזים". לספרדים, שיישובם קדום ומכוסס, יש "ראשון לציון", סמכות מרכזית. ה"אשכנזים" מחולקים. גם בין חסידים לפרושים, גם בין סמכויות "חלוקה".

אין צריך לאמר ש"מלחמות יהודים" אלה, שלא כמלחמות הגויים הגדולות והקטנות, מרירות ופשיטות, אין בהן שפיכות דמים. יש נשק "סודי" אחר: חרם. ומעידים מקורות כי במשך המאה הי"ט הוטלו בירושלים חרמות ונידויים בכמות מופלגת שלא נודעה כמותה בגלויות. לפעמים בדברים חשובים, לפעמים בדברים טפלים. ועדיין לא נגד "כופרים" כאליעזר בן יהודה, ואף לא נגד חשוד בציונות כ... אברהם הכהן קוק. אך יש חרם רציני נגד בית-ספר למל, ואף נגד השר מונטיפיורי. יש חרם על י"ד פרומקין וחרם על יחיאל מיכאל פינס. ואפילו מלחמה בין... עיתונים עבריים ראשונים, בין "החבצלת" ובין "הלבנון". מלחמות יהודים.

ואין צריך לאמר שכל המחרימים והמוחרמים מאמינים באמונה שלמה שלמען ירושלים מלחמתם. הם בלבד שומריה, הם בלבד נוטרי חומותיה, כשמונח זה "חומות" משמעותו סמלית כמובן, עניין של משל בלבד. ועוד תעבורנה שנים וירבו חרמות ונידויים עד שיהודים יילחמו על חומות של ממש ובנשק של ממש, כמעט כמו גויים ר"ל.

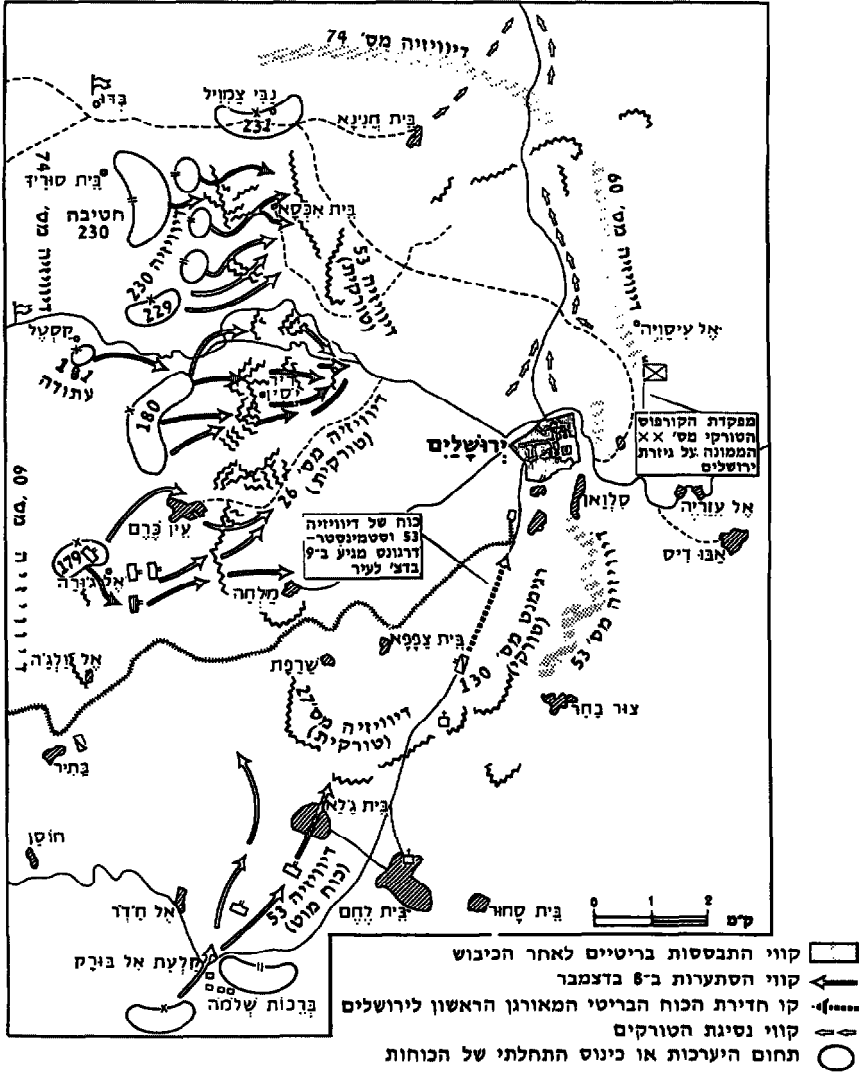

העולם מחולק לשני מחנות הנלחמים על אזורי השליטה שלהם. המלחמה היא כלל עולמית. מלחמת העולם הראשונה. בנוסף לכך, וגם זה ישן נושן, בכל מחנה יריבות מוקדמת ומתמדת על חלוקת פירות הניצחון הצפוי. ארץ ישראל נקלעת למלחמה בשל היותה אזור גבול בין תורכיה לאנגליה. בשל היותה אחר האזורים עליו נאבקו המעצמות להשגת שליטה בו, ובשל היותה בעלת היסטוריה עשירה ואוכלוסייה מגוונת שנתנו עילה לצדדים השונים לתבוע בעלות ולהופיע כמייצגי אינטרסים לגיטימיים.

התורכים, בעצתם ובפיקודם של בעלי בריחם הגרמנים תוקפים דרך סיני את תעלת סואץ בראשית 1915. הבריטים מרכיזים במצרים כוח צבאי גדול, האמור לעלות על ארץ ישראל מדרום. עכשו ייתכן שמתחילים להבין למה עשר שנים לפני כן לחצה כל-כך אנגליה לחתוך את סיני מפלשתיין ולצרפה למצרים... שנתיים נאבקים הכוחות בסיני. הצבאות התורכיים, בפיקודו של הגנרל הגרמני קרס פון קרסנשטיין ובסיועם של חילות מקצועיים גרמניים (פלוגות מקלעים כבדים ובינוניים, תותחי שדה כבדים, תותחים נגד מטוסים, יחידות קשר ולהק מטוסי סיור ותצפיות) מנהלים סדרת פשיטות על הכוחות האנגליים המוצבים באזור התעלה ובסיני. כוחות אלה מורכבים בעיקרם מן הקורפוס הרכוב המדברי (שגרעינו "אנוק") בפיקודו של הגנרל ציטווד. ובארץ: גימאל פחה, שליט תורכי עריץ ואכזר מטיל חיתיתו על כל תושבי הארץ. מתוך ההנחה-המוצדקת-שכל תושבי הארץ שונאים את התורכים, הוא נוהג ככולם-ערבים, נוצרים ויהודים-כבנתיני אויב. אין התורכים מותירים בארץ די מזון לכלכלת תושביה, הארכה מכרסם את היבולים, המגפות מפילות חללים במוכי הכפן, הבריאים והצעירים נלקחים לעבודת כפייה או לגיוס חובה לצבא התורכי. אין רבים בארץ שאינם מקווים לכיבושה המהיר של הארץ על ידי הבריטים.

המפקדה הצבאית התורכית הראשית הייתה על טהרת הגרמנים. החל כגנרל פון פלקנהיים שמפקדתו באיסטנבול, דרך גנרל פון פרנקנברג-האחראי על מסע המלחמה בארץ ישראל-ועד לגנרל פון קרסנשטיין המפקד ישירות על כל הכוחות. הכוחות התורכיים בנוים ארמיה בת 150,000 חיילים, ובהם כ-20,000 תורכים אנטוליים ויתרם-סורים, ערבים ויהודים. מפקדם הישיר-גימאל פחה. הציוד מיושן. לוחמיה משוטטים לעתים רעבים בדרכים לבקש לחם, ורבים המנסים לערוק.

כיבוש אלנבי

לפני שנים מעטות התגאו תושבי ירושלים במסילת הברזל החדשה שנסללה אל עירם, והייתה בעיני רבים מבשרת הקדמה לעיר הנצח (היש קדמה בנצח?). מסילת ברזל זו מפורקת בשנות המלחמה הראשונות, האדנים ופסי הברזל ניטלים לבנות מהם מסילה מעכו לצפת, ומשם לדמשק. בזמן העתיק הוציאו מירושלים מנורת זהב. בימי הביניים הוציאו ממנה צלב, בזמן החדש מוציאים

ממנה... פטי רכבת. פיחות גובר והולך. פיחות ערכים.
מפקד גרמני ממונה על ירושלים, מעל לראשו הנעלב וסמכויותיו המקוצצות של ראש העירייה הערבי. ואל תשאלו למה ראש עירייה הוא ערבי בשעה שרוב תושבי ירושלים יהודים. גנרל באך היה מתבטא תכופות בפומבי בבוז ובלגלוג על הערבים ומותח ביקורת על הרשלנות, הלכלוך, וחוסר היעילות של התורכים—אם כי לא תמיד הבדיל בין תורכי לערבי.
ועוד כמנגנון העירוני של ירושלים—נחום וילבושביץ, מהנדס עירוני. והוא גיסו של אבשלום פיינברג מחדרה, ממייסדי המחתרת ניל"י, השואפת להחיש את כואם של הבריטים כעזרה במסירת ידיעות מודיעיניות על המערך התורכי בארץ—לידי הבריטים. נחום וילבושביץ מסרטט את קווי ההגנה הגרמניים-תורכיים על גבי מפת ירושלים. ובאישון לילה טיטול הספינה "מנאגס" את המפה מחוף עתלית.

ובקהיר יישב אהרון אהרונסון עם קציני המודיעין הבריטיים, והם יפענחו את המפה ויצביעו—הנה כאן. מכאן תיכבש ירושלים. איך הגיעה המפה שסורטטה בידי וילבושביץ בירושלים בשביל המטה הגרמני לידי אהרונסון שלייד המטה האנגלי בקהיר? למה אתם שואלים שאלות מיותרות כל כך. הבריטים עלו מדרום, לאורך הים, כשהם מקדמים לאטם מסילת ברזל וצינורות מים מתוקים הנמשכים מהנילוס, כורים בארות בחולות צפון סיני ומקדמים ארמיה כבדה בחולות.

פעמיים הטיל גנרל מוריי את חילותיו בהסתערות על עזה. פעמיים נכשל. התורכים והגרמנים היו עקשנים במעט יותר מהצבאות הבריטיים התוקפים. ואז הוחלף מוריי באפריל 1917—בגנרל אלנבי.

אדמונד אלנבי החליט לכבוש את עזה על ידי הסתערות על באר שבע. שני קצות החזית הורעשו, אך עיקר מאמץ ההבקעה היה מרוכז בבאר שבע, והקרוב על עזה לא היה אלא מתקפת הסחה, חלק ממבצע ההטעיה המורכב שתכנן ראש המודיעין במטה אלנבי—הקולונל מיינרצהאגן.

למרות שהופתעו, ולמרות שחלק מהחיילים התורכיים בבאר שבע היו מסוממים כדבעי באופיום המצוי בסיגריות שהצניח להם מיינרצהאגן—נלחמו התורכים בעקשנות מרובה וקרב באר-שבע לא היה קל. ב-31 באוקטובר נפלה. אלנבי החיש את הקורפוסים שלו—ה-20, ה-21, והקורפוס הרכוב—לכיוון החוף צפונית לעזה—על מנת לנתק את התורכים שבעיר. וכאמצע נובמבר היו הבריטים ערוכים בקו הירקון, ואז חדר הקורפוס ה-21 אל תוך הרי יהודה.

חורף בהרי ירושלים, אלנבי הבטיח את ירושלים לראש ממשלת בריטניה כמתנה לחג המולד. ספק אם הביא בחשבון את חג החנוכה. כדמשק הקופאת לעת חורף ממתנים לישנסקי ובלקינד אנשי ניל"י לתלייתם בעוון ריגול למען בריטניה. חורף בהרי ירושלים. והדרך אל העיר—פתוחה.

דיביזיית "אנוק" והריביויה ה־54 היו אמורות לאבטח את עורקי התחבורה על-ידי פריסת קו הגנה במישור. שלוש דיביזיות היו אמורות לעלות על גב ההר: הדיביזיה הרכובה "יאמנרי" — דרך מעלה בית חורון, והדיביזיות ה־75 וה־52 לאורך כביש ירושלים-יפו. על-פי התכנית הייתה דיביזיית "יאמנרי" אמורה לעלות לכיוון רמאללה ולנתק את ירושלים מצפון, ועל ידי כך — לגרום לתורכים לפנות את העיר. בריגדה נוספת הייתה אמורה לעלות בציר מסילת הברזל אל ירושלים ולנתקה מדרום. כל הקרבות תוכננו כך שיערכו בתחום שישה מילין מהעיר הקדושה, ולא בתוכה בגלל קדושתה.

לאחר שנכבש המוצב החשוב של נבי סמואל כלילה של 21 בנובמבר עמדו אנשי הבריגדה 232 בהתקפות-נגד עזות. התורכים שאפו להחזיר לידיהם את הפסגה החולשת על ירושלים. מצפון לנבי סמואל הדפו התורכים שעל אחר שעל את הדיביזיה "יאמנרי" וגוננו בהצלחה על אל-גי'יב, הלא היא גבעון המקראית. אפילו נביא ורואה כשמואל, ששם היה מקום מושבו המרכזי, לא ראה אתונות שכאלה במרחקי הזמן.

דיביזיית "יאמנרי" נבלמה ברכס ביתוניה וברכס זייתון. הדיביזיה ה־75 נלחמה בנבי סמואל. הדיביזיה ה־52 נבלמה בציר בית-ליקיה-גבעון. הקורפוס ה־21 נבלם. הגשם ירד בזעף והערפל היה כבד. אלנבי הורה לחילווחיו לעצור.

שבועיים להתארגנות מחדש.

הקורפוס ה־20 מחליף את הקורפוס ה־21. לקחי כישלון המתקפה הקודמת נלמדו: המחסור בצירי תנועה, המחסור בעומק הדרוש לארטיילריה כדי שתוכל לסייע ולתמוך בחיל הנייד. גנרל פיליפ ציטווד, מפקד הקורפוס ה־20, משנה את ציר ההתקפה. בהישענו על הדרך הסלולה הטובה היחידה המצויה בידיו כציר לארטיילריה שלו, הוא מטיל את הדיביזיה ה־10 ואת הדיביזיה ה־74 אל קו ההגנה שממערב לירושלים. לאורך אזור הר המנוחות של היום, דיר יאסין, גבעות עין כרם. משם יפנו הכוחות צפונה וינתקו את ציר האספקה התורכי אל שכם באזור המשלטים של תל אל פול ושועפאת. כוח נוסף היה אמור לעלות מכיוון חברון, דרך ברכות שלמה, ולתקוף מעורפו את המערך התורכי הדרומי של ירושלים ברכס בית ג'אלה, היא גילה.

גם בירושלים נערכים מחדש. מתקנים ביצורים, עורכים את הכוחות. הגרמנים מצווים שלא לסגת מן העיר. התורכים מחישים אספקה לירושלים מעבר הירדן: ספינות מעבירות את האספקה מעבר לים המלח ו־200 משאיות מעלות את האספקה לירושלים. בעיר מתארגנים בתי חולים חדשים, חלקם — מיוחדים לשבויים פצועים.

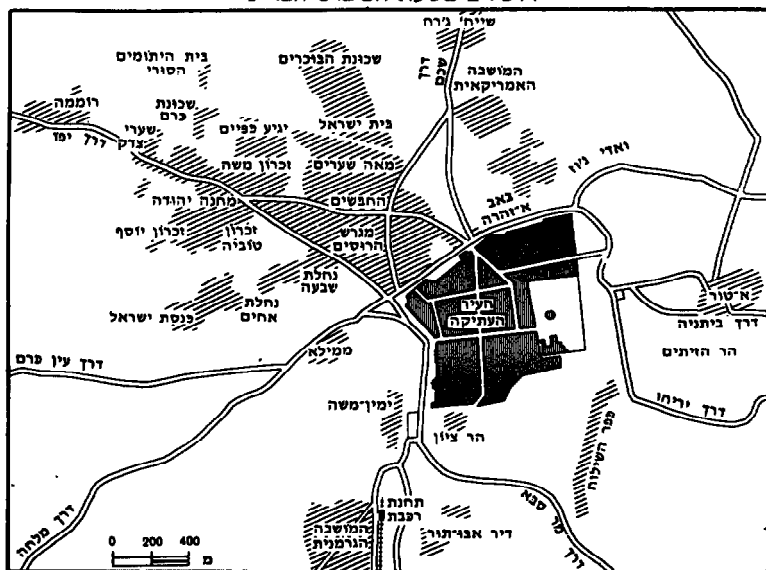
אור לשמונה בדצמבר ירד הגשם בלא הפוגה, והכוחות התנהלו לאטם. כלילה גלשה בריגדה 179 לבקעת ואדי סראר וכבשה את ההר החולש על עין כרם, ובשחר — החלה ההתקדמות העיקרית.

בארמיה השביעית התורכית 16,000 חיילים מוצבים בחפירות החצובות בסלעי ירושלים, במעוזים בני שלוש קומות, המחפים כאשם על כל סנטימטר במדרונות המוליכים אל העיר. רוח החיילים — שבורה. אלפים נפלו בקרבות השבועות הקודמים, עשרת אלפים ערבים וחמש מאות קצינים כבר ערקו. גנרל פון פלקנהיים החליט לעקור לשכם. פקודה: על כל היהודים לפנות את העיר. גשם וערפל.

פקודה: המטה הגרמני, המטה האוסטרי והמטה התורכי יעברו לשכם. אין מרעישים את העיר ממרחק. ואין הגרמנים מתכוונים לשלוח את התורכים להילחם ברחובות העיר. יראת כבוד בפני נצח-העיר, יראת כבוד שאין ירושלים רגילה בה. מאורע חריג בתולדותיה ואולי בהיסטוריה בכלל, מלחמה עליה, ואין היא עצמה לוחמת. ירושלים ראתה על חומותיה, בתוך חומותיה, בתוך מקדשה, קרבות ודמים וטבח. הפעם נחסכו ממנה עצמה, מבשרה, מראות אלה. מנגד תראה את המערכה הנערכת עליה ולא בקרבה. כל תושביה מדוכאים עד עפר ברעב ובמגפה. היא עצמה — לא מר לה. היא דרוכה.

עיקר מעמסת הקרב ב־8 בדצמבר נופלת על הדיביזיה ה־60. חייליה מעפילים אל רכס דיר יאסין וכובשים אותו. ההתנגדות התורכית עקשנית פחות ממה

ירושלים בשעת הכיבוש הבריטי

שהסכימו לו הבריטים בקרבות הקודמים. אך הגשם יורד, והערפל כבר ואינו מאפשר מלחמת תנועה מהירה.

המטה הבריטי אינו יודע על החלטת הפינוי של העיר. הדיכוייה ה-53 מתמהמהת, אגפה הדרומי של הדיכוייה ה-60 חשוף. האם יתקפו התורכים בשעה זו? רגעי חרדה במטה הבריטי.

הפקודה הבריטית: לאט. לנהוג בזהירות. להתבצר ולצפות.

אלא שהתורכים כבר נוצחו. בערב ה-8 בדצמבר ובלילו נטשו שיירות גרמנים ותורכים את ירושלים בדרך אל שכם. בהשכמת הבוקר של ה-9 בדצמבר נטש התורכי האחרון את ירושלים, המושל איזאט בק לא ראה טוב לגופו להישאר ולהיכנע בעצמו לפני הבריטים, הוא השאיר מכתב.

אפשר לתאר את תרועות החצוצרות ואת טורי הצבא הצועדים בסך כשנכנס גינירל אלנבי ב-11 בדצמבר לירושלים כדי לקבל את כניעתה. אך העיר הן נכנעה יומיים קודם לכן: בפני טבח הקצינים של הדיכוייה ה-230.

סגן בריטי אחד ניעור בבוקר ה-9 בדצמבר, והערפל אולי הזכיר לו את ביתו בבריטניה. ומהו בוקר אנגלי בלא קותלי חזיר כביצים? קותלי חזיר יימצאו, אך ביצים מניין?

בליפתא קרא תרנגול, ואם תרנגול שם, ודאי גם תרנגולת. הסגן שלח את שמשו להשיג ביצים בליפתא, בטרם קרב.

הלך טבח ממטבח הקצינים ומצא ערבי מניף חצי סדין על מטאטא ומכתב בירו. קרא הסגן את המכתב ובטנו הומה (ולא הביא ביצים). הבין כי תם הקרב ושלח לקרוא למפקדו. המפקד — רב סרן פלוני, עיין במכתב ורץ לירושלים לקבל את כניעתה. קולונל תותחן — עיין אף הוא באיגרת ויצא להדביק את המייג'ור. גנרל בריגדיר ווטסון קיבל אף הוא את המכתב, ואת הכניעה — והחזיר אותה לידי הערבי. עד שהגיע גנרל שיא, מפקד הדיכוייה ה-60, והוא ניאות לקבל את כניעת העיר בשלישית — באופן זמני.

עד שיבוא גנרל אלנבי ב-11 בדצמבר והעיר תיכנע בפניו, בחצוצרות ובין שני טורי צבא, כאמור, חודש ותשעה ימים לאחר מתן הצהרת כלפור. תמו 400 שנות שלטון עותומני בירושלים. מעתה יתגלגלו המאורעות מחר יותר, קרבים והולכים ימינו.

עיקר שכחנו: לא לחג המולד נכנעה העיר. שבועיים לפניו. כנגד זאת חל הפינוי העותומני ליום נר ראשון של חנוכה.

ובעיתון ה"עברי" שהופיע בניו יורק ביום כ"ט בכסלו תרע"ח (1917) כתוב לאמור: "גם ירושלים עיר קודשנו נכבשה לפני האנגלים ההולכים ומנצחים במלחמתם בארץ אבותינו ותקותינו. גם אותה "העיר שחוכרה לה יחדיו" אשר "כל מלך מתאווה אליה" עברה במלחמת העמים הנוכחית מיד ליד ומרשות לרשות. ואותה העיר הקדושה, מרכז היהדות בעבר ובעתיד, הייתה הפעם לנחלתם של האנגלים.

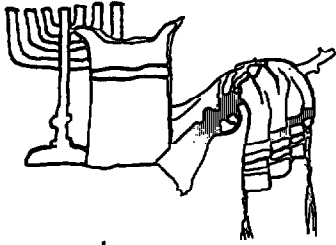
כשהשנים כתיקונן היינו דנים רשותו של מי טובה יותר, של תורכיה או של אנגליה... דבר זה מסור בידינו ומקובל אצלנו ובטוחים אנו, כי סוף כל סוף ירושלים שלנו תהיה, העיר הקדושה תהיה עוד פעם בעתיד הקרוב או הרחוק לבירת היהדות וכל מלכות הכובשת אותה הריהי רק כעין ממשלה זמנית לגבי עמנו אנו.

אבל כיוון שאותה ממשלה כובשת, הממשלה האנגלית, הודיעה בגלוי ובמפורש, כי יש ברצונה לגשם את תקוות עמנו מאז "ליסד מולדת לאומית לעם ישראל בארץ ישראל" — הרי כיבושה של אנגליה אין זה כיבוש זמני לשם בריטניה כי אם כיבוש נצחי לשם עם היהודים...

כיבוש ירושלים הפעם ישמש אצלנו בתור יסוד לימים יבואו, לעתידנו ולמילוי שאיפותינו היותר נהדרות והיותר כבירות.

זה הדבר עשה ה' — נגילה ונשמחה בו.

הערת כתיב אחת: שימו לב לכתיב השם: "ירושלם" ולא ירושלים. מאותות הכמיהה לשיבה הגדולה, לכתיב המקראי, חסר באותיות, אך מלא ושלם בנפש.

א. מימי ה"גבארדיה" ועד ל"הגנה"

האם מה שמכונה בתולדות הציונות והיישוב היהודי הקדם-ממלכתי בשם "מאורעות" נכנס לתחום נושא זה של "ירושלים הלוחמת"? אם הכוונה לצד הצבאי, ודאי שלא. התנפלויות של כנופיות, מעשי שוד ורצח והתגוננות בפניהם, אינם בגדר מלחמה. אך אם המושג מלחמה בכלל והמלחמה על עבריותה של ירושלים בפרט, הן עניין של מאבק מדיני על כל צורותיו, אין ספק שמעשים אלה הם חלק אינטגרלי של מלחמת העיר או של מלחמת היהודים והערבים על קביעת גורלה של העיר ועל כן גם של הארץ. בשנים הראשונות לכיבוש הבריטי התחוללו התנפלויות על יהודים בגליל. אך אלו, כולל פרשת תל-חי, אופיין הפוליטי האנטי-ציוני לא היה בולט. כנופיות שונות הסתובבו באזור שטרם הוגדרה שייכותו לצרפת או לאנגליה, גם כנופיות שורדים סתם, או כהמשך לשלטון האנארכי העותומני, כשאזורים שלמים נשלטו לעתים על ידי משפחות של שורדים, או כמצב "רגיל" של מעבר ממלכות למלכות.

ראשיתה של ההתנגדות הפיסית ליהודים על בסיס מדיני, ובמפורש נגד הציונות והצהרת בלפור, התחוללה בפסח תר"פ, אפריל 1920, בירושלים. זה אירע לא רק למרות היות ירושלים מרכז השלטון הבריטי הצבאי, כי אם במידה רבה הודות לכך. כמעט מהרגע הראשון הוברר לערבים שהצמרת הצבאית השלטת, אין דעתה נוחה מהצהרת בלפור. החל באלנבי והמשך בבולס ובסטורס—שלושת האישים שקבעו את דרך הממשל עד שנתמנה נציב עליון לא הסתירו כלל את התנגדותם לציונות. כנאומו הראשון בירושלים סמוך לכניסתו לעיר, אלנבי אף לא הזכיר את הצהרת בלפור, ואם בגל הפרעות הראשון באותו פסח דמים תר"פ אחת הסיסמאות של הפורעים הייתה: "שחוט את היהודים—הממשלה אתנו", היה להם על מה לסמוך. עד מהרה הגיעו לאוזני ערביי ירושלים דבריו של המושל הצבאי של יפו, הוגאארד: "אם יפרוץ הטבח ביהודים אתייצב ליד חלון בית המושל, אשקיף ואחייך". הוא אמנם נענש והועבר לשכם, אך התלהבותם של ערביי שכם לצאת בהמון לירושלים לקראת אותו פסח, באה במישרין כהדרכה ממנו. אין פירושו של דבר שהערבים היו מאושרים מהניצחון הציוני. ערביי חברון עלו בהמון רב לירושלים ללא מושל אנגלי כזה, אלא שאלמלא ידיעה זו, שהשלטון האנגלי הצבאי לא יפעל בתקיפות כדי למנוע את המעשים, ספק אם היו מעיזים. גם ההיתר שניתן בלי שהיות להפגנות, שימש רמז ברור.

מהצד הפוליטי באה ההשראה מרמשק, וזה ודאי דבר שמן הראוי להזכירו. בירושלים הופיע עיתון בשם "סוריה אל ג'נביה" (סוריה הדרומית), ועורכו, ההיסטוריון עארף אל עארף, בראש ההסתה: "במקום עטים נשתמש בחרבות ובמקום דיו — בדם". והצנזור הצבאי — עדיין היה קיים ממשל צבאי — העביר את הכרוז בעיתון בלי לנגוע בו.

בשנת תר"פ (1920) חלו חג הפסח, חג הפסחא הנוצרי, ונבי מוסה המוסלמי, ביום אחד. ובהפגנה שברשות השלטון הבריטי נישאו כרוזים שקראו לטבח, שהזכירו את סיסמת הקודש "דין מוחמד בסיף". ולרגל חג הפסחא העלו את... זכר דם ישו שנצלב בידי היהודים בירושלים. "היהודים הם אויבי הצלב והסהר, מוות ליהודים". ושוטרים וקצינים אנגליים עומדים ומסתכלים... כאשר לאחר שנים אחדות התייצבה משלחת מנהיגות ערבית בפני הנציב העליון, פלומר, ואמרה לו שאם לא תיפסק עליית היהודים, הם לא יהיו אחראים לסדר, הוא ענה להם קצרות ובטוחות: "אני פה אחראי לסדר ולא אתם", ולא היו מהומות בימיו.

אך בתר"פ השליט הוא אלנבי. ביום א' בשבוע, 4 באפריל, הוא יום ראשון של חול המועד פסח, הגיעו כ-600 ערביי חברון חמושים באלות, פגיונים וחרבות לשער יפו, כאן נתקבלו בהתלהבות על ידי אחיהם משכם, אמנם יריביהם הוותיקים אך אחים למטרה הקדושה האחת של טבח ביהודים. עארף אל עארף היה הנואם הראשי והכריז: "אם לא נצא בכוח נגד היהודים לא ניפטר מהם לעולם", ובקריאות "אטבח אל יאהוד" ו"נשרב דם אל יאהוד" (נשתה דם יהודים) פרצו לרח' יפו במעשי אלימות, מכות ושווד חנויות. בראש המפגינים צעד קצין משטרה בריטי. לפתע לאחר התייעצות קצרה בינו לבין שוטרים ערביים, פנתה ההפגנה משום מה אחורה, ופרצה לעיר העתיקה לרובע היהודי. קרוב לוודאי שנודע לו לאותו קצין משטרה בריטי שבעיר החדשה יש מי שמוכן לקבל את פני הפורעים, מה שאין כך ברובע היהודי. שם היה שוטר יהודי אחד ויחיד. כוחות ההגנה לא הספיקו להחזיר יחידות לשם.

גם שם, ברובע, בחלקים הצפופים, ניסו אנשי היישוב הישן להתגונן, לחסום סמטאות ובתים. וכאן מן הראוי ומן הצדק להעיר שנעשה עולל ל"יישוב הישן" הזה אם מתארים אותו כנעדר רצון וכוח התגוננות.

הציונות בראשיתה אהבה לצייר בשחור-לבן. הגלות כולה גיטו, כולה רעה, פחדנות, ומכאן שה"יישוב הישן" החי רק על "חלוקה" הוא המשך הגלות. הרי שהוא כולו גיטו, כולו עלוב, כולו "פחדנות". תיאור זה המובן על רקע התמרדות הציונות נגד האתמול היהודי, זוכה היום לתיקונים רבים, למען האמת. בעצם גם בגולה לא היה-הכל שחור מבחינה זאת. רוב אנשי "השומר", בני העלייה השנייה, ורוב חברי ההגנה הראשונים בארץ, היו שרידי תאי ה"הגנה" בגולה. אך גם כאן "היישוב הישן", במיוחד זה שיצא מבין החומות ובנה, שנים רבות לפני "חובכי ציון" והציונות, את השכונות החדשות "נווה

שאננים", "נחלת שבעה", "מאה שערים", ארגן ממש שמירה מתמדת שנקראה "הגבארדיה היהודית", כשלילה לילה היו השומרים, רוכבים על סוסים, מסובבים בשטח הפראי בימים ההם, מפני שודדים. גם זאת, אפוא. גם זאת ואין צריך לאמר שעצם הרבקות בעיר, דורות על גבי דורות, עד להתהוות רוב יהודי בה ושכונות חדשות, לפני בוא ציוני ראשון אליה, גם זאת ממלחמות ירושלים. לפני היות ציונות מאורגנת יצרו יהודים רוב בירושלים, אבל "הרובע" בכל זאת לא יכול היה לעמוד בפני המונים שכאלה, ובייחוד סבלו הבתים שבשולי הרובע.

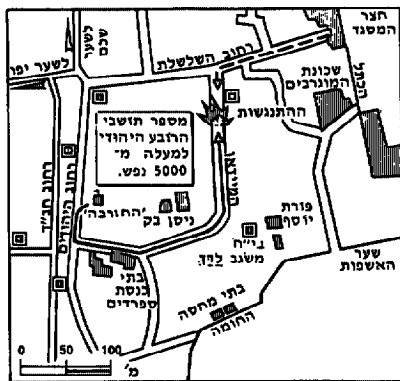
וגם מחוץ לחומות, בשכונת גבעת שאול, בוצע מעין "פוגרום", על ידי ערביי ליפתא. המהומות נמשכו כשלושה ימים (הדגם היה של רוסיה הצארית, גם שם הניחה המשטרה הצארית לפורעים להשתולל יומיים על מנת להופיע ביום השלישי...).

סך הכול: שישה יהודים נרצחו, למעלה ממאתיים נפצעו. נשים נאנסו, בתי כנסת נשרפו. רכוש רב נשדד. בתי קברות נהרסו. לא בקישינב, בתוך ירושלים בחסות השליט החדש. היו גם ארבעה הרוגים ערביים ועשרות פצועים. רובם מידי כוח ההגנה היהודי.

מה היה כוח זה? עדיין לא אותה "הגנה", במרכאות ככוח מאורגן ומאומן על בסיס ארצי. כי אם התארגנות לצורך רחוף. ראש מארגניו היה זאב זיבוטינסקי, אותה שעה עדיין במדים בריטיים, כחייל בגדוד קלעי המלך. לצרו — פנחס רוטנברג.

שבעיים לפני המהומות, שיגר זיבוטינסקי מברק רחוף ללונדון והזהיר מפני

ההתקפה על הרובע היהודי 2.11.1921

עמדת 'ההגנה'
 מפקדת 'ההגנה'
 התקפה ערבית, דרך התגבורת

המתרחש לבוא. בעיר עצמה קיבץ אנשים והחל לאמנם בחצר בית-ספר למל ובבית-ספר אליאנס, בכוונה תחילה בגלוי. רובם היו אנשי "מכבי" תלמידי "כצלאל", אחדים מהגדודים או מ"השומר", כגון, צבי נרב שהצליח להעביר מהשפלה קצת נשק. למרות הניגוד האידיאי והחברתי החריף שהיה קיים עד כה ביישוב היהודי, נתגלתה אחווה בין היישוב הישן לציונים עם פרוץ המהומות, ויהודים חובשי שטריימלאך (חוה"מ פסח) סייעו בידי יחידות הציונים המגנים.

אורגנו ארבע פלוגות, כל אחת מופקדת על שכונה או על מספר שכונות סמוכות. הכוח שנשלח עם פרוץ המהומות לרובע היהודי לא הצליח לחזור מבעד לשערים החסומים בהמוני המפגינים, על כן הצליחה שם מלאכת הפורעים יותר מאשר במקומות אחרים. ז'בוטינסקי שם את הדגש על פעולה גלויה בהתאם לקו המדיני שלו, בדרישה מתמרת להפוך את הגדודים לצבא הגלוי של הבית היהודי הלאומי. גם כחבר ועד הצירים התייצב בגלוי לפני המושל סטורס, אם באזהרות, אם בתביעות, והודיע לו פשוט כי הוא מארגן את ההגנה. נשקו האישי נלקח ממנו. ב-7 באפריל נאסר עם 19 יהודים אחרים והועמד למשפט. במקביל—למען האיזון—הועמד למשפט גם אחד מראשי הפורעים—חאג' אמין אל חוסייני. נערך משפט צבאי מהיר: ז'בוטינסקי שהודה בארגון ההגנה נידון ל-15 שנות מאסר ועבודת פרך. חבריו נידונו לשלוש שנות מאסר. העברת האסירים היהודים לעכו הפכה למסע הפגנתו, כשבכל תחנה מפגינים המוני יהודים בהתלהבות בתמיכה בשפוטים. ירושלים היהודית הכריזה על שביתה כללית. יום ה-26 באפריל הוכרז כיום צום כללי, כאות מחאה, אלא שבאותו יום ממש נתקבל האישור הבין לאומי בסן רמו להצהרת בלפור והאבל הפך ליום ששון.

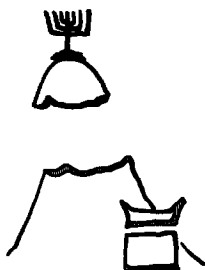
השלטון הבריטי ניצל את העברת הממשל הצבאי לידי נציב עליון אזרחי כדי לחזק את הנידונים. למען ה"איזון" נחזן גם חאג' אמין אלחוסייני. אך "קצת" בסטייה מן ה"איזון": הוא נתמנה לראש המוסדות הערביים בכל שנות המנדט. בימי מלחמת העולם השנייה ישב בברלין כיועץ להיטלר ולאייכמן.

ביחס למאורעות שלאחר מכן, היקף המעשים בירושלים בתר"פ היה כמובן זעום, אך רבת משמעות הייתה התוצאה המדינית. מכאן ואילך שוב ושוב למדו הערבים לדעת: גם אם אין הם מצליחים לחסל פיסית את היישוב היהודי, ואף לא—וזה ודאי הייתה אחת ממטרותיהם—להטיל פחד על היהודים ולמנוע את עלייתם והתיישבותם, הם זוכים בפירות מדיניים. שלושה גלי מהומות דמים: תר"פ, תרפ"א—תרפ"ט, תרצ"ו—תרצ"ט, שלושה כישלונות פסיים, שלושה ניצחונות מדיניים בדמות שלושה ספרים לבנים, כל אחד שחור מקודמו. האחרון אף אדום מאוד מרם ששת מיליונים היהודים שהושמדו: בכל זאת הגרמנים המסודרים, מוכשרים ושיטתיים יותר מכנופיות פורעים משכם ומחברון, ה"עולים" על יהודים בפגיונות ובאלות, ואחר כך אף

ברוכים וכפצצות. אך המופתי שהועלה לתפקידו בידי הבריטים — בידי הנציב העליון הראשון. הרברט סמואל, והוא יושב בברלין ליד היטלר ואייכמן. יצר ציר ירושלים-ברלין להשמדת העם היהודי, על כל פנים, למניעת חירותו בארצו.

וז'בוטינסקי? כאות הזדהות עמו על ארגון הגנת העיר, הוצב בראש רשימת "אחדות העבודה" בבחירות ל"כנסת ישראל". ותואר זה "מגן ירושלים" נשמר לו גם בפי יריביו במחנה הציוני, שביקשו לשלול ממנו זכויות רבות. הוא הגן על העיר. היא הגנה על זכותו.

ותהי זאת התנגשות דמים יהודית ראשונה על ירושלים בזמן החדש. וטבח יהודים ראשון בעיר העתיקה, ניסיון ראשון לנשלם שוב משם. חוליה ראשונה בשרשרת דמים, גזרות, גירוש והרס עד בוא יום השיבה: שחרורה בכ"ח באייר תשכ"ז.

ב. ולא בא השלום לה מהר הצופים...

"מעל פסגת הר הצופים, שלום לך ירושלים". לא שיר נפלא בלבד היה זה שהושר עשרות שנים. להוציא את שירה של נעמי שמר על סף מלחמת ששת הימים, לא הושר יפה ממנו. לא שיר בלבד היה זה, גם חלומם ורעיונם של הוגי דעות מסוימים שהתרכזו בהר הצופים בבניינים הראשונים שהוקמו שם לאוניברסיטה העברית בירושלים, מול הר הבית, או שמא גם, חס וחלילה, תחליף להר הבית? ישן מפני חדש תוציאו. אמונה מפני מדע...

גם סביב לאוניברסיטה זו שנפתחה על ידי ח' וייצמן וארתור גיימס בלפור, התחולל מאבק. למה נועדה? להיות אוניברסיטה ככל האוניברסיטאות בעולם, או שמא נועדה למלא את התקוות הנעלות, להיות מרכז רוחני לעם היהודי, ומי יודע, אולי למעלה מזה, אולי לעולם כולו, תורה ואור מציון? אם ירושלים איננה עיר ככל ערי העולם, איך תהיה האוניברסיטה שלה ככל האוניברסיטאות?

מאחורי ויכוח זה הסתתר מאבק אחר, מאבק על מהותה של הציונות. האם מטרתה להקים מדינה ככל המדינות, להביא לידי נורמאליזציה של העם היהודי, או שמא אין בכך צורך, או שאין זה בגדר האפשר, ויש להקים מרכז רוחני, אם בנוסח אחד העם, אם בנוסח מרטין בובר. לפי זה כמוכן נחלקו הדעות גם לגבי אופייה של האוניברסיטה. הציונים המדיניים רצו מוסד להשכלה גבוהה, להוציא ממנו מורים ופקידים בכירים בכל ענפי המדינה והחברה. הציונים "הרוחניים" רצו לעסוק במחקר ובהפצת אידיאות, לעשותה כולה בחינת ירושלים של מעלה, כשזו של מטה אנגלים וערבים ימשלו בה. ישראל די לו ברוח...

ודאי לא במקרה הועמד בראש האוניברסיטה י"ל מגנס, ראביי רפורמי מארה"ב, על כל מה שכלול בימים ההם ב"ריפורמה" מן התחייה הליבראלית-אוניברסאלית של היהדות, אם כי חלק גדול מן ה"ריפורמה" היה עדיין בשנות העשרים אנטי-ציוני, לא כן, כמוכן, נגידה הראשון של האוניברסיטה. י"ל מגנס ציוני היה, אך רחוק מזו המדינית. וכיוון שבשנים ההן נטה גם וייצמן יותר ויותר לציונות נוסח אחד העם, הוטבעה על המוסד הרוחני והמדעי הראשון של היישוב היהודי והציוני גושפנקא זו של ציונות "רוחנית".

היסטוריון דגול כפרופ' יוסף קלוזנר, למשל, שדעותיו היו לאומיות ברוח הציונות המדינית, וברוח זו כתב את מחקריו בתולדות ישראל, לא הותר

כמעט עד סוף ימיו להורות היסטוריה יהודית ורק קתדרה לספרות ניתנה לו. מאידך הוזמן לעמוד בראש קתדרה לשלום בין-לאומי, בנטוויטש, מהפקידות הבכירה של השלטון המנדטורי. והעיקר: מסביב למגנס התרכזה קבוצה אידיאולוגית בשם "ברית שלום" שהקו העיקרי שלה היה להגיע להסכם עם הערבים תוך ויתור מפורש על רעיון מדינה יהודית בארץ ישראל אף תוך כדי ויתור על רעיון רוב יהודי בארץ ישראל.

מעין "ירושלים של מעלה" מחודשת. "של מעלה" כמוכן רק בלבותיהם הטובים של ראשיה-מוריה, בעוד ששם למטה, בלבות ובמוחות הערבים, לא פסקה מלהתכשל מחשבת הקץ לציונות בכלל, גם זו הרוחנית רודפת השלום. ואין צורך לאמר מה התבשל שם במרכזי אירופה.

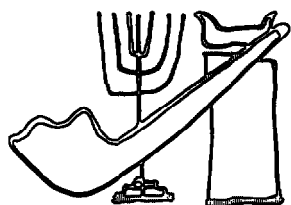
דיספרופורציה מחרידה בין הצופים ההם מהר הצופים ובין הצפוי במציאות לעם היהודי. לפעמים סערו הרוחות וגם הגופים שם למעלה על ההר היפה. הוקמו אגודות סטודנטים לאומיות שהביעו בקולניות רבה את התנגדותם לרוח "ברית שלום". משם עתידים לצאת ראשי המחתרת לעתיד לבוא. שם הועידו פרופסורים לגדולות מדעיות את הסטודנט אברהם שטרן המצטיין בשפות שירה קלאסית, מומחה להומרוס, אך הוא משום מה ביכר לרדת מההר לא רק לירושלים של מטה, כי אם עמוק מזה, למחתרת, כדי להילחם על מלכות ישראל עד הקמת בית המקדש בהר הבית. ומשם גם יצאו ל"ה סטודנטים ללכת ברגל לעזרת גוש עציון הנצור על סף הקמת המדינה, יצאו ולא חזרו, כי נפלו. חברי ה"הגנה" בטרם היות צה"ל.

על סף הקמת המדינה, שלושה שבועות לפני הכרזתה, ספגה אוניברסיטה זו ובית החולים "הרסה" שסמוך לה, מכה פיסית ומוסרית גם יחד: דווקא עליהם, על אנשים טובים אלה, חולמים אלה, תמימים אלה, וכל-יך לא לאומניים, לא מיליטנטים, דווקא עליהם נערכה התקפה רצחנית, הותקפה שיירה של מורים ורופאים ואחיות ונטבחו באכזריות כשהאנגלים עומדים מנגד ומונעים את החשת העזרה. והרוצחים לא שאלו מי מהנרצחים הוא בעד מדינה יהודית ומי מוכן לוותר עליה למען שלום עמם, עם המרצחים...

את זאת לא צפו אנשי "ברית שלום" של הר הצופים. כי "ירושלים של מעלה" שלהם הייתה למעלה-יתר-על-המידה-הנכונה, יותר מדי למעלה מנותקת מהממשות של הזמן, מהממשות של העם, גם מממשותה של ירושלים החיה, הרוצה לחיות.

ובהסכם שביתת הנשק הראשון נותק הר הצופים מהעיר, והוא פורז. ורק פעם בשבועיים הותרו מספר יהודים שוטרים, או כאילו שוטרים, וכמה מלומדים לעלות לשם כדי לשמור על הספרים הרכים ועל אבק הספרים שהצטבר על המדפים ובין הדפים, ועל האידיאות הנעלות שלא היה להן ממש בשביל עם ועיר הרוצים לחיות ממש. עד שחרורו של ההר, שחרורו מפירו, שחרורו מאשליות.

אין ממש לניתוק הר הצופים מהעיר או לפירוזו, כשם שאין ממש ליירושלים של מעלה", של איריאות נעלות, ללא ירושלים של מטה, של ממשות, ועד לאחרית הימים, עד שהר בית ה' יהיה נכון בראש ההרים ככתוב, כחזון.

ג. המלחמה על תקיעת שופר בירושלים

חברון מהקרומות בערי הארץ שגורלנו נקשר בה. מאברהם אבי האומה דרך דוד מכוון מלכות בה, וממנה — מלכות בירושלים. אחת מארבע הערים הקדושות. שבהן התבסס היישוב היהודי הישן. אך לחברון לא הגיע אף פלג קטן ביותר מזרמי העליות החדשות, הציוניות.

לעומתה תל-אביב: ללא שורשים היסטוריים (להוציא השם המצוי במקרא, אך דווקא כ"תל אביב אשר בגולה", אצל יחזקאל הנביא). כולה פרי העליות הציוניות. כולה על חולות בנויה, רובה חולין, אך תנופתה אדירה, במסחר, במלאכה בתעשייה, עד מהרה — באמצע שנות העשרים — עולה על ירושלים במספר היהודים. כולה על טהרת יהודים, נעשית לעיר הראשה של היישוב היהודי החדש, מרכז העצבים המדיניים הפנימיים, אם כי לא מרכז העצבנות ההיסטורית. לזאת נשמרת הזכות לירושלים, אם בזכות הציורף של ישן וחדש, אם בזכות כותל מערבי ורובע יהודי בתוך תוכם של ערבים עוינים, אם בזכות היותה מרכז השלטון הבריטי, אדיב ועיון, קורקטי ובוגדני, בסירוגין, בין רמים לרמים, בין הפוגה להפוגה, בין ספר לבן לספר לבן.

לא זכתה ירושלים היהודית לתנופה תעשייתית ומסחרית כמה שזכתה תל אביב, אך היא גם אינה משמרת אופייה הישן כחברון. היא שומרת על הרוב היהודי, אם כי לא בזכות היישוב החדש התהווה זה הרוב. הוא התהווה בסוף המאה הקודמת, מכוחו של היישוב היהודי הישן ברובע היהודי, הפושט אל מחוץ לחומות ובונה שכונות רבות, וכדרך טבעו של היישוב הישן, הוא פורה ומשפחותיו מרובות ילדים, עומדות בתחרות ביישוב הערבי המתרבה. איזו תרמית מזויפת נוצרה לגביו: יהודים שבאו למות בארץ? משמע זקנים. אם

כן — מניין זו ההתרבות הגדולה בקרב היישוב הישן?

אף על פי כן באה התחדשות ירושלים היהודית בזכותו של היישוב החדש. מעצם ישיבתם של המוסדות הלאומיים המרכזיים — ההנהלה הציונית, הוועד הלאומי — אלה ודאי במידה רבה בזכות היות העיר מרכז השלטון המנטרורי, ועתה: האוניברסיטה העברית כמרכז רוחני, במוכן הרוחות החדשות, ואל מול הרוח העתיקה המרוכזת בישיבות הגדלות ומתרבות.

הרוב המוחלט בעיר ממשיך להיות יהודי, אם כי בכל ימי השלטון הבריטי לא זכה יהודי להיות ראש עיר. מדרכי ה"איזון" המדיני.

ורק זאת, שהרובע היהודי שבתוך החומות מצטמק והולך, וכוחו של הוואקף, זה השלטון המוסלמי הדתי העליון, גובר והולך, והאג' אמין אל חוסייני טווה

חוטים למרחקים ושואף להפוך את ירושלים למה שלא הייתה מעולם: מרכז האיסלאם. ואין זה רק עניין לשאפתנות אישית. הוא מבין: בירושלים יוכרע גורל הארץ. הוא האיש ההופך את "כיפת הסלע" למסגד, אף כי עד כה לא הייתה אלא "יוד", מקום אבן השתייה האגדתית, בית המקדש ההיסטורי, ועליית מוחמד חלומית. הוא מנהיג שם דרשות מדי יום שישי, רובן כמובן הטפות הסתה לג'יהאד הקרב והולך נגד היהודים.

גם היהודים שלמטה, ליד הכותל, גם שם מבקש המופתי לצמצם את כוחם. הסמטה צרה ומעופשת, גובלת בשכונת המוגרבים, "סלאם" פשוטו כמשמעו. באי הכותל רובם אנשי הרובע או אנשי "מאה שערים", משמע כמעט לא-ציוניים, מצפים למשיח. האג' אמין אינו חושש מבואו של המשיח (חשש זה הוא נוצרי), הוא חושש מהציונות, ולמרות לחישות מסוימות אין הוא מאמין בתהום הרובצת בין שומרי החומות של היישוב הישן לבין הציונים. יטען שדרכיהם שונות. שאיפתם אחת: גאולת ישראל. שיבת ציון. הציונים רובם חילונים, אף-על-פי-כן הם רוקדים ושרים "יוד מלך ישראל חי וקיים", ואפילו כופרים שבהם שרים "ייבנה בית המקדש". היכן ייבנה בית המקדש? ליד מוגרבי בתל אביב? בעמק יזרעאל? הוא האג' אמין המרכז בידו שלטון רתי ושלטון חילוני-לאומי, מבין אולי יותר טוב מציונים רבים, לאן מוליך "הבית הלאומי" הציוני, החילוני כביכול: אם ירצה, אם ימאן, הוא מוליך להר הבית. וראי שהציונות, מטעמים איריאולוגיים, אינה מתרכזת בבניין ירושלים, עיניה לחקלאות, העמק, השרון, או לערי החוף המסחריות, ואף-על-פי-כן ברור: בירושלים יוכרע גורל הארץ.

מאורעות תרפ"ט (1929) פורצים בירושלים (י"ז באב) ובעקבות סכסוך הכותל. אבות כנסייה קדומים נהנו—כזכור מפרקים קודמים—למראה יהודים מקוננים על חורבנם ליד הכותל. התברר שיש כוח גם לקינות. הרמעות שנשפכו לתוך האבנים האלה לא נקוו בתוכן. בדרכי סתר הן פשטו בגלויות כולן, נתאחדו בפלגי הדמים היהודיים, ויצרו במפתיע זרם תחייה. נהרות לציון כנגד נהרות בבל. הכותל איננו רק זכר לחורבן, זה צדו האחד. מצדו הפנימי, השני, הוא זכר לגרולה, למקדש ולמלכות. במקום שאתה מוצא חולשתו, זו הקינה, אתה מוצא עצמתו, זו האמונה, התקווה. לכותל יורדים, אך הוא עצמו מושך כלפי מעלה. והוא מושך אליו, ולוא רק פעמיים בשנה, בלילות תשעה באב ובליל יום הכיפורים. רבבות, גם מקרב היישוב הציוני החדש, ספק מתפללים, ספק אינם מתפללים, אבל נמשכים. הנה נמשכים, מכוחה של היסטוריה אמיתית וחיה. גם זו ממלחמות ירושלים. ממלחמות היהודים עליה. וכשאתה עומד ליד הכותל, וככל שהוא עמוק יותר, אתה זוקף ראשך, מושכו אל מעלה, אל מעלה. כוח שכזה.

הסכסוך פורץ לכאורה סביב עניינים של מה בכך: המופתי מקים מעין מסגד חדש שמצריחו משמיע המואזין את תפילותיו הרמות המחרישות את תפילות

היהודים למטה. הוא פותח שער בצד הדרומי ועושה את הכותל לרחוב לעבור בו בלא הרף ערבים וחמורים מטילי גללים. ובשם ה"סטאטוס קוו" הקרוש הוא תובע מהאנגלים למנוע מוקנים ונשים יהודים להביא עמם כיסאות לשבת בימי צום חמים וקשים, וכן למנוע הקמת מחיצה בין הגברים והנשים, זה לא בית כנסת, זה רחוב, וזה בבעלות ה"וואקף", כי כאן בפניה, קשר מוחמד את סוסו הפלאי שהביאו הנה בחזון הלילה שלו. האמנם? מסורת שכזאת? הפלא ופלא. איש לא טרח לבדוק. היום אנו יודעים: אין זכר לסיפור זה במסורת המוסלמית הקדומה ואף לא המאוחרת. חאג' אמין העלה סיפור זה וקידשו למטרות פוליטיות מובהקות. כמעט יש מאין. לא אגדה מקורית: בדותה מכוונת. אלא שדברים כאלה, בייחוד כשהם באים מאישיות מרכזית שכזאת, מקבלים עד מהרה את סמכותם ועצמתם. סמטת הכותל הופכת להיות "אל בורק" על שם הסוס הפלאי ההוא.

והאנגלים השמרנים רגישים מאוד ל"סטאטוס קוו"... והם מסירים את המחיצה בגסות באמצע תפילת יום הכיפורים, ואוסרים על הבאת כיסאות, ובהמשך אף יאסרו על תקיעת שופר במוצאי יום הכיפורים לאחר נעילה. המלחמה בציונות מתרכזת בירושלים והמלחמה על ירושלים מתרכזת דווקא בחזית הרתית המובהקת, שהציונים, או לפחות רובם, אין להם עניין בה. אלא זה חוק ירושלים מראשיתה: דת וחולין מזווגים בה. רוב פרקי תהלים, פרקי תפילה, נכתבו על ידי מקים המלכות, דוד. יום האבל הלאומי, ראשית גלות האומה—יום תשעה באב, יום חורבן בית המקדש. הכובש הצבאי הגדול מחבר תפילות. חורבן המרכז הדתי הוא אבדן הריבונות המדינית. מאורעות תרפ"ט פרצו בגלל הכותל.

כתגובה על הניסיונות לצמצם את זכויות התפילה ליד הכותל, מארגן נוער לאומי—בעיקר בית"ר—הפגנה בתשעה באב. ההפגנה היא ברשות. מה שחורג מן הרשות הוא הנפת הדגל הלאומי ושירת ה"תקווה"... זאת הייתה, כביכול, העילה לפרוץ המאורעות ב"ז באב תרפ"ט. ושוב: ראשיתם בירושלים ורק לאחר מכן פשטו לחברון, לצפת וליישובים אחרים. ובלשון ספר "ההגנה":

"ירושלים נבחרה על ידי מארגני המאורעות למרכז פעולתם, משום מעמדה כעיר קדושה למיליונים בכל קצות תבל וכמרכז אליו נשואות עיני כל תושבי הארץ. המסיתים ידעו כי כל דבר שיקרה בעיר זו, לא יישא אופי של מהומות מקומיות בפניה נידחת באחת מערי המזרח, אלא יעורר הד רב בכל העולם התרבותי."

חשבון ערבי זה היה נכון. טעותם הייתה רק לגבי כוח העמידה הפיסי של היישוב היהודי בכלל ושל ירושלים בפרט. לא עור תר"פ. מכל מקום לא בירושלים. למרות המכה הראשונה—17 הרוגים—נכשלו הניסיונות של ההמונים שיצאו מוסתים ביום שישי מהמסגדים, והם לא הצליחו לפרוץ לא

למרכז העיר ולא לרובע היהודי. עדיין ללא נשק רב מדי — מקלע אחד שהובא מתל אביב ונדרד משכונה לשכונה, אך כיוון שראשון היה בשימוש "ההגנה", הטיל אימה ופיזור המוניים. רק השכונות הרחוקות — בימים ההם — סבלו, פינו בתים, והתרכזו בבתים מרכזיים. בית הכרם ובית וגן סבלו קשה מהכפר הרצחני ביותר: דיר יאסין. ורמת רחל נהרסה, אך לא נעזבה. ואף משורר מקטרג ומוכיח אמר בשבחה של הגנת ירושלים הפעם:

"הלילה יורים בשערייך, עירי הקדושה!
ואזור מגן מסביב לך חגרו מגיניך —
ושמם: חלוצים... חיילים אלמונים שכאלה;
והמה עומדים ויורים על סיפייך — —

לא יפרוץ ערבי את אזור המגן:
שקטי הלילה, שמעי ליורים!
חיל יהודי מתפלל ברובה לשלומך.
נא ינעם לך רובה מעוגב מתגנן.

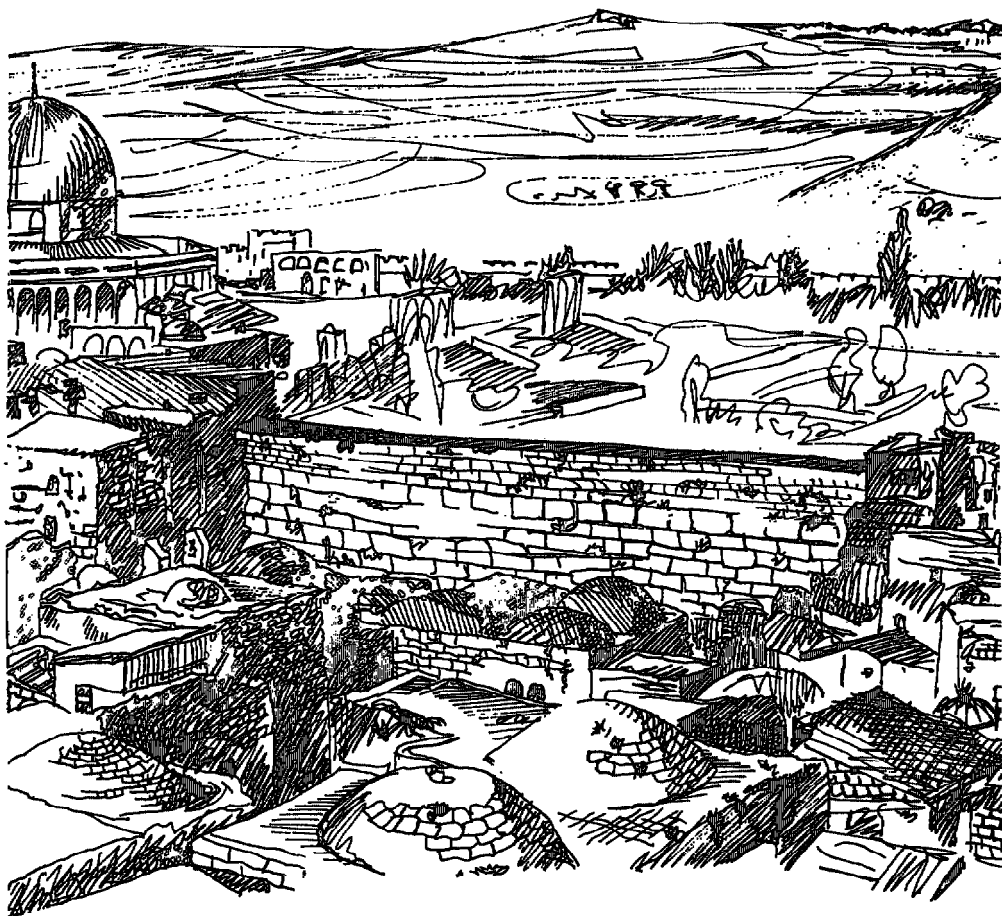
בצפת ובחברון ובכפר העברי הבודד,
אך כך, עיר ואם, לא יפרוץ ערבי!
כי אזור המגן לך חגרו חלוצים,
וכל גוף במשמר כמו כותל מערבי."

(אורי צבי גרינברג: איזור מגן ונאום בן הרם).

בחברון — שם לא היה תירוץ של פרובוקציה ביתר־יית, שם בכלל לא היה יישוב "ציוני" חדש — נטבחו שישים יהודים, זקנים, נשים וטף. היתר פונו מהעיר. גם בצפת התחולל ממש פוגרום. חולדה נהרסה תוך כדי הגנה וקרב. במוצא היה טבח. ירושלים ניצלה. ורק זאת שנמשכה נטישת הרובע היהודי ורק עוד 4,000 יהודים נשארו בו.

אך כאמור לעיל: גם תבוסה פיסית הניבה פרי מדיני לטובת הערבים. הספר הלכן השני. גם ועדה לענייני הכותל הוקמה והיא שקבעה בעלות ערבית־מוסלמית עליו עם "זכות תפילה ליהודים" כמעט בחסר ואיסור תקיעת שופר. בכל מקום בעולם, כולל ברה"מ הקומוניסטית — כן. בירושלים ליד הכותל — לא. מסתבר שהערבים, ובעקבותיהם האנגלים, העריכו את קול השופר, אולי יותר מיהודים רבים.

ומאז מדי שנה בשנה נמצאו "מפירי חוק וסדר": אם משורות בית"ר, אם משורות האצ"ל, נשלחו שנה בשנה תוקעים לתפילת נעילה. לא הועילו חיפושים שערכו הבריטים בכניסה הצרה לכותל. תמיד היה שופר — גם

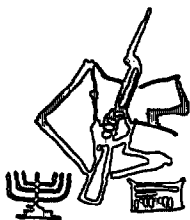

שופרות "מילואים" — מן המוכן. ועם תום התפילה הושמעה התקיעה וקהל המתפללים שגבר והלך "דווקא", פרץ בשירה: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" ובעקבותיה: "התקווה". ובריטים פשטו על המתפללים, חיפשו את העברין שהוקף והוגן על ידי המתפללים החרדים והשמחים, לפעמים גם נתפסו חשודים ונידונו ונכלאו.

גם זאת מתולדות ירושלים הלוחמת. כמו להזכיר: בימי קדם בכל מלחמות ישראל, הושמעה תקיעת שופר לפני היציאה למערכה ואחריה. ואותו פרק תהילה הנאמר לפני תקיעת שופר בראש השנה, אינו אלא שיר מלחמה וניצחון בישראל הקדום:

... ידבר עמים תחתנו ולאומים תחת רגלינו
יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה...
נדיבי עמים נאספו, עם אלוהי אברהם
כי לאלוהים מגיני ארץ, מאד נעלה.

איך העלו נציבים וגנרלים אנגלים על דעתם שיצליחו ליטול את ירושלים מידי
עם הממשיך לשיר שירי דוד מלכו מלפני שלושת אלפי שנה בירושלים זו
ולחקוע בשופר אמונתו וביטחונו?

ד. המחתרת הלוחמת בירושלים

שלא כבשני גלי המאורעות הראשונים, בגל השלישי, הקרוי בפי הערכים "המרד", בשנים 1936–1939, ירושלים לא שימשה פתח ואף לא מרכז הפעולות הערביות. אולי בגלל שינוי השיטה. לא עוד המוני כפריים, או יוצאי־מפתילה במסגרים, המתנפלים על שכונות יהודים, כי אם לראשונה, כוחות צבאיים למחצה, המאומנים בעיקר במרכזים ההרריים, ומעשי טירור המבוצעים בידי חברי הארגונים. גם בירושלים נערכו פעולות טירור שכאלה. בסך הכול בשלוש שנות המאורעות נהרגו בירושלים 61 יהודים מסך כולל של 450 יהודים שנרצחו בתקופה זו.

המאבק המדיני התנהל בעיקרו בלונדון, ובתחומי הארץ גברה ההשפעה של שבם, בעוד שבירושלים התחדדה התחרות בין המשפחות הערביות המיוחסות, החוסיינים, הנאששיבים ואחרים.

אולם כתחום הביטחוני היהודי העלו מאורעות תרצ"ו–תרצ"ט אלה כוח חדש העתיד לתת אותותיו, ובתקופות מסוימות—הכרעותיו, בירושלים, הלא הוא כוחה של מחתרת האצ"ל ואחר כך כתוצאה מפילוג בתוכו, לח"י. אף־על־פי שכוח זה עיקר גידולו היה מתנועת ז'בוטינסקי מגן ירושלים משנת תר"פ, נעשה במרוצת הימים, ובייחוד לאחר מותו של ז'בוטינסקי (1940), לכוח עצמאי.

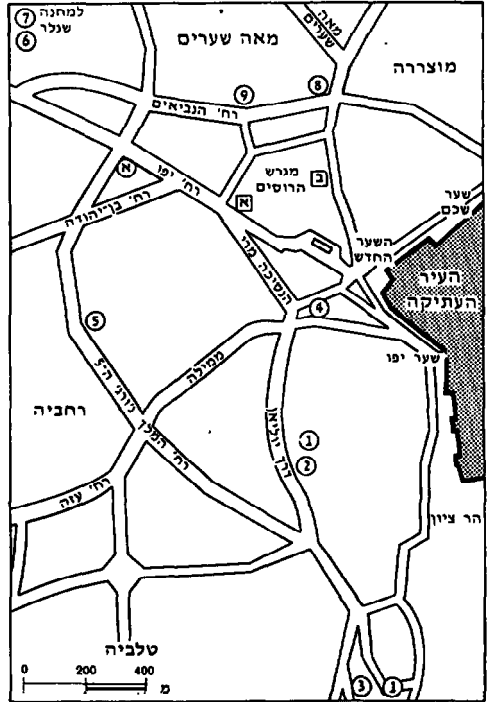
משקלו הירושלמי היה בשלושה דברים:

א) אידיאולוגי־מדיני. באצ"ל (בלח"י)— בעיקר בהשפעת מנהיגו הרוחני יאיר, ובעקיפין בהשפעת שירתו של א. צ. גרינברג—נקודת המוקד החינוכית הועברה מהציונות ההרצליאנית, לחץ בעיות היהודים וצורך רחוף במדינה יהודית כפתרון, ליסודות משיחיים־גאולתיים, הקמת מלכות ישראל חדשה בגבולות הייעוד, הקמת בית המקדש כביטוי הגאולה— אלמנטים אלה ממילא העלו את ירושלים למרכז התודעה והשאיפה.

ב) אישי: שתי הדמויות המרכזיות באצ"ל היו דוד רוזאל המפקד, ואברהם שטרן־יאיר האידיאולוג והמשורר. שניהם אנשי ירושלים היו, שניהם תלמידי האוניברסיטה העברית בהר הצופים. דוד רוזאל אף היה תלמיד ישיבת "מרכז הרב" וספג הרבה מתורה זו, שבימים ההם עוד הייתה מוגבלת בין ד' אמות ה"ישיבה" אך עתידה לפרוץ ולפשוט ולקבל ממדים נרחבים ביותר בימינו. מן הראוי להזכיר שהרב קוק וצ"ל, ניסה בראשית שנות העשרים להקים תנועה בשם "רגל ירושלים", שעיקרה אותה ציונות־משיחית־שורשית. ניסיונו

פעולות המחחרות בירושלים

פעולות אצ"ל	
①	12.5.45 — העלת מרגמות נגד: בית-הדפוס הממשלתי ומלון המלך דוד.
②	22.7.46 — פיצוץ אנף במלון המלך ז'נר.
③	30.10.46 — פיצוץ תחנת הרכבת.
④	20.11.46 — פיצוץ במשרדי מס הכנסה.
	26.1.47 — בעקבות אישור פסק-דין מוות לדב גרונו, נתפס מיינר הנרי קולונס פקיד ממשלתי, כבן-ערוכה.
⑤	1.3.47 — התקפה על מועדון הקצינים הכריטיים, 17 קצינים וחיילים בריטיים נהרגו.
⑥	12.3.47 — התקפה על מחנה שנלר.
⑦	21.7.47 — נסיון פיצוץ מחנה שנלר נכשל.
⑧	2.8.47 — התקפה על מועדון של חיל-התעופה הבריטי.
⑨	5.8.47 — פיצוץ בניין מחלקת העבודות הציבוריות.
פעולות לח"י	
	22.10.46 — פיצוץ מוקש תחת הרכבת בסביבת ירושלים.
	24.10.46 — פיצוץ מוקש בנקודת משמר כריטיה, 11 חיילים נפצעו.
	13.11.46 — עשרה שוטרים בריטיים נפצעו ממוקש.
Ⓜ	13.11.47 — הטלת רימונים לקפה 'ריץ'. 28 שוטרים וחיילים בריטיים נהרגו.
	15.11.47 — שני שוטרים בריטיים נהרגו.
פעולות משותפות של אצ"ל ולח"י	
Ⓜ	27.12.45 — התקפה על מרכז הכוללת. הכרות עוצר.
Ⓜ	14.1.46 — נסיון התקפה על בית הסוהר המרכזי נכשל.
	21.4.47 — מאיר פינטוטיין ומשה בראוני שנמצאו בתא הנידונים למוות בכלא ירושלים, פוצצו עצמם כרימוני.
פעולות שונות	
	9.3.47 — הנציב העליון הכריז על 'מצב צבאי' במאה שערים.
	19.1.46 — המושים בירושלים בעקבות שוד רכבת בידי אצ"ל ליד חדרה.
	18.6.46 — עוצר בירושלים לאחר תפיסת המישה קצינים בריטיים בתל-אביב כבני-ערוכה תחת אשכל ושמוחן שנידונו למוות עלידי בית-דין צבאי בירושלים.

הארגוני נכשל, אך תורתו היכתה שורשים ועושה פירות. ואף ראשיתו של הארגון הצבאי הלאומי נעוצה בירושלים. כאשר אברהם תהומי, מפקד "ההגנה" בירושלים, פרש והקים את "ההגנה הלאומית" על רקע מאבקו נגד קו "ההגנה" ותביעתו לשחרר את הכוח מתלות ב"הסתדרות" ובמפלגות, והפיכתו מגוף מיליציוני, מעין משמר אזרחי, לגוף צבאי. הוא עצמו חזר בעקבות מאורעות תרצ"ו ל"הגנה", אך "ההגנה הלאומית" הפכה להיות ל"ארגון הצבאי הלאומי".

ג) מלחמתי: גם בתקופה הראשונה של האצ"ל, כאשר עמד בחזית הערבית, כשהוא מתנגד לשיטת "ההבלגה" ודוגל ב"תגובה", נערכו פעולות בירושלים. בנובמבר 1937 "נשברה ההבלגה" כלשון האצ"ל, וגם בירושלים הוטלו פצצות בריכוזים ערביים, ואגב, אם כי "ההגנה" התנגדה תחילה לפעולות יזומות נגד הערבים, קמה גם בקרבה "הנורדת", זו היחידה שהייתה שמה מארכים לכנופיות או אף יוצאת לחפש אותן. וגם זו הוקמה בירושלים על ידי מחוללה, יצחק שדה, ובסביבות בית שמש נערכה פעולתו הראשונה.

בירושלים, מתוקף מושב בית-הדין-הצבאי האנגלי שבה, נידונו אנשי

המחתרת למוות או לשנות מאסר ארוכות בירושלים, באותו "מגרש הרוסים" שבו רוכזו מוסדות משטרה ובתי־דין בריטיים, ובית הסוהר המרכזי. ואין צורך לאמר שבתקופה השנייה של המחתרת הלוחמת, החל מ־1939 עם פרסום "הספר הלבן" השלישי הקטלני לציונות ולעם היהודי, כשהעביר האצ"ל את המלחמה מ"החזית הערבית" ל"חזית האנגלית", הפכה עיר זו של מוסדות השלטון המרכזיים, על הנציב העליון, המפקדה הצבאית, בתי־הדין, המינהל, לאובייקט הפעולות החריפות ביותר.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נרמה החזית הערבית. הערבים ציפו לניצחון נאצי ולכיבוש הארץ בידי חיל רומל. אבל גם לאחר שתקווה זו נגווה ולאחר סיום המלחמה, לא התעוררו הערבים לפעולות מלחמתיות אלא עם החלטת האו"ם על חלוקת הארץ. ואלה היו שנות השיא של פעילות המחתרת העברית נגד השלטון הבריטי.

פעמים אחדות נעשו ניסיונות להתנקש בחיי הנציב העליון, ובייחוד זה שנשא את השם מק־מייקל, ונחרת בזיכרון הציונות באיבתו. פעם — ממש יום לפני צאתו את הארץ — נפצע ביציאה מן העיר כשהומטרה אש על מכוניתו על ידי אנשי לח"י. בימי "עם לוחם", הוא ארגון משותף של אצ"ל וקבוצות אקטיביסטיות מהפלמ"ח, תוכנן כיבוש ארמון הנציב ושביתת הנציב עצמו כבן ערוכה בתביעה לפתוח את שערי הארץ למעפילים. התכנית שובשה כי היא נתגלתה במפקדת "ההגנה" ואנשי הפלמ"ח שהיו שותפים בקשר זה נענשו. בקיץ 1944 הועמדו אנשי לח"י בפני בית־דין־צבאי בירושלים, וסירבו להכיר בסמכות האנגלים לשפטם בהכרזים בין היתר: "מה מעשיכם בירושלים שלנו? שובו ללונדון. כאשר אבותינו היו פה נביאים, מלכים ולווים, אבותיכם טיפסו על העצים בהתאם לתורת דארווין שלכם".

"מגרש הרוסים" שהיה פעמים אחדות אובייקט להתקפות המחתרת, הפך להיות מבצר אדיר וכונה בשם "כווינגראד". אך גם למבצר זה פרצו הלוחמים, המחנות הצבאיים, ואף הגדול שבהם, "שנלר", הותקפו שוב ושוב. מפקד הצבא ברקר נאלץ להוציא צו לחיילים, האוסר עליהם להיכנס לחנויות, לבתי־קפה, לבתי־קולנוע יהודיים, כי בכל מקום ארבו להם לוחמים יהודיים. הפעולה המרעושה ביותר בירושלים הייתה פיצוץ אגף שלם של מלון המלך דוד, שם שכנה המזכירות הראשית של ממשלת פלשתיין־א"י. הפעולה בוצעה לאור היום בידי אצ"ל. תשעים איש, רובם אנשי הפקידות הבכירה, בהם גם יהודים וערבים, נהרגו. ברחוב קינג ג'ורג', מול בניין הסוכנות היהודית פוצץ בידי האצ"ל מועדון הקצינים הבריטיים ועשרות מהם נהרגו.

מבית־הסוהר המרכזי ברחו לוחמים בדרכים שונות, גם במנהרות. קריינית לח"י גאולה כהן ברחה מבית החולים הממשלתי שבמגרש הרוסים בעזרת ערבים חברי לח"י. גם למחבר ספר זה, האירה העיר פנים, בברחו בה מידי שומרי הבריטיים כשהובל בכבלים לטיפול רפואי.

אסירי ציון, אחד מל"ו הצדיקים של הדור, ר' אריה לוי, "הצדיק הירושלמי", שלא זו בלבד שהיה בא בקביעות לבתי-הסוהר לבקר את אסירי ציון, אך גם היה מסכן עצמו ומשמש מקשר עם המחותרות בהעבירו פתקים חשובים. ובתא הגרדום בבית הכלא המרכזי בירושלים עלו במרכבת אש השמימה מאיר פיינשטיין איש האצ"ל ומשה ברזאני איש לח"י שנידונו למוות והחליטו: לא יהא גרדום בירושלים. לבקשתם הוברחו לתאם שני רימוני יד. את האחד עמדו להטיל כפמליה שתבוא לתלותם, בשני יתאבדו. אך כיוון שהרב גולדמן שהיה עמם בלילה והתפלל עמם הודיע שיבוא גם לשעת הגרדום, החליטו לבטל את התכנית הראשונה, כרי לא לפגוע בו, ופוצצו את הרימונים בין חזיהם, אור ליום ב' באייר תש"ז (21.4.1947).

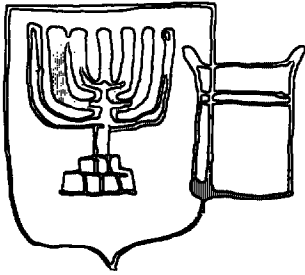
ב"דבר" פרסם נתן אלתרמן את הטור הבא לכבוד השניים בכלא ירושלים:

אל נסב עינינו. לשוא נתכחש
להודה של אותה שעת ליל.
שוא נדום, כי דוברת לשון האש
בה שרפו את עצמם השניים.
כן. גבה תא המוות בלילה ההוא.
ממולו
שרי גוי על יבשת
במחי אור, כעכבר אל חורם הורתעו
וכנגב הנתפש בפשע — — —
אל נסב עינינו, בתא הדמים
שעת קרבן בערה לא דועכת
ויכולה היא לשוות לשעות, שעמים
עוד חיים עליהן כעל כד ועל לחם.

בשעות שכאלו מפסיד את הקרב
האויב
החורק שיניים.
לשעה שכזאת, הדולקה לא לשוא
נועדו המתים השניים.

חז"ל מנו עשר מידות של יופי, של חכמה שניתנו לעולם, ואשר תשע מהן נטלה ירושלים. על משקל זה יש לאמר: מעשר מידות של ייסורים שירדו על היישוב היהודי הלוחם לחירות ישראל, תשע נטלה ירושלים. ומעשר מידות של מכות שספג השלטון הבריטי, בגופו ובכבודו, תשע ספג בירושלים, מרכז שלטונו המרושע, הבוגד בתקות ישראל.

בנובמבר 1917 נכנס גנרל אלנבי לירושלים כמנצח, כמשחרר, ובעיני העם היהודי גם כמי שיביא את הגאולה לעם ישראל בארצו.
בנובמבר 1947 לאחר שלושים שנות שלטון הפכפך, נסתיים בפועל שלטון זה עם החלטת האו"ם בלייק סאקסס על חלוקת הארץ ועם ראשית ה"תוהו ובוהו" שאורגן על ידי השלטון הבריטי המובס, גם המכויש והנקמני. בירושלים נפתחה תקופת "תוהו ובוהו" זה למחרת החלטת האו"ם.

שלושים שנה לאחר כיבוש ירושלים בידי הבריטים מחליט האו"ם ב-29 בנובמבר, בלייק־סאקסס, על חלוקתה של ארץ ישראל לשלושה: מדינה יהודית, מדינה ערבית, וירושלים — בין־לאומית. בירושלים הבין־לאומית עתידים להיות כמאה אלף יהודים וכמספר הזה ערבים. תושבי העיר יוכלו לבקש אזרחות במדינה היהודית או הערבית — כרצון התושבים.

שלטון נאמנות בין־לאומי יכונן בירושלים — קובעת העצרת — לא יאוחר מיום 1.10.48. האו"ם ימנה מושל שלא יהא יהודי או ערבי ולא יהיה אזרח באחת המדינות בא"י. המושל יסתייע במוסדות חקיקה, שיפוט וביצוע. תוקם משטרה מיוחדת, שהמשרתים בה לא יהיו יהודים או ערבים, שתפקח על ההגנה על המקומות הקדושים. ועדת הנאמנות של האו"ם מינתה את נציגי אוסטרליה, סין (הלא־קומוניסטית), צרפת, מקסיקו, ארה"ב ובריטניה, להתוות תכניות לשלטון בירושלים.

הערבים דחו את הצעת החלוקה מכול וכול. הם בחרו במלחמה כדי לזכות בארץ כולה. הסוכנות היהודית קיבלה את הצעת החלוקה כ"רע במיעוטו" ובלבד שתיווסד מדינת היהודים וכמוצא אפשרי יחיד משלטון הספר הלבן הבריטי. השלטון הבריטי לא שיתף פעולה בפעולות הנחוצות לחלוקת הארץ והקמת שלטון בין־לאומי בירושלים.

מנהיגי "היישוב" בירושלים אמרו להמתין קמעה, כדי לראות לאן נושבת הרוח. לא היה עליהם להמתין זמן רב. והרוח נשבה. ב־30 בנובמבר נורו יריות על אמבולנס יהודי בדרכו ל"הדסה" — בית החולים שעל הר הצופים.

בירושלים ניתן האות למלחמת הערבים נגד הקמת מדינת ישראל. מלחמת העצמאות של מדינת ישראל התחילה למחרת הכרזת המדינה, עם פלישת צבאות ערב. ירושלים עמדה במלחמה זו למחרת ההחלטה באו"ם. וכל העיר היהודית עמדה במלחמה זו, ולא לוחמים בלבד.

כ־2 בדצמבר פרץ אספסוף ערבי משער יפו והחל לשרוד, להרוס, ולהצית את חנויות היהודים במרכז המסחרי של ממילא. בעלי החנויות הסתגרו בחנויותיהם. אחדים נרגמו באבנים. אחרים נדקרו או נורו. המשטרה הבריטית פרסה חסימה במורד רחוב יפו ומנעה מכוחות "ההגנה" להגיע למרכז המסחרי ולהדוף את הפורעים. עדיין הייתה תקווה בלב מנהיגי "ההגנה" בירושלים כי ניתן יהיה לאתר את האש, למנוע התלקחות כללית, ולכן נמנעו

מספרם וחימושם של אנשי הכנופיות הערביות, אך ודאי הוא כי מנו כמה אלפי לוחמים סדירים למחצה.

גוף צבאי מאורגן ומאומן היטב היה הלגיון הערבי. היו אלו גדודים סדירים של הצבא הבריטי שהורכבו מחיילים ערביים, ציוד וחימוש בריטיים, ופיקוד שהיה בריטי (רק 5 מתוך 50 קציני הלגיון היו ערבים). למרות ההכחות והאיטור הרשמי שהטילו הבריטים על השתתפות כוחות הלגיון בקרבות בארץ ישראל הוצבו מספר יחידות שלו סמוך לירושלים והשתתפו בקרבות עוד לפני הפינוי הבריטי.

בחודשים הסמוכים להחלטת החלוקה, נהגו הכוחות הבריטיים בהתאם למדיניותם לחבל בהחלטת החלוקה, וליצור מצב של תוהו ובוהו, לעורר את הערבים בניסיונם "לזרוק את היהודים לים", כדי שכלית ברה יראו הכול עד כמה הם נחוצים, הבריטים, בארץ ישראל, ויבקשום להישאר.

הצבא והמשטרה הבריטיים העלימו עין מרוב פעולותיהם הצבאיות הגלויות של הערבים וממעורבותן של יחידות הלגיון בקרבות. תכופות הטילו הבריטים את משקלם המרתיע לזירת אירועים כדי להכריח כוחות יהודיים לסגת מנקודות שונות, או כדי להחרים נשק שנמצא אצל יהודים (נשק זה מצא דרכו במקרים רבים לידיים ערביות). חיילים בריטיים רבים גם ערקו על נשקם והצטרפו ליחידות הערביות השונות, וחלקם היה מעורב אחר כך בפעולות חבלה נרחבות בירושלים היהודית.

ואלה כוחות היהודים בירושלים: אלפים אחדים השתייכו ל"הגנה" על מסגרותיה השונות: החי"ם (חיל משמר) מנה בירושלים כ־1,500 איש. החי"ש (חיל שדה) מנה כ־1,000 איש, יחידות העילית של הפלמ"ח היו כוח נייד שפעל בגזרת ירושלים רק לפרקים, בהתאם לצורכי החזית והחזיתות האחרות. חימוש יחידות ההגנה והפלמ"ח בתקופה הראשונה של המלחמה היה מצומצם למדי: רובים, תת־מקלעים, מקלעים קלים ובינוניים אחדים, מרגמות אחדות. ללא שריון של ממש, ללא ארטילריה, ללא סיוע אווירי.

ועוד בירושלים: הארגון הצבאי הלאומי (אצ"ל) ולוחמי חירות ישראל (לח"י). כבשאר חלקי הארץ היו אלו ארגונים עצמאיים. אך אם בשפלה היו ארגונים אלה נתונים למעשה בתהליך של פירוק והצטרפות למסגרות צה"ל—הרי שבירושלים, שלא הייתה עתידה להיכלל במדינת ישראל—המשיכו הללו בקיומם העצמאי. מפקדות הארגונים הללו תגברו את כוחותיהם בירושלים. שבע מאות אנשי אצ"ל ומאה וחמישים אנשי לח"י אשר היו חמושים בנשק קל בלבד, בידיהם היו כמויות גדולות יחסית של חומרי נפץ, ועיקר הכשרתם הייתה בלוחמה בשטח בנוי. לא הייתה מפקדה משותפת לכל הגופים הלוחמים בירושלים ולא תמיד היו פעולותיהם מתואמות.

הארגונים השונים נבדלו זה מזה גם ביחסם לבריטים. אצ"ל ולח"י המשיכו לראות בבריטים אויב גלוי ולא היססו לפעול נגדם, אם כי גם הם צמצמו את

פעולותיהם היוזמות נגדם. ה"הגנה" והפלמ"ח השתדלו להימנע מעימות ישיר ומקרב עם הבריטים, והיו נאלצים לעתים למסור את נשקם ולסגת עת הופיע כוח בריטי בגזרת פעולתם.

וכשם שלא ניצב כוח מול כוח, צבא מול צבא, והיו כוחות וצבאות מרובים, כך לא נלחמה עיר מול עיר, ולא היה קו חזית מוגדר. הרובע היהודי המבודד שבתוך העיר העתיקה היה אי בתוך השכונות הערביות, אלפיים יהודים בתוך החומות, כשלושים מגנים בראשית הקרבות, וסביב סביב—ערבים. גם השכונות היהודיות במערב ירושלים היו מוקפות שכונות ערביות, והעיר נראתה כפסיפס, וחזיתות אין-ספור בכל רחבי העיר. מכאן יורים. שם צולפים בערב. השכונה שם—ערבית. כאן מסוכן לעבור.

אופי זה של חזית הכתיב את אופי הלחימה בירושלים, צליפות, מיקושים, פיצוצי בתים. העיר נתחמה לשכונות שכונות שכל אחת נלחמת על חייה. שליטתם של הערבים בנתיבי התחבורה לירושלים אפשרה להם להטיל מצור על העיר העברית. מנעה העברת נשק ותחמושת. שיירות המזון עברו רק לעתים נדירות, כשהסכימו הבריטים להפעיל את השפעתם על הערבים. היה ברור כי ברגע שיפנו הבריטים את עמדותיהם לאורך הכביש ירושלים תל-אביב יהיו בידי הערבים גם כל תחנות השאיבה שלאורך קו צינור המים מראש העין לירושלים—ויוכרתו מימיה של העיר.

דב יוסף, מושלה של העיר מטעם הסוכנות היהודית (ואחר כך—המושל הצבאי מטעם הממשלה הזמנית)—מודר את הלחם הצר, אוגר את מיי-הלחץ, מפקיד שומרים ופקחים על מחסני המזון הדלים, מונה בורות מים, מצווה לתקנם, למלאם כל עוד יש מים בברזים. להיכון. שוב כמו בימי המצור הקדומים... העיר נזכרת כמו משפפת עיניים ומעיינות. נזכרת...

חישוב: אם יצרכו התושבים 10 ליטר מים לנפש ליום תחזיק העיר מעמד 115 ימים. אם יקצצו במשורות, וכל נפש תשתמש לצרכיה רק ב־5 ליטרים—תעמוד העיר כ־250 ימים בצמא. ועד אז—יבואו הגשמים, ויימלאו הבורות. רמקולים הוצבו בקרנות הרחובות הראשיים, מקלטי רדיו הוצבו במקומות בהם הייתה אספקת חשמל וחוברו עם הרמקולים שברחובות, וכך יכלו תושבי העיר ללמוד על מהלך המאורעות בארץ, וללמוד כיצד לחסוך במים, כיצד לבשל בעזרת עצים, איך להכין מאכלים מעלי החלמית שאוספים הילדים בשרות. איך לגדל ירקות בחצר ועל הגג. איך לחיות. יש נוטשים. אך הרוב המוחלט עומד בכך, עומד יפה.

בחודשים הראשונים המלחמה סטאטית בעיקרה. הערבים היו צולפים, משליכים רימונים, ממקשים. בשכונות הספר התכצרו לוחמי "ההגנה" וניהלו מעין "מלחמת חפירות" עם השכונות הערביות הסמוכות. העיר נחצתה במחסומים וקירות מגן ושוסעה בגדרות תיל לכל הכיוונים. בעיר העתיקה מבצרים דירות לעמדות וחלונות לאשנבי ירי. החגורה מתהדקת.

בחדושיים הראשונים למלחמה היו ארגוני המחתרת אצ"ל ולח"י היוזמים ויצאו לתקוף את השכונות הערביות שבלב העיר, לפגוע בריכוזי הכנופיות ולהטיל אימה בלב התושבים, כדי שיפנו את השכונות. בוצעה פשיטה על שועפאת, הותקפו ופוצצו בתים רבים בליפתא הערבית, רוממה ושייח' באדר — שבצפון העיר. כך חודרים לוחמים אל קטמון לפוצץ בתים ומפקדות, כך מוטלות פצצות בריכוזים ערביים בשער יפו ובשער שכם. המטרה העיקרית היא לשחרר את מערב העיר מהשכונות השולטות על הכביש הראשי מערבה.

כך החלה בריחת התושבים הערביים מהשכונות שבצפון מערב העיר. בחודשים פברואר-מרץ של 1948 הופכת כל העיר חזית.

פצצות תופת מפעילים גם החיילים הבריטיים, בשירות הכנופיות הערביות — במרכז ירושלים העברית. אנשי ה"הגנה" שבמחסומים עדיין אינם מעזים לעצור רכב צבאי בריטי. כך מפוצצים את בניין העיתון "פלסטיין פוסט", העתיד להשתחרר מנטל ה"פלסטיין" וליהפך כיאות ל"ג'רוזלם פוסט". כך מתפוצצות משאיות צבאיות בריטיות עמוסות חומרי נפץ ברחוב בן יהודה, כך מוחדרת מכונית תופת לחצר המוסדות הלאומיים — בנייני הסוכנות היהודית בירושלים.

אנשי ה"הגנה", האצ"ל והלח"י — מגיבים. מפוצצים מטעני תופת, מחבלים בכלי רכב ובמפקדות, פוגעים בחיילים בריטיים. אצ"ל שם את הדגש על פיצוצי בניינים ורכב. לח"י מוציא את לוחמיו לפגוע בחיילים בריטיים במישרין.

ב־11 בפברואר מסתערים מאות ערכים על ימין משה שמול הר ציון. שעה ארוכה מעכב לוחם אחד בעד ירידת הכוחות הערביים לשכונה: הוא קופץ מבית לבית ויורה מחלונות רבים, כדי להטעות את האויב. גם נפל שם. קירשנבאום איש אצ"ל. בעמל רב ובגבורה נהרפת ההסתערות על ידי לוחמי ה"הגנה" ואצ"ל. לאחר שנהרפו התוקפים פותח הצבא הבריטי באש על עמדות המגנים. בהתקפה הזו נהרג שייח' יאסין אבו בכרי — המפקד הערבי של העיר העתיקה. ובתוך העיר — מיקושים וצליפות על אוטובוסים המקיימים את הקשר בין השכונות השונות. שני הצדדים מפגינים כושר קליעה טוב. אזרחים רבים נהרגים ללא תועלת צבאית נראית לעין אף לא לאחד מן הצדדים הלוחמים. אין קו חזית בירושלים בעת ההיא.

באמצע פברואר הוחלף מפקד ההגנה בירושלים. דוד שאלתיאל — עד אז מפקד שירות המודיעין של ה"הגנה" מקבל את הפיקוד. ההוראות הניתנות לו — עם יציאת הבריטים עליו "לשחרר את העיר העתיקה ואת ירושלים כולה".

שיירות המזון ממשיכות להעפיל אל העיר. יורים בהן כאבו כביר, ובאזור, ובבית דגון, ובאליקבאב וכדיר איוב, ובשער הגיא, ובסריס (שורש) ובקסטל.

בכל תחנה בדרך הייסורים משלמים מס דמים — ועוברים. מראשית חודש דצמבר אחראי הפלמ"ח להבטחת השיירות. והדרך כבדה יותר ויותר. שלושה חודשים חולפים וכבר שורר מחסור בעיר. בסוף חודש מרץ נכשל בפעם הראשונה ניסיון להעביר לעיר שיירת מזון מן השפלה. רוב הדרך מוחזקת בידי הערבים ואין הבריטים מפריעים להם לתקוף את השיירות העולות לירושלים. בעיר: אין בשר, אין דגים, אין חלב, אין ביצים וירקות ופירות. אספקת המזון לשעת חירום תספיק לשבועיים. כל העיר חזית. כל יהודי ירושלמי בחזית: מול אש מבחוץ ומחסור בבית.

ואפילו לקבור את המתים אין מניחים בירושלים. צולפים בשיירות העולות במדרונו החשוף של הר הזיתים. חורף. וגשם אלכסוני יורד, מצליף, נושאי מיטה מחליקים במעלה ההר. ומחרכי החומה, ומפסגת ההר — צולפים אנשי הכנופיות: באו לקבור יהודי אחד, ויקברו שניים.

חודשים ראשונים למלחמה: חודשים של כישלונות קשים.

בעיר העתיקה: התושבים מנסים להסתנן, להימלט מהרובע. החנויות סגורות. בתי הספר סגורים. שיירות המזון שמוביל הצבא הבריטי דרך שערי העיר מספקות לחם צר. רק מעטים מבין תושבי הרובע מאמינים ביכולתם של הלוחמים להגן עליהם. תושבים בני "היישוב הישן" כאים בטרוניות, בקובלנות. מחפשים חסות בריטית, בין-לאומית, חלקם מאמין אפילו באפשרות השלמה וחיים תחת שלטון ערבי. תושבים רבים ברובע רוצים לברוח. ההגנה מכריזה "עוצר" בכל עת שמגיעה שיירה בריטית אל הרובע כדי שלא יצאו עמה התושבים.

סוף חודש מרץ. סוף החודש הרביעי למלחמה משונה נקשה זו של ירושלים הנצורה. לא הכינו אותה למלחמה זו. במרכז הייתה המשמנה: לזכות במדינה, על כן הוויתור למען בינאום העיר, על כן גם הסחת הדיעת התחילתית מהכנת הגנתה ואין צריך לאמר מהצורך לשחרורה.

בעיר העתיקה פורץ קרב בין חיילי הצבא הבריטי לחיילי "ההגנה". הבריטים מנסים להחרים מרגמה. הרוגים בריטיים, הרוגים יהודיים. הצבא נסוג, מחזיר את הנשק שנלקח שלל. שוב לא ינסו הבריטים להחרים נשק ולאסור מגנים ברובע. הם יסתפקו בצליפות ובהפגזות ממרחק, לעתים מזומנות.

שבועות מספר לפני הפינוי הבריטי מושג הסכם עם אצ"ל ברובע היהודי. סופרים את הנשק, התחמושת, האנשים. מתכוננים למערכה האחרונה.

מצור בתוך מצור. שיירות המזון אינן עוברות. המפללות רבות. יש דרכים העוקפות את היישובים הערביים בשפלה, אך בקטע המזרחי של הכביש לירושלים אי אפשר לעקוף. המכוניות המשוריינות החדשות: "סנדביצ'ים" של לוחות שריון ויציקת בטון ביניהם, מעפילות בכבדות בדרך העולה לירושלים, בדרך לגוש עציון, לעטרות, להרטוב. הגדודים החמישי והשישי של הפלמ"ח סובלים אבדות כבדות בליווי השיירות. אי-אפשר עוד להמשיך

בניסיון להעביר שיירות דרך מחסומים. הגיעה העת למפנה. דוד בן-גוריון: "לערבים היה חשבון נכון: הכנעת ירושלים היהודית, כיבושה או החרבתה, ינחיתו מכה אנושה, ואולי מכת מוות, ליישוב היהודי, וישברו את רצון היהודים, ואת יכולתם לעמוד בפני תוקפנות ערבית". החלטה: לגייס כוחות מכל הארץ, להסתכן בחשיפת חזיתות מאנשים ונשק, לרכו 3 גדודים בחזית אחת (עד אז לא הופעל אפילו גדוד שלם במהלומה אחת) ולפרוץ את הדרך לירושלים. הנה כי כן: מבצע "נחשון".

תיקון מה שעוות. באין צבא בין-לאומי שיבוא לבצע את הבינאום... שעות ספורות לפני היציאה לקרב מגיע ארצה באישון לילה מטוס הנשק הראשון מציכוסלובקיה. רובים, מקלעים ותחמושת נפרקים במהירות והנשק מנוקה משמני הסיכה העבים בדרך לבסיס היציאה.

אור ל-3 באפריל לאחר התקפות עקשניות של "עציוני" נכבש הקסטל. חולדה ודיר מוחיסין נכבשו. בחצות נתפסו משלטים החולשים על הכביש. שיירת "נחשון" הראשונה על 60 משאיותיה עולה לירושלים.

כדי לחסום מחדש את הכביש ריכו האויב את עיקר מאמציו בהתקפות נגד עוות על הקסטל. עבד אל קאדר אל חוסייני, מנהיג הכנופיות באזור ירושלים, חש מדמשק בהיוודע לו על נפילת הקסטל. התקפת נגד ערבית בהנהגתו מביאה את לוחמיו עד סמוך למוצב הפיקוד של ההר. השחר עומד לעלות, רגעים-שליטרים-הכרעה בקרב. אל עמדת הפיקוד (שחשבוה כנראה לנטושה) קרבות שלוש דמויות. צרור קצר. עבד אל קאדר אל חוסייני נהרג. ובימים שלאחר מכן עובר הקסטל מספר פעמים מיד ליד.

רק שלוש שיירות עלו לירושלים בימי מבצע "נחשון". הוקלה מעט נשימת העיר. אך הקשיים בהשגת כלי רכב ונהגים אזרחיים היו "עקב אכילס" של המבצע. ההישג לא נוצל די הצורך.

בליל שחרור הקסטל על ידי הפלמ"ח יצאו אנשי אצ"ל ולח"י לתקוף את הכפר הערבי דיר יאסין התקוע כטריו בשכונות היהודיות בצפון מערב ירושלים. ההתקפה תואמה עם מפקד ההגנה: "תפיסת דיר יאסין והחזקתו הם שלב בתכנית הכללית שלנו" כותב שאלתיאל, ותובע מהתוקפים גם להחזיק בכפר, ולא להסתפק בפיצוץ בתים ובנסיגה ממנו. חשוב — מסביר שאלתיאל — שלא ישתלטו כוחות זרים על הכפר. האצ"ל והלח"י טוענים כל הזמן כשם שטוען הפלמ"ח: אנו כוח פורץ וכובש ולא כוח החזקה. אין די אנשים.

שני רמקולים קרבים אל הכפר ותובעים מן הערבים לפנות. רק רמקול אחד פועל. בבתי הכפר מתבצרים אנשי הכנופיות וצולפים משם. אין בררה. יש לכבוש את הכפר בית בית. הסתערות על הכפר, לחימה בשטח בנוי. אברות כפצועים והרוגים לתוקפים. מפוצצים את הבתים. רוב תושבי הכפר אינם מספיקים להימלט ממנו. כ-250 ערבים נהרגים.

העולם הערבי זיעק: "טבח דיר יאסין!", ומתאר בפרוטרוט איך הרגו, איך

שוב מרחפת סכנה על הדרך לירושלים. גדודי מבצע "נחשון" הוחזרו לחטיבותיהם. מתארגנת חטיבת פלמ"ח "הראל" שעליה תוטל המשימה לאבטח את הדרך לירושלים. נכבשים סריס, בית סוריק ובידו. ב־15 באפריל שוב יוצאות שיירות לירושלים. ובמבצע "הראל" אלו הן שיירות ענק של 250–300 משאיות. שלוש שיירות כאלו עוברות בימי המבצע, ועוד היו עוברות.

אלא שחטיבת "הראל" נדרשת במהירות לירושלים העיר.

כי המצב בעיר על סף הכרעה. הבריטים מתארגנים לפינוי העיר. יש לתפוס כל שטח שהם עוזבים, שאם לא—יחדרו אליו הערבים. זו העת וזה ההכרח למבצע "יבוסי". מפקד המבצע—יצחק שדה.

חטיבת "הראל" עולה לירושלים. שיירה ענקית. החטיבה מבקיעה דרכה לירושלים בעמל רב, והדרך נחסמת מאחוריה. ובירושלים תוקפת החטיבה צפונה: כלפי נבי סמואל ועטרות ושייח' ג'ראח, וההתקפות נכשלות, בין השאר בשל התערבות בריטית פעילה, כן נכשל ניסיון כיבוש הר הזיתים. עוד יעד אחד למבצע "יבוסי": ליצור קשר עם שכונת "מקור חיים" באמצעות כיבוש קטמון. זו שכונתם של עשירי הערבים בירושלים, מקום מושבם של פקידי ממשל בריטיים. בהסתערות לילית עולים גדוד 4 וגדוד 5 של "הראל" וגדוד 1 של "עציוני" על מנזר סט. סימון. סוף אפריל.

קרב קשה מתחולל. המנזר. הגדרות. הבתים שסביב. המנזר נכבש ונפתחות התקפות נגד ערביות. בדם רב מחזיקים בו אנשי הפלמ"ח.

העקשנות מנצחת. החלה בריחת הערבים מקטמון. עוד ניסיון התקפה: משוריין ותותח. אך הרגלים הערבים אינם מזנקים להסתערות. עם ערב מגיעות תגבורות מקרית שמואל. הוכרע הקרב. הערבים נמלטים מקטמון, מהשכונה הגרמנית והיוונית.

דרום ירושלים בידינו.

לאחר שהשיירה האחרונה של מבצע "יבוסי" עוברת בדרך לירושלים שבה וננעלת הדרך מאחריה.

לטרון, שער הגיא והמוצבים שמזרחה לו היוו את הפקקים בדרך זו. קטנה, סריס, בית מחסיר ודיר איוב. כפרים. מלים בשורות שיר על משוריינים שרופים בבאב אל ואד, הוא שער הגיא של ירושלים.

מצור בתוך מצור. העיר העתיקה של ירושלים הנצורה. בעיר העתיקה שוררת מעין הפוגה מראשית חודש מאי ועד לפינוי הבריטי. מושג הסכם איחוד כוחות בירושלים העברית בין ה"הגנה" ל"אצ"ל". שיירות המזון אינן מגיעות, ואין השיירה האחרונה של מבצע "יבוסי" יכולה לרדת לשפלה.

8 במאי: ארבעה טנקים בריטיים עוברים בשכונות היהודיות כדי לשמור על הפסקת האש. המים חדלו לזרום מראש העין ביום זה, מ"סיבות טכניות". ועל כן: מבצע "מכבי".

בית מחסיר. המסרק. שמות שכל הארץ יודעת ותדע. גורל ירושלים תלוי בשיני המסרק. ההר עטור האילנות הצופה על הדרך לירושלים, על כל מבוא השפלה: אחד ממשלטי בית מחסיר. הקרבות על הדרך לירושלים הם קרבותיה של ירושלים. ואין לאמר היכן הוכרעה המלחמה על העיר, בה או בדרך ההיא.

שבעה שבועות יחלפו בין שיירת "יבוס" האחרונה לבין השיירה הבאה שתבוא. שוב ירושלים במצור.

יום חמישי, 13 במאי, ג' באייר תש"ח. נכנס קצין בריטי לביתו של מר ויינגרטן יו"ר "ועד יהודי העיר העתיקה" מוסר לו את המפתחות הפנימיים של שער ציון: "משנת 70 לספירה ועד היום לא נמסרו מפתחות חומת ירושלים לידי יהודים. זו הפעם הראשונה לאחר 1,800 שנים שאתם זוכים לכך".

יום שישי, ה' 14 במאי. העיר החדשה. ד' באייר תש"ח.

הבריטים יעזבו כנראה רק מחר.

אבל בשש בבוקר, בכנין ג'נרלי ונבק אפ"ק, בלב "בווינגראד" — אזור הביטחון הבריטי שברחוב יפו — מסתדרים חיילים בריטים על צידם.

מכונית "דילר" משורינת מופיעה. סיר אלן קניגהם הנציב העליון הבריטי יוצא, חולף במהירות על פני השורות; הצדעה. הנציב שב למכונתו. הוא יוצא אל קלדיה לטוס מירושלים. החיילים קופצים על המשאיות הממתינות.

הבריטים יצאו מירושלים. לב כל יהודי שמח בבואם כמשחררים בחנוכה תרע"ח — האם היה לב יהודי שהצטער על צאתם ב' באייר תש"ח? ספק רב. אולי חרד. ודאי לא כאב. מה רבו התקוות היהודיות בבואם. מה רבו האכזבות והדמים בצאתם. בצאתם לא מרצון ומנחת. עוד אימפריה רחוקה וזרה הנוטשת את הארץ. ולואי ותחי אחרונה. אך בעיר עצמה — מבוכה. מה יהיה עכשיו? היש תכנית?

לכאורה מוכן מבצע "קלשון", שמטרתו להשתלט על האזורים שמפנים הבריטים. שלוש שיניים לקלשון: כיבוש בית הספר לשוטרים ושייח' ג'ראח בצפון, השתלטות על "בווינגראד", נוטרדם והשער החדש במרכז העיר, ובדרום — מחנה אלנבי, בקעה, תחנת הרכבת והדפוס הממשלתי.

אלא שתכנונו של מבצע "קלשון" חופף רק את שטחי הביטחון הבריטים. כמו אין כוונה להשתלט על כל ירושלים.

העיר ריקה מצבא בריטי. הלגיון הירדני עוד לא הגיע במלוא כוחו. וי יכולה להיות שעת שחרורה של ירושלים כולה. אך אם אין מחשבה תחילה איך יהיה סוף מעשה?

יש כוונה להגן על השכונות היהודיות, ירושלים תהיה כנראה בין לאומית. ולכן ירוכזו מעתה ואילך המאמצים להגן על העיר החדשה. ולפרוץ אליה דרך ממערב.

כוחות "ההגנה" ואצ"ל יוצאים למבצע "קלשון". אצ"ל יוצא לשייח' ג'ראח

ותופס גם יעדים במרכז ירושלים. כוחות ה"הגנה" תופסים את כל שטחי המבצע האחרים. רוב יעדי מבצע "קלשון" מושגים ללא קרב. רק במחנות אלנבי ואל-עלמיין ניטש קרב. מחנה אלנבי בירינו, מחנה אל-עלמיין בשטח ההפקר. שכונת אבו-טור נופלת בחלקה בירינו. כוח לח"י יוצא על דעת עצמו אל נוטרדם, כובש את המנזר ומנסה להבקיע דרך אל מגדל דוד. הכוח נקלע למצוקה בעת התקפת נגד של כוח עיראקי מן האגף. הוא נאלץ לסגת. אז מסתערים כוחות ה"הגנה" ומוציאים את נוטרדם מידי הכוח העיראקי.

יום שישי, 14 במאי, אחר הצהריים. תל אביב.

דוד בן גוריון מכריז על הקמת מדינת ישראל. החלה פלישת צבאות ערב אל הארץ. בירושלים אין עיתונים, ברוב הבתים אין חשמל למקלטי הרדיו, רק מעטים יודעים על ההכרזה.

האם תהיה ירושלים בירת המדינה? האם תהיה עיר בין לאומית? עיר ערבית? אין החלטה מדינית לגבי ירושלים. בן-גוריון קובע: "שאלת ירושלים היא בשורה הראשונה שאלה של יכולת צבאית... הדבר העיקרי הנדרש מאתנו בשעה זאת הוא בראש ובראשונה התכוננות צבאית רצינית לכבוש את מרחבי הדרך לירושלים ושחרורה המלא של העיר". ומעמדה של העיר? כחודש אחר כך יאמר בן גוריון: "...ירושלים היא בתחומי המדינה היהודית. לפי שעה, לצערי, בלי העיר העתיקה... ואין שום אבחנה בין ירושלים לתל-אביב...".

ב-14 במאי מוכרז "מצב חירום" בירושלים. כל הגברים, לרבות בעלי משפחה, מגיל 18 עד 45 נקראים להתייצב לכוחות הכיטחון. במוצאי שבת החלה הפגזה קשה מהגבעה הצרפתית, מנבי סמואל, מבית חנינא ומבית נבאללה. תותחי הלגיון המוצבים שם החלו בהרעשה כבדה עוד טרם יגיעו כוחותיו העיקריים של הלגיון מכיוון יריחו.

כוח ה"אחים המוסלמים" המצרי יוצא מבסיסיו באל עריש ורפיח לעבר באר שבע וחברון ומגיע בלי להיתקל בהתנגדות אל מבואותיה הדרומיים של ירושלים. הם נערכים מול רמת רחל. האם באים האחים המוסלמים "להציל" את ירושלים מידי היהודים או שמא הם נחפזים לשלול את השלל היקר הקרוי ירושלים בטרם ייפול בידי מדינה ערבית אחרת? חלק גדול, אם לא המכריע של "האחרות" הערבית נגד ישראל נובע מהתחרות הסמויה והקדומה בין מדינות מוסלמיות יריבות ואף לוחמות זו בזו. שלושת אלפים וארבע מאות שנה חלפו מאז נשלח אותו מכתב של עבד-חפה שליט ירושלים למצרים בבקשת עזרה מפני החבירו. רק פעם אחת כמו "נושעה" ירושלים על ידי מצרים, הלא הם ימי צלאח אדין שמשם בא, אם כי לא מצרי היה, ומידי הצלב הוא בא להוציאה למען האיטלאם ולאן רווקא בשביל מצרים. דבר זה מן הראוי להבינו גם היום לגבי המאבק של ישראל עם מדינות ערב שמסביב. ב-18 במאי מגיעות יחידות החלוצי של הלגיון למשלטי לטרון העזובים. למחרת

מגיעות פלוגות השריון והרגלים בדרך יריחו לירושלים. מכיוון רמאללה מתקדם לירושלים טור אחר.

זה כחודש ימים שהעיר מופגזת כרציפות. ועם הפינוי הבריטי גברו ההפגזות. מדרום מצטרפים גם המצרים להפגזה, ממוצבי מר אליאס ופסגת בית ג'אלה בפגזי "4.2. יום ולילה נופלים הפגזים ברחובות ירושלים, מאות הרוגים ופצועים. וכל יום, לעת ערב—הפוגה של מחצית השעה בהפגזה. מומחי התותחנות הבריטיים המטווחים את אש הלגיון יוצאים להפסקת תה.

הר הצופים מופגז, בית החולים "הדסה" נפגע קשה, מטוסי האויב חולפים מפעם לפעם בשמי העיר ומשליכים פצצות רסק ופצצות תבערה. כחודש שלאחר הכרזת המדינה נפגעו בירושלים 1,700 איש בהפגזות.

כבר כ־14 במאי, בליל הכרזת המדינה פונתה עטרות, תושביה נסוגו אל נווה יעקב, למחרת בבוקר הותקפה נווה יעקב ועם לילה נסוגו תושביה אל הר הצופים. כך נפלו שתי הנקודות העבריות שבצפון ירושלים.

בסוף חודש מאי פונו לאחר הסכם עם הלגיון— גם מוצבי החוף המזרחיים של ירושלים—משק בית הערבה ומפעל האשלג בצפון ים המלח. המגנים והעובדים עברו בסירות לסדום.

המצור על ירושלים כבר נמשך מספר שבועות. מנת המזון השבועית למבוגר: 100 גר' גריסים, 100 גר' פולים, 40 גר' גבינה צהובה, 100 גר' קפה, 1,100 גר' לחם, 50 גר' מרגרינה, 900 קלוריות ליום, ואין זה הרבה.

בעיר פועלת תחנת שידור שירשה את מקום "קול ירושלים" המנדטורית וברחובות מוצבים רמקולים המעבירים את שידורי התחנה אל תושבי העיר שבבתיהם אין חשמל, "פלסטיין פוסט" עודנו יוצא לאור וכן מתפרסם בוליטין משוכפל של חדשות. המאורע החברתי המרכזי: המפגש סביב מחלק המים, קבלת המים במשורה וההתחמקות מצליפות והפגזה. ובכל הימים הללו של קרבות והפגזות עדיין פועלת בהילוך אטי גם תחנת כוח המספקת חשמל מועט לשני חלקי העיר: היהודי והערבי! הצלב האדום מציע להעמיד את התחנה תחת פיקוחו ולספק לה דלק. הערבים דוחים את ההצעה, תחנת הכוח נכבשת על ידי כוחותינו אך אין בעיר די דלק כדי להפעילה בתפוקה מלאה.

אספקת נשק ותחמושת הועברה לעתים במטוסים קלים, מטוסים גדולים יותר לא היו, ואף אם היו לא היה בירושלים העברית מסלול שיוכלו לנחות עליו. ולכן רק טיפין טיפין של ציוד מלחמתי יכלו להגיע בדרך האוויר. והלגיון התבסס בלטרון ומנע לחלוטין העברת שיירות בכביש העובר על פני המנזר והכפר.

מסוף חודש מאי גברו מאמצים להכשיר תוואי עוקף. מסביבות דיר מוחיסין התפצלה דרך לעבר בית ג'יז ובית סוסין, משם היה צורך לפרוץ דרך באורך של כשישה ק"מ עד לדרך עפר נוספת שחצתה את כביש הרטוב—שער הגיא, ופנתה לעבר בית מחסיר וסריס וקטעי הכביש הראשי התפוסים בידינו.

פעולות ההכשרה בוצעו משני הכיוונים, בידי פועלים שבאו מירושלים, וציוד כבד שבא מן השפלה. בו בזמן גם הועברו ציוד והספקה על גבי אנשים לאורך הקטע הבלתי סלול, בקצהו המתינו משאיות להוביל את הציוד לירושלים. כך הווארכה נשימת העיר, והדלק טפטף אליה, והתחמושת, והנשק, ועתורות האנשים. כך הלכה ונפרצה "דרך בורמה".

איך נראו הדברים מן העבר השני?

גם מפקדי הלגיון היו ערים לאפשרות הסתננות זו של חומרים חיוניים לעיר הנצורה. גם אם לא ידעו את תוואי "דרך בורמה" היה ברור להם כי במצור בלבד לא תיפול ירושלים. וב-19 במאי נפתחה הסתערות הלגיון על העיר. שירים של חיילי הלגיון הערבי: "הוי אבו טלאל (המלך עבדאללה), אין מקום לדאגה. נוטפת דם ואדומה היא חרבך". והחיילים העיראקים היו קוראים: "את רכוש היהודים נשרוד ואת דמם נשתה". לא. לא "פואזיה" מזרחית. לא דימוי סתם. עשרים וחמש שנים לאחר מכן, יזכה קצין סורי באות הצטיינות על שעשה זאת בפועל ממש. שירה ערבית — פשוטה כמשמעה.

כמעט כל כוח הלגיון מתרכז בירושלים: 9,000 חיילים ללגיון. 72 משוריינים כבדים מצוידים בתותחים ובמקלעים, 50 משוריינים קלים, כ-90 תותחים בקטרים שונים. תוך שבועיים — כך קיוו — יסיימו את מלאכתם בירושלים. מפקד הגדוד השישי של הלגיון הערבי, עבדאללה בק אל-תל, שנלחם על העיר העתיקה של ירושלים טוען שלא הותר לו לכבוש את כל ירושלים, וכי רוב השכונות הערביות שמחוץ לחומה הופקרו על ידי מלך ירדן ומפקד הלגיון גנרל גלאב פחה בהסכם עם ממשלת ישראל. לפי ההסכם תחולק העיר בין שני הצדדים וממלכת ירדן תשלוט בשטחי "המדינה הערבית" שתוכננה לקום ממערב הירדן. טענה דומה תישמע מצד יהודים כלפי ממשלת בן-גוריון: העיר העתיקה לא נכבשה בזמן הנכון, כי היה הסכם עם עבדאללה, והיא הובטחה לו. כל האמת עדיין גנוזה במסמכים חסויים.

בימים שבין הכרזת המדינה לכניסת הלגיון לירושלים הייתה הלחימה בעיר מרוכזת בידי לוחמים בלתי סדירים ובידי "המשמר הלאומי". פאדיל בק, אחד מראשי הכנופיות, מנאמני המופתי, הבטיח כי קרובה שעת כניעת הרובע היהודי של העיר העתיקה, ובכוא השעה הזו יש להעמיד את היהודים אל הקיר כדי ללמדם לקח.

בלילות של ה-16 וה-17 במאי — מספר עבדאללה אל-תל — ניסו היהודים לכבוש את שערי העיר העתיקה, אולם נהרפו. או יצאו הלוחמים הערביים למתקפת נגד, תקפו את הרובע היהודי והצרו את תחומיו. שער ציון נעזב על ידי המגנים היהודים, החומה ניטשה, ובתים רבים בגבולות הרובע נהרסו. בשלב זה התיר המלך עבדאללה לגדודו של עבדאללה אל-תל לנוע אל תחומי העיר העתיקה, כדי להגן עליה וכדי לכבוש את הרובע היהודי. גם אם אישית לא היה צמא-דם-יהודים, לא יכול היה שלא להופיע כ"סיף אללה ומוחמד

נביאו לנקום בכופרים... אך גם זה לא הועיל לו ביום הירצחו מידי קנאי "אמיתי" ממנו.

אור ל-19 במאי: כוחות הלגיון מתפרסים בעיר, אלף ומאתיים מתושבי הרובע היהודי מרוכזים במרתפי בתי מחסה ובבתי הכנסת התת־קרקעיים על שם יוחנן בן זכאי ואימה רבה בלבם. בשעה שהשטח התפוס בידי היהודים ברובע אינו עולה על 200x100 מטרים, בשעה שרבני הרובע נוטים להיכנע לערבים כדי להציל נפשות — פורץ הפלמ"ח את שער ציון.

בלילה שקדם לו ניסה כוח אחר לפרוץ בהתקפת מצח את שער יפו — ונהדף באבדות רבות. כל הלילה נמשכו הניסיונות לחלץ את הפצועים מן השטח שבין השער לבניין טאנוס. התקפה כושלת זו הסיחה את תשומת־לב הערבים מאנשי גדוד 4 "הראל" ("גדוד הפורצים") שהעפילו במדרון התלול אל הר ציון מכיוון אבו טור ותפסו את משלטי ההר כמעט ללא אבדות.

ומשם יצאו אור ל-19 במאי לפרוץ את שער ציון.

הרעשת "דווידקות" אל כפר השילוח, אל אזור מגדל דוד, אל גוש החנויות הסמוך לשער ציון. ההתפוצצויות האדירות הרעידו כתלים ולבבות ברובע היהודי. מטען חומר נפץ מקורב אל השער, החבלנים מציתים את הפתיל ונסוגים. התפוצצות אדירה. נפרץ שער ציון. 0240 לפנות בוקר.

הפלמ"ח פרץ את השער, דומה כי הרובע היהודי ניצל, נוצר הקשר עם העיר החדשה, הוזרמו אספקה ותחמושת, כ־70 אנשי תגבורת באו אל הרובע, אנשי חיים וחי"ש.

אלא שאנשי גדוד הפלמ"ח שפרצו את השער היו לאחר ארבעה לילות רצופים של קרב — וירדו להתארגן בימין משה. הם היו דרושים במקומות אחרים. הם כוח פורץ ולא כוח מחזיק — טיעונם נגד בן-גוריון ששנים רבות האשימם על נטשם את העיר העתיקה. שער ציון ניטש, שאלתיאל אינו מקצה כוחות להחזקת ראש הגשר אל העיר העתיקה. שוב ננעלת המלכודת.

ליל הפריצה היה הלילה הראשון שבו נכנס הלגיון הערבי למלחמה על הרובע היהודי. הלילה שיכול היה להיות ליל ישועתו של הרובע, סימן את תחילת נפילתו.

עוד עשרה ימים יילחם הרובע היהודי.

ובצפון העיר: כוחות הלגיון כובשים את שייח'ג'ראח. אך התקפתם העזה על אזור נוטרדם ומוסררה נשברת. מפקד הגדוד השישי של הלגיון, עבדאללה אל-תל מאשים את עמיתיו, הקצינים הבריטיים המפקדים על שאר גדודי הלגיון, בבגידה.

גם את בנייני האוניברסיטה העברית ו"הרסה" שעל הר הצופים הרעיש הלגיון מספר פעמים, עבדאללה אל-תל טוען כי עשה זאת ביזמתו ובניגוד לפקודות מפורשות שקיבל ממפקדיו הבריטיים. נמסר כי ממשלות בריטניה וארה"ב התערבו אצל ממשלת ירדן והמלך עבדאללה כדי שיימנע מפגיעה במוסדות

המדע והרפואה הללו. פקודות כאלו אמנם העביר עבראללה ליחידות הלגיון, ולפיכך הסתפקו הכוחות הירדניים בכיתור ההר ומניעת אפשרות מעבר אספקה ותחמושת אליו. למעשה, פרט לפעולותיו בתוך העיר העתיקה, לא ביצע הלגיון הערבי בירושלים פעולות שהיה בהן ניסיון להכריע את המערכה לאחר ה־25 במאי.

ובדרום ירושלים פעילים "האחים המוסלמים" ממצרים. הם תוקפים את רמת רחל. כוחותיהם שהסתייעו במשוריינים קלים ובמספר תותחי חוביצר "3,7 התבססו בבית לחם, בית ג'אלה, בית צפאפה, כשבסיסם העיקרי הוא במנזר מר אליאס. כוחות אלו קיימו מידה מצומצמת של שיתוף פעולה עם כוחות הלגיון שחנו בדרום ירושלים.

ב־21 במאי נפתחה ההתקפה על רמת רחל. עם גבור ההתקפה נטשו אנשי החיים והתושבים המעטים את הנקודה ונסוגו לירושלים. מאות ערבים מצוידים בשקים פשטו לבזוז את הבתים. עם לילה הגיעה לרמת רחל יחידת חי"ם, גירשה את הבוזזים שהיו מצוידים בעיקר בנשק קר—והנקודה נמסרה מחדש לידי תושביה ואנשי החיים.

למחרת שוב הותקפה הנקודה, שוב ניטשה— ושוב הייתה לבזוז. פלוגה מגדוד 1 "עציוני" הוזעקה שנית לגרש את הפולשים ומצאה את רוב בתי המשק הרוסים. עתה הוחלט לחזק את הגנת הנקודה מול היערכות הצבא המצרי מולה, ולא להשאירה עוד בידי תושביה ובידי אנשי החיים. 3 מחלקות "הגנה", 2 מחלקות אצ"ל ו־2 מחלקות לח"י היו מיועדות להגן על רמת רחל. אך רק 2 מחלקות האצ"ל וכיתה מגדוד 1 "עציוני" הגיעו וספגו את מהלומת המתקפה הגדולה של 25 במאי. המצרים הסתייעו במשוריינים ובחצאי זחלים והצליחו להיאחו בפאתי המזרחיים של הקיבוץ, חלק מכוח המגנים נסוג ומסר בירושלים כי הנקודה כולה נפלה ונראה כי המגנים נהרגו כולם. אך מן העיר נשמעו היטב רעמי הקרב שהוסיף להתחולל בדרום העיר. שרידי כוח המגנים—פצועים כרובם—התרכזו בבניין חדר האוכל, ומשם נלחמו גם הפצועים מן הגג ומן החלונות. בבקבוקי מולוטוב ניסו לעצור את שריוני האויב, ובאש מנשק קל הם הודפים מספר הסתערויות רגלים עליהם. סייע בידיהם הבלבול הרב ששרר בשורות הערבים שלא הבדילו בין כוחותיהם, בין כוחות אצ"ל, ובין הערבים האזרחים שחשו כדרכם לבזוז. אל הבוזזים הצטרפו גם חיילים רבים שנפנו לשוד בטרם יסיימו את הקרב—מחשש פן יקדימום אחרים. עם לילה הגיעה התגבורת ומצאה את רוב מגני הנקודה פצועים, בבניין חדר האוכל, כשרוב הערבים התוקפים אינם יודעים כלל כי הם עודם מצויים שם. כך עמדה רמת רחל.

באותם ימים השתתף גם "חיל האוויר" הצעיר של מדינת ישראל במספר תקיפות על שועפאת, על מוצבי התותחים בנבי סמואל וכוחות הצבא שעל כביש רמאללה.

נשוב לעיר העתיקה:

לאחר שפרץ הפלמ"ח את שער ציון נכנסו עשרות אחדות של אנשי תגבורת אל הרובע היהודי של העיר העתיקה, אולם הפלמ"ח לא נשאר להחזיק בשער, וחוסר תיאום בין מפקדת הרובע למפקדת העיר החדשה גרם לכך שגם מגנים מן הרובע לא נשלחו להחזיק בו. עורק החיים המחבר את הרובע עם כוחותינו שעל הר ציון — נותק.

באותו לילה גם נכנס הלגיון ללחימה פעילה בעיר העתיקה. יום ולילה הרעישו תותחים ומרגמות את הרובע, בחיפוי משוריינים כבדים ומכונות ירייה כבדות הסתערו לוחמי הלגיון בקרב של בית אחר בית וכבשו עמדה אחר עמדה. השטח שבידי היהודים הלך והצטמצם. הלגיונרים תפסו עמדות ברחוב היהודים. מאות רבות של יהודים נרצחו באימת מוות במרתפי "בתי מחסה", שם הסתתרו היהודים האשכנזים, ובבתי הכנסת ע"ש רבן יוחנן בן זכאי — מקום מסתורם של הספרדים. היה צורך להעביר את מפקדת הרובע ובית החולים שלו שהיו בקו ההגנה הראשון וספגו פגיעות ישירות. בית הכנסת "פורת יוסף" נהרס כליל בידי חבלני הלגיון ועמדת מגן חיוזבה ביותר אבדה למגנים. מספר הנפגעים בין הלוחמים הלך ועלה. לא כל תושבי הרובע האזרחים היו נלהבים לסייע לקרב ייאוש זה. כאמור: היו שתבעו להיכנע. אך רבים עמדו במערכה, בחפירת ביצורים, באפיית לחם ובאספקת מזון, או בקבורת הללים שנעשתה על פי היתר רבני מיוחד — בתוך העיר העתיקה, מחוסר אפשרות להוציא את החללים אל הר הזיתים. ילדים בני שתיים-עשרה ומעלה התרוצצו בין העמדות לחלק נשק ותחמושת ולשמש כמקשרים — בהעדר כל אמצעי קשר אחרים בין העמדות, והצלפים הערבים חיפשו אחר נערים אלו, והפגזים מצאו אותם. בבתי הכנסת ובמרתפים גברה התפילה והלילה. תהיה שחיטה.

מברקים המשוועים לעזרה נשלחו למפקדה בירושלים המערבית: "אין נשק. אין תחמושת. המגנים נפגעים. החישו תגבורת".

שאלתיאל משיב: "החזיקו מעמד. נצניח תחמושת".

התחמושת מוצנחת — לידי הערבים.

מברקים: "תחמושת לא תעזור באין מי שיפעיל את הנשק. פרצו והחישו תגבורת". שאלתיאל משיב: "החזיקו מעמד. תגבורת תגיע. הלילה, מחר, לכל המאוחר מחרתיים".

רבני הרובע לוחצים על מפקדו לבקש כניעה. להסכים שהם יצאו בראש משלחת כניעה אל הלגיון.

מברקים נואשים: "עזרה!"

שאלתיאל: "הלילה נפרוץ!"

בליל 24 במאי בוצע ניסיון פריצה. חיילי הפלמ"ח חדרו לשער ציון כשהם נושאים עמם מטען חומר נפץ להבקעת השער. בקרבת השער היו חשופים

לאש תותחים ומקלעים כבדים. חומר הנפץ התפוצץ בידיהם. ניסיון הפריצה נכשל. אך ממפקדת העיר מבריקים לימין משה: "אנשינו פרצו פנימה לעיר העתיקה. הם רוקדים הורה על החומה". מפקד הרובע חש לגזרה, רואה את האמת. מברק למטה: "אתה טועה חבר, הריקוד הוא דבקה, לא הורה". הרעשת הרובע נמשכת. קרבות מחרר לחרר.

400 מטר בין עמדות הפלמ"ח על הר ציון ובין הרובע. ואין פורץ לענות על קריאות העזרה הנואשות.

מנסים להרוויח זמן, לנהל משא-ומתן באמצעות נציגי הצלב האדום. זה רווח זמן, מבקשים הפסקת אש כדי להוציא חללים ופצועים. הלגיון מסרב: מציע כניעת הרובע.

היסוסים במפקדת העיר העתיקה. משה רוסנק, המפקד, נלחץ בין מאות תושבי הרובע המתפרצים למטהו בהיסטריה ובאימת מוות — ובין פקודות שאלתיאל: אל תכנעו. תגבורת תגיע בקרוב.

כעיר העתיקה מפעילים מקלט רדיו. שומעים כי דובר ממשלת ישראל מודיע באו"ם כי אין הערבים מסכימים להפוגה. משום שהם רוצים לכבוש את העיר העתיקה. משמע: מפקדי העיר החדשה נואשו מהגשת עזרה לרובע. הם מנסים להשיג עזרה מדינית. אבדה כל תקווה. הייאוש מתחיל לכרסם גם בקרב הלוחמים. אפילו עד תשעה באב לא יעמדו למזג דמים בדמים, חורבן בחורבן. האין הם ניצבים או שוכבים ממש על שלדי הלוחמים האחרונים מאז? האין עמדותיהם על גבי עמדות העבר? כעבור שנים יחשפו ארכיאולוגים בית יהודי שנשרף ביום האחרון לקרב ואף שרידי מזון שם, רק שלדים לא נמצאו. מה יהיה על שלדינו פה?

שטח הרובע הצטמצם והלך. בית החולים הועבר אל "בתי מחסה". פצועים נחבשו ושובו לעמדותיהם. על מנת להגיע שנית אל בית החולים כעבור מספר שעות: פצועים או מתים. שוב מבקשים הפוגה להוצאת פצועים. הלגיון מסכים בתנאי שהפלמ"ח יפנה את הר ציון. מפקדת העיר מסרבת. מבטיחה פריצה בעוד יומיים. חילופי מברקים חריפים בין רוסנק לשאלתיאל:

רוסנק: "במקום 'ציונות' — תחמושת, במקום עצות — תגבורת".

שאלתיאל: "ארגן את כוחותיך. הבטח משטר חמור ביותר, לשם שלטון מוחלט על האוכלוסייה. פתח באש רק על מטרות בטוחות... דרך אחרת — השמדה".

ביום חמישי האחרון, ל"ג בעומר, השטח 100x200 מטרים. 1,800 תושבים. רבע משטח הרובע אבד באותו יום. צפון רחוב היהודים עלה באש. "חורבת" ר' יהודה החסיד נפלה בידי הערבים. דגל ערבי מונף עליה. נערה נוטלת סינר לבן ומנסה לצעוד אל עבר הלגיון. להיכנע. קורעים את ה"דגל" מידיה.

יום ששי. 28 במאי. הערבים רחוקים רק כ-15 מטרים ממקלטם של מאות

היהודים. רוסנק: "זו שאלה של שעות". שאלתיאל: "אולי תחזיקו מעמד עוד יומיים?" הרב מינצברג והרב חזן יוצאים, באישורו של רוסנק, לנהל משא-ומתן על פינוי ההרוגים והפצועים. ניסיון להרוויח זמן ולהשקט את תובעי הכניעה-המקרב-התושבים.

הלגיון אינו יורה בנושאי הרגל הלבן. הרב חזן חוזר: הלגיון דורש שניציג ה"הגנה" יבואו לדון בכניעה.

קצין המבצעים של הפלמ"ח ניצב בצריח בהר ציון, מתכנן פריצה אל הרובע. לעיניו עוברת המשלחת עם הרגל הלבן. מברקים: שאלתיאל דורש שלא להיכנע.

תנאי הערבים: כניעה מוחלטת של הרובע. אין הם מוכנים להפסקת אש לשם הוצאת נפגעים.

במטה הרובע נערכת הצבעה: נוכחים מפקדים, ראשי הציבור, נציגי הטוראים. פרט לאחד — הכל תומכים בכניעה.

משה רוסנק מפקד הרובע ומר ויינגרטן כניציג התושבים הותמים על כתב הכניעה. עבראללה בק אל-תל מקבל את הכניעה.

340 איש נלקחים בשבי. 1,500 זקנים, נשים, פצועים וילדים עוברים בין שתי שורות חיילי הלגיון, כשמאחוריהם — אספסוף ערבי הרואה את טרפו מתחמק מידיו. בעורף המסע בוער הרובע היהודי. האזרחים מפונים לירושלים המערבית.

מגני הרובע חשים, מושל העיר ירושלים יודע: לא נעשה הכל כדי להציל. נפלה העיר העתיקה. מדי שנה בשנה ביום נפילת העיר, יפורסמו זיכרונות, פרטי זיכרונות, יחדשו פולמוס: למה? למה? למה נפלה? המונח "מחדל" טרם נודע בימים ההם.

הקרב על ירושלים נטוש גם הרחק ממנה, כעמק איילון, על לטרון. שוב התעוררה, וביתר שאת בעיית פריצת הדרך מן השפלה אל ירושלים המערבית. בקרבות מבצע "מככי" ב-16 וב-17 במאי נכבשו אמנם הכפרים לטרון ודיר איוב ושתי שיירות הועברו, אך הכפרים הללו עברו לידינו בעת שכוחות קאוקגיי עזבו וכוחות הלגיון עוד לא הגיעו אליהם. ומשנדרשה חטיבת "גבעתי" לדרום, לעצור את הטור המצרי העולה דרך אשדוד לתל-אביב — נכנס הלגיון ב-18 במאי למשלטי לטרון, ומן היום ההוא נתנפצו התקפות רבות על המשלטים ההם, ואין איש יודע בדיוק מספר החללים שנפלו בשדות עמק איילון בקיץ ההוא. מול מבצר המשטרה הקודר.

בשלבו הראשון של מבצע "בן נון" הסתערה החטיבה החדשה "שבע" וגרוד 2 מחטיבת "אלכסנדרוני" על המשלטים. ב-25 במאי נפלו חללים רבים מאנשי שני הגדודים התוקפים, ורבים עוד יותר — בניסיונות לחלצם. הלגיון ששאב

עירור מהצלחתו יצא למתקפת נגד וכבש את מוצבי הראדאר הסמוכים למעלה החמישה. גם גזרתה המזרחית של הדרך לירושלים נמצאת מעתה בסכנה.

קולונל מרקוס (מיקי טון) מארה"ב מונה למפקד הגזרה וב־28 במאי הוא מקבל תחת פיקודו את חטיבות "עציוני", "הראל" ו"שבע": הן חטיבות חזית ירושלים באותה עת. הוא מרכז כוחותיו להתקפה רבתי בחזית לטרון. סדרה של קרבות קשים מתחוללת על המנור, בניין המשטרה והמשלטים סביבם. ההתקפות נכשלות כולן. ניסיון אחרון מתרחש אור ל־9 ביוני. קולונל מרקוס מקווה לכבוש את רמאללה ולנתק את לטרון מעורפה. התכניות מתבטלות בראשיתן ועם בוקר נסוגים הכוחות. יומיים לאחר מכן נכנסת ההפוגה הראשונה לתוקפה, וכביש ירושלים-תל אביב עודנו חסום.

שעות ספורות לפני כניסת ההפוגה לתוקפה נורה הקולונל מרקוס בשגה בידי זקיף מחנה המפקדה שלו במנור באבו גוש. נהרג האיש שהיה "התקווה הגדולה" במתקפות העקובות מדם על לטרון. למען ירושלים.

כחודש ימים נמשכת ההפוגה הראשונה. בירושלים—צליפות והפגזות מפורות. אך העיר החדשה החלה להתנער מחורבותיה. זרם ההספקה הלך וגבר ב"דרך בורמה". העיר המערבית, ירושלים החיצונית—ללא העיר העתיקה—ניסתה לארגן חייה מחדש. ושוב התעוררה שאלת מעמדה של העיר.

ועדות קונסולריות, ועדות או"ם, דיונים במרחקים ובחדרי חדרים מבית. עיר בין לאומית? עיר מחולקת?

הרון ברנדוט בירושלים... מתווך שכזה, שבא להשיג בדרך מדינית מה שלא עלה בידי הערבים בדרך הצבאית. גם המונח "דילוגים" טרם נודע בימים ההם. הוא דורש את פירוז העיר. מטרתו הסופית—מסירת ירושלים לידי עבדאללה תוך מתן אוטונומיה עירונית לעדה היהודית. בשלב הראשון ניסה ברנדוט לפרז את הר הצופים על ידי החלפת כוחות צה"ל המוצבים בו במשקיפי או"ם. כך הצליח לפרז למעשה את שטח ארמון הנציב שבידי הצלב האדום. כדי שיצליח במאמציו ידע ברנדוט כי אסור שירושלים תיהנה מן ההפוגה בקרבות שהושגה בתיווכו (9.7-11.6) ולכן צריכה ירושלים לסיים את ההפוגה כשהיא על סף הרעב והצמא—כשם שהתחילה אותה.

ממשלת ישראל מוחה—אך אינה מודיעה על אי הסכמה מוחלטת עם תכנית ברנדוט. מקווים לבינאום ירושלים, אינם מסכימים להגבלת העלייה. על הגליל והגב—אפשר יהיה להתמקח.

שימו לב להתרחשות הגיאוגרפית מאז: היום אפשר להתמקח על... הגולן וסיני. ובמקום ירושלים—יהודה ושומרון. לא רק שנים זוות.

בינתיים דוחים הערבים מכול וכול את הצעותיו של ברנדוט. נוסחתם:

...הערבים נלחמים בארץ ישראל על ניצחון מתמיד או מוות מכובד". קרבות עשרת הימים פורצים כתום ההפוגה הראשונה. כוחות שריון ראשונים של צה"ל מכריעים בחזיתות רבות. מרכז הארץ וצפונה נשלטים שליטה מוחלטת על ידי צה"ל. נפרצה הדרך לנגב. קהיר ורבת עמון הופצצו מן האוויר.

ב"מבצע דני" של קרבות עשרת הימים, נפלו בידי כוחותינו לוד ורמלה, מקורות המים היקרים של ראש העין, נכבש כביש אלטרנטיבי לירושלים (דרך אישועא — כסלה — צובה). מסילת הברזל לירושלים הייתה ברובה בידינו. על לטרון — שוב מתנפצות התקפות. גם שריון וסיוע אווירי אין בידם להכריע את הקרב בגזרה זו. והכביש הראשי לירושלים העובר על פני המשטרה — עודנו חסום.

קרבות עשרת הימים מעידים כי צה"ל הוא הכוח הדומיננטי באזור. וברנדוט ממחר להשיג הפוגה נוספת כדי להציל את הערבים. גם בירושלים עצמה אין הפוגה. בקרבות קשים כובשות יחידות מאצ"ל ויחידות "יהונתן" (יוצאי הגדנ"ע) את הכפר מלחה שבדרום העיר. הר הצופים כבר פורז בהסכם מיוחד בי"ד ביוני. האו"ם היה אמור להיות אחראי לביטחון השטח שכלל גם את אוגוסטה ויקטוריה ואת הכפר עיסאווייה. ההסכם לא קיים מעולם בכתבו.

אור ל-17 ביולי מבוצע הניסיון האחרון לפרוץ אל העיר העתיקה. למחרת ב-0545 אמורה להיכנס לתוקפה ההפוגה השנייה. ההתקפה על העיר העתיקה נדחית מטעמים שונים עד לערב ההפוגה עצמו. שאלתיאל חושש יותר מחזית הדרומית של ירושלים ורואה בחזית זו עדיפות על חזית העיר העתיקה. לא נותרו שעות רבות ללחימה, כשיוצאים סוף סוף הלוחמים לפרוץ אל העיר העתיקה. הפעם שלושת הארגונים במתואם: פלמ"ח, אצ"ל, לח"י. הפלמ"ח היה אמור לפרוץ את החומה ליד שער ציון בעזרת "קונוס" — מטען נפץ מיוחד שטרם נוסה בקרבות. פלוגת לח"י הייתה אמורה לנסות ולפרוץ בין שער יפו לשער החדש, ולכבוש את הקולג' FRERES. כוחות אצ"ל שמנו אז בירושלים למעלה מ-1,000 איש היו אמורים לפרוץ — בעזרת מטען נפץ רגיל — את השער החדש. שלושת הכוחות היו אמורים להתפצל בעיר העתיקה ולטהרה.

מפקד "ההגנה" בעיר, שאלתיאל, הבטיח בפגישה עם קצין מטה אצ"ל כי לא יפסיק את הקרב גם אם תיכנס כבר ההפוגה לתוקפה. הייתה תחושה כי הפעם תשחרר העיר העתיקה. תחילה נקבעה שעת ההתקפה לעשר בלילה, וליל שבת היה, ומשום מה שאלתיאל דוחה משעה לשעה. היא נפתחה סמוך לחצות. רק סמוך לחצות הלילה. הכישלונות החלו כשנפגעה משאית לח"י על חומר הנפץ שבה. להבות ענק האירו את גורת הפריצה והאזור כולו כוסה באש צפופה. העברת "קונוס" נוסף אל החומה באותה גזרה לא הייתה

אפשרית. אותו "קונוס" הכשיל גם את ניסיון הפריצה של הפלמ"ח מכיוון שער ציון. ה"קונוס" היה גדול מכדי להעבירו בתוך המנהרה שנכרתה עד סמוך לחומה. ובחילה היה קשה מאוד להעבירו תחת מטר היריות מן החומה. שרפה שפרצה סמוך לשער החדש האירה את גורת הפריצה של אצ"ל והיה צורך להמתין לדעיכת הלהבות. שעות יקרות חלפו. כל שעה תסולא בהיסטוריה.

לאנשי אצ"ל נמסר כי שני הכוחות האחרים כבר פרצו והם מתקדמים. 0300. 17 ביולי. אין סומכים על ה"קונוס". מטעני נפץ רגילים מוגשים בחיפוי כבד אל השער החדש. השער נפרץ. קרב רימונים קשה בפריצה. יחידת אצ"ל פורצת אל תוך העיר ומתמקמת בכך קטן סמוך לשער. הקרב עז. קשר עם מטה הפריצה: האם יתירו המשך הלחימה לאחר שעת כניסת ההפוגה לתוקפה? שאלתיאל מוסר: הוא ימנע בכוח אספקה וגישה לכוחות שיפרו את ההפוגה. "ינהג בכם כעם מורדים ונפעיל נגדכם כוח כמו נגד אויב". "ההגנה" מפסיקה את אש הסיוע בדיוק ב־0530. גם הערבים נוצרים את אשם. כדאי להם.

יחידת אצ"ל נוטשת את הפרצה שבחומה. מספר שעות אחר כך מחדשים הערבים את אשם. ההפוגה תיכנס לתוקפה בירושלים רק ב־18 ביולי בשעה שבע בערב. מדוע הופסקה ההתקפה? ההוראות שקיבל שאלתיאל היו: "להפסיק את האש ב־0545 למחרת בבוקר אם יקבל עד חצות הלילה הודעה מוועדת ההפוגה שגם הערבים מסכימים להפסקת האש", והרי הודעה כזאת לא התקבלה במטהו של שאלתיאל? זו איננה השאלה היחידה ואולי אף לא החמורה ביותר לקורות אותו לילה שקדם לו או חייב היה לקדם לו בהחלטות והכנות. אין ספק שגנזוים אי שם סודות חמורים. ואין "ועדת אגרנט" בימים ההם. העיר העתיקה לא שוחררה. ההפוגה השנייה. עתה ינסה ברנדוט לעשות למען עבדאללה מה שלא הצליח הלגיון לעשות: להעביר את כל ירושלים לידיים ערביות.

ברנדוט מנסה להצדיק כל הפרת הפוגה ערבית ב"פרובוקציה" ישראלית קודמת. אין הוא נלחם למען חירוש אספקת המים לירושלים ואין הוא מסדיר גישה למקומות הקדושים בירושלים ותנועה חופשית ל"הרסה" שבהר הצופים. ברנדוט מציב את יעדו העיקרי: השגת פירו ירושלים: "עיר היסטורית זו, השייכת לעולם, חייבת להיות מפורזת, נגד המסרכים יופעלו סאנקציות כלכליות ודיפלומטיות, ואם אלו לא יספיקו יש להשתמש בכוח צבאי". ממשלת ישראל "מוכנה לדון בפירוזה של ירושלים, בתנאי שהדבר לא יפגע בסטאטוס קוו האדמיניסטרטיבי" (אוגוסט 48). בירושלים קיים אדם הנושא תואר "קונסול ישראל בירושלים". ויש גם משרת "קונסול ירושלים בתל אביב..."

גם ארצות הברית תומכת בבינאום ירושלים. רק מדינה אחת מתייצבת לצד האינטרסים האמיתיים של עם ישראל, שאפילו ממשלת ישראל אינה נלחמת עליהם: ברית המועצות. משלחתה באו"ם מתנגדת נמרצות לשינוי החלטת האו"ם מ-29 בנובמבר.

בתחילת ספטמבר 48 כותב ביומנו הקולונל מיינרצהאגן, מי שהיה ראש שירותי המודיעין במטהו של גנרל אלנבי, כובש הארץ הבריטי: "לונדון 2.9.48... ברנדוט המתווך השבדי ודאי ברנש הגון אלא שעשה שגיאה אחת גדולה... הוא ניסה לתת את ירושלים לערבים... ירושלים היא גרעינה של הציונות... נתינתה לערבים מטביעה על ברנדוט מיד חותם של איש בעל פניות שאין לו מושג על משמעותה של הציונות. בגבשו את ההצעה המחרידה הזו חתם במו ידיו על גזר מותו... כמוקדם או כמאוחר תשיג אותו ידם של הטירוריסטים, אותו וכן כל אדם אחר שינסה להפריד בין ישראל לירושלים..."

הרצל העריך את כוחו של הוותיקן ולא שאל בציניות סטאליניסטית: כמה דיביזיות יש לאפיפיור. לגבי הדבר שאותו רצה הרצל להשיג, היה משקל לדעתה וללחציה של הכנסייה הקאתולית. על כל פנים היא יכולה על נקלה לספק טיעונים דתיים למניעים לא דתיים.

"אנו מבקשים רק את האדמה החילונית. המקומות הקדושים יהיו אקסטריטוריאליים" הוא מבטיח לחשמן בשיחת ההכנה לפגישה עם פיוס ה-10. אך החשמן משיב: "לא ייתכן לחשוב על אלו כרברים נפרדים זה מזה". כעבור שלושה ימים רוחה האפיפיור בקדושתו ובעצמו את בקשת הרצל לתמוך בציונות. NON POSSUMUS, לא, איננו יכולים, חוזר ואומר היושב על כיסאו של פטרוס, שמעון כיפא, הדייג מטבריה. אין הנצרות יכולה להכיר בעם היהודי כל עוד אין היהודים מכירים במשיח. ואם הוא, הרצל, יביא את היהודים לארץ הקדושה תשלח הכנסייה את כל כמריה על מנת להטבילם לנצרות. פיוס מזכיר את בית המקדש, הוא נחרב, לעולמים. האם יש מחשבה לשוב ולבנותו? לא. בין כה ובין כה JERUSALEMME אינה צריכה לשוב ליד יידי היהודים.

הרצל מעז לשאול: "והמצב היום, אב קדוש?" "יודע אני, כי לא נעים הדבר שהתורכים מחזיקים במקומותינו הקדושים, עלינו לשאת זאת באורך רוח. אך אי אפשר לנו לסייע ליהודים להשיב את המקומות הקדושים".

והדברים ברורים: מוטב מוסלמי בירושלים מאשר יהודי. והטעמים ברורים, שלטון יהודי בירושלים, כולל האופציה — אם לא החובה — לבנות את בית המקדש — נוגד הנחות יסוד של האפיפיור, של ראש הקאתולים, אולי לא של כל הנוצרים. בימינו רבים הנוצרים מכתות לא קאתוליות (וזה מונח מדויק יותר מאשר "פרוטסטנטיות"), הרואות בשיבת ציון, ציון פשוטו כמשמעו ירושלים, כולל בניין בית המקדש, תנאי מוקדם להתגלות מחדש של ישו. ועם כל הספקנות אשר בלב יהודי מאמין אין סיבה שלא להגיע לכלל הסכמה לגבי השלב הראשון. ואחר כך? מילא. נחיה ונראה. כאמור, די לצרה בשעתה. אך אלו הן קבוצות שוליים, גם אם מיליונים חברים להן. הגוף הנוצרי החזק ביותר עדיין שולל את הציונות הירושלמית, גם אם מטעמים פראגמטיים הוא מוכן להתפשר ולהכיר DE FACTO בציונות לא-ירושלמית, משמע במדינה יהודית בחלקה של ארץ ישראל, אולי בחלקה הפלשתי-פיניקיייווני דווקא.

מצד האיסלאם, אין לכאורה טעמים דתיים כבדי משקל כמו לנצרות. ישו כמשיח, כגואל, עליו ניבאו הנביאים, סותר יסודות יהדות מאמינה במשיח שיבוא ויקבץ נדחי ישראל ויבנה את בית המקדש. וזאת בנוסף לניגודים אמונתיים אחרים על בן אלוהים, לירה מרוח הקודש. באיסלאם אין בעיות כאלה. מוחמד לא התיימר להיות משיח. מוחמד לא קילל את ירושלים ולא ניבא כישו על חורבנה. האגדה על מסע הליל שלו והעלאתו השמימה על ידי גבריאאל מאבן השתייה, אין בה כדי למנוע עקרונות מן היהודים לשוב ירושלימה ואף לבנות את בית המקדש. על רקע זה נעשו ככל הנראה ניסיונות בעשרות השנים הראשונות של הכיבוש הערבי להתיר ליהודים להתפלל בהר הבית, להקים שם בית כנסת, או כדעת חוקרים מסוימים, לראות בכיפת הסלע לא מסגד תפילה מוסלמי, כי אם מעין תחליף למקדש, כפי שצוין בהרבה ציורים בימי הביניים.

אלא שבאיסלאם יותר מאשר בנצרות דבוקים היסודות המדיניים והרתיים. וערביות הארץ והעיר אינה פחותה במשקלה מאיסלמיותה (הרי ישנם גם ערבים נוצרים). ומכאן יש משקל שונה לשלושת האלמנטים הכוללים במושג: "קדושה לשלוש הדתות". אלו שלוש קדושות מסוג שונה, מאיכות שונה וממשקל שונה. הקדושה המוסלמית היא על טהרת המיסטיקה, שהרי מדובר בחזון לילה, ובמעשה נסי — עלייה השמימה על ידי מלאך. הקדושה היהודית היא היסטורית מובהקת אם כי על בסיס דתי עמוק, אך ללא מיסטיקה, עובדת היות העיר בירת מלכויות יהודיות, בירת הארץ בבית ראשון ובבית שני, ואף עצם המושג הזה בית ראשון; בית שני, כציון תקופות, מצביע על יסוד היסטורי ואף מדיני איתן. הקדושה הנוצרית קשורה בהתרחשות אישית של מחולל הנצרות, אשר תלמידיו אף ניסו לנתק אותה מן היסוד הטריטוריאלי, אלא שמטעמי צרכים עממיים-פסיכולוגיים ואחר כך אף פוליטיים-אינטרסנטיים, חזרו להחשיב את המקום.

זו הסיבה (נוסף על השוני שבמצב המודרני) למונח "בין-לאומיות" ולא "בין-דתיות" לסטאטוס שהוצע לעיר.

ואלו תולדות ההצעה, כמאה שנה לאחר שהועלתה לראשונה על ידי שר חוץ צרפתי וכבר אז לאו דווקא מטעמים דתיים צרופים.

בימי המאמצים להשגת הצהרת בלפור, באו ראשי הציונות כמגע עם האפיפיור (בימי מלחמת העולם הראשונה הייתה איטליה לצדה של אנגליה, אף כי פורמלית היה הוותיקן ניטראלי). לרגע קט כמו נתחייבו מדינאי הוותיקן, שהרי מדינאים הם גם במלבוש הדת למען הדת. החשמן גאספרי והאפיפיור בנדיקטוס ה-15 מביעים באוזני סוקולוב את אהדתם לציונות, תוך כדי רשישה להקים אזור שמור לנצרות, בעיקר ירושלים ובית לחם אך גם טבריה, נצרת ויריחו. "אנו נשמח לראות את הארץ שייכת ליהודים" אומר גאספרי. "סבורני שנהיה שכנים טובים" מפטיר האפיפיור.

אך כשהוברר לוותיקן שהצהרת בלפור מתכוונת לבית לאומי בכל שטחי הארץ כולל ירושלים, מתחילה הנסיגה מהתמיכה. ייתכן שמאחורי הנסיגה פעלו יסודות מדיניים של צרפת ואיטליה שהחלו להבין שאנגליה מרמה אותם ומתכוונת ליטול לעצמה יותר מדי, מכל מקום לפי הטעם והאינטרסים שלהם. אותו החשמן גאספרי מתבטא למחרת כיבוש העיר על ידי אלנבי: "התורכים היו השומרים הנאמנים ביותר של המקומות הקדושים. עכשיו ייתכן שיתהוו קשיים. הציונים עלולים לגרום להתנגשויות. פעמוני הוותיקן אינם מצלצלים בשל כיבושה של ירושלים. קשה לקחת בחזרה חלק מן הלב שכבר ניתן לתורכים כדי למסור אותו לידי הציונות".

והדבר אינו מתמיה. אדרבה, לחוקרים קשה יותר להסביר את רגעי התמיכה. אפיזודה חולפת. ייתכן שהכנסייה באמת חשדה בציונים שעתידיים הם לשוב ולבנות את בית המקדש. כל ההבטחות של הציונים שאין דבר כזה עולה על לבם, הבטחות כנות היו, כנות מבחינה סובייקטיבית של הציונים, שביקשו לבנות בית לאומי, מקלט בטוח ותו לא. אך ייתכן שהוותיקן מעמיק לחשוב מחשבה היסטורית ושמא גם מיטאפיסטית. שמא נתגנב ללבם חשש: אולי באמת מעשה אלוהים הוא, אולי האב שבשמים כבר סלח לבני ישראל, אולי כבר כופר להם עוונם האמיתי או המדומה?

האפיפיור מזדרז לברך את מסדר הפראנסיסקאנים שהוקם ב־1230 ומעניק להם זכות בכורה להיות שומרי המקומות הקדושים. ובמועצת החשמנים הוא מביע את כאבו על עצם הרעיון להעניק לכופרים מעמד מועדף בארץ הקודש ובעיר הקודש. ומיד לאחר מכן — ב־1919 — מודיע הוותיקן שהיה מעדיף שלטון בין לאומי. הציונות עלולה להחליש את מעמד הנוצרים בארץ. בציונות ישנם אלמנטים בולשביקיים...

ולא הועיל שהשלטון הבריטי לא העניק ליהודים אף את מה שהבטיח. ודאי לא מעמד מועדף בירושלים, אף-על-פי שמאז אמצע המאה ה־19 היהודים הם העדה הגדולה ביותר בעיר. לא מועיל שאין היהודים תובעים כלל את החזרת הר הבית, והם נאבקים על הזכות להתפלל ליד כותל הרמעות. ללא הועיל. הוותיקן מרחיק ראות. האמנם ייתכן שהיהודים יסתפקו בכך? הייתכן שלא ירצו להחזיר עטרת ירושלים ליושנה? האפיפיור מודאג מאוד מהתמעטות הנוצרים בירושלים. ויש מי שמעלה רעיון להעביר ארצה... חצי מיליון נוצרים ממלטה. לא רציני כמובן.

אלא שבינתיים הצעת הבינאום נגזרת ומחכה להזדמנות חדשה. וזו באה עם החרפת הסכסוך היהודי-ערבי ועם תכנית החלוקה של הארץ.

תחילה בתכנית פיל ב־1937. מבחינת תולדות הארץ בומן החדש זו הייתה גזרת "גזורו" שנייה, לאחר קריעת עבר הירדן המזרחי ובריאת "ירדן" יש מאין. בתכנית פיל הוצע להקים אזור ירושלמי נפרד ש"יפורו וינוטרל לצמיתות". ה"פיל" לא הגדיר בדיוק כמה שנים זה "לצמיתות". שלוש? שבע?

גם מושג הפירוז קשה היה להגדירו, שהרי ממש באלה הימים ביטלה גרמניה הנאצית אזורים מפורזים על פי חוק חבר העמים. מה שנשאר בגדר הבהירות והמוחלט זה המונח "ניטראלי". שהרי על אזור זה תפקח... בריטניה. כמוכן כמנדטור מטעם חבר העמים, אך מנדטור תמידי. וכיוון שאי אפשר להשאיר עיר מנותקת, מן הדין לצרף אליה את לוד, רמלה ואת יפו, כפרוזדור לים. כך תוכל הקרושה להתקשר בטבור החול. וכך בלשון התכנית הפילית, יישמר "פיקדון קרוש של הציביליזציה".

תכנית פיל לא הוגשמה, אך הציביליזציה הועמדה בינתיים במבחנים קשים ולא דווקא בירושלים. ולא הצלב הפשוט הונף על העולם, כי אם הצלב המקורס, ובמטה הנאצי בברלין ישב המופתי הירושלמי, שמי טהור, מנהיג האיסלאם והערבים מארץ הקודש, חאג' אמין אל חוסייני. ברית לא כל כך קרושה. האם דובר ביניהם גם על גורלה של ירושלים לאחר ניצחונם ולאחר סילוקם הסופי של הירושים החוקיים ביותר של ירושלים, היהודים? חאג' אמין לא ישב בברלין עם אייכמן אך ורק כדי להשמיר את היהודים ולהוציא את האנגלים מן הארץ. הוא היה גם ממחדשי התנועה הפן-מוסלמית, כשלפי תכניתו וגם אמרתו האישית, נועדה ירושלים להיות מרכז האיסלאם. כבר הזכרנו לעיל את העובדה שבתולדות האיסלאם התחולל מאבק על ההגמוניה בין בגדד, לקהיר ולרמשק. ירושלים לא הוצעה אף פעם, כשם שגם הנצרות לא ביקשה מעולם להעביר את הוותיקן אליה.

חאג' אמין ראשון היה לתכנן תכנית שכזאת. קרוב לוודאי שזה היה גורם גם לחריקות בציר ברלין-רומא. שהרי מוסוליני ראה במזרח התיכון, אך בעיקר בארץ ישראל, תחום השפעה שלו, כחלק משכר הצטרפותו לגרמניה הנאצית בכיבוש העולם. וכאשר ייפתחו כל גנוכי הוותיקן אין ספק שיימצאו גם הסכמים מוקדמים בין הוותיקן לרוציה על ירושלים שלאחר הניצחון. אלא שסתירות כאלה בין בעלי-ברית, הבטחות מנוגדות לשותפים שונים, הן מנת חלקן של כל המלחמות. גם ארץ ישראל הובטחה לרבים בעת ובעונה אחת. בין כה ובין כה, כיוון שרק חלק — וכדיוק שלישי — מתאוות נפשם של גויים רבים ולא טובים נתמלאה, כי "רק" שישה מיליון יהודים הושמדו, כולל אלפים שהוצאו לאושוויץ מתחת לחלונות האטומים של האפיפיור; ונתרו עוד יהודים בעולם ובארץ, ומה עוד שיהודים אלה יצאו להילחם על ארצם ועירם, משמע, היורשים החוקיים חיים, קיימים ולוחמים, הועלתה בעיית ארץ ישראל בכלל וממילא בעיית ירושלים על ייחודה, לסדר יומם ואי-סדר לילם של העמים. כי יהדותה של ארץ ישראל בכלל וירושלים בפרט הדירה שנתם של רבים.

ובשלישית הוצע והוחלט והפעם גם קוים: גוזרו! על הארץ ועל העיר. אלא שמלכתחילה דין "גוזרו" נגזר על העיר כגזירתה מן הארץ. למעשה נעשתה הגזירה בתוכה, או, כדבר המשוררת, בלבה.

גזירתה מן הארץ? כיצד? כ־ CORPUS SEPARATUM "גוף נפרד". עקרונית שיבה לרעיון תכנית פיל, אלא שלא עוד כמנדט בריטי, כמובן, כי אם דווקא בניגוד לכל התכניות הבריטיות, דווקא בעקבות התמוטטותו של המנדט הבריטי מידי הלוחמים היהודים. שנית לא עוד במחובר עם הים התיכון ברצועה רחבה, כי אם ממש העיר עצמה. כמובלעת. ובאמת אקס־טריטוריאליזציה, פשוטו כמשמעו, מוציאים נתח מתוך טריטוריה, איבר חי, ולא סתם איבר חי, כי אם לב. על כל פנים לגבי העם היהודי ירושלים היא לכה של הארץ, ורק בתחושת לא־יהודים יש לה אולי קיום מנותק מן הארץ, ורק ביהדות האמנסיפציבניית בת "ירושלים" המנדלסונית — תיתכן גם ירושלים של מעלה בלבד ללא זו של מטה. בשביל יהודים שהתפללו "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", השם הוא בנדר PARS PRO TOTO, פרט הבא לסמל את הכלל, עיר המסמלת את הארץ, כפי שהמונח ציון התפתח ממקום אחד בירושלים אל ירושלים כולה, וממנה אל הארץ כולה. גם אם היו תקופות בהן ישב העם בארץ וירושלים לא ביריו, היא הייתה מטרת איוויו ולא נשכחה, וכאשר נתרחשה הרמה החריפה בקונגרס הציוני סביב הצעת אוגנדה, איך ביטא הרצל את נאמנותו ונאמנות המחנה שהצביע עמו בעד בדיקת אפשרות אוגנדה? בהרימו ידו נשבע "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". ושוב הכוונה לירושלים של מטה, כלכה של הארץ. ואם היא לב, איך תהיה ל־CORPUS SEPARATUM לגוף נפרד? אפשר לשתול לזמן מה לב מלאכותי. ועם הקמת מדינת ישראל כשגורל ירושלים טרם הוכרע, הוצעו הצעות שונות היכן להקים את המרכז המדיני הזמני (תמיד הודגש). בן גוריון הציע את כורנוב שבנגב, גולדה מאיר הציעה הקמת קריה על הכרמל, לבסוף הוקמה הקריה בשרונה של תל־אביב. אבל מה קיום יש ללב כ־CORPUS SEPARATUM? זהו מונח משפטי־מדיני, כמובן, אבל משום מה כשמדובר בירושלים, הוא מזכיר CORPUS אחר שהוא מונח מקודש בנצרות הקאתולית. הלא הוא CORPUS CHRISTI, גופו של המשיח, יום מיוחד מקודש לו בחגי הכנסייה הלטינית. ייתכן שהשימוש במונח זה דווקא בהצעה של האו"ם לכונן את ירושלים כגוף מדיני־בין־לאומי נפרד משתי המדינות היהודית והערבית, לא מקרה הוא. הכוח המניע העיקרי שעמד מאחורי ההצעה הייתה הנצרות על שני זרמיה, הקאתולית והפרוטסטאנטית. יתר־על־כן: במאבק על הצעת החלוקה, שרבו גם מתנגדיה ולא רק מקרב מדינות ערב והאיסלאם, הקמת גוף נפרד זה הפכה להיות תנאי מוקדם להסכמת מדינות נוצריות מובהקות — כגון בדרום אמריקה — לתכנית החלוקה כולה. לגבי הוותיקן, שלא על נקלה בלע בכלל את הגלולה המרה לו מאוד של מדינה יהודית בארץ הקודש, זה היה המחיר להתפשרותו. רק בירושלים כגוף נפרד הייתה טמונה אפשרות של החזרת עטרת הנצרות לשליטה בעיר, שליטה שאבדה לה מאז קץ ממלכת ירושלים הצלבנית. משמע הזרמנות חרשה ואולי אף אחרונה, כי אם ירושלים

תיקבע בחלקה או כולה כחלק או אף ככירה של מדינה יהודית או ערבית, באמת לא ייוותרו לה לנצרות אלא מקומות קדושים בלבד, או במונח שהוצע פעמים אחרות כתוצאה מנמנעות ביצוע הבינאום: פיקוח פונקציונאלי על המקומות הקדושים. זה איננו רווח גדול, שהרי ממילא אין אדם רוצה להתערב בעניינים דתיים מובהקים של הזולת. לכל היותר הייתה הנצרות נאלצת לקבל לידיה את... מפתחות כנסיית הקבר, שמאות שנים מופקדים היו בידי מוסלמי. לא שהשלטון התורכי ביקש לשלוט בכנסיית הקבר, אדרבה, העדות הנוצריות ביקשו מהתורכים להחזיק במפתחות, בגלל המריבות והתגרות שפרצו מדי פעם בין כתות, כגון בין הנוצרים האתיופיים לקופטים על זכויות בכנסייה.

אך לא רק הכנסייה הנוצרית תבעה ולחצה לכינאום. גם רוסיה רצתה בכך. ודאי שלא עוד כבימי הצאר מדאגה למקומות הקדושים ולמען חידוש ימי ביונץ, שהצאר ראה עצמו כיורשה, יורש הכנסייה היוונית, כי אם בפשטות כאמתלה יחידה לעמדה כלשהי בארץ ובעיר. אדרבה, דווקא בחוגי הכמורה היוונית-אורתודוקסית שבירושלים עצמה לא התלהבו לרעיון הבינאום, כי ידעו שבפועל תגבר בכך עמדת הקאתולים בעיר. מאידך חשש גם הוותיקן שבדלת צדדית זו תינתן דריסת רגל לקומוניזם האתאיסטי.

לא פחות הסתבך יחסם של הערבים המוסלמים לתכנית. תביעתם הברורה תחילה, כמובן, התנגדות מוחלטת כשם שהתנגדו לחלוקה שפירושה היה בכל זאת מדינה יהודית בפלשתיין. אבל כשהתברר להם, שמדינה יהודית קמה והאלטרנטיבה לכינאום היא, שלפחות מערבה של ירושלים יצורף למדינת ישראל, החלו לתמוך בהצעת בינאום, כי באזור נבדל כזה יהיו היהודים מוקפים כפרים ערביים, ומבחינה מספרית יהיו גם הם כמאה אלף כנגד מאה אלף היהודים שבעיר. אלא שכאן שובשה תכניתם על ידי עבדאללה. אם מכוח ההסכם החשאי עם ישראל, אם בלעדי הסכם זה, העריך עבדאללה להשתלט בפועל על העיר העתיקה, משמע על לב לבה ההיסטורי של הארץ. הר הבית מזה והמקומות הקדושים מזה, הלא הם כתר ירושלים, תהילתה ותפארתה וגם — דרך אגב — כוח המשיכה לתיירות עולמית. בירושלים בין-לאומית לא יהיה לו שום מעמד, ועם שכסם ובלי ירושלים יצא שכר פלישתו לגדה המערבית בהפסד ברור. השתלטותו על העיר העתיקה הגבירה עוד יותר את איבת מדינות ערב נגדו, והפלישה של מדינות ערב לא הייתה מכוונת רק נגד הקמת ישראל, כי אם גם נגד עבדאללה. הבעיה הייתה לא רק חיסול מדינת היהודים כי אם גם לתפוס הרבה ככל האפשר, לכבוש לפני שיכבוש היריב הערבי, הסורי או המצרי או אף העיראקי. עבדאללה הערמומי והריאליסטי העריך על כן להסתפק בחלקה של העיר, ומה עוד שזו ירושלים העיקרית, מאשר להילחם בישראל ולהסתכן באבדן הכול. שהרי זה מה שהיה צפוי לו. ואם אכן זה היה צפוי לו, למה צבא ישראל לא יצא במלוא כוחו להשלים את

המלאכה ולכבוש את כל העיר ואחריה, כמובן, את כל הארץ עד הירדן, שהרי ברור שאילו נפלה ירושלים העתיקה היה עבדאללה מחזיר את הלגיון מזרחה לנהר?

זה ה"למה" הגדול והקשה ביותר בפרשת המערכה על ירושלים בתש"ח, זו הצבאית וזו המדינית, ועמוק מזה, זו הנפשית.

מה הייתה עמדת היהודים לגבי תכנית הבינאום? אכן זהו סבך, שייתכן שירושלים לא ראתה שכמותו מאז הסבך שממנו הוציא אברהם אבינו בהר המוריה את האיל כשהוריד את יצחק מהמזבח. על פני השטח היו פני הדברים כאלה:

המשלחת היהודית בדיוני העצרת הסכימה, וודאי שללא התלהבות, לתכנית החלוקה, תוך עמידה קשה על המקח בעיקר לגבי הנגב, אך לא לגבי ירושלים. כרגע מסוים אפילו לגבי הנגב כבר הייתה מוכנה להתפשר ולהסכים לרצועה ערבית להלכה ובריטית למעשה בין רצועת עזה לעבר הירדן, הצעה שארצות הברית עמדה עליה, טרומן הטוב לחץ למענה. אלמלא... לא יאומן: אלמלא ברית המועצות, אשר ממש זעמה על הוותרנות של הציונים. התמיכה הסובייטית בציונות של אותה שעה לא באה כדי להשאיר בסיס בריטי בארץ. לגבי ירושלים נחלקו הדעות בין תומכי הבינאום לבין תומכי חלוקת העיר ואף-על-פי שמבחינה צבאית ניתן היה לכבוש את העיר כולה, לא נעשה הדבר כדי לא ליצור התנגדות כוללת כמעט בעצרת ובקרב "ידידים". על כל פנים זה היה החשש. אם היה מוצדק, לא כאן המקום להכריע. אל נשכח שערב הכרות העצמאות, טרומן, שמאחוריו הרוב של הקונגרס, ביקש למנוע את ההכרזה על הקמת המדינה. כמובן — וכבר אז — בלחץ אילי הנפט, ואז עדיין גם כמפיקים ולא רק כצרכנים. גם בעניין זה זכה בן-גוריון בקושי להכריע נגד ההירתעות. בעניין הבינאום, לעומת זאת, נכשל, ובחמישה קולות נגד ארבעה הוכרע למען בינאום. מה אופייני הדבר שבעד הבררה של בינאום היה נציג הציונות הדתית דווקא, הרב מאיר בר אילן, וטעמו שלא ייתכן שנסכים על חלוקת העיר שפירושה מסירת העיר העתיקה וכתר המלוכה על הר הבית למלך ערבי. טובה מזה תכנית בינאום על האפשרויות הפתוחות מכך לעתיד לבוא. גם "אגודת ישראל" מטעמים אחרים, בעיקר מטעמי הסתייגות מהציונות, העדיפה בינאום. ממשלת ישראל אף מינתה נציג משלה שיבוא כמגע עם מי שיתמנה להגשים את הבינאום. ובימים קשים מבחינה צבאית כימי מצור ירושלים, נמצאו מנהיגים ששאלו בפומבי מתי כבר יגיעו חיילי שכדיה ונורבגיה שנועדו להיות חיל המצב לשמירה על האזור הבין-לאומי. ואיש ירושלים, מו"ל מפורסם שבנו נפל בדרך להצלת גוש עציון, מביע הזרענותו מעל דפי "הארץ" באוגוסט 1948, כששולחים אותו בירושלים, ל"קונסול ישראל בירושלים" כדי לקבל אישור ליציאה ולשיבה לעיר... "האם כבר החלטתם להוציא אותנו מכלל ישראל?" הוא שואל. חלק גדול

מפקידי הסוכנות יוצאים את ירושלים אל השפלה, אל ה"בירה".
הציוות להחלטות אורים והחשש מביטול החלטת החלוקה בכלל, אם נשתלט על העיר כולה ועל הארץ כולה, הם הטעמים שעל פני השטח. אך ישנה שכבה עמוקה עוד יותר שמנעה בעד החלטה חד משמעית, גם כשרחיית החלוקה על ידי הערבים פטרה אותנו מההתחייבות הפורמלית: היה פחד פנימי משלטון יהודי בעיר כולה, משמע גם על המקומות הקדושים לנצרות ולאיסלאם. שלטו בה באלפיים השנים: רומים, ביזנטים, ערבים, מצרים, צלבנים אירופים, סלג'וקים, תורכים, אנגלים. כל אלה לא חששו, אררבה, נלחמו על השלטון בעיר. אנו, או לפחות חלק חשוב ומכריע בתוכנו, חששנו. מסובך מדי. עסק עם כל הדתות שבעולם, על לחציהן, על הסכסוכים ביניהן, דתות עולמיות. לעבדאללה הייתה דווקא אמביציה להיות מלך ירושלים, אך אצלנו לא היה מלך... גרוע מזה: אף לא שאיפה למלכות, לכל היותר שאיפה לעצמאות, להיוותנו שוררים בביתנו. אולי רק בקרב קבוצות קיצוניות, בקרב אצ"ל ולח"י, בייחוד אלה ששירת אורי צבי גרינברג, הירושלמי שבכל משוררי ישראל, הייתה להם נבואה חיה.

ומכאן אולי מוביל החוט אל שורש הסבך: הציונות מראשיתה מטלטלת בין שני קטבים. בין הקוטב החיובי של שאיפת הגאולה השלמה על כל הכרוך בכך בייעודים הנבואיים והמשיחיים: כל הארץ לכל העם וחידוש המקדש בהר הבית, ובין הקוטב השלילי שהוא מוצא למצוקה, פתרון ל"בעיה היהודית", צורך לנורמליזציה מדינית. ובשביל הגורם השני אולי דינו במדינה, שהרי לכל עם מדינה, וזה סימן לנורמליזציה, ועל כן אפשר בלי ירושלים וודאי בלי בית המקדש ובלי משיחיות בכלל. ומה עוד בשביל דור שכה הרבה לסבול בעטייה של גלות, והנה ניתנת לו עצמאות: בין שתי תפישות אלו התפישת הגאולתית שלא תיתכן, כמובן, בלי ירושלים, ובין הציונות המודרנית ש"עצמאות" ו"מדינה" הם במרכזה ולא "גאולה" שבנפש, בתפילה ובחזון. בין שני אלה התרוצצה נפש ההנהגה הציונית ולפעמים עברה החלוקה בנפשו של כל אחד לחור. כשם שהארץ חולקה והעיר חולקה, גם הנפש חולקה. ואולי ניתן לנסח ההיפך: כיוון שהנפש הייתה חלוקה בינה לבין עצמה, בין שאיפה משיחית עמוקה ובין רחפים וצרכים ציוניים מודרניים, אוטואמנסיפיציוניים, משום כך חולקה הארץ וחולקה העיר. אולם איך מתרצים את ההסכמה לחלוקות בפני החלק הפנימי, השורשי ביותר בנפש? מתרצים באי-יכולת, מתרצים באיסור לסכן הכול, את מה שהושג, מתרצים בהשאת משיחיות לדורות הבאים, ובינתיים משלימים. משלימים עם אי-השלמות.

על כל פנים: אין תמיהה שגויים רבים, ולא דווקא אויבים, לא האמינו ואינם מאמינים עד היום שאכן יש יהודים וציונים שבאמת ויתרו על חזון בית המקדש כביטוי לגאולה. הייתכן? הלא זו הייתה תמצית תפילות ישראל בכל הדורות?

ובכל זאת הלא עובדה היא. הצינונות הסכימה. הנהלת הסוכנות ועכשיו כבר ממשלת ישראל הסכימו ומחכים למבצעי הבינאום. אמנם ישנן אפוזיציות, ישנה "תנועת החירות" שעל דגלה, בשירתה ובלבה כתוב וחתום "שתי גרות לירדן". אמנם ישנם אנשי לח"י שהתבצרו בירושלים והם דוגלים בשירת נביא המשיחיות בימינו, אורי צבי גרינברג, ובעיקרי התחייה של יאיר-שטרן, שבהם קבע את מלכות ישראל השלמה על בית המקדש כביטוייה, כמטרת הארגון הלוחם, אך אלה במיעוט, ואינם קובעים דברים בפועל. ישראל נלחמת לא על גבולות ושטחים, היא נלחמת על עצם קיומה. יהודי ירושלים במצור, מופגזים, גם מורעבים, ויש כאמור גם יורדים רבים, יורדים לשפלה. מחכים לא למשיח, מחכים לסיום, לשלום, בינאום או חלוקה סופית. העיר העתיקה כבר נפלה, פגזים ממשיכים לרדת גם על זו החדשה.

באורם נבחרה ועדת נאמנות לביצוע התכנית. זו לא ידעה כיצד ניגשים בכלל לפעולה. אילו נשלח כוח בין-לאומי ממשי לביצוע בינאום העיר, היה המעשה מתבצע, אף כי קשה לנחש איך היו נראים הדברים בפועל. אלא שכוח כזה לא נשלח ולא נמצא לאחר שפרצה המלחמה נגד חלוקת הארץ. ירושלים חולקה בפועל. פעם, פעמים, נעשו ניסיונות מצד היהודים לפרוץ לעיר העתיקה, ורק גילוי כל המקורות — אם עדיין בגדר האפשר הוא — יגלה את כל האמת, האמנם היו כאן כישלונות צבאיים בלבד, או שמא מלכתחילה היו אלה ניסיונות ראויה לא רציניים, כיוון שעמוק היה ההסכם עם עבדאללה, להניח לו את העיר העתיקה? משלחות מיהודי ירושלים ולחצים של האופוזיציה ("חירות") על דרך פטיציות, חתימות ברחובות, תובעים את צירוף ירושלים למדינה. אך עדיין בחזקתה עומדת החלטת הבינאום. עם הפגזת ירושלים על ידי הלגיון, יתר-עליכן, על ידי עצם הפלישה של עבדאללה למערב הירדן, התבטלו לכאורה כל ההתחייבויות לקבלת החלוקה. זו חובה רק כדרך השלום. הרי העניין לא היה פורמליסטי בלבד. אלא שאורם אינו פועל. נס שאינו פועל. זה שבחו היחיד.

ובינתיים נתמנה מתווך מטעם אורם שבא להגשים מה שלא עלה בירי ועדת הפיוס וכירי הקונסולים למיניהם. והמתווך — הלא הוא הרוזן ברנדוט — לא בא כדי להגשים את החלטות החלוקה על כל סעיפיהן, כי אם למצוא "פשרה" בין החלטות אלו — שהן עצמן היוו פשרה — לבין תביעות הערבים... וכרי לתת יתר תוקף למעמדו, המתווך בא לקבוע בירושלים את מקום מושבו הקבוע.

ולא ידובר בספר זה על כל מגמותיו והצעותיו של ברנדוט, על תביעתו לסגור את שערי הארץ בימי ההפוגות בפני צעירים יהודים, גם אם הם שרידי השואה, או על הצעתו ליטול את הנגב ממדינת ישראל — ענייננו כאן ירושלים. ובכן גם לגבי ירושלים יש חידוש בתכנית ברנדוט. בין שתי האפשרויות: קיום המצב שהתהווה, העיר מחולקת בין היהודים לערבים, או

ביצוע תכנית הבינאום המקורית, מוצא הרוזן פשרה מעניינת ללא כל ספק, ממש מבריקה: כל העיר לידי עבדאללה. כמובן תוך כדי הבטחת "אוטונומיה" לרוב היהודי... ווראי גם זכות לככות ליד הכותל. ועזוע בישראל. אצל כולם בישראל.

בן גוריון רשם ביומנו שמי שחושד בברנדוט שהוא פועל בתיאום רב עם האינטליג'נס הבריטי אינו חושד בכשרים... התכנית כולה הייתה ברוח הספרים הלבנים, שעבדאללה שהומלך בידי הבריטים על מדינה שהוקמה באופן מלאכותי בידי הבריטים, משמש עלה תאנה על ניסיונם האחרון של הבריטים לשוב ולשלוט בארץ. על כן לא מקרה היה זה שהתגובה החריפה ביותר באה מצד אלה שמלחמתם נגד הבריטים הייתה החריפה ביותר. אנשי לח"י קיבלו את פני ברנדוט לא הרחק מהמחנה שלהם בטלביה בכרזות: "שטוקהולם שלך, ירושלים שלנו", "עבודתך לשווא, אנחנו כאן". גם עיתון לח"י בשפלה, "מברק", כתב רברי אזהרה ברורים: "לסלק את ברנדוט" ממשלת ישראל טענה נגדו שהוא, שליח או"ם, מפר את החלטות האו"ם, לפיהן על ירושלים להיות עיר בין-לאומית, וכך הפכה תכנית הבינאום לתכנית ישראלית, וכשלקראת סופו ניאות ברנדוט לסגת מההצעה המקורית שלו ולהציע שוב את ביצוע הבינאום כבר נחשב לפשרן... לטובת ישראל ר"ל. לברנדוט היה ברור שאנשי המחתרת ינסו למנוע בכוח את הגשמת תכניותיו בירושלים, ולפיכך הוא נצרך ל"6,000 חיילים כדי להגשים את הפירוז". ובמחנות לח"י בירושלים—כמאתיים איש. רדיו לח"י בירושלים מזהיר, הפגנת גיפים שקטה מול מסיבת עיתונאים של ברנדוט בירושלים ממחישה את האיום הגלוי. אלא שאין ברנדוט נרתע. מאתיים אנשי לח"י בירושלים. אלא שיש צורך רק בארבעה. ביום שישי, 17 בספטמבר 1948, בשעה חמש ושלוש דקות עוצרים ארבעת נוסעי גיפ חמושים את שיירתו של הרוזן ברנדוט בירושלים. הם יורים והורגים את ברנדוט ואת הקולונל הצרפתי סרו שישב לידו. "חזית המולדת" נטלה על עצמה את האחריות לביצוע המעשה. בעיתון הרשמי של מדינת ישראל פורסמה ההודעה: "לוחמי חירות ישראל וחבר האנשים הקוראים לעצמם "חזית המולדת" הנם ארגונים טירוריסטי-ים...".

אלא שברנדוט מת. ותכניתו מתה עמו.

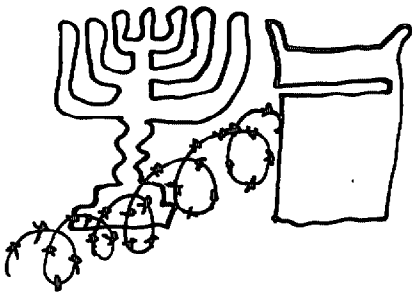
לח"י השיבה למדינת ישראל את ירושלים. ב-17 בספטמבר כותב הקולונל מיינרצהאגן בלונדון: "...הרוזן ברנדוט הומת בירושלים על ידי חברי של קבוצת שטרן. זהו פשע מחריד שאין לו מחילה. אבל הדבר היה בלתי נמנע לאחר שניסה לתת את ירושלים לערבים. אבל הפושעים האמיתיים והאחראים לפשע הם האו"ם בכלל וממשלת בריטניה בפרט".

בינתיים בממשלת ישראל ועל רקע המציאות הירושלמית, גברה והלכה הנטייה לנהוג בירושלים כאילו כבר הייתה חלק מישראל, אף-על-פי

שעקרונית היה תחילה רוב למען בינאום, אך היכן הבינאום? בן גוריון טען שיש לעשות מעשים בפועל ללא הכרזות, והמעשה החשוב ביותר אותה שעה היה להבטיח את הקשר של העיר עם השפלה על ידי הרחבת והבטחת הדרך אליה. וזה אמנם נעשה. ברוח הטובה של הציונות המעשית. אלא שבינתיים נעשה מעשה נוסף, ואף הוא ברוח הציונות המעשית, אלא שזו הייתה מעשיות מסוג שונה, ברוח ה"מעש", עיתונות של מחתרת לח"י. ממחנה לח"י בירושלים ועל פי החלטת מרכז לח"י יצאו המתנקשים בברנדוט ב-17 בספטמבר 1948. הסערה הייתה גדולה בחוץ ובבית. אבל לגבי ירושלים היה פירושו של דבר: הקץ על תכנית הבינאום. מכל האנשים שמונו לתפקידי תיווך וביצוע הוא היה המכובד ביותר ולכן גם המסוכן ביותר. ההצעה עוד נותרה על הנייר ומן רב. לאחר שנקבעו העובדות בשטח וירושלים המערבית נעשתה בפועל חלק ממדינת ישראל, נעשתה תכנית הבינאום לתכניתן של מדינות ערב — להוציא עבראללה — והיא הועלתה מחדש בדצמבר 1949.

אין צורך לאמר מה היה מתרחש אילו בוצעה ואילו, כמתוכנן, או"ם היה בעל הבית על העיר. גם אם מטעמים שונים היו בקרב היהודים, ובקרב שרים מסוימים בישראל, מעריצי מוסד זה, כמעט כמגשים אידיאל אוניברסאלי, הספיקו הזמן והניסיון לצנן התלהבות זו. שלטון או"ם בפועל היה מחייב גם צבא או"ם. מה שניתן בהודמנות לעשות לגבי צבא חוסיין, ספק רב אם ניתן היה לעשות לגבי צבא בין-לאומי, בייחוד על פי הרכב או"ם שבימינו. כאשר בדצמבר 1949 או"ם החליט לבצע את הבינאום הגיב בן-גוריון במהירות ובתקיפות והעביר את המוסדות העליונים של מדינת ישראל, הכנסת, הממשלה, בית הדין העליון — לירושלים. ייתכן מאוד שלתקיפות זו היה חלק גם כדיעתו שלא תהיה התנגדות לכך מעבר לחומה, מצד עבראללה. אף-על-פי שהלה לא קיים את המוסכם על דרך חופשית לכותל ולהר הצופים, אף-על-פי שחיילי הלגיון ריצפו בתיהם באבנים מבית הקברות של הר הזיתים. ייתכן גם שתקיפות זו נבעה מתוך ידיעה שאו"ם לא יהא מסוגל לפעול נגד ישראל בירושלים, אך אי-שם עמוק ודאי פעלו גם רגשות חרטה על הזדמנויות שהוחמצו, הזדמנויות לשחרר את העיר כולה. הייתה שעה שבה הציע בן גוריון לשחרר את העיר בכיבוש סביבה (תמיד, בכל הקרבות, ליווה את ישראל החשש לפגוע במקומות מקודשים). אך בממשלה נפלה הצעתו ברוב של 7 נגד 5, ואז יצא מפיו הביטוי "בכייה לרורות". כעבור חודשיים באה הצעה דומה מצד מפקדי צה"ל: כיבוש הגדה בשלושה ימים. עכשיו התנגד בן-גוריון מטעמים מדיניים מובהקים. וכל זה העיק עליו, על כן הפעיל את מנגנון התגובה היהודית: דחיית החלטת האו"ם לבצע את הבינאום, על כן קביעת עובדות מדיניות, משמע סיפוח סופי משפטי. פעולה זו לא הוכרה כמובן על ידי המעצמות הגדולות. תחילה אף היו נמנעים מלהופיע בירושלים, אם להגשת כתב ההאמנה לנשיא, אם במשרד החוץ, אך לאט לאט נכנעו. רק

חלק מהמדינות קבעו שגיריותיהן בעיר. ה"גדולים", ארה"כ וברה"מ, ואין צריך לאמר אנגליה, צרפת, לא עשו צעד זה עד היום הזה, פורר בטרם היה לנשיא ארה"כ, תבע לקבוע את השגרירות האמריקנית בירושלים. מילא. אך בכל מה שנעשה, גם במה שלא נעשה, הוכח: בדינו נקבע. ומכאן השאלה, אותה חומה עלייה שרה נעמי שמר "ובלבה חומה" שמא לא בלבה הייתה, כי אם בלבנו? ומשום שבלבנו הייתה, היא עמדה שנים רבות כל כך ויקרות גם בלבה?
עד שהובקעה. זו שבלבנו או רק זו שבלבה?

כל מה שעבר עליה, על עיר זאת, ואשר נסקר בספר זה, לטוב או לרע, לקודש ולחול, לשם שמים ולדמים והרס, מעולם לא עבר עליה, וספק אם עבר אייפעים על עיר כלשהי בעולם, כאותה חלוקה, במשך תשע עשרה שנה, שבין תש"ח לתשכ"ז (1948–1967). לכאורה הן בתקופה זו ממש עוד עיר אחת בעולם נגזרה לשניים, בין שתי רשויות מדיניות, הלא היא ברלין, להבדיל שש מאות ריבוא פעמים מירושלים.

לפני מאתיים שנה (1783) יושב פילוסוף יהודי בברלין, משה מנדלסון, וכותב ספר בשם "ירושלים", וכוונתו כפי שכבר הוזכר, ירושלים של מעלה בלבד, ותקוותו שזו תנצח, ותביא לעולם אהבה, אחווה ורעות. מאה שנה לאחר מכן, החלה בברלין זו להשתולל התיאוריה האנטישמית שהולידה את היטלר ואת ההשמדה, שמברלין היא יצאה אף על פי שבברלין זו החלו יהודים מרוב דבקותם בה למחוק את זכר ירושלים מסידורי התפילה.

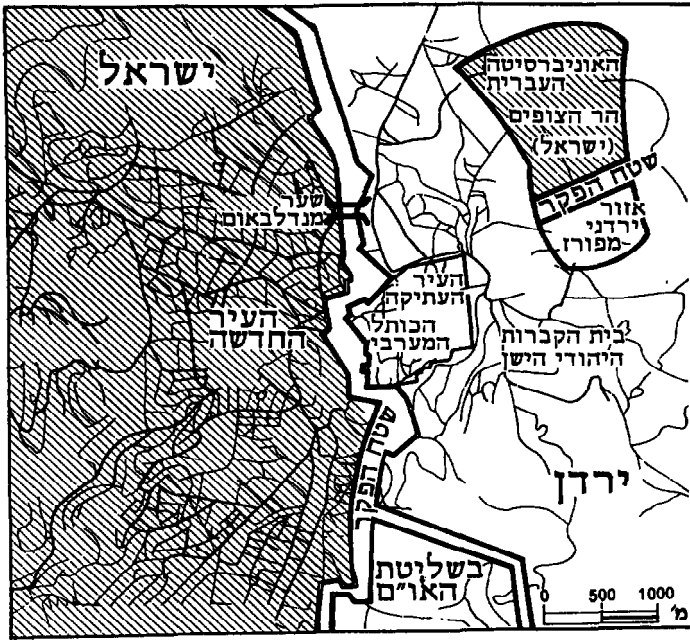
וגם היא, ברלין זו, חולקה בעקבות תבוסתו של היטלר, חולקה בין שני אזורי השפעה, בין שני דרכי משטר, כאן וכאן גרמנים.

אם יש קשר כלשהו בין ברלין לירושלים, אמיתי יותר, חמור יותר, מאותו ספר שנכתב שם בתום לב ואמונה טפלה, הלא הוא זה שבגלל ברלין זו גם הושמד העם היהודי באירופה וגם חולקה פה הארץ וחולקה העיר, שאלמלא היא, ברלין זו, הלא מיליוני יהודי אירופה היו זוכים לחיות פה ופני הארץ, פני המדינה, פני ירושלים ופני העם היהודי שונים היו. ואין צריך לאמר שבברלין זו ישב לו בימי ההשמדה המופתי העליון של ירושלים, חאגי' אמין אל חוסייני, וכל מאוויו, לסייע להשמדת העם היהודי, על מנת, שהוא או אנשי עמו ואמונתו, יוכלו לכונן פה, בירושלים, את ממלכתם. ולא זכה, ורק זאת הספיק: לראות בכיליון שליש העם היהודי.

עד כאן הקשר בין שתי הערים ושתי החלוקות. מכאן ואילך כל "להבריל". החלוקה לא הייתה הכרח, והאלטרנטיבה לא הייתה בינאום. האלטרנטיבה הריאלית הייתה כל ירושלים—ועמה כל הארץ עד לירדן, בידי ישראל.

החלוקה שגרמה לחלוקת העיר הייתה זו שבעם ושבלב, כפי שנרמז לעיל. בין שני חלקי העיר, שכך חולקה לראשונה בתולדותיה, נוצרה ריספרופורציה. מצד הגודל והכמות, יד ירושלים המערבית שבידי ישראל על העליונה. למעלה מ-100,000 תושבים כנגד 40,000 בצד השני. אלא שהחלוקה נראית אחרת מבחינה איכותית והיסטורית. עיקרה של ירושלים—שם מעבר לחומה,

העיר המחולקת

מה שנשאר בידי הערבים. ועדיין, גם היום, מי שאומר בעולם ובעם היהודי, "ירושלים", מתכוון אל כל מה שהיה שם. לכה של ירושלים נשאר שם, וגם לכו של חלק מהעם היהודי נהה לשם. למרות הקמת המדינה, למרות המעשה המדיני החזק של דוד בן-גוריון, להעביר את הכנסת והממשלה לירושלים ולהכריז עליה כבירה ממש נגד ובהתגרות בהחלטה הנוספת של ארגון האו"ם על בינאום העיר. למרות זאת-היא, ירושלים המערבית, לא הפכה להיות תחליף למה שאין לו תחליף.

העם מצא לו נקודת תצפית: בהר ציון, מקום קבר דוד, משם, מעל לגג, ו"מצפה הבית" אשר הוקם, צפו רבבות עולי רגל אל עבר הכותל, גם אם לא הוא עצמו נראה משם, כי אם חורבות הרובע היהודי, וכיפות המסגדים, והכנסיות, כל הקדושות של האחרים. משמע לא רק בתפילות בלבד, שהמתח שלהן אל ירושלים נמשך כמקודם, אך גם הנהייה לצפות אל שם. במידה רבה גבר המתח אל הכותל ממה שהייה לפני כן, שהרי לראשונה מאז אלפי שנים, אף אל כותל החורבן לא ניתן לגשת, בעוד שבעבר, בכל המלכויות המרות,

ההר נאסר, הכותל הותר. עכשיו אי אפשר גם לבכות לידו. וייתכן שחסד עשה עמנו האויב — גם עבדאללה "הטוב" — שלא מילא אחר המוסכם: גישח חופשית למקומות הקדושים, ולא נמצאה דרך להגיע לכותל. התירוץ הרשמי היה: אין הלגיון הערבי מוכן לקבל על עצמו אחריות מפני פעולות טירור נגד ההולכים לכותל לתפילה.

ייתכן שזה היה גם טעם אמיתי ולא תירוץ בלבד, שהרי אותו לגיון מהולל לא היה בכוחו לשמור אף על מלכו שלו, ועבדאללה נרצח כשיצא מתפילה במסגר אל אקצה, כנראה מתוך יחס הערצה למקומות קדושים בכלל. ודאי שגם בצד השני, לפניו מן החומה ובשכונות האחרות שנשארו בידי הערבים, נמצאו ערבים שחשבו על הצד המערבי, שהרי רבים מהם נמלטו ממנו והשאירו בתים ושכונות, אלא שאין דומה נהייה זו של אדם לכית ולשכונה שלו, לנהייתו של עם שלם לקודשי-קודשים שלו. מקומות הקודש של המוסלמים והנוצרים נשארו בידיהם. גם מקומות הקודש של העם היהודי נשארו בידיהם... בידי הערבים.

ו"איכה ישבה בודד" מעולם לא הייתה כואבת כל כך כמו בשנים ההן, שהרי מעבר לחומה, מהלך עשר, חמש עשרה דקות, יושב העם היהודי ומדינה לו, ממשלה לו, צבא לו, "והיא — מר לה", היא ירושלים האמיתית, בודדה בלי באי מועד, ככתוב, ככתוב, כמוחש.

ושוב מעשה חסר היה זה מצד ההשגחה וההיסטוריה ומכשיריהם המזורזים. מלכי רבת עמון, תל-אביב לא יכלה לה לירושלים. לא נעשתה בירה. רבת-עמון יכלה לה לירושלים. רבת-עמון, כפר נידח ורל העז לשלוט בה. לא זו בלבד שלא הרבו לעשות לחיזוק החלק שנתר בידיהם, כי אם אדרבה, מנעו את חיזוקה על ידי העברת משרדים ממשלתיים לרבת-עמון, אם מתוך רצון לחזק את בסיס קיומם, אם מחוסר אמון מוצדק לערבים שבגדה המערבית, שלא אהבו את הבידואי, בן חיג'אז שהומלך עליהם, בעיקר בסיוע בריטי, אך היה זר להם. ואירע לא פעם שחיילי הלגיון, שעמדו על החומה, נאלצו לפתוח באש פנימה, לתוך העיר העתיקה ולא חוצה אל עבר ה"אויב הציוני". אמת, ה"אויב הציוני" לא עשה דבר, כדי לאלץ אותם לירות מערבה. ואם עשו זאת, עשו זאת אם מבהלת שווא, או על פי "זומה אישית" של מעטים מהם. והיו גם קרבנות מפעם בפעם מיריות "עצבניות" אלה מעל החומה. אך גם אם לא נמצא כמעט יהודי אשר יודיע על ויתור סופי, מצא אפילו בן-גוריון לנחוך, מטעמים מדינאיים, להודיע שוב ושוב, כי הוא מוכן לחתום עם עבדאללה על הסכם למאה שנה "סטאטוס קוו"... ואם היה הדבר מתוך ראיית עבדאללה כ"ערבי המתון", המוכן להכיר בישראל ולפתוח גשר לשלום, בניגוד לכל האחרים שואפי הנקם, הלא ניתנה עם הירצחו הודמנות מצוינת לבטל את כל ההסכמים והוויתורים ולשחרר את העיר. אך גם זו הוחמצה. בהינף יד ניתן היה לקחת את העיר. והרי זה לא לבנון, הרי זו ירושלים, ושם

נערך טבח ושם הייתה מהומה. ישראל לא זו. סליחה, ישראל לא זזה, חיכתה לכפייה.

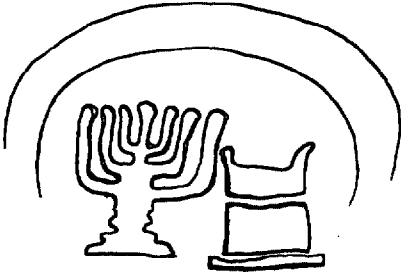
והיא באה בתשכ"ז. אף לא אצבע אלוהים, די היה בורת, חוסיין המלך קטן-הקומה כפה על ישראל את שחרור העיר.

קלונה, ליתר אמת, צדק ודיוק: קלוננו נגול. לחרפתנו — לא ב"אשמתנו". אם מלחמת ששת הימים נכפתה עלינו, שחרור ירושלים נכפה עלינו פי שבעים ושבע. משמים? מארץ? או שמא מכוחה הפנימי של העיר?

אחר ממנהיגי הערבים הירושלמיים האנטי-האשימיים אמר פעם בועם נגר התעלותה של רבת עמון: אם יזכור אדם בעולם את השם רבת עמון או אף מדינת ירדן, ספק אם רבים בעולם יידעו במה המדובר והיכן זה, אך יאמר אדם "ירושלים" — מיד יידע.

אך השאלה והבעיה היא: בזכות מה יודעים הכל ירושלים מהי והיכן היא? והתשובה והפתרון, כמובן: בזכות מה שעם ישראל, כובשיו, מלכיו, נביאיו, וחכמיו עשו בעיר הזאת, עשו אותה, עשו בה.

כוח כפייה זה חוק מכול, אף מכל ההיסוסים והפתחים אשר בתוכנו. יש ירושלים של מעלה, יש ירושלים של מטה, אך יש ירושלים של תוך, תוך תוכה של הארץ, תוך תוכו של העם, תוך תוכה של ההיסטוריה, וזה פועל, זה שובר חומות הרבה.

פסטיבל הזמר של יום העצמאות תשכ"ז. שירה של נעמי שמר. בשורת נבואה שהרעידה לבבות בסיומן של חגיגות יום-עצמאות-מדוכדך. מצעד צבאי מקוצץ (הגבלות שביתת הנשק) ולגיונרים עטורי כפיות אדומות צופים מעל החומות. באיצטדיון האוניברסיטה העברית מקריאים שיר של נתן אלתרמן תוך השמטת בית. "אקטיביסטי" מדי. ולמחרת— ריכוזי צבא מצרי בסיני. נס שאותו בית לא הוקרא. מישהו היה אומר שזאת הייתה הפרובוקציה...

כראשית חודש יוני כבר היו מיצרי טירן חסומים, הגיוס של יחידות המילואים מתרחב והולך. חוסיין "הטוב", המתון, טס לקהיר לחתום על ברית עם נאצר, אך אין רבים המאמינים כי חוסיין יסתכן בהרפתקה צבאית במקרה של מלחמה.

בבוקר החמישה ביוני, לאחר שהושמד חיל האוויר המצרי על הקרקע יצאו כוחות השריון של צה"ל לתקוף את הצבא המצרי בסיני. בגבעת המבחר החולשת על בביש ירושלים—רמאללה נכנסים חיילי הלגיון הירדני לעמדותיהם. חיילי המילואים של חטיבת ירושלים שנשלחו לבתיהם שבים לבסיסהם.

כמה דקות לאחר השעה עשר החלו מקלעי הלגיון לירוק אש לכל אורך הקו העירוני. מרגמות הצטרפו. כל החזית התלקחה.

ראש ממשלת ישראל, לוי אשכול מעביר שדר לידי המלך חוסיין: "אנחנו עסוקים בקרב הגנה בגזרה המצרית, ולא נפתח בשום פעולה בגזרה הירדנית אלא אם תתקיפנו ירדן. אם תתקוף ירדן את ישראל נצא נגדה בכל כוחנו". אלא שחוסיין אינו יודע על השמדת חיל האוויר המצרי. הוא יודע על "ניצחונות" מצריים. והוא סבור כי הוא חייב להצטרף לעגלת הניצחון. הרעשת תותחים ומרגמות על כל ירושלים העברית. פקודות המבצע לגרוד "אל חוסיין" לתקוף בחצות הלילה את הר הצופים.

צהרי היום: הסיירת של הלגיון מקבלת פקודות לצאת ולתפוס את שטח "ארמון הנציב" המוחזק בידי האו"ם. עוד בטרם ייערך הכוח כבר הודיע רדיו קהיר על "ביבוסו" של משלט חשוב זה, החולש על כל דרום ירושלים ועל הדרך לבית לחם. רק ב-10 בצהריים תופסים חיילי הלגיון את הארמון. הסיירת של חטיבת ירושלים כסיוע מספר טנקים עולים על הארמון. גם לאחר שיצא הכוח נשאל מפקדו, האם אפשר להחזיר את היחידות. למה? נרקיס שואל,

עד היום אין תשובה. בין כה ובין כה, נמנעה חזרה על ימי שאלתיאל. קרב קצר. הארמון נכבש ביד חיילי הסיירת. כוחותינו ממשיכים לעבר המוצבים באזור סורבאחר במגמה לנתק את כביש ירושלים-בית לחם.

הרעשה כבדה על כל חלקי העיר. נופלים קרבנות ראשונים, רוב תושבי העיר העברית יורדים למקלטים. בירושלים המזרחית - כמעט ואין מקלטים. מתחילה בריחת התושבים, ברגל וברכב, לכיוון חברון ויריחו.

אחרי הצהריים. מתקבל אישור מהמטכ"ל להתחבר עם הכוח המוצב בהר הצופים. חטיבת שריון "הראל" בפיקודו של אורי בן-ארי תתקוף מכיוון הקסטל-הראדאר, תעלה על כביש נבי-סמואל-בית חנינא, ותגיע להר הצופים מכיוון כביש ירושלים-רמאללה מצפון.

אין פקודה לכבוש את העיר העתיקה. בגין ואלון לוחצים על אשכול: לעלות. בשעות הערב מתכנסת ממשלת ישראל. הדיווח המועבר למטכ"ל הוא כי "ממשלת ישראל רוצה את העיר העתיקה". שר הביטחון משה דיין אינו מורה לתקוף ישירות את העיר העתיקה, הוא מקווה כי זו תיפול ללא קרב לכשתכותר העיר.

ירושלים המערבית מופגזת ללא הרף.

בקרב לילה, בפינוי שדות מוקשים בדקרים ובידיים, בהתערבות טנקים ופלוגות חרמ"ש במעלה הרכסים כובשת חטיבת "הראל" את המוצבים רוויי הדם מקרבות תש"ח: שיח' עבדול עיזו, בידו, יאלו, הראדאר, בית איכסא, נבי סמואל. הטנקים המיושנים של החטיבה מתמרנים בכבישי ההרים המשובשים, מגיעים אל כביש ירושלים-רמאללה.

קרב שריון בשריון עם עשרות פאטונים ירדניים. השרמנים גוברים. קרב על גבעת המכתר. הגבעה נכבשת. נשמטת מירדנו במתקפת נגד. נכבשת שנית. חטיבת הצנחנים בפיקודו של מוטה גור מועלית מן השפלה לאחר שהייתה נכונה לצניחה בסיני. לאחר קבלת המשימות וההתארגנות פורץ גרוד 66, כובש את בית הספר לשוטרים, ממשיך משם לגבעת התחמושת. מעטים יישארו חיים ושלמים בגופם בתום הלילה ההוא.

גרוד 66 מול בית הספר לשוטרים וגבעת התחמושת. חמש שעות לחימה מן הגדרות אל התעלות ומן התעלות אל הבונקרים, מול יעד מבוצר ביותר, עשרות אשנבי ירי יורקי אש, רימונים בתעלות. חמש שעות בהן חתרו פנימה פלוגות הגדוד, ולא ביקשו סיוע, ביקשו לפנות את הנפגעים, הכל בסדר, מתקדמים.

גם חיילי הלגיון לא עזבו את עמדותיהם.

רק בודדים מאנשי הפלוגות הפורצים נותרו שלמים. מאז חורבן הבית לא ידעה עוד ירושלים קרב כזה של יהודים על עירם, על כל אמה ואמה של עירם, אלא הפעם לא עוד בהגנה עליה כי אם על שחרורה. לא עוד כוחות פרטיזוניים של תש"ח, המורצים מעמדה לעמדה ונשק דל בידיהם. זה צבא ישראל, גם אם

לא הוכן מראש לקרב זה, אך צבא ישראל הוא. לוחמי הגדוד יפגשו מעבר לגבעה, בצהרי יום המחרת, את שריוני "הראל" במדרונות הר הצופים. במקביל כבש כוח אחר מהגדוד את מלון "אמבסדור". גדוד 71 פורץ דרומית מבית הספר לשוטרים, לכיוון שיח' ג'ראח והמושבה האמריקנית, בקרב אש הוא מבקיע דרך, מבית לבית. דרך מערך הגדוד עובר גדוד 28 והסיירת החטיבתית עמו, לאורך דרך שכם ורחוב צלאח א'דין עד למזויאון רוקפאר. עמדות הלגיון המופתעות מכוחות הצנחנים הבאים מעורפן נערכות לקרב התגוננות עיקש. טנקים מתמרנים ברחובות ומסייעים לחסל עמדות צלפים בחלונות, על הגגות. חלק מהכוח מתקרב יתר-על-המתוכנן ונלכד בשרשרת קרבות קשים בסמטאות המוליכות אל שער שכם. בוקר השישה ביוני. כוחות החוד של גדוד 71 ברוקפאר, גדוד 28 תופס עמדות החולשות על שער שכם וקטע החומה בין שער הורדוס לשער שכם, גדוד 66 השלים את כיבוש גבעת התחמושת ומלון "אמבסדור". רובן של השכונות הצפוניות בידי צה"ל.

אותה שעה תוקפת חטיבת ירושלים את הכפר אבו-תור. במורד ההר מסתערים לוחמי החטיבה ובקרב קשה מבית לבית הם משלימים עוד חוליה בשלשלת הכיתור של העיר העתיקה.

רק כיבוש הר הזיתים חסר עוד להשלמת הכיתור. ידיעות המגיעות בדבר חטיבת שריון ירדנית הנמצאת בתנועה מכיוון יריחו — מעכבות את כיבוש ההר. יש לחסל תחילה את השריון — ורק אחר כך יעלו הצנחנים לכבוש את הר הזיתים.

בנתיב העלייה של טור השריון הירדני מבקעת הירדן אל ירושלים תוקפים מטוסי חיל האוויר את הטנקים. לאחר המהלומה על חיל האוויר המצרי הם פגויים, לוחמי חיל האוויר של צה"ל. טנקים הושמדו, אחרים נתקעו בלי יכולת מעבר וניטשו. אף טנק לא הגיע אל הר הזיתים.

ועדיין אין פריצה אל תוך העיר. העיר בה"א הירדעה...

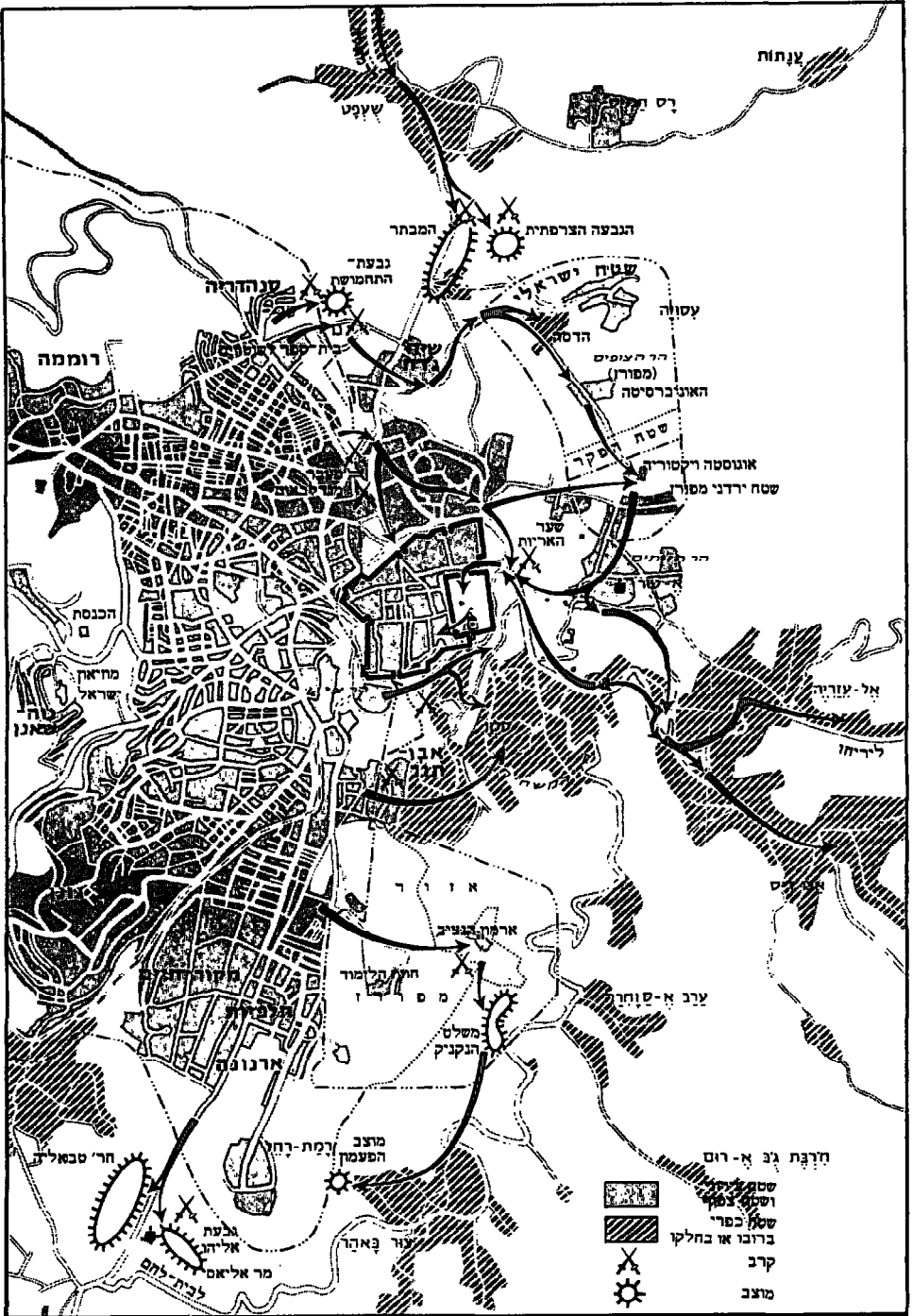
בלילה שבין השישה לשבעה ביוני הייתה הסיירת של חטיבת הצנחנים אמורה לבצע פעולה לכיוון אוגוסטה ויקטוריה. טעות בניווט, הכוח נלכד על הגשר מעל עמק יהושפט. גשר של אבן, מלכודת של אש מעמדות הלגיון שעל החומה באזור שער הרחמים. גיפים שרופים, טנק שרוף, שער הרחמים לא נבקע בלילה ההוא ומעל עמק יהושפט גשר של אבן. מלכודת מוות. קרב גבורה לחילוץ פצועים.

רק מחר בבוקר יעלו על הר הזיתים.

המתנת הלילה אפשרה למפקד הלגיון בעיר — טהא עלי — לצוות על חייליו לסגת מכל עמדותיהם לכיוון הר הזיתים, ומשם ליריחו. הפרצה שנשארה פתוחה מנעה קרבות התאבדות של חיל הלגיון בתוך העיר.

בכ"ח באייר — עתה נאה לנקוט תאריך עברי — ביום רביעי, בחמש בבוקר,

מלחמת ששת הימים — המערכה על ירושלים

כשהיו כל הכוחות ערוכים לכיבוש הר הזיתים ואוגוסטה ויקטוריה — התקבל האישור מהמטב"ל לפרוץ לעיר העתיקה.

אוגוסטה ויקטוריה ועמדות הלגיון הסמוכות לה סופגות פגיעות ישירות ממטוסי חיל האוויר המפציצים וצולפים בהם, פצצות נאפלים מציתות את עמדות הלגיון שעל הגבעה. הכוח מסתער לכיוון הר הזיתים. התנגדות הלגיון נשברה. חיל האוויר מקפיד הקפדה חמורה: אין מפציצים את העיר העתיקה שבתוך החומות, ודאי לא את הר הבית...

מעל הר הזיתים צופה אל"מ מוטה גור בהר הבית ובעיר העתיקה הפרושים לרגליו. הוא נותן את הפקודה לנוע פנימה.

זו הפעם הראשונה בהיסטוריה הצבאית של העיר שפורצים אליה ממזרח. הערוצים העמוקים של נחל קדרון ועמק יהושפט הרתיעו בעבר כל כובש לנסות ולפרוץ מכיוון זה.

הזחל"ם של מפקד החטיבה עוקף את הפלוגות המעפילות אל שער האריות שבחומה המזרחית. סמוך לשער — אוטובוס בוער, טנקים, הזחל"ם נוגח את השער ופורץ רכבו, יורים לכל הכיוונים, אך ההתנגדות מעטה, הזחל"ם עולה על הדרך הסלולה המתפתלת אל תוך הר הבית. כמעט שאין יורים על הר הבית.

מטהרים את הסמטאות. פה ושם צלפים. רצים אל הכותל המערבי. מניפים עליו דגל. מניפים דגל על מסגר כיפת הסלע. תוקעים בשופר. מוחים דמעות הבכייה לדורות.

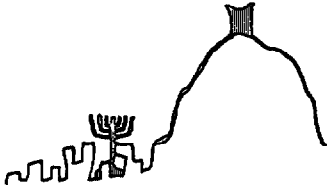
חזרנו אל בורות המים
 לשוק ולכפר
 שופר קורא בהר הבית
 בעיר העתיקה.
 ובמערות אשר בסלע
 אלפי שמשות זורחות
 נשוב נרד אל ים המלח
 בדרך יריחו.

*

ביום רביעי בשעה 11 תם הקרב על ירושלים.
 בשעה חמש ושלושים אחר־הצהריים הגיע ראש הממשלה לוי אשכול לכותל
 ומסר את ההצהרה הבאה:

”זכות היסטורית גדולה היא לי לעמוד כאן עתה, ליד הכותל המערבי, שריד בית מקדשנו ועברנו ההיסטורי. אני רואה עצמי כשליח העם כולו, כשליח דורות של בני עמנו, שנכספה נפשם לירושלים וקדושתה. לתושבי ירושלים אשר רב היה סבלם בשנת תש”ח ואשר עמדו כגבורה ובשלווה תמה מול הפגזות נפשעות בימים אלה אגיד: ניצחונות צה”ל, שהרחיקו סכנה מבירת ישראל, יהיו מקור עידוד ונחמה לכם ולכולנו. בנחמת ירושלים תנוחמו, ומירושלים, בירת הנצח של ישראל, ברכת שלום וביטחון לכל אזרחי ישראל ולאחינו היהודים באשר הם. ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.”

תם הקרב — אמרנו.

עתה התרחש פה בהר ולמטה ממנו אחד המעשים המרגשים והמשונים ביותר. כובש ההר מוטה גור מודיע: הר הבית בידינו.

הרב הראשי של צה"ל מריע בשופר בהתרגשות עצומה ליד הכותל. ראש הממשלה מכרך ברכת "שהחיינו" מלב מורטט, מלב העם כולו, שהחיינו וקיימנו לעמוד שוב ... על יד הכותל. כותל הדמעות של זכר לחורבן. חיילי ישראל נדבק לכותל ובוכה; היה לסמל הנצחון.

מה קורה פה? למה ליד הכותל? למה לא על ההר? מי חשב אותה שעה על איסורים הלכתיים? ודאי לא גור ואשכול ואותו חייל בוכה ואותם המונים שהחלו לנהור לכותל. לא ההלכה עצרה בעדם לעלות ולחגוג בהר המשוחרר. הגלות שנות אלפיים הנהירה אותם, אותנו, ואת נהר התרגשותם, התרגשותנו. ואל כותל הדמעות. מחזה סוריאליסטי ממש. איראציונאליות בתוך איראציונאליות של נס השחרור. עמוק ומחריר. ציונות אימנסיפציונית, אנוסה, גוברת על ציונות גאולתית היסטורית.

חיילי צה"ל פורצים דרך שער האריות, ורק עכשיו מעניקים לשער את משמעות שמו. הם פורצים לרחבת ההר. הם ומפקדיהם רצים לאורכו ובאלכסון לרוחבו של המשטח העצום והמופלא, ומחפשים את הדרך ל"כותל". הם שואלים ערבים: איך יורדים אל הכותל ... הללו מבוהלים, מראים להם את הפשפש, את המדרגות התלולות ל"שכונת המוגרבים". והמשחררים יורדים במדרגות לדרך הפשפש. החיילים כובשי הר הבית רצים כאחוזי דיבוק ויורדים אל הכותל, אל כותל הדמעות, ונדבקים אליו כלהט רב ובבכי עמוק ומזעזע. וזה המחזה הרמטי והמצולם ביותר במלחמת ששת הימים. ורטט עובר משם אל כל העם בארץ. בעיר ובכפר ובחזיתות העומדות עדיין באש.

חזרנו לכותל!

אילו פרצנו דרך שער ציון או שער יפו. אילו הגענו לכותל בדרך לשחרור ההר, ניחא. מובן. טבעי.

אבל לא. הקדמנו לכבוש את ההר. היינו על ההר, ובאורח ספונטאני, ללא צו מגבוה, ללא שיקול ותיכנון—יורדנו לכותל. בחינת: עלייה צורך וירדה.

והרי הכותל אף איננו מכותלי בית המקדש, כי אם מחומת הורדוס שהקיפה

את בית המקדש. והרי כל קדושתו לא באה לו אלא בעטיים של האיטורים שהטילו עלינו שליטיה הזרים של העיר לעלות אל ההר, והיה הוא לנו שריד, זכר, תחליף. ועל כן כותל הדמעות, כי רק את החורבן הזכיר לנו, ואת קלון היותנו למטה ואויבים למעלה. אלפים שנה ציפה אותו הר נפלא רווי־ד־קנאים־ולוחמים. חיכה להופעת משחררים יהודים. והנה הם, הנה באו לו, פרצו אליו, בגבורה עילאית. אך מה זה? לאן הם רצים המשחררים ההם? למה הם רצים מערבה ויורדים? אל הכותל? העיקר בידיהם והם רצים אל התחליף? מה קורה פה, אלהי צבאות ישראל? ההר נרכש ונכבש וטוהר שוב ושוב בימי קדם כמעשה חרות רצוני. אל הכותל נדחפנו, נלחצנו, בלית ברירה. ובכך?

חלילה לפגוע בקדושת הכותל. הוא נתקדש בדמעות ישראל כאלפים שנה. כל תקוותיהם, כל כאביהם, כל אהבתם וכיסופיהם של ישראל נספגו אל בין אבנים אלו. בכמה ייטורים נתייסרו, כמה חרפות סבלו ובלבד שיוכלו לגשת אליו, לפחות אליו, ומבערו להזרים תפילות וקניות אל ההר שם למעלה, אל מקום המקדש. סמלים מתקדשים. אף על המרור שבלי לזסדר אנו מברכים, גם אם מר הוא ובא להזכיר ימים מרים, גלות מרה. וגם כשיבנה בית המקדש מן הראוי יהיה להותיר פינה זו זכר לימי שבייה של העיר וחורבנה, זכר—כן, תחליף—לא.

נכון. ברגע הראשון נמצא מי מהחיילים שהניף דגל ישראל למעלה, בהר. אך נמצא גם מישהו, גבוה־גבוה ממנו, שציווה להוריד את הדגל. ודאי גם הוא, שר בטחון אִנְתָּה שעה, התרגש לשחרור העיר. ודאי שלב יהודי בקרב, אלא שלב יהודי זה לא עבר את מחסום הקול של הגלות. וקול הגלות הוא קול הקינה ליד הכותל, למטה.

ודאי שבאותה ספונטניות ראשונה נמצא גם מישהו שציווה להרוס את שכונת "הסלאם" ה"מוגרבי", חרפה לעיר ולכותל ולמתפללים. אך גם כאן—עד גבול מסוים ומוגבל מאוד וללא המשך ושלמות. ללא צו לשחרר את העיר העתיקה כולה מכל מה שנצטבר בה בימי שעבודנו פה.

וכך הגענו גם ל... שיקום הרובע היהודי בירושלים. ואין האזניים שומעות את מה שהפה מדבר. יש "רובע יהודי"... בירושלים. יש רובע ארמני, רובע ערבי, גם רובע יהודי בתוככי ירושלים. כפראג—כן, בניו יורק—כן, אבל בירושלים? רובע יהודי?

ועיקר שבעיקר: הר הבית נכבש ולא שוחרר. אנו למטה ואויבים למעלה, כאילו לא במרינת ישראל, כאילו לא בימי צה"ל. רצידיב אל נפש גולה, לא גאולה עריין. משמע: משני השורשים ההם, שהציונות צמחה מהם. שורש הרצון הסוברני בגאולה, כשיבה, בחידוש ימינו כקדם, שורש ירושלמי; וזה השני, שורש הכפייה, המצוקה, אכזב־האימנסיפיצה. גבר השורש השני, השלילי. עד ההר הספיק הכוח הכפייתי. כי אכן, הציונות כפויה עלינו. שחרור

הארץ נכפה עלינו ועל הכל. גם מלחמת פלאים זו, שחרור ירושלים—נכפתה עלינו לבושתנו. איולתו של חוסיין כפתה עלינו לשחרר את מזרח ירושלים, את עיקרה.

ובמידה שפעלו זכרונות ורגשות—וודאי שפעלו—היו אלה זכרונות ורגשות שהגיעו עד כותל הדמעות. לא למעלה ממנו, לא עד כדי קביעת עובדות היסטוריות-גאולתיות מכריעות. ההר שוחרר והופקר.

עשו יד אחת רבנות מופחתה, הססנית, שמרנית-גלותית, עם מדיניות ישראלית שכל עניין זה נכפה עליה, ולא נשכח ממנה שעיקר תביעותיה היו תמיד: גישה לכותל. והנה השגנו. יש כבר גישה לכותל. ועתה יבואו אדריכלים ויתכננו את רחבת הכותל לווירד-רגל אשר יעלו להר הבית ליהנות מפלאי מסגרים מוסלמיים. אחר כך ירדו לכותל.

ואל שני אלה נצטרף עד מהרה ובזריזות רבה הגורם השלישי. וכי לא היה ברור מאלי שברגע בו תיכבש העיר על ידי היהודים, שבי ציון, גם אם לא ייפגעו בקרבות המסגדים שעל ההר, ההר עצמו יופקע מידי הוואקף המסית-המדיני-דתי-לאומני, והיהודים כצו ההלכה וככיסופי הדורות גם ללא בית מקדש עד בוא גואל, יחדשו תפילתם בהר? וכי היה דבר טבעי יותר מזה? היסטורי יותר מזה? סמל שחרור חזק מזה? על ההר ולא על הכותל נלחמו חשמונאים וקנאים.

ולפתע פתאום: היהודים ההם נוטשים את ההר, ויורדים לכותל הבכי... באותו רגע נתחוויר להם לערבים המוסלמים: תם הקרב. המלחמה לא תמה, לא הוכרעה. עיקר אל-קודס בידיהם.

ומכאן פינה, מכאן יתד לאותו מאורע מדהים: ביקורו של סאדאת בירושלים. בספר זכרונותיו הוא מספר בגילוי לב כי תיכנן מראש תפילה זו באל-אקצה כשיא ביקורו. אך גם ללא ערות זו, כל מי שעניינים היסטוריים לו ולא רק פרשנות פוליטית, הבין: תפילה זו באל-אקצה היתה חשובה בעיני סאדאת לא פחות, ואולי אף יותר, מאשר הצד הפוליטי המסנוור שבמעמד ה"כנסת". אדרבא: בתפילה זו הוא בא כמו "לכפר" על "העיון" הפוליטי שבהופעה ב"כנסת". מכוח אמצעי התקשורת החדשים ארע דבר שאין שיעור לחומרתו; שהרי אינה דומה ראייה לשמיעה. לראשונה צפו מאות מיליונים בני-אדם בעולם, רובם בתום-לב וחסרי ידיעות יסודיות, בביקור זה ובתפילה זו על ההר הזה, בשני המסגדים, וכמו לעולמי-עוד נחרתה בתודעתם, שהיתה כלוח חלק בעניין זה, מודעות לעובדה: זה ההר הוא מוסלמי טהור, הוא קדוש להם כל כך, ההר הנפלא כולו. זה שלהם. ולא עלה על דעת איש אצלנו, לא רב ראשו, לא ראש ממשלה, לא שר רתות, לקום ולהשמיע באותה שעה מעל אותם גלי תקשורת ויוזאלית-סוגסטיבית: כל הכבוד למקום התפילה, ולמתפלל הנכבד האורח, אך ההר הזה שמו הר הבית, ונקרא כך על שם בית המקדש שהוא—ולא הכותל—המקום המקודש ביותר לעם ישראל המתפלל כל הדורות על

בניינו. ועל ההר הזה נתחוללו מלחמות ההגנה של הקנאים בגבורה ובקידוש השם.

איש לא השמיע זאת באזני ולעיני העולם. ובקרבנו פנימה לא אמר אדם מקרב כל המחנה "הנאור" כל כך, שתפילה זו היא פולחן מיסטי, הוא מעשה פרובוקטיבי לא פחות מאשר תפילתו של אחד הרב לוינגר ב... מערת המכפלה שלנו או כתקיעת השופר של הרב גורן. ייתכן שבמערב אכן חלה הפרדה בין דת ומדינה ולאומיות. אך כאן, במזרח, מהלבנון ועד מצרים, מלוב ועד סעודיה, עדיין רת האיסלם על כל משמעותה, היא עדיין גורם בעל משקל מדיני עצום, ועל כן, ורק לשם זה, ערך סאדאת את תפילתו בהר. הוא מגן האיסלם ומקומות הקודש שלו בפלשתין ובאל-קודס. מי שלא תפש זאת, על האימפקט הסוגסטיבי שלו על מאות מיליונים הצופים, לא בקרב המוסלמים בלבד, לא תפש את מכלול משמעותו של הביקור.

וגם זאת לתשומת לב: מן ההר הלך ל"קבר הקדוש", לאמר לך: עיר זאת קדושה לאיסלם ולנצרות. ולא הלך ולא הוליכו אותו לכותל המערבי; אין בכלל מקום דתי קדוש ליהודים ...

ביקורו זה בהר הבית היה המשך למחדל שלנו למחרת שחרור העיר. אנחנו לא קבענו עובדת שלטוננו בהר ותפילתנו בהר, ולוא גם לצד תפילתם שם, אם לא יותר מזה. לפחות לגבי כפת הסלע: החזרתו למה שהיה תמיד: יד לקדושת קדומים, מקום המקדש והמוכח ויהי גם מקום "עלייתו" של מוחמד, אך לא מסגד. לשם זה יש אל-אקצה ... עד בוא גואל אחרון ויבנה בית המקדש במקום הראוי. זה המחדל.

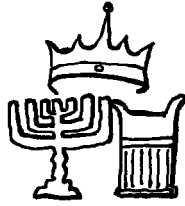
הירידה היא מהר הבית לכותל היתה להם אות שעדיין ירושלים שלהם. עוד לא אבדה תקוותם. ולנו היא היתה אות: הציונות עדיין "סכיוזפרינית" בין תנועת גאולה ובין "נורמליזציה" ו"אימנסיפציה" נוסח מערב. כהפרדה בין דת למדינה, ולגבינו, בין מדינה והיסטוריה. כאילו בלי שורשים אנו פה, ובאמת רק כפולשים: המונח "בית" שבא כתחליף ל"מדינה" במינוח הציוני, עם תוספת "בית לאומי", החליף גם את מושג היסוד "בית" כ"בית מקדש" ימי "בית ראשון" אנו אומרים, ו"בית שני", ובשניהם על בית המקדש מדובר ולא על בית מדיני סתם.

ירידה זו מהר הבית, מן ההר הקדוש אל הבית המדיני, מי יודע אם לא היא סיבתה של ירידות רבות אחרות.

אכן נכון: מטעמי אותה ריצה של אינרציה לכותל, אותם געגועים למקור הבכי שקודש ובצדק קודש, לא הכל ניטש: דבקנו בכותל, שוב בכותל, ובכל זאת דבקנו: אומנם רובע יהודי בעיר העתיקה, ובכל זאת רובע יהודי שם, משמע, נשארנו באמצע הדרך. ללא הכרעה עדיין. בן-גוריון דיבר על "בכיה לדורות" כשהוחמצה שעת הכושר להשלמת שחרור הארץ בתש"ח. הדורות צומצמו לדור אחד. הכורח ההיסטורי פועל בדרכים שונות ומשונות ומוליך את האדם

ואת העם למה שנועד לו ואין ממנו מפלט, שאם לא כן, איך חזרנו לארץ ולעיר
אחרי נפתולים מפותלים כל כך בכל דרכי תבל? ולא על מנת לדרת. על כן לא
ייתכן שהמעגל לא יושלם, שנשאר למרגלות ההר ליר הכותל סמל הבכייה של
דורות.

המלחמה בעיצומה. זו המדינית בחוץ, וזו הנפשית—בבית.

מאבק כמוהו לא ידעה שום עיר בעולם. על גופה ועל רוחה. על זו של מטה ועל זו של מעלה. על זו שבזמן ועל זו שבנצח. ויש מורדות ומעלות בתולדותיה כמו מורדות ומעלות בגופה. ועלו מתוכה מזמורים שהפכו לתפילה בפי רובו של עולם, ובקעו ממנה קינות שלא פסקו מעל לשון ומלב אלפי שנים, והודלקו בה נבואות שהיו לאור עולם, והזריחו בה שירי שירים לאהבה, ודמדמו בה תוגות חכמה קיומית וצער עולם אלוהי, ופיכו בה תקוות גאולה של עם, של אדם, של עולם.

עתה בוא וראה:

שמה המקום בלבד גרם? נופה; אווירה, מיקומה בין יבשות לתרבויות, סלעיה, שמייה?

אולי גם אלה. ודאי גם אלה. אך הנה עובדה היא ואין מי שיכחישה: כל מה שנוצר בה לגדלות זו, רק על ידי עם אחד נוצר. לא זו בלבד שלא היה בה דבר בטרם בוא דוד לכבשה, לבנותה, אך גם לאחר מכן, לאחר שנודעה בגויים, נכבשה לגויים, ונושבה על ידי גויים רבים ושונים כמסופר בדפי ספר זה, שום דבר לא נוצר בה לגדלות ולמופת לעולם. כי גם אותה אמונה שפשטה ממנה לעולם הלא היא אמונת ישראל, רוח הקודש שהפעימה אותה ודאי שירושלמית הייתה, ויהיו אשר יהיו הזיווגים אשר נדווגה אליהם אמונה חרשה זו לאחר מכן.

ואם תצרף לזה עובדה שנייה שאין לה הכחש: נאמנותו של עם זה לעיר זו ללא תקדים בתולדות עמים, ארצות וערים בעולם, תבין או לא תבין, אך לא תוכל להתעלם מהממשות שאין ממש ממנה: העיר והעם — חד הם. משמעותה ועצמתה לא היו באות לעולם בלי עם זה. וכל הדמים אשר נשפכו עליה לאחר חורבן ביתו של עם זה בירושלים, וכל המלחמות אשר נלחמו עליה מאז ועד שוב עם זה אליה, חיללו דברים רבים ולא חוללו שום דבר. לא נבואה, לא חכמה, לא מדע, לא יצירה כלשהי.

רק היום היא קמה לתחייה של ממש. וכמו נתחדשו עלומיה, וכמו הרה היא. כל אותה עצמת אהבה אשר אהבנו אותה אלפי שנים, כל אותם אונים נפשיים, רוחניים וגם פסיים רוויי ייסורים, אשר השקענו בה בגלוי ובנסתר, במדי הקפוטה והשטריימל, במדי צבא ישראל וללא מדים, בחורבותיה ובבניינה, בתפילות ובנהרות דמע ממרחקים, בקול תורה ובקול נפץ מקרוב — היא חיכתה להם.

והיא חיכתה. הייתה כאלמנה, וכבינת מדרש, כאלמנה ולא אלמנה, שהרי בעלה ישוב אליה.

והוא שב. מכוח שמים ומכוח ארץ, מכוח רצון ומכוח הכרח, ומכוח הנס שאין ממשי ממנו, ובכוח ממשות שאין פלאית ממנה. כל אלה מבשרים ואומרים:

שוב הרה העיר הזאת להתחדשות גדולה שרק עם אחד יכול לחדש בה, להתחדש בה, ולקיים מה שניבאו כל נביאיא בקרבה.

עוד לא תם המאבק עליה ולא נשלם החזון. עוד עיני אויבים וקנאת שונאים וציפורניים של ממש נאחזות בה, להוציאה מידי ישראל אשר קם. וגם עוד סרבני גאולה למיניהם רוחשים בה, בוחשים בה, מתכחשים לה. אך המהלך הגדול מורה על כיוון אחד ויחיד: השלמת הגאולה. המהלך ההיסטורי של אלפי שנה: זו נאמנות העם אליה וזו העובדה המונומנטאלית של עקרותה ועיקשותה בידי עשרות עמים ושליטים זרים שעברו בה, שישבו בה, ולא הפכה להם מה שהייתה לנו. ולא הפכה מידיהם לעולם כולו מה שהייתה מידינו לעולם עולו. זה המהלך הגדול ברקע למהלך זה־אשר־מקרוֹב: מחידוש יישובה ובניינה עדי היות היהודים רוב בה לפני ציונות ובלי "ציונות" ועד להפיכתה לבירת מדינת ישראל בידי ציונות זו בהתגלמותו המודרנית של רעיון הגאולה העמוק והמתמיד. כל הניסיונות לסטות מייעוד זה, לגמדו, שמים, ארץ, גוף ונפש ורצון וכורח, חברו יחד לסכלם, כשם שסיכלו כל תכנית להשאיר את ירושלים בלי ישראל ואת ישראל בלי ירושלים, כשם שסיכלו כל ניסיון לחלקה. ביטול חלוקתה אות ומופת הוא למהלך כולו. מה שאירע בעיר הזאת ולעיר הזאת הוא אות ומופת לעניין הגדול כולו. גם בהמשך מאבקים וייסורים, אך מודעים אנו לגדלות הטמונה בהם גם מותנית בהם. תהיה אחיזת־עיניים אשר תהיה, יהיו קרבנות כאשר יהיו: אין אחיזה לחלוקת העם כשם שאין אחיזה לחלוקת הארץ וכאשר הוכיחה העיר הזאת: בלתי מחולקת, לא אופקית וגם לא אנכית, גם לא בין שמים וארץ. בעיר הזאת הועלינו על מזבח. בעיר הזאת אנו יורדים מהמזבח ובונים אותה שוב, לחידוש מלכות ונבואה בה.

תקופות בהיסטוריה של ארץ ישראל
רשימת המפות

תקופות בהיסטוריה של ארץ ישראל

התקופה הכנענית הקדומה 3150 — 2200 לפסה"נ

2850 — 3150	I א'-ג'
2650 — 2850	II
2350 — 2650	III
2200 — 2350	IV

התקופה הכנענית התיכונה 2200 — 1550 לפסה"נ

2000 — 2200	I
1750 — 2000	II א' נרודי אברהם ויצחק
1550 — 1750	II ב' מסעי יעקב בארץ; שלטון ההקסוס

התקופה הכנענית המאוחרת 1550 — 1200 לפסה"נ

1400 — 1550	I שלטון מצרי
1300 — 1400	II א'
1200 — 1300	II ב' יציאת מצרים; חדירת בני ישראל לארץ כנען

התקופה הישראלית 1200 — 586 לפסה"נ

1150 — 1200	I א' תקופת ההתנחלות; תקופת השופטים
1000 — 1150	I ב' ממלכת שאול (1025 — 1006)
900 — 1000	II א' ממלכת דוד (990 — 968); ממלכת שלמה (968 — 928)
800 — 900	II ב' מלכויות יהודה וישראל
586 — 800	II ג' נפילת שומרון (722) וקץ מלכות ישראל; שלטון פחוות אשוריות (722 — 628); נפילת ירושלים וחורבן בית ראשון (586); גלות בבל

התקופה הבבלית והפרסית 586 — 332 לפסה"נ

שלטון פחוות בבליות; שלטון פחוות פרסיות; הצהרת כורש ושיבת ציון (538); אנשי "כנסת הגדולה"

התקופה ההלניסטית 332 — 37 לפסה"נ

אלכסנדר הגדול כובש את הארץ (332); שלטון הדיאדוכים; מרד החשמונאים (167)	152 — 332	I
ממלכת בית-חשמונאי; התערבות רומי	37 — 152	II

התקופה הרומית 37 לפסה"נ — 324 לסה"נ

ממלכת הורדוס; המרד ברומי (66); חורבן בית שני (70)	37 לפסה"נ — 70 לסה"נ	I
נפילת מצדה (73); מרד בר כוכבא (132)	70 — 180	II
"תקופת המשנה" (חתימת המשנה 210)	180 — 324	III

התקופה הביזנטית 324 — 640

השלטת הנצרות; חתימת התלמוד הירושלמי (400 בקירוב)	324 — 451	I
הכיבוש הפרסי	451 — 640	II

התקופה הערבית הקדומה 640 — 1099

התקופה הצלבנית 1099 — 1291

התקופה הממלוכית 1291 — 1516

התקופה התורכית (העות'ומנית) 1516 — 1918

התקופה הבריטית (שלטון המנדט הבריטי) 1918 — 1948

תקומת ישראל 1948

עמוד

14	מפה גיאולוגית של ירושלים
20	מקורות מים בירושלים העתיקה
30	כיבוש דוד
36	הרחבת העיר בימי שלמה
47	ירושלים בימי הבית הראשון
58	ירושלים בימי החשמונאים
72	מצור פומפיוס
83	מצור רומי
98	איליה קפיטולינה
102	נסיונו של יולינוס קיסר לבנות את בית המקדש
108	ירושלים בימי הביזנטים
141	כיבוש הצלבנים
147	"ממלכת ירושלים" הצלבנית
172	כיבוש אלנבי
175	ירושלים בשעת הכיבוש הבריטי
180	ההתקפה על הרובע היהודי 2.11.1921
193	פעולות המחותרות בירושלים
195	ירושלים עם תום המנדט הבריטי
199	הדרך לירושלים בתחילת מלחמת העצמאות
205	מלחמת העצמאות — המערכה על ירושלים
233	העיר המחולקת
239	מלחמת ששת הימים — המערכה על ירושלים